Т. LXXIII. Р. 1906 кн. V. Рік XV.

73

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСЇМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. LXXIII. 1906, V B. XV Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 5 (18) / X 1906.

Т. LXXIII. Р. 1906 кн. V. Рік XV.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСЇМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяцї під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. LXXIII. 1906, V B. XV Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

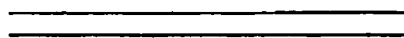
З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 5 (18) / X 1906.

Зміст LXXIII тому.

Inhalt des LXXIII Bandes.

Inhalt voriger Bände siehe den ersten Band jedes Jahrganges.

До історії українського вертепа XVIII в.

Історично-літературні студії й матеріяли **Дра Івана Франка.**

VI.

В аналізї нашої вертепної драми піднесено було ґенетичний звязок її поодиноких епізодів зі старшими польськими та українськими інтермедіями та комічними діяльоґами. Подамо тепер одну таку інтермедію, заховану в пізній копії з XIX в., та про те інтересну тим, що порівнане виказує її як взірець вертепної сцени, що вже в початку XVIII в. дістала ся з України на Сибір, і забута на Україні, дожила в Сибірі до половини XIX в.

У рукописній збірцї о. Петрушевича, зложеній у Народнім Домі у Львові (ч. 107), маємо дві комедії, з яких одна зложена по части польською, а по части руською, а друга майже вся (тоб то з виємком деяких руських фраз у жидовій пісні) польською мовою. Вважаючи обі ті комедії важними причинками для історії нашого вертепа, подаємо їх тут у повних текстах. Співанник ч. 107, в якім вони стоять на самім початку, се груба книжка формату 4-to, оправлена і захована вповні. Вона має титул, що містить у собі заразом її історію. „Пѣсны свѣтовыи зебранїи чрезъ Їерея Їωанна Дронжевского, пароха Бѣлобѣжницкого дня 14 Августа 1839 року, списаннїи чрезъ Францѣшка Скѣбѣнского въ Могилницы дня 25 Їюнїя 1857 року“. Підписано ще раз латинкою: Franciszek Skibinski. Хто був той Скібінский, з дальшого змісту рукопису не видно. Весь збірник містить у собі на 432 сторонах 209 пісень польських, руських і московських, писаних виразним, декуди з груба оздобним руським (кирильським, але заокругленим) або латинським письмом. Все писано старанно; можливо, що первісний збирач, о. Дронжевський, деякі пісні ретушував або й сам компонував, та в усякім разї він мусів мати під рукою крім пісень записаних із уст

народа досить богату збірку старших рукописів, із яких узято очевидно й обі подані дальше комедії, зложені певно не пізнійше остатньої чверти XVIII віку.

Перша з них має титул „Rozmowa między Polakiem i kowalem". Як тексти дальших, особливо просторійших пісень копіст (певно не автор) ділить на „пункти", так і тут сї пункти значать сцени, в яких акція циклїчно повторяєть ся в ріжних варіянтах. На жаль перед текстом не подано нїяких ремарок, коли, де й як виставляла ся та гра і відки взяв її о. Дронжевський. Друкую тут її текст, заховуючи вповнї правопис рукопису, змінивши хиба інтерпункцію та пропускаючи рефрен, яким кінчить ся кождий „пункт".

Rozmowa między Polakiem i kowalem.

1. Punkt.

Polak. Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!
Коваль. Доброго здоровы вамъ жичѹ, моспане.
P. A tu kowal mieszka?
K. Тю.
P. Masz ty żelazo?
K. Маю.
P. Węgle masz?
K. Маю.
P. Kliszcze masz?
K. Маю.
P. Mloty masz?
K. Маю
P. Wszystkie naczynie masz?
K. Маю.
P. A kropidłoż ty masz?
K. Маю.
P. Rżnijcież mi kowala!

(Na stronie) **Spiewacy** (spiewają):

Zagrajcież mi kowala, kowala!
Teraz mi czas pozwala, pozwala.
Póydź do babusi, chociaż biedna,
U niey cureczka jednym jedna,
Hoc, hoc, hoc, hoc!
U niey cureczka jednym jedna;
Hop, hop, hop, hop!
Jednym jedna.

2. Punkt.

Polak (mu spiewa):
Jaworowe kułka,
Dębowa rozwórka,
Trzeba by to okować.
К. Ѡковавъ бимъ, моспанъ,
Та безъ грошій карманъ.
Р. Co, co muwisz, gałganie, co?
К. А чогѡ сѧ вашець такъ гнѣваєте?
Ѧ повѣдаю, же ѡкован бимъ, моспанъ,
Та безъ грошій карманъ.
Вже то дȣже добре тое знати,
Що не маешъ Вашецъ за що воза ѡковати.
Р. Jak to, albo też to ja nie mam pieniędzy?
К. Та ѧ бачȣ, що вашецъ не показȣете пенязи.
Ѧ вже давно знаю тай ѡколичнїи люде,
Що въ твоего бат'ка воза кованого не бȣло,
Тай въ тебе не бȣде.
Р. Kto na to przyzna?
К. Громада.
Р. Gdzie jest?
К. Ѡтъ єстъ.
Р. Niech że mowi.
К. А правда, панове громада?
Громада. Таджє прайда [sic!].
Р. Proszę cię, panie kowal, mnie tak nie posponować,
To cię będę zawsze winem częstować.
К. Не хочȣ ѧ вїна твоегѡ,
Глѧди но ти носа своегѡ!
Чи не напив' бисъ сѧ хочъ золи,
Коли би тобѣ тил'ко подали?
Р. A nie kawalerska to jest rzecz, abym się frasował;
Nie będę cię prosił, będziesz tego żałował.
Ja rozumiałem, że ty jesteś coś podsciwego,
A ty, jak widzę, nic dobrego.
Rżnijcież mi kowala!
(Na stronie) **Spiewacy** (spiewają):
Zagraycież mi kowala, kowala (i т. д. ut supra).

3. Punkt.

Polak (sam spiewa):
Przepiłem ja czerwony złoty,

Chodząc do panny w zaloty,
Ale mi jego nieco żal.
К А дивѣтъ но ся, панове громада,
Якїй той Ляшокъ провор'нїй!
Щирꙋ мѣдянꙋ полꙋшкꙋ пропивъ,
Та каже, що червонїй золотїй.
Р. Co, co mówisz, kłutniku, co?
К. Я кажꙋ, жесъ щирꙋ мѣдянꙋ полꙋшкꙋ пропивъ,
Та кажешъ, що червонїй золотїй.
Р. Ale ja mówie, że czerwony złoty,
Chodząc do panny w zaloty.
К. Знаю, знаю, щосте до Берка ходили,
Бо сте єгѡ наймичкꙋ собѣ любили.
Правда, же ѡна хороша бꙋла,
Тил'ко колибъ зъ вашецѣ смѣхꙋ не зробила.
И вже послꙋхайте людей та перестан'те ходити,
Волите пѣти до винницѣ колодки точити.
Р. Kto? Co? ja? Żebym był browarnikiem?
Wole bydź przy dworze dobrym czeladnikiem.
К. Правда, правда, щосте въ винницы за челядника бꙋвали,
И добре весломъ по кадцѣ въганяли.
Р. Kto na to przyzna?
К. Громада.
Р. Gdzie jest?
К. Ѻтъ єстъ.
Р. Niech że mowi.
К. А прав'да, панове громада?
Громада. Тадже прайда.
Р. Proszę cię, panie kowal, mnie tak nie buzować;
Już cię miodem poczęstuję i mogę czym udarować.
К Вже мене вашецъ медомъ не частꙋй
И дорогимъ дарꙋн'комъ не дарꙋй!
Ѻт волиш подаровати
Бер'ковѣй наймичцѣ а своей коханцѣ,
Якъ прїйдешъ до неи,
Аби не сказала арендар'цѣ.
Р. A nie kawalerska to jest rzecz, abym się frasował.
Nie będę cię prosił, będziesz tego żałował.
Ja rozumiałem, że ty jesteś coś podsciwego,
A ty, jak widzę, nic dobrego,
Rżnijcież mi kowala!

(Na stronie) **Spiewacy** (spiewają):
Zagraycież mi kowala, kowala i т. д. us.

4. Punkt.

Polak (sam spiewa):
Przepiłem ja woły,
Co chodzili w roli,
Ale mi ich nieco żal.
К. А чи не тіи то моспанъ пропили воли,
Що ѡни въ вашецѣ нѣколи не бꙋли?
Р. Co, co mówisz, oszuście, co?
К. Албожъ вже не чꙋешъ? Ѧ повѣдаю:
Чи не тіи то моспанъ пропили воли,
Що ѡни въ вашецѣ нѣколи не бꙋли?
Р. Jak to? Albo też to u mnie po te czasy
Siwych wołów par dwie nie bywało,
A jeszcze do tego para czarnych młodzików,
Kiedy chcesz wiedzieć, Chamonie Hawryło!
К. Ага, га, нагадали вашецъ Хамоне Гаврило,
Але чомꙋсъ и вашецѣ вчинило сѧ не мило.
Та вже ми тое дꙋже добре знаемо
И такъ сами неразъ ѿ дрꙋгихъ чꙋемо,
Що ꙋ вашецѣ паръ тысѧчъ съ чотыри бꙋвало,
А що тихъ чорнихъ скакꙋнкѣвъ, то и лѣкꙋ не стало.
То то ѡни вашецѣ по за плечѣ хорошен'ко ѡрали,
А въ ѡчкꙋрѣ пѣдъ поѧсомъ, то съ тѣломъ стоѧли.
Р. Kto na to przyzna?
К Громада.
Р. Gdzież jest?
К. Ѡтъ єстъ.
Р. Niechże mówi.
К. А правда, панове громада?
Г. Тадже прайда.
Р. Proszę cię, panie kowal, mnieć mnie za dystyngowanego,
A nie tak, żeś mnie zdefamował właśnie jak ostatniego.
К. Самисте сѧ вашецъ надꙋвали,
Босте поза плечѣ товаръ мавали,
И такъ есте казали, що нема надъ васъ;
Не знаю тил'ко, чи не схочите далѣ пѣти вѣдъ насъ.
Р. A nie kawalerska to jest rzecz, abym się frasował!
Nie będę ciebie prosił, będziesz tego żałował.
Ja rozumiałem, że ty jezdeś coś podsciwego,

A ty, jak widzę, nic dobrego.
Rżnijcież mi kowala!

(Na stronie) **Spiewacy** (spiewają):

Zagraycież mi kowala, kowala i т. д.

5. Punkt.

Polak (sam spiewa).

Przepiłem ja konie
Co chodzili w bronie,
Ale mi ich nieco żal.

K. А чи не тіи то вашецъ конѣ пропили,
Щосте ихъ въ Бердичевѣ безъ грошей кѹпили?

P. Co, co muwisz, łajdaku, co?

K. Видишъ, якъ правди не дочѹваешъ!
Ѩ кажѹ, чи не тіи то вашецъ-конѣ пропили,
Щосте ихъ въ Бердичевѣ безъ грошей кѹпили?

P. Kto? co? ja miał bym bydź takowym człowiekiem,
Żebym bez pieniędzy kupował?
Albo też to ja nie jestem oycowskim synem,
Abym tak żartował!
Ja tylko gdzie pojadę, to zawsze złotem szafuję,
A czasem i za drobną białą monetę towar kupuję.
A ty mnie niecnotliwym synem nazywasz!
Nie wiem tylko, ty tey krotofili czy nie [nad]używasz.

K. Вже моспанъ тамъ и безъ фѣлѩ добре грали
Власне ѩкъ въ фарини,
Тай вашецѣ сѩ не ѡшѹкали.
Знати, що изъ дитинства тоеи штѹки сте сѩ вѣчили:
Ѩкъ грошей нема,
Абисте и безъ грошей кѹпили.
Зъ меже насъ тѹтъ жаденъ такои не докажетъ, ѩкъ вашецѣ, штѹки,
Щоби вола ал'бо конѩ привести, скоро взѩвши въ рѹки.

P. Kto na to przyzna?

K. Громада.

P. Gdzież jest?

K. Ѿтъ єстъ.

P. Niech że mówi.

K. А прав'да, панове громада?

Г. Таже прайда, прайда.

P. Proszę cię, przestań mnie tak buzować, mój kochanku!
Już ci to wszystko oddam, co mam w domu w zbanku.

K. Вже ви що маете въ збанкѹ, тримайте

И своей коханцѣ, а Берковѣй наймичцѣ ѿдайте,
Жеби васъ въ своемъ сердцꙋ завше тримала
И щоби собѣ вашецю хорошогѡ ꙋкохала.
P. A nie kawalerska to jest rzecz, abym się frasował.
Nie będę ciebie prosił, będziesz tego żałował.
Ja rozumiałem, że ty jesteś coś podsciwego,
A ty, jak widze, nic dobrego.
Rżnijcież mi kowala!

(Na stronie) **Spiewacy** (spiewają):

Zagraycież mi kowala, kowala i т. д.

6. Punkt.

Polak (sam spiewa).
Przepiłem ja kaftanik,
Na wkoło złoty galanik,
Ale mi go nieco żal.
К. Той то, той кафтаникъ всꙗкагѡ ґатꙋн'кꙋ,
Що вашецъ въ нѣмъ неразъ заживали
Рѣз'нои бѣди и фрасꙋнкꙋ.
Бо въ той часъ добре сꙗ вашецъ мавали:
Коли не пѣдъ столомъ, то въ грꙋбѣ сте сꙗ зъ нимъ ховали.
P. Ja, prawda, co teraz, i w tenczas dobry rozum miał.
Ale ty, jeszcze raz ci mówie,
Jak niepodsciwyi łżesz,
Abym się pod stołem kładł albo w grubę chował!
Ja nigdy nie mogę się rozejść z piernatem,
Kołderką jedną i drugą i z trzecią poduszką,
A saską robotą okute łużko.
К. Прав'да, прав'да, щосте спали въ Берка пѣдъ грꙋбою,
Хоцꙗжъ тамъ завше бꙋло вꙋско.
Ꙗкъ сꙗ тежъ конечне захотѣло до наймички,
То хочъ ꙗка нѣчъ невидна,
То сте иш'ли, когда би бꙋло и ѡтакъ груз'ко.
P. Kto na to przyzna?
К. Громада.
P. Gdzież jest?
К. Ѡтъ єсть.
P. Niech że mówi.
К. А прав'да, панове громада?
Г. Тадже прайда, прайда.
P. Proszę cię, panie kowal,
Zaniechay już ze mnie takie drwiny robić!

Ot wolesz poyść do kuzni, żelazo na szynalc odrobić,
I wolesz sobie zawczasu wszystkiego nagotować,
Abyś miał czym koła y wasążek okować.
К. Пѣдете вашецѣ вер'хомъ на палицѣ,
Щоби вашецѣ не пойли копей заѧйцѣ
Бо то звѣрина злостна,
Хоцяжъ мала и безхвоста;
Ѧкъ сѧ конѣ излѧкаютъ,
То пречъ вѣцъ колѣсъ не тил'ко шиналѣ,
Али и штаби повѣдлѣтаютъ.
А такъ волите пѣшки пѣти помален'кꙋ,
То хоцѧжъ припѣзнете сѧ,
Можети въвѣйти до Берка до хати потихен'кꙋ.
Р. A nie kawalerska to jest rzecz, abym się frasował!
Nie będę ciebie prosił, będziesz tego żałował.
Ja rozumiałem, że ty jezdeś coś podsciwego,
A ty, jak widzę, nic dobrego.
Rżnijcież mi kowala!
(Na stronie) **Spiewacy** (spiewają):
Zagraycież mi kowala, kowala і т. д.

7. Punkt.

Polak (sam (spiewa).
Teraz mi oddadzą
I wszystko przyprowadzą,
Nie trzeba mi się frasować.
К. Не фрасꙋйте сѧ, моспане, не фрасꙋйте
И голови собѣ не псꙋйте!
Ѡтъ принесꙋтъ вашецѣ въ подолкꙋ,
Щосте наробили, холѧчи въ Берковꙋ коморкꙋ.
Р. I cożby to złego miało bydź,
Żebym ja miał co takowego zrobić?
К. Нѣ, вже ви добре зробили,
Бо сте сѧ на Берка зашивили.
Бо єстъ голова зъ ѹхами,
Ѡчи и рꙋки зъ ногами,
И тїи ѡтрꙋби,
Где маютъ бꙋти зꙋби.
Р. Już nie wiem, co z tobą gadać,
Bo moja głowa z twoją nie może się zgadzać.
Cygan swoje,
A czart swoje.

Już jak mogę, głową wykręcuję,
A według myśli mojej nie wychodzi na moje.
К. Крѹти вже моспане, не крѹти,
Ꙗкъ ꙗ вашецѣ жичѹ вѣт'ци безъ бѣди пѣти!
Бо ꙗкъ сꙗ вашецѣ зъхочите зъ нами
Довше тѹ забавлꙗти,
Глꙗдѣтъ же тогѡ, чи не схочетъ кто
Зъ вашецѣною чѹприною пожартувати!
Р. Kiedy wy chcecie żartować z mojemi włosami,
Bądzcież mi zdrowi i biycie się sami!

Отся „Rozmowa“, їдка сатира на пусту самохвальбу та брехливість польського підпанка, написана певно Русином; згадка про Бердичів показує околицю, де вона могла повстати: північна часть Поділя або Волинь; такі слова, як „мідяна полушка“, „фарина“, тут очевидно перекручене замісь „фараона“, відомої й у Поляків XVIII в. дуже розповсюдженої картяної гри, — вказують, що „Rozmowa“ була зложена ще в XVII—XVIII в. Та вона правдоподібно значно давнїйша, коли справдить ся мій здогад, що її слїди лишили ся ще до половини XIX в. в сибірській вертепній комедії, долученій до вертепної драми про Ірода. Про сю комедію, якої текст на жаль не дійшов до нас, маємо лише коротеньку згадку Щукіна: „Иногда послѣ вертепа разыгрывалась комедія, сколько могу припомнить, изъ малороссійскаго или польскаго быта“. В другім оброблению своїх споминів той сам Щукін додає, що „послѣ смерти Ирода голый шляхтичъ хвастаетъ богатствомъ, хлопъ его обманываетъ и бьетъ“ (Перетц, op. cit. 76). Можливо, що тут память не дописала Щукіну, і що „хлоп“ не ошукував „голого“ шляхтича, а тілько демаскував його брехнї, як се дієть ся в нашій Розмові; та можливо також, що ся сама Розмова вже на сибірськім ґрунтї, де вся її сатирична сіль перестала бути зрозумілою, була збруталїзована доданєм грубих ефектів, лайки та бійки, щоб заняти невибагливу цікавість Сибіраків. В усякім разї тема Розмови — здемасковане хвастливого шляхтича „хлопом“ ковалем зовсїм підходить під ті звістки, які заховав Щукін про решти нашої вертепної комедії в далекім Іркутську. Що й там отся сатира, навіть у своїй переробленій формі, не перестала колоти в очи ріжних шляхотських натур, се стверджує той сам Щукін закінчуючи своє оповіданє звісткою, що „вертепъ запрещенъ по настоянію одного изъ бывшихъ архіереевъ, родомъ бѣлорусса“

(Перетц op. cit. 77). Щукін писав своє оповідане 1860 р., і не подає ніякої хронольоґічної дати; факти описані ним належать до часу його молодости; значить, мусимо догадувати ся, що вже в половині XIX в. були затерті остатні сліди вертепа в Іркутську.

VII.

Друга сцена, поміщена в співаннику Дронжевского-Скібінского, се „Rozmowa między żołnierzem i Żydem“. І вона так само як попередня поділена на „пункти“, з яких кождий містить один момент акції і кінчить ся однаковим рефреном, однаковою піснею жида. Така, сказати-б так, строфічна будова драматичної дії до того незвичайна, що поневолі мусимо догадувати ся, що обі штуки вийшли з під пера одного автора, тим більше, що й тут пробиваєть ся та сама тенденція — під легкою чи навіть легкомисною формою висьміяти порядки шляхетської Польщі, при яких шляхтич вояк без уйми для свого шляхетського гонору може в часї супокою, без ніякої рацїї, так собі для капризу обідрати Жида, знасилувати його жінку, змусити його до послуг і на кінцї пригрозити, щоб забирав ся з насидженого і певнож на якійсь законній підставі („арендар“) занятого місця. При всїй мимовільній і форсованій комічності, якою наділив автор Розмови ролю безталанного Жида, цїла фарса робить страшенно прикре вражінє і заставляє нас пережити хоч кілька хвиль у тій атмосфері повної безправности та шляхетської анархії, в якій жила Польща XVIII в. Про літературні жерела Розмови нема що говорити; автор змалював один із фактів, які діяли ся часто, були коли не на очах, то певно в устах кождого і певно в гумористичнім перевдязї були улюбленою приправою шляхетських пяних розмов. Руські фрази, якими підмішані промови і пісні Жида, показують, що й сим разом річ дієть ся на українській землї, де шляхетська самоволя з давен давна найширше попускала поводи своїй фантазії.

Rozmowa między żołnierzem i Żydem.

1. Punkt.

Żołnierz. Hey przyjechał żołnierz,
Do Żyda na szabasz!
Jak że się masz, Żydzie,

Co ty tu porabiasz?
Zaspieway mi teraz,
Tylko aby faynie!

Żyd.

Zaraz, niech też sobie
Przypomne, móy Panie!

Żyd (spiewa).

Teraz cię̜żkiy mnie hid czarny
Day napaw, day napaw,
Kiedy ten pan mnie w arendzie
Tay zastaw, tay zastaw.
Ach wayży mir, w jednym czasie
Na górzy, na górzy
Tancowali żydowskije
Bachurzy, bachurzy.
Zug że geschwind: hay-ty-ty-ty!
Mit dem Schwester gay ty ty ty!
Git meine Kinder, pak, pak, pak!
A weh die andere, tak, tak, tak!
Josyły, Moysyły hyf, hyf, hyf!
Tatyły, mamyły ruf, ruf, ruf:
Ach way mir.

2. Punkt.

Żołnierz (mówi).

Zawołay mi, chłopiec,
Tego Żyda Judky,
Niech nam tu przyniesie
Bardzo dobrey wudki!

Żyd.

Nie masz u mnie takiej,
Jak pan sobie życzy.

Żołnierz.

Rózgami bij Żyda,
Powycinay oczy!

Żyd (spiewa).

Teraz cię̜żki mnie hid czarnyi i т. д.

3. Punkt.

Żołnierz (mówi).

Chłopiec, poydź mi jeszcze teraz
Do Żyda Szumera,

Niech świeżego daje
Szwaycarskiego sera.

Żyd.

Niemasz u mnie tego,
Miłościwy panie!

Żołnierz.

Nagajem biy w plecy,
Wnet ser dobryi stanie.

Żyd (spiewa).

Ubogiy jestem żydowin,
Day propaw, day propaw i т. д.

4. Punkt.

Żołnierz (mówi):

Zdało by się jeszcze
Poyść do Żyda Kiwa,
Żeby mi tu przyniosł
Owsiannego piwa.

Żyd:

Ach way, gdzież ja wezme,
Nie trzymam go w siebie!

Żołnierz:

Ja nie pytam tego,
Powinno bydź w ciebie.

Żyd (spiewa):

Ubogiy jestem żydowin i т. д.

5. Punkt.

Żołnierz (mówi):

Jeszcze by pójść trzeba
Do Żydziska tego,
Ażeby poszukał
Miodu, lecz twardego.

Żyd:

Nie trzymam go nigdy
Przy mojej arendzie.

Żołnierz:

Pałaszem po plecach,
Wnet miod twardy będzie.

Żyd (spiewa):

Poszłaż moja arędońka
Na faifar, na faifar,

Kiedy ten pan ze wszystkiego
Tak mnie zdar, tak mnie zdar!
Ach way że mir, w jednym czasie i т. д.

6. Punkt.

Żołnierz (mówi):
Teraz mi potrzeba
Póyść do tey komory,
Poszukać tam dla mnie
Piękney bardzo Sury.

Żyd:
Ach way! Na co, panie?
Nima tam takiego!
Dla pana pięknego
Ach żony mojego!

Żyd (spiewa):
Poszłaż moja aredońka i т. д.

7. Punkt.

Żołniérz (mowi):
Chłopiec, anu Żyda
Biy z wielką ochotą,
Żeby wyiszła Sura
Wnet piękna jak złoto!
Nie zadługo Sura
Z komory wychodzi,
W wielkiem smutku biedny
Żyd w głowę zachodzi.

Żyd (spiewa):
Teraz moi arendońki
Przepadli, przepadli,
Gdyż Surońki już przed pana
Powiedli, powiedli.
Ach way ży mir, w jednym czasie i т. д.

8. Punkt.

Żołnierz (mówi):
Oddaję ci Żydzie
Znowu Sure twoje,
A pamiętay sobie
Na te grzeczność moje!

Żyd:

Ach way, niechce więcey
Znać takiey grzeczności,
Żeby moje Sury
Było w profaności.

Żyd (spiewa):

Boday że ty się, panoczku,
Iskręcił, iskręcił,
Ach, żeś tak moje Surońkie
Ystrafił, ystrafił!
Ach wayży mir w jednym czasie i т. д.

9. Punkt.

Żołnierz (mówi):

Nie fukay tak, Żydzie,
A prędko jeść daway,
Co masz naylepszego,
Złość dla siebie trzymay!

Żyd:

Bodayżebym nie znał
Był takowych gości,
Co mnie przyprowadzili
Do smutnej tej złości.

Żyd (spiewa):

Że na wszystkim mnie tak ciężko
Skrzywdzili, skrzywdzili,
A do tego moje Sure
Zgwałcili, zgwałcili!
Ach way że mir, w jednym czasie i т. д.

10. Punkt.

Żołnierz (mówi):

Weź łajdaku Sure swoje,
A nie gadaj wiele,
Abym cię nie kazał
Po gołem bić ciele!

Żyd:

Ach way mir, nie będę
Nic mówił takiego,
Kiedy mi pan oddał
Sureńky mojego.

Żyd (spiewa):
Ach chodź do mnie, moje Sury,
Kochane, kochane!
Póydziesz zaraz ach do łaźni,
Boś trafne, boś trafne.
Ach wayże mir w jednym czasie i т. д.

11. Punkt.

Żołnierz (mówi):
Teraz day pieniędzy,
Boś wiele nazbierał,
Będąc arędarzem
Nie jednegoś zdzierał.

Żyd:
Nic brałem ja w ludzi
Daremnie niczego,
Nie wiem, za co tracę
Majątki mojego.

Żyd (spiewa):
Cóż ja teraz nieszczęśliwy
Uczynie, uczynie,
Kiedy próżno wszędzie widzę
I w skrzynie, i w skrzynie.
Ach wayżc mir w jednym czasie i т. д.

12. Punkt.

Żołnierz (mówi):
Byway mi zdrów, Żydzie,
Lecz z tąd wybieray się,
Żebym cię nie zastał,
O to wcześnie staray się!

Żyd:
Porzuce i poyde
Do miasta, moj panie,
Nie miłe jest dla mnie
Takie przewitanie.

Żyd (spiewa):
Majątki już moje wszystkie
Stracone, stracone,
Znieważone moje Sure,
Kochane, kochane!
Ach wayże mir w jednym czasie i т. д.

В старій польській літературі певно знайдеть ся не мало анальоґічних творів, що малюють у комічнім сьвітлї страждання Жидів від польської самоволї. При кінцї 60-их років минулого віку я читав у Дрогобичі рукописну польську віршу, в якій жид малює свої пригоди від польських вояків, а відгуком сеї вірші може вважати ся руська людова анекдота про те, що раз у Польщі повстала конфедерація, і конфедерати зібравши ся зайшли до коршми та питають жида: Слухай, жиде, з ким тримаєш? — Жид переляканий каже: Ох, з еґомосцї паном корольом. — Так, то ти против нас? А бийте жида! — Набили конфедерати жида, забрали з коршми що їм хотїло ся тай пішли. Але за яку годину приходять королївські вояки і знов питають жида, з ким тримає? Жид іще тремтячи від недавнїх побоїв каже, що з вельможними панами конфедератами. — Так, то ти против короля? А бийте жида! Збили його, поламали що було в коршмі тай пішли далї. Не минула ще година, як надбігають козаки.

— Жиде, а ти з ким тримаєш?

— Ох, панове, не питайте, з ким тримаю, а бийте! — відповів жид. Про знущання польських вояків над жидом див. також Вѣнокъ II, 360—361.

Та поперед усього тут пригадуєть ся нам сцена з драми Юлія Словацкого „Ksiądz Marek“, де змальовано в'їзд польського шляхтича до дому заможного жида в Барі. Ось він іще за сценою, не вступивши до середини, дає диспозиції своїм слугам.

Kosakowski (do sług za karczmą):
Niechaj tu Grzegorz zatoczy
Mój karaban... a tu w sieniach
Powiązać moje brytany...
A tu ćwieki wbić do ściany,
I pozawieszać szturmaki,
Szable, kindżały, kulbaki,
A wymieść dom żyda brodą. (Do rabina).
Żydzie, staję tu gospodą.

Rabin:
A panie, a kto ty taki?

Kosakowski:
Niech tego żyda wywiodą,
I zakneblują mu pyski!
Kto ciekawy — szpiega bliski.

Rabin:
Nu, żartuje pan wielmożny.
Kosakowski:
Żydzie, ze mną bądź ostrożny,
Bo u mnie żyda powiesić,
To tak jak go w pejsy trzepnąć...
Rabin:
N, a czy ty umiesz wykrzesić?
Ty możesz, człeku, oślepnąć.
Patrząc na niewinną krew.
Kosakowski:
Patrz, pierś mam taką jak lew,
A nozdrza takie jak koń,
A w żyłach gwałtowną skroń,
A włos koloru płomieni.
Biada, kto mię zarumieni!
Ale temu stokroć biada,
Przed którym twarz mi się blada
Stanie, by opłatek boży.
Lew się ducha we mnie sroży
I rzuca się i rwie ludzi
Wprzód nim się rozum obudzi. (Do Judyty).
Żydówka, ściągnij mi buty!

Остатня репліка рабіна та автохарактеристика Косаковского, то вже не реалістичний образ, а містичні слова самого Словацкого. Що ми назвали би глупим вибриком самоволї та необузданого еґоїзму, те в очах поета-містика „lew się ducha we mnie sroży“. Ну, та Бог з ним, з таким духом! Але цілість сцени, сама її концепція, сам той високо-драматичний виступ Косаковского — сього Словацкий не виссав з пальця. Він мусїв у молодих лїтах бачити такі сцени, наслухати ся оповідань про них. Традиція такого поводженя шляхти з жидами мусїла бути дуже жива і загальна, коли огнистий ґенїй Словацкого потрафив тільки зопсувати, притуманити її своїми містичними туманами. Те, що лишило ся з реального малюнка (бо Косаковский не історична, а поетична, на реальних основах збудована фіґура), від разу хапає нас за серце, воно живе, бо вихоплене з житя.

VII.

На закінчене подаю ті зразки вертепа, що заховали ся доси у нас. Певне, що варіянтів вертепної драми у нас можна би знайти більше, як би ся тема зацікавила більше аматорів-збирачів. Те, що тут подаю, зібране д. В. Гнатюком та д. І. Созанським, що були ласкаві відступити менї свій матеріял для публїкації.

Загалом треба завважити, що вертепні вистави у нас і доси розповсюджені далеко більше, як би здавало ся, розповсюджені не лише по містах (починаючи від Львова) і місточках, але й по селах. Судячи з зібраних тут записів тай з инших принагідних публїкацій, головно польських, мусимо думати, що тексти сих вистав переважно польські, хоч і не без домішки руських зворотів, пісень і епізодів. Та є й чисто або переважно руські тексти, що не мають нічого спільного з традицією польської шопки, або коли й мають щось спільне, то ся спільність сягає XVIII в. і тепер уже забула ся.

Треба також додати, що вистава вертепа тепер, як певно й давнїйше, вяжеть ся більше-менше правильно з виставами живих осіб у ріжних перевдягах, то значить, з рештами старих „жолобкових ігор“, „трьох царів“ та „Іродів“. Особливо виразно видно се в Дрогобичі, де вертепна гра взята з польських взірців, а її попереджає гра живих осіб, якої початок вказує на чесько-словацьке походжене.

Найцікавійша для нас шопка записана в Скалї, борщівського пов. Її ґенетичний звязок з польською шопкою очевидний не лише в назві, але також у тім, що порядок поодиноких сцен покладено в залежність від польської колядки, що починаеть ся словами „Do nóg twoich się zbliżamy“, яка творить неначе основну раму гри. Польські дослїдники вже давно звернули увагу на ту колядку і бачили в ній немов сценарій якоїсь різдвяної гри, але самої гри не могли віднайти і тілько пробували на підставі колядки відтворити деякі її затрачені сцени (пор. Dr. Krupski, op. cit. 94, 96–97). В скалецькій руско-польській шопцї сей звязок видний тим, що справдї учасники вистави співають строфу за строфою тої колядки, а в перерві між поодинокими строфами ляльки в шопцї виконують одну сцену. Що правда, орґанїчного звязку зі змістом колядки ті сцени не мають ніякого; в колядцї згадано Русина, отже лялькова гра показує нам сцену між Русином і Жидом; колядка

згадує Цигана, — на сцену в шопці виступає Циган, і т. д. Але в колядці всї ті нації спішать до Вифлеєма на поклін до новонародженого Ісуса, несуть йому подарунки відповідні до свого національного смаку, а в шопкових сценах бачимо тілько комічні ситуації без ніякого звязку з Вифлеємом і різдвом.

Ось на сам перед опис скалецкої шопки. Се деревляна скринка, висока на 45, а з дахом на 75 сантіметрів, довга на 61, а в глубину 42 cm. З переду отвирається ся півколовими дверцятами. На днї вирізаний наскрізь ровець, яким ходять фіґурки. Два стовпчики, прикріплені до поперечок у суфітї, тримають яйцевато вирізану часть дна. До задної і бокових стін прикріплені в обох кутах дві будки з дверцями, куди входять і виходять фіґурки. До обох будок провадить у днї ровець від головного. Кожушок наклеєний здовж країв рівців на те, аби їх з переду не було видно. В серединї шопки, біля задної стїни стоять три недвижні фіґурки Ісус (у яслах), Марія і Йосиф. До них провадить також ровець. Дверцї будок замикають ся самі при помочи кавчукових шнурочків, а відчиняють ся (на зверх) шнурками з боку. З верха і в серединї шопка виліплена колїровим папером, на задній і бокових стїнах у серединї наліплені малюнки, що представляють сцени Різдва. З боків з верха прибито два ремінцї, за які несуть шопку. В задній стїнї прорізана дірка закрита сіткою, крізь яку говорить ся ролї ляльок. Ціла шопка разом з роботою і матеріялом коштує 6—10 кор. Дають її робити столяреви, а виклеюють і декорують самі. Ляльки купують у містї і вбирають дома. Скалецка шопка має тепер 18 ляльок крім тих трьох недвижних, що стоять у шопцї, а власне: три царі (три ляльки зчіплені на однім дротї), Мазур і Мазурка, Русин, мужик — сю ляльку роблять дома, Жид, жандар, смерть (також домашньої роботи), чорт, Венґер, дївчина, горшкодрай (що направляє горшки), Москаль, Циган і Циганка, дїд і баба. Давнїйше був іще полїціян (мабуть гайдук), відмінний від жандарма, і розбійник. З шопкою ходять чотири хлопцї, старші, 18—20 літ. Один сїдає на стільчик, водить фіґурки і говорить їх ролї, другий подає йому ляльки, а два з боків відчиняють дверцята будок. Звичайно буває ще й пятий, що грає на гармонїцї або на скрипцї. Коли прийдуть до якої хати, то питають ся наперед:

— Приймете шопку?

— Приймемо.

Вносять шопку і кажуть: „Добрий вечер!“ або „Христос

раждаєть ся“, ставлять шопку на кросна, сьвітять сьвічку в середині шопки і зачинають колядувати „Бог предвічний“. Коли доколядують до строфки „Тріє цари ідуть со дари“, виходять три царі, кланяють ся до ясел і виходять, по чім хлопці доводять колядку до кінця. Тоді входить

Мазур.

Dobry wiecur, moi państwo! Moze powicie jaką nowinkę? A jak nie, to ja wam powiem.

Pod Maciskową grusecką,
Tam jest śniegu trosecka,
A ja swymi saneckami —
Jejzez, moja Kasiu!
Kasiu, pójdź tu!

Входить Кася, обоє танцюють і співають:

Gdzie ty jedzies, Jasiu?
Do Krakowa, Kasiu.
Co mi kupis, Jasiu?
Złoty wianek, Kasiu.
Nie kupuj mi wianka,
Bo ja nie chłopianka;
Kup mi pierścień złoty
Krakowskiej roboty.

Dobranoc! (Виходять).

Хлопці співають польську коляду „Do nóg twoich się zbliżamy“. Коли проспівають строфу:

Русин каже: Алилуя,
Помилуй мя!
Одних закликати,
Других поспрашати,
Би всї хутко приходили,
Книші, пироги зносили,
Пану давали! —

на сцену в шопці входить Русин мужик і мовить:

Брр! Змерз-им! Приїхав в Магольниці, продав тютюн за сто ринських без 99 ринських, без 99 ґрейцарів. Нема тут арендара, аби сє де горівки напити?

Юдка! Юдка!
Дай горівки тутка!

Жид (входить):

А, добривечур, пане ґісподар! Де ви так довго були, що я вас так довго не виділи? Може би ви мені дали щос торгувати?

Мужик:

Юдка,
Дай горівки тутка!

Жид:

Нема горіфки, лише дереняк.

Мужик:

Здує мене.

Жид:

Пане ґісподар, я вас нараджу: пийте два з перец, два без перец, а два таки так.

Мужик:

Е, ти би мене підпоїв тай бись у мене гроші забрав.

Жид:

Панє ґісподар, не хочете дати мені торгувати, то віддайте мені мій довжок.

Мужик:

Який довжок?

Жид:

Герсти хлоп, ґой, свиня! На колодки спит, на конофки обідає! Йшов на варту, взєв кварту, з варти півкварти, йшов на ватирку, взєв кватирку, йшов з ватирки, взєв півкватирки.

Мужик:

Брешеш! (Бє його).

Жид:

Ну, ну, хлоп ґой, я йду по жандар.

Мужик (сам):

А що, мої панове! Так-им Жида набив,
Аж Жид капці погубив.

Жандарм (входить із Жидом):

Гальт, стуй хлопє! Як то було межи вами?

Жид:

Панє капраль, я пану капраль вшітко вітлюмачи! Тен хльоп ішов на варту, взєв кварту, йшов з варти, взєв пів кварти, йшов на ватирку, взєв кватирку, йшов з ватирки, взєв півкватирки.

Жандарм:

Ну, хлопе, треба йому той довжок віддати.

Мужик:

Пане капраль, я йому нічого не винен! А присястоноше! Абим на

грубу руки зложив! Аби в млині духу не стало! Аби мнє фляк трафив! Він бреше, я йому нічого не винен.

Жандарм:

Ступай Жиде до арешту!

Жид:

Ну, ну, гаст а ґерехт! (Жид і жандарм виходять).

Мужик:

Таки моє право вийшло! (Співає):

Тепер пю і гуляю,
А за смерть не гадаю,
А я смерти не бою ся,
Маю гроші, відкуплю ся!

Смерть (входить і бігає за ним з косою).

Мужик:

Смертенько, смертенько, даруй житє! (Смерть ріже його косою; голова, що була на шнурочку, відпадає. Смерть виходить).

Чорт (входить):

Гочача! Гочача!
Заробив-им богача! (Бере мужика на вила).
Ой не спав я, не спав я,
Три дни вовну чесав я,
А тепер мушу грішне тїло двигати.
Тяжкий хлопський тулуб!
Ходи там, де тепло! (Виходить).

Хор (співає):

Węgier kusy z olejkami,
Kropelkami
Do szopy przybywa
I głosu dobywa:
Legem, legem, malatana,
Sem prinosim tu dla pana
Zdrowe olejki.

Венґер:

Dobry wieczur, moi państwo, może co kupicie na święta?

Один із хлопцїв:

A co tam macie?

Венґер:

Mam drogie towary.

Хлопець:

Jakie?

Венґер:

Rękawiczki szklane,
Krawatki druciane,
Chusteczki atłasowe,
Choć nie ciepłe, ale zdrowe.
Kupite, lebo nie?

Хлопець:

Nie kupimy, bo już za późno.

Венґер:

Jak ne kupite, moi panstwo, to pozwolicie potańcować. Maryniu, pójdź no tu!

Дївчина (входить).

Венґер:

Jak będziesz ze mną ładnie tańcowała, to ci dam taką chusteczkę atłasową (вар. partysową), żeś jeszcze nie widziała i widzieć nie będziesz. (Танцюють та швидко перестають). Był bym ci dał, teraz nie dam, boś źle tancowała. Pricz odemnie! (Виходить).

Дротяр:

Горшки направйоть!

Хлопець:

Що ти за один?

Дротяр:

Дротяр.

Хлопець:

Що вмієш направєти?

Дротяр:

Горшки, миски, філїжанки і таке єнче.

Хлопець:

А макітри з глини?

Дротяр:

О, я не такий простий ремісник.

Хлопець:

А який же, кривий?

Дротяр:

Е, я видно з панами сї нинї не розмовлю. Позвольте менї погуляти. (До дївчини): Як будеш зо мнов файно гуляла, то ти направлю скопец, а ти мене поцїлюєш, бо я ладний хлопец. (Співають).

Ой дротяру, дротярику, направ жи ми скопец,
А я тебе поцїлюю, бо ти ладний хлопец.
Ой дротяру, дротярику, о що я тє прошу,
Направ же ми коновочку, що в нїй воду ношу.

Направ же ми коновочку, направ же ми скопец,
А я тебе поцілюю, бо ти ладний хлопец!
Добраніч! (Виходять).

Хор (співає):
Moskalowi gdy znać dano,
Nakazano:
Kak stupaj batiuszka,
Rodyt sia ditiuszka!
Odnych braty, zakłykaty,
Druhych braty pospraszaty,
Stupaj w Wyflejem.

Москаль (входить):
Здраствуйте, брат!
Здравія вам желає салдат.

Хлопець:
Дє-сь хаділ?

Москаль:
На купно.

Хлопець:
Што-сь купіл?

Москаль:
Ґовядіну.

Хлопець:
А больше чево?

Москаль:
Нічево, єй Богу, што нічево!
Позвольтє погулять!
Кахна, пайді суда! (Входить дівчина).
Гдє-сь так довго забавляла?

Дівчина:
З москалями танцювала.

Москаль:
А зо мной будеш?

Дівчина:
Буду. (Співають):
Ой пайду я у ґрадєц, у ґрадєц,
За мной хлопец маладєц, маладєц.
(Протанцювавши відходять).

Хор (співає):
Cygan bieży z dary swymi
Za drugimi;

Furdyt sołonynka
Dla bożoho synka,
I dia brindi, dia kulina
Pereskoczu i dolina
Do Betlejemu.

Циган (входить):

Кір, татуню, пікота!
Тїкай сину за ворота!
Таточку, курка зелїзо ззїла.

Хлопець:

Що ти за оден?

Циган:

Циган, прошу пана.

Хлопець:

Звідки ти?

Циган:

З цїлого сьвіта, звідси не видко.

Хлопець:

Що ти робиш?

Циган:

От так ходимо з жінков,
Блукаєм, туманим, ворожим,
Тай жием, як можим.

Хлопець:

А деж твоя жінка?

Циган:

А десь там за дверми.
Жінко, ходи но сюда!

Циганка (входить):

Дайте паночку поворожити! (Хто будь з гостий подає руку, звичайно дитина). Ходиш до школи, файно сє вчйш, будеш мати щастє і будеш жити довго, доки не вмреш.

Циган.

Чи позволите погуляти? (Співають і танцюють).

Ой бив Циган Циганку,
Що варила стиранку.
За що мене мужу бєш,
По стиранцї воду ллєш?
Як-ісь знав, на що-сь брав міщаночку з міста?
Як не їла, так не буде ячмінного тїста,

Було знати, кого брати, із села селянку,
Була б тобі заварила ячмінну стиранку. (Відходять).

Дїд і баба (входять):

Слава Йсусу Христу!

Хлопець:

Слава на віки.

Дїд:

Дайте, подайте бабці на капцї, дїдови на ходачки.

Баба:

Дайте менї, а дїдови нї, бо дїд бабу бє.

Дїд:

Може б ми стара погуляли? (Танцюють і співають).

А я з своїм старим дїдом
Куди схочу, то поїду:
Чи раненько, чи пізненько,
А все тур-тур помаленьку.

Дїд:

Дайте, подайте на салачики, бо на колачики нема нїц. Маю дві торбинки, одну на шістачки, другу на мідячки. Дайте, подайте! (В торбинки дїда і баби платять за виставленє шопки).

Баба:

Бо' да прости
За бабині кости,
А за дїдові нє,
Бо дїд бабу бє.

На сьому кінчить ся шопка. Давнїйше була ще по відходї Москаля сцена з полїціянтом і розбійником. Розбійник виступав на сцену і говорив:

Przychodzę z krakowskiego lasu,
Będę rozbijał ludzi do któregoś czasu.

Входив полїцай, розбійник обертав ся до нього з такими словами:

Hej ty policaj,
Ty się ze mną nie zalicaj!
Ty masz szablę, ja mam kij,
Teraz ty się ze mną bij!

Вони починали бити ся, розбійник убивав полїцая, почім являв ся жандарм і забирав розбійника до арешту. У дрогобицькім вертепі маємо анальоґічну сцену з розбійником, який

там виходить із янівського лїса і якого арестують козаки. З усього видно, що сцена з розбійником була колись популярна і ширша, та певно впала жертвою поліцийної цензури вже за австрійських часів. Інтересно, що в скалецкім вертепі зовсїм пропущена сцена з Іродом, яка за те заховала ся там окремо, виставлювана перебраними хлопцями, але зредукована до такої форми, якій нїде зрештою не знаходимо анальоґії. Ірод виступає тут по просту як „король"; із трьох восточних королїв зробило ся тілько два, які виступають під іменами Бальтазор і Ремйос. Сцена між ними йде по руськи.

Король (входить):

Добрий вечір, мої панове!
Приходжу, з трома крулями, з трома мечами.
Кого шукаєте?-Кого питаєте?

Бальтазор і Ремйос:

Короля нашого.

Бальтазор:

Я є сьвитий Бальтазор,
Приходжу з руського краю.
Чув-им, що Ісус Христос народив ся в Вифлеємі,
Хочу жаданє жадати, його хвалити.

Ремйос:

Я є сьвитий Ремйос,
Приходжу з руського краю.
Чув-им, що Ісус Христос народив ся в Вифлеємі,
Хочу жаданє жадати, його хвалити.

Король:

Прото і через то хвалїбну пісню заспіваймо.

(Співають):

Хвалїм, братя, Бога нашого,
Нинї нарожденного.

Бальтазор (до короля):

А де ти свій край так далеко опустив?
Удав бим ся, яким ти є королем.

(Виймає шаблю).

Король:

Я є таким королем, що як сєду на грабского коня, то облаки пукают, а звізди з неба спадают. (Виймає шаблю і хочуть оба бити ся).

Ремйос (виймає також шаблю і розбороняє їх):

Спокій, братя, межи вами! Не маєте ся бити, анї колотити, тілько пісню заспівайте!

Співом звичайної пісні „Бог предвічний“ і віншованем вложеним в уста короля кінчить ся та невибаглива ґра.

VIII.

У Дрогобичі, як уже згадано, записано вертеп (від Кароля Файмунта записав 1903 р. д. Володимир Левінський) і ґру живих осіб (в січні 1905 р. від Пічкана записав В. Петрикевич). Вертеп має також 18 ляльок і ділить ся на 9 відслон, які й тут, як у співаннику о. Дронжевского, називають ся пунктами. Різдвяного і загалом ніякого біблійного дійства нема, самі сьвітські сцени. Насамперед входить п. Невідальский, убраний як купець, але з шляхецкою фантазією.

Невідальскі:

Niechaj będzie pochwalony!
Siwa czapka, wierch zielony.

Stuk, puk, panie Gabryelu! Prędko, prędko zawołaj mi Żyda faktora z sobolami.

Жид (входить):

Kłaniam, kłaniam, panie Niewidomski,
W plecach szeroki, w tyłkach wąski.

Невідальскі:

Słuchaj ty, Żydku, gdzieś podział te sobole, coś je w niedziele sprzedawał?

Жид:

Mam ich, panie.

Невідальскі:

Co chcesz za nie?

Жид:

Cztery dukaty,
Piąty podługowaty.

Невідальскі:

Ja ci dam trzy dukaty,
Czwarty podługowaty.

Жид:

Tfi, tfi, co to mi za kipiec!
Moje Sury we Lwowie na Zarwanicy
Ma cztery sklepy, piąty kamienicy.

Невідальскі:

Słuchaj ty Żydku, nie śmiej ty mi takiego słowa mówić. Hajducy, hajducy, wyskoczcie, dajcie temu Żydkowi kijów pięć.

Жид (зближаєть ся до гайдука і шепче йому до вуха):

Słuchaj, ty stary Golda, ja ci dam dwa dukaty na wódki, nie bij tak mocno.

Гайдук:

O, ty stary cybuchu, ty już wszystko musisz wycierpieć. (Бє Жида) Ajn, cwaj, draj, fir, finf! Spokój z Żydem. (Відходить).

Жид (плаче):

Oj waj, Suryniu-lubyniu, kim gajch, kim a kisz!

Жидівка (входить і співає):

A mój Mojszy nie był taki,
Kupil dzieciom lut tabaki,
Jak si dzieci napichali,
Poszli za piec, pozdychali.
A mój Mojszy taki był,
Kupił dzieci taki żył,
A te żyły takie były,
Same z garczka wyłaziły.

(Цїлують ся і відходять).

Дещо анальоґічну сцену, де шляхтич торгуєть ся з Жидом за соболї, маємо і в краківській шопцї (Dr. Krupski, op. cit. стор. 34—35), але там шляхтич — Твардовский, а сцена кінчить ся так, що покликаний Твардовским чорт хапає Жида і несе до пекла. Другий пункт. Входить Краковяк і мовить:

Краковяк:

Jestem sobie Krakowiak z pod samego Krakowa,
Takjem sie naspiewał, aż mi boli głowa.

Співає:

Czyż ja sobie nie Krakowiak,
Doznajcież mi tego?
Siedemdziesiąt siedem kółek
U pasika mego.
Siedemdziesiąt siedem kółek
Na jedwabnym pasie;
Tam gdzie Krakus kocha,
Tam dziesięciu zasie.
Hej zasie, hej zasi, zasi!
Kupił ja spodniczkę Kasi.

Spodniczka podarta,
Kasia nic nie warta.

Краковянка (входить):
Jestem sobie Krakowianka,
Mam fartuszek po kolanka
I spodniczkę we trzy bryty, —
Nie chodź durniu do kobiety!

Співає:
Czyż ja sobie tęga dziewa,
Bom do tego rosła,
Kochałam ci parobecka
Nie żadnego osła. (Танцюють і відходять).

Ся сама сцена в незначними варіянтами (в пісні Краковяка „Tam czterdziestom zasie“, а далї двостих: Zasie, zasie, zasie, Kupił Krakus Kasie; в пісні Краковянки: Jestem sobie tęga dziewa) повторяєть ся також у грі з Бердою. Третя сцена з уланом і гузаром.

Улан:
Jestem sobie ułan ubogi,
Mam od kuli kartacza połamane nogi,
A wypustki czerwone,
Jak starodawne dragony. (Співає):
Dla ułana mało trzeba:
Kubek wody, kawał chleba,
W czystem polu pomieszkanie,
Sucha ziemia za posłanie.

Гузар (входить і співають оба):
Ułan, huzar — dwa bratanki
Jak do piwa, tak do szklanki,
Oba mili, oba żwawi,
Niech im Pan Bóg błogosławi. (Улан відходить).

Гузар (сам співає):
Стоїт гузар на вартї
В чорнім, білім кабатї.
Пять крейцарів на день мам,
Іще з того гольцї дам.
Голько, голько, підем спать,
Бо нам треба рано встать,
Рано-рано раненько,
Як засьвітить соненько.

Гузар пє, гузар скаче,
За гузаром жона плаче,
Плаче жона, плачут діти
Же гузара не видіти. (Відходить)

Ся пісня і мельодією і по троха текстом зраджує чеське походженє; се очевидно набуток австрійських часів до р. 1867, коли галицькі вояки стояли постоями в Чехії та на Мораві.

В четвертій сцені виходить чарівниця.

Чарівниця:
Jestem sobie czarownica
Iz pod węgierskiej granicy,
Uczarowałam sto siedemdziesiąt krów,
Sér sprzedała, masło zjadła. (Співає):
Uciekła mi przepióreczka
W proso, w proso,
A ja za nią nieboraczka
Boso, boso.
Pójdę ja się pani matki
Spytać, spytać,
Czy pozwoli przepióreczkę
Schwytać, schwytać.
Jedną rączką przepióreczkę
Schwytła, schwytła,
Drugą rączką przychwyciła
Pietra, Pietra.

Дідько (входить):
Що там, бабуню, маєш: сир, масло, сметану?

Чарівниця:
Siostruniu, siostruniu! Chodź prędko, bo mi Fed'ko wszystkie maślankie wychłepcze!

Друга чарівниця (входить, обі вганяють дідька):
Marsz djable do piekła!
Marsz djable do piekła!
Już ci się tam dawno kukiełeczka spiekła.
(Дідько втікає, чарівниці співають:)
I my baby wygrali,
Żeśmy Fed'ka wygnali.
Jedna baba zwarjowała,
A druga sie wściekła,

Jedna drugą pochwyciła:
Pojedziem do piekła. (Обі відходять).

. Отся сцена з чарівницями, а властиво пісні з неї (пісня першої чарівниці без остатної строфи і кінцева пісня обох з варіянтом: „A my dobrze zrobili, Żeśmy Fed'ka nabili) повторяють ся і в дрогобицькій грі з Бердою. Отся сцена розповсюджена в польській шопці. Конопка (Pieśni ludu polskiego, 1841, стор. 84) згадує, що бачив її коло Кракова, і що там чорт випивав чарівниці сметану; згадує її Кольберґ (Lud V, стор. 204) додаючи, що сцена кінчила ся тим, що чорт хапав чарівницю і ніс до пекла і що чарівниця мала голову обвиту чорною хусткою з двома настобурченими рогами. Сцену з чарівницею записано в шопці в Красноставі (Wisła X, 481), в Сєдльцях (Wisła VIII, 293) та Каліші (Wisła VI, 275); усюди дідько пориває чарівниці. Лише в шопці записаній у Підгірцях (Lud 1899, стор. 161) дві чарівниці з разу побивають чорта, та потім він таки вертає до них. Др. Естрайхер (Dr. Krupski op. cit. 98—100) зазначує в тій сцені тенденцію до вкорочуваня; бачимо сю тенденцію також у Дрогобичі, коли порівняємо вертепну гру з Бердою, де вже дідька нема, лише згадка про нього, і з шопкою в Ропчицях (Zbiór wiad. do antrop. kr. LXIX, стор. 50), де вся сцена зійшла на саму мімічну гру без слів.

Далі йде сцена з опришком; вона зачинаєть ся польським двостихом подібним до того, який ми бачили в скалецькім вертепі, та далі йде вже руська пісня:

Опришок (співає);
Гей нуте наші, нуте,
Гайдамаки ідуть,
За нашою Марисею
Розбивати будуть. (Розбиває сокиркою вертеп).

Козак (входить):

Што ти Іванку порабєєш? Будеш ти ми шопу розбивати? Зараз поступай на дваціть штири години до гарешту. Десь тут маю свого братішка, зараз го покличу.

Другий козак (входить):

Штупай Іванку до гарешту, поштупай на 24 години, поштупай! (Викидають опришка і оба співають):

I ти козак і я козак,
Обидва ми козаки:

І ти дурак і я дурак,
Обидва ми дураки.
Як поїдем, пане брате,
На Француза воювать,
Посїкаєм, порубаєм
Його мать, його мать. (Відходять).

Хоча в польських шопках (див. у краківській ст. 48—53) виступають також козаки або козак і козачка, які іноді говорять ломаною українською мовою (властиво співають відому пісню „Козак коня наповав"), а іноді говорять по московськи, то між їх ролею і ролею отсего дрогобицького вертепа нема нічого спільного, хиба чудернацька форма „штупать" зам. ступать. Згадка про французьку війну і про похід козаків до Франції натякає на війну 1813—1815 р.

Смерть:

Ach, z wielką radością jestem sobie napełniona!
Lecę przez góry, lasy i wody, —
Kto by myślal, że nie wiedzieć na jakie wygody.
Przychodzę do pałacu:
Ni krzyku, ni hałasu.
Przychodzę do chorego, pytam go się mile:
Czy chesz żyć pary chwile?
Ale umierać musi,
Bo go śmierć zadusi.
Z tej wielkiej radości przez okno wyskoczę!
Nogi przedemną skaczą,
A ludzie za trupem płaczą.

Дїдько (входить):

Za słupem, za słupem płaczą.

Смерть:

Cicho, ty djable przeklęty!
Ja ci swoją kosą paszczekę rozjadę.

Дїдько:

A ja na tobie do piekła pojadę.

Смерть:

A ja ci swoją kosą głowę zetnę.
Co było, to nie jest,
Nie trza pisać rejest.
B — u — i — upi,
Wszyscyśmo w chałupi.

(Стинає косою дїдькови голову і випихає його, і сама відходить за ним).

Сцена якась недоладна, очевидно стратила первісний зміст через усунене чи то Ірода, чи гордого богача, що в иньших шопках паде жертвою смерти. Далї йде коротенька сценка з коминарями. Входять два коминарі і співають.

1. Коминар:
Niema to, jak kominiarzom,
Muszą robić, co im każom:
Kominiarczyk skrobnie gracą,
Za to ludzie dobrze płacą.
2. Коминар:
Wypucuje, wypucuje
I dziewczynę pocałuje. (Відходять).

Маленька сценка з коминарем, який виходить на сцену сам, співає пісеньку (відмінну від нашої) і виходить, записана в шопцї з Велички (Dr. Krupski, op. cit. 118). Далї йде в нашім вертепі інтересна сценка з сільським парубком-наймитом.

Парубок (ріже січку і співає:
Parobeczek ja se na całą gromadę,
Sieczki rznąć nie będę, orać nie pojadę.

Господар (входить):
Parobeczku, gruba sieczka!

Парубок:
Gospodarzu, zła skrzyneczka.
By skrzyneczka lepsza była,
To by sieczka cieńsza była.
(Господар відходить, парубок співає):
Nie bojem sie pana ani ekonoma,
W pole nie pojadę, będę siedział doma. (Відходить).

Кінчить ся гра взятою з польської шопки сценою з дїдом і бабою і проханем датків.

Дїд:

Byłem u cyrulika, aby bródkę obgolił. Siedem funtów mydła zmydlił i trzy brzytwy złamał i mojej bródki nie obgolił. Dajcie państwo na obgolenie bródki, dajcie, dajcie!

Баба (входить):
Masz tam co w torbie, dziaduniu?

Дїд:
Niema nic.

Баба:

Pamiętaj sobie, pamiętaj, ty stary łysaku, bo jak mi nie będziesz miał nic w torbie, to ci kociubą głowę rozwalę. Pamiętaj sobie, pamiętaj, ty stary upirzu (се вже дрогобичанїзм зам. upiorze!), nawet mi do domu na noc nie przychodź! (Відходить).

Дїд (співає з плачем):

Musi dziaduś, musi
Podchlibiać babusi,
Bo babusia dziadusiowi
Pieczoneczkę dusi.

(До публики говорить з плачем):

Słyszycie, moi państwo, co babusia mówi? Jak nie będę miał nic w torbie, to mi głowę kociubą rozwali. Dajcież mi, moi państwo, na obgolenie bródki, dajcie, dajcie!

(Дехто кидає дїдови до торби гроші, він дякує і відходить).

Мотив — збирати датки на оголене бороди і пісня вложена в уста дїдови взяті з польської шопки (Dr. Krupski, op. cit. 85 - 87), зрештою наша сценка оброблена досить самостійно. Інтересно, що в польській шопцї в досить недоладний віршований мональоґ, з яким виступає на сцену дїд, вплетено один двостих із відомої польської вірші „Niema prawdy w świecie". Читаємо там:

Niech że będzie pochwalony,
Siwa czapka, wierzch zielony.
Po łacinie gadają,
Prawdy świętej nie znają.
Prosi dziadek na rany i т. д.

З огляду одначе, що краківська шопка в тій формі, в якій опублїкував її в останнє др. Естрайхер, зредаґована досить пізно, в 30-их або й 40-их роках XIX в., сей цитат не може нам послужити для усталеня дати анї шопки, анї вірші про правду; що найбільше може бути доказом, що в часї редаґованя тексту краківської шопки вірша про правду в тих сторонах була відома і популярна[1]).

[1]) При нагодї зазначу, що польська вірша про правду, в тій самій формі, в якій надрукована в моїй статї „Пісня про Правду і Неправду" (Зап. Н. Т. ім. Шевченка, т. LXX, ст. 48) належить до дуже розширених продуктів польського тзв. людового або ярмаркового друку, і се певно причина того, що вона і в східній Галичинї розширила ся в такій повній формі. Менї не трапляло ся бачити такого друку, та його описав

Хоча дрогобицька гра з Бердою відбуваєть ся при помочи живих осіб, а не ляльок, то з огляду на ідентичність деяких сцен у Берді і в вертепі, далї з огляду на те, що гра з Бердою звичайно комбінуєть ся з вертепом, а також з огляду на інтересний культурно-історичний факт чеського чи словацького походженя тої гри подаємо її тут. Хлопцї, учасники гри, входять до хати поперебирані, витають господаря словами „Бог ся раждаєт“, ставлять вертеп на стільчиках, потім відходять усї до сїний або в кут, лишаєть ся тілько хор, який співає: „Слава во вишних Богу, а на земли мир, во человіцїх благоволеніє“. Се тілько й усеї релїґійної закраски в грі крім принагідних згадок про боже народженє. Входить хлопець перебраний за пана, з великими, чорними окулярами і з високим білим цилїндром на голові, се „юріста“.

Юріста:

Ja jestem jurista,
Mam szaty za trista,
Atramentu maliczko
A pióro złamaniczko.
Ne mam se, panowe bratie, niczem pochwality,
Mam brata jedneho,
Jonu podlejszeho.
Мушу ся за ним нагнати
І його ту приволати.

Йона (тобто юнак, убраний у три паси і військове чако):

Niech będzie pochwalony
W Betlejemie narodzony!
Sztudojno! Sztudojno!
Owcyż moi, owcy,
Niech was pasie kto chce,
Я вас пасти не буду,
Радше на свій хлїб піду.
Nie mam się, panowie bracia, niczem pochwality,
Мушу брата приставити. (Стукає до дверий).

др. С. Удзеля в часописї Lud, т. VII, знайшовши друкований екземпляр десь у ропчицькім повітї. Він згадує при тім, що вірша була друкована богато разів, певно ще від XVIII в. Се дуже можливо, тим більше, що вона має дещо спільного зі старою польською інтермедією з першої половини XVII в., що має титул: „Nędza z biedą z Polski idą“, про що поговоримо ширше при нагоді.

Puk[1]), Stach, do Betlejem,
Bóg się narodził!

Стах (входить):

Niech będzie pochwalony
Betlejemskie narodzony.
Ja jestem sobie Stach
Jak wułetny ptach.
Чого ти мене, брате Федоре, волаєш?
Ти не знаєш, в яких я був горах!

Юріста:

В яких?

Стах:

Бетлеємских, єрусалимских.
Що ми ся там притрафило,
То ми ся там утонуло і виплинуло.
Póki mój ojciec i matka żyły,
To mi się grali w brzuchu wszystkie żyły.
A teraz mi ciężko, ciężko na brzuchu!
Nie mam się, panowie bracia, niczem pochwality,
Niczem prystawyty;
Mam brata jedneho,
Berdu stareho.

Берда (входить, убраний у кожух вивернений до гори волосєм, у червоне чако і з великим костуром у руцї):

Niech będzie pochwalony
Betlejemskie położony!
Jak was zacznę tym kosturem łatać,
To będziecie od ziemi aż do nieba skakać.

Юріста:

Nie gadaj tyle, stary Berdo,
Tylko połóż się spać! (Берда лягає. Всї клякають довкола нього і співають):

Як нам ся почало вкучно спати,
Так нам ся почало вкучно встати:
Кокочки кукають,
Пташкове співають
При шаласу.

Юріста:

Wstawaj, stary Berdo, Bóg się narodził!

---

[1]) Очевидно зам. Pódź.

Берда (лежачи):
Nie wstaje, nie wstaje, bo się Boga boje.

Юріста:
Nie bój się, tylko wstawaj! (Берда встае).

Юріста:
Co ci się śniło, stary Berdo?

Берда:
Pierożki, pampuszki, wódka z miodem. Jad bym, piłbym, niema co.

Всї співають:

A tam w polu hauka
Zieleni się trawka,
Tam pastuszki pasli woły,
Jedli kaszę z garnka.
Anioł im się pokazał
I tak im powiedział,
Że się Chrystus Pan narodził,
Żeby każdy wiedział.
Pastuszkowie mili
Tak sobie mówili,
Że pójdziemy po kolędzie,
Gdzie wieprza zabili.
Gdzie zabili wieprza,
Tam nas było nie trza[1], —
Jak się kolędniki zbiegli,
Całego mu zjedli.
Najedli, napili,
Nic nie zostawili, —
Uciekajmy po jednemu,
Żeby nas nie bili.
Jak się jeden został,
Dobrze on tam dostał!
Jak się stamtąd wyrwał
I tak sobie spiewał:
Oj będę ją dziesiątemu
Kolędę skazywał!
Kolędeczkę za ręczeczką,
Co nam państwo dacie?
A jak nam nie dacie,
Niech wam Bóg zapłaci.

---

[1]) Вар. Zabił jeden wieprza, choć mu było nie trzą.

Тепер перериваєть ся гра з Бердою і наступає вистава в вертепі. Вона складаєть ся з декількох сценок, без звязку, з пропущенем драматичних конфліктів, а з захованем самих пісень. І так виходить чарівниця і співає „Jestem sobie czarownica, Zaczarowała siedem krów“ і т. д., потім без ніякої причини виходить її сестра і обі співають: „A my dobrze zrobili“. Потім виходить Жид і співає не зовсім до ладу:

Як я прийшло до пана до хати,
Казав мені пан колядувати.
А там їдять, пють,
Мені не дають.
Горілочку попивають
Ковбасою закусують,
Мені не дають.

Се очевидно уривок якоїсь пісні про пригоди бідного студента-колядника, per nefas вставлений в уста Мошка. Потім виходить Сура і співає „Oj mój Mojsze nie był taki“, Краковяк хвалить ся: „Jezdem sobie tęgi chłopak, doznacież mi tego“ і т. д., Краковянка й собіж: „Jezdem sobie tęga dziwa“, два козаки повторяють своє: „І я козак і ти козак“; по них виступає розбійник, і співає:

Jezdem sobie zbój, zbój,
Co kasy rozbija!
Co rozbije, to przepije,
Przyjdzie do dom, żone bije.

За ним виступає смерть і говорить:

Lecę przez góry, przez wody,
A nie wiem na jakie przygody.
Przychodzę do chorego
I pytam się jego,
Czy chciał by choć jednę chwilkę żyć?
Ale on za słupem stał trupem.

Вскакує чортик і співає:

А я собі чорт, чорт,
Хоч кривий на ногу,
Що ми за робота
Огонь піддувати
І злі душі в пеклї
Вилами мішати?

Смерть (до чорта):
Co ty tu robisz, przeklęta bido?
Ja tobie swoją kosą paszczekę rozjadę.

Чорт:
A ja z tobą na swych widłach do piekła pojadę.

На сьому й кінчить ся вертепна вистава, по якій іде ще епільоґ між живими особами.

Юріста:
Co wolisz, stary Berdo:
Czy sto kijów nosić,
Czy na baćkury[1]) prosić?

Берда (просить обходячи присутних):
Dajcie, dajcie na baćkury,
Bo wytopię wszystkie kury.

(Йому дають датки, іноді учасників гостять. Відходячи вони співають:)
Wiwat, wiwat, już idziemy,
Za kolędę dziękujemy.
Jak na drugi rok przyjdziemy,
Garnki, miski wybijemy,
Co w policach macie.

Берда (до господаря на відході):
Ja szło przez rzeki, przez lody,
Ja bym się napiło wódki z miodem.

Що представляє в собі фіґура Берди, головної комічної особи сеї гри, не беру ся рішати. Його одяг (кожух на виворот) зближає його до тих на пів мітичних постатий народного культу природи, як коза, тур, і т. и., що в народнїх грах і обходах характеризують ся таким самим способом (розумієть ся, що вояцьке чако тут пізнїйша приставка). Дещо докладнїйше можна би сказати про се, як би удало ся знайти прототип сеї гри, яка по всякій правдоподібности не місцева, а занесена до Дрогобича вже в австрійських часах (може через вояків) із заходу, з Чехії або Морави. На жаль, між різдвяними грами записаними доси в Мораві[2]), не знаходимо нїякого слїду такої гри.

---

[1]) Baćkury, baćkory — чоботи.

[2]) Див. Jul. Feifalik, Volksschauspiele aus Mähren, Ölmütz 1864; Bartoš, Narodne písně moravské, Brno 1889, стор. 546; йогож Nové nár. písně, 1882, стор. 187; F. V. Vykoukal, Z casů dávných i našich. V Praze 1893, стор. 53—68.

IX.

Ще один текст різдвяної гри про Ірода записав д. Андрій Веретельник у Камінцї Струмиловій 1898 р. Се гра живих осіб, без участи вертепа, та її текст, як побачимо, має богато спільного з відомими нам вертепними драмами, а декуди заховав ті сцени в повнїйшім видї. Процускаю з опису д. Верётельника вступні уваги про-те, як хлопцї приготовляють ся до гри, вчать ся ролї, відбувають проби, роблять костюми і т. д. Все се буде надруковане в иншім місцї. Тут подаю лише текст драми. В нїй виступають такі особи: Ірод, мінїстер, Жид, смерть, чорт, два ангели і хор колядників. Драма дїлить ся на дві части, роздїлені від себе хоровою піснею. Спершу входять у хату Ірод і його мінїстер. Ірод сїдає на ослонї серед хати, мінїстер обік нього.

Ірод:

Єстим круль Гирот сьвіта цїлого,
Маю моц казати панованя мого.
Штири части сьвіта під моєю владзов,
Турки і рабіни під моїм розказом.
Слуго вірний!

Мінїстер:

Приходжу на розказ короля Гирода.

Ірод:

Дійшла до мене дивная новина,
Моїй жалости велика причина.
Але не знаю, чи́ то так бают,
Чи правду складают,
Що сї народила причудна дитина.
Але заклич ми Гершка найстаршого,
Нех скаже, де сї правдиво Бог Христос народив.

Мінїстер (кличе):

Мошку, Мошку старого закону,
Маєш ся ставить до крульовского трону!
Бери Біблїю і Тальмуди з собов,
Будеш читати пред круля особов.

Жид (за дверима в сїнях):

Абиг ґляхт! Юж він там прийде
Як ни джісь, то в ютро,
Єщи мої жінки качки, курки не поскубали,

А я собі в цибульки бжушки ни насмарували.
Юже він сї там притилепа́ на дисяту годину.

Мінїстер:

Жиди, прибувай!

Жид (усе ще за дверима):

Як шї там до неґі ставіч?
Як там коло неґі Бублїї правіч?
То єст кунст, ґлюф!
Я вчера, позавчера заїдав цибульки з часником,
Може ясне круль буде на мене злісний?

Мінїстер:

На штири кроки будеш стояв від круля Герода.

(Входить Жид несьміло, стає коло порога, трясе ся зі страху).

Ірод:

Скажи менї, Жиде,
Де ся правдиве Буґ народив?

Жид:

Буб? Буб? Той коцюбиски?
Він сьи народив на загонї,
Його моє жінки скубали,
Моє дїти їдали,
Я маю його трохи у бекеши,
Я вам колись принеши.

Ірод:

Бий, мінїстре, Жида,
Най скаже, де сї по правдї Бог народив!

(Мінїстер бє Жида).

Жид:

Ай вай! Волївбим дати штири дутки на вутки,
А пятий на пиво,
Щоб не били старий Жид сивий.

Ірод:

Скажи менї Жиде, де ся по правдї Буґ народив, бо будеш караний.

Жид:

Бук? Бук?
Вун сї народили
У лїсї на бадили.
Його потребує стельмах на колеса, баба на нецки,
А я маю з него палечки.

Ірод:

Бий міністре Жида, хай вогорит правду!

(Міністер бє Жида, сей кричить).

Жид:

Ай, вай! Волїв бим дати
Штири дукати,
А пятий подовгатий,
Щоби не били Жид старий горбатий!

Ірод:

Скажи ми, Мошку, де сї по правдї Бог Христос народив?

Жид:

Вун шї народив, у Вифлиємі місцї!
Там сї поспішцї,
На штири конї вшідайте,
А ще го дожинете. (Відходить).

Хор:

Круль вічной хвали нам сьи народив,
З кайданів виволї ввесь люд висвободив.
Радість, веселість у сьвітї цалім!
Віддаймо єму всї в купі хвалу!
Найщиршим серцем станьмо хвалити,
А щоби по смерти з ним в небі жити.

Ірод (до міністра):

Там за бором полк жовнярів стоїт,
Збирай рицарство, бири ся до зброї,
І зараз дїти всї вимордувати
І менї докладний рапорт з всього здати!
Зрозумів?

Міністер:

Зрозумів.

(Відходить. Хор співає коляду: Новая радість сьвіту ся з'явила. По її відспіваню вертає міністер).

Міністер:

Яснїйший королю, із розказу твого
Вибилисмо в Вифлеємі всїх дїтий до йдного.
А навіть твого сина їдиного
Такжисьмо убили,
Абисьмо тобі докладний рапорт зложили.
Ото маєш меч скроплений крівлею.

Ірод:

Ах біда, біда менї Гиродови,

Нещасному, виликому крульови!
Як сї маю на сина дорогого смерть дивити,
Волю себе сам вабити.

(Пробиваєть ся своїм мечем. Вбігає смерть).

Смерть:

Фіть! Фіть! Фіть!

Ірод:

Ох, як-ісь мене налякала, ти біла костиста! (Кидаєть ся).

Смерть:

Королику, королику, вгамуй свої злости!

Ірод:

Дав бим тї пурпуру накрити твої кости,
Але бим не хтїв тебе дразнити,
Щобись з того сьвіта не хтїла мене вгладити.

(Смерть острить косу і закладає її на шию Іродови. В тім вбігає чорт, відпихає вилами косу і говорить:)

Чорт:

Гу, гу, ти біла, костиста,
За чим ти тут прийшла?
Моя душа, твоє тїло.

Смерть:

Коли моя душа, а твоє тїло.

Чорт:

Я тебе перекину через гору.

Смерть:

А я засаджу тебе в нору.
Але не будьмо ми такі
Й зажиймо собі табаки! (Нюхають і чихають).

Ангел (входить і дзвонить дзвінком, смерть і чорт хапають Ірода і швидко по за ангела виносять):

Люди, люди, Христос родить ся!

Жид (що війшов за ангелом):

Що ми з того? Що нам до того?

Ангел:

Витати його годить ся.

Жид:

Али де він єст?

Ангел:

У Вифлеємі місточку
Лежит на сїночку.

Жид:

Чи то ґвалт, чи то розбій? Дурний хльоп!
Такий пан, такий Бог що робив би в шоп?

Мінїстер:

А з відки ти, Жиде, такий мудрий?

Жид:

З Бродзїв, панї.

Мінїстер:

Чим сї трудниш?

Жид:

Музика, панї.

Мінїстер:

Заграй, Жиде!

Жид:

Шабас, панї.

Мінїстер:

Відправ шабас!

Жид:

Зарав, панї! (Відправляє:)
Клюски з мидльом,
Ґрох з повідльом,
Смачного потрави
Поставили, а пес ухопив з лави.
Адіной!
Віддай песку лой! (Співає:)
Щоби но пан нагай сховав,
То яб гуляв і танцював!
Ляти-бом! Ляти-бам!
Як пан кажут, я так грам!
А я мав жінки з панського роди,
Ни хтїла нїц їсти, тей здохла з ґлоди.
Поховав я її в хліві під порогом,
І подзвонив по нїй баранячим рогом.
А за її душу ґрейцар дати мушу,
А на її гробі потанцюю собі. (Танцює).

До сього тексту д. Веретельник додав отсї свої уваґи: „Сим представленем селяни дуже одушевляють ся, але інтелїґенція дивить ся на нього косо. Особливо на дітий воно робить велике вражінє, а деяких фіґур, прим. смерти і чорта дїти добре налякають ся. Я старав ся розвідати, відки взяв ся той вертеп, чи він міщанський (польський), чи селянський (руський)?

Бо міщани кажуть, що Русини з села запозичили і переробили собі з їх польського вертепа, а Русини кажуть, що то Поляки вкрали його у них. Польський текст ріжнить ся від руського тільки колядками, а особи пишнійшими строями[1]). В р. 1894

---

[1]) Подаю тут зроблений д. Веретельником опис строїв у руськім вертепі: Строї роблять з кольорових куплених у місті паперів; лиця маскують купленими, а частійше власної роботи паперовими масками.

Стрій Ірода. Корона з грубшого картона, подобає на ковпак, виліплена з верха червоним папером з срібними і золотими обручками та пасками, на вершку кулька зі шпіцом. Убраний немов у фелон — рядно полотняне обліплене пурпуровим папером ціле, а по тому ріжні зьвіздки і чічки з ріжноцьвітного паперу. Крім того на то приходить ще „пілїрина“ в роді широчезного круглого ковнїра, що звисає аж поза рамена. Вона є з жовтого паперу, виліплена червоними, зеленими і синїми мережками, а долом обведена ширшим срібним і золотим паперовим обводом (паском). При лївому боці вчеплений дерев'яний в картоновій похві меч, обліплений срібним і золотим папером.

Стрій мінїстра. Мінїстер має кафтан виліплений червоним і синїм папером, на голові срібний шолом з жовтими і червоними шнурами. Має меч без похви, вилїплений срібним папером, держить його все в руцї піднятий у гору при собі.

Стрій Жида. Позичають у якого жида довгу по саму землю бекешу, на голові шаламок і „капалич“ — старий капелюх, на ногах білі панчохи і патинки, підперезаний, має випханий з клаків великий горб на плечах. Має довгу руду з прядива бороду і довгі кручені теж з прядива пейси.

Стрій смерти. Смерть завиваєть ся в дві білих рядні, на лице бере білу маску, з великими зубами. В руках держить косу дерев'яну, виліплену срібним папером. На голові з білого картону острокінчаста шапка, висока.

Стрій чорта. Убраний в чорний пасований бабський кафтан, на лицї чорна маска з високими рогами паперовими, з вилами в руках.

Стрій Ангела. Убраний в білу, довгу сорочку, аж по землю, підперезаний червоним поясом, з білим довгим волосєм з прядива, на лицї без маски, з паперовими білими крилами.

Крім того „король“ Ірод має ще „яблуко“ і „берло“. Яблуко — то куля витесана з дерева і обклеєна жовтим, червоним і золотим папером. Берло — се кругла лїсочка, довга 50—60 цм., на кінцї з малою кулькою, обклеєна червоним, синїм і жовтим папером. Яблуко і берло держить король в руках.

Ті строї робить собі кождий з осібна, або один для всїх. На другий день сьвят Різдва Христового ідуть з вертепом, а з ними йде вибраних чотири, або два колядники. З вертепом не йдуть до кождої хати в селї, лиш до богатирів та панів і старають ся на селї справитись як найшвидше, а тодї йдуть у найблизше місто до „панів“, числячи на

записав я текст вертепа в Сільци Беньковім, Камінецького пов. від старого 87-літнього діда Семка Білика з присілка Теребіне, і сей текст слово в слово сходить ся з отсим. А той дід казав, що текст вертепа був русько-церковний і хлопці навчили ся його від місцевого дяка; але той текст дуже спольщив ся тому, „що ми хлопці ходили з Гиродом до панів до двора і там мусіли ломити язик на панське, бо пани не любили тоді хлопської мови. І ми щось через кілька років ходили до двора і геть поперекручували дещо і я так умію, як сї зіпсувало, але вмів і добре, але забув“. Коли отсе оповідане приложити до висше поданого тексту, то в такім разї дід Білик зовсім помиляеть ся: Камінецький текст — не руський поперекручуваний на польський лад, але — первісно польський, досить недотепно перекладений на руське. Впевняе нас у тому майже повний брак ремінісценцій із руського вертепа, а ще більше порівнане камінецького тексту з польськими шопками. Зараз вступна промова Іродова — відгук польської, що заховала ся лиш уривками в ріжних шопках:

Jam król monarcha świata całego,
Jam król potentat narodu wszelkiego (Wisła XI, 5)
Mam cztery części świata:
Frykę, Amerykę i panowne lata (Wisła VII, 522)
Doszła mnie straszna nowina (тамже 523)
Że się narodziła w Betlejem dziecina (тамже XI, 5).

Сцена Ірода з Жидом див. Wisła XI, 6 (Ірод: Każcie mi zawołać psa żyda, rabina starego), Wisła X, 717 (Жид називаеть ся Мойсї і обертаеть ся до Ірода словами: Wue, wue, was willste lubuniu?). Наша сцена зрештою оброблена краще, з більшим гумором від анальоґічних польських, очевидно з польського взірця старшого від тих, що заховали ся доси в устах польського люду. Блазенські відповіди Жида на Іродові запити „Gdzie się Bóg narodził“ у нашім текстї оперті очевидно на перекручуваню слова „Bóg“ на бук та буб (біб); польські анальоґії пор. Wisła XI, 6; Szopka krakowska 78; аж надто виразні польонізми в римах і в текстї (з собов — особов, джісь,

більший зиск матеріяльний, щоб принаймнї вернулись їм кошти видані на строї, та щоб щось колядники мали.

Звичайно видані кошти вертають ся їм з невеличким зиском. У „панів“ крім гроший дістають ще й з'їсти і випити.

ютро, ставіч і правіч, бекеши — принеши, польське przyniesę, пиво-сивий, близше в польсь. piwy — siwy, місції — поспішції). Пісня „Круль вічной хвали“ — польська, хоч на разї не маю під рукою кантички, де вона друкована. Іродови вложено в уста початок польської колядки:

Ach biada, biada mnie Herodowi,
Utrapionemu wielce królowi (Kantyczki II)

Епітет смерти „біла костиста“ дословний, але недотепний переклад польського „jasnokoścista“, що звичайно прикладаєть ся до смерти в польських шопках. Кінцева сцена між мінїстром і Жидом і кінцева пісня Жидова також сьвідчать про запозичене з польської шопки. Таким робом камінецький „Гирод“ являєть ся не лише інтересним зразком зацікавленя руських міщан і селян польською шопкою, але надто важним причинком до історії польського шопкового тексту, як відгук такої його форми, що в такій повнотї і сьвіжости кольорів, особливо в гумористичних сценах, не заховала ся в традиції польського народу.

X.

Найменше слїдів старого вертепа в текстї має гра записана учеником Мандзїєм десь в околиції Львова; текст удїлив менї ласкаво студ. універс. Іван Созанський. Подаю його в цїлости, пропускаючи реєстр осіб (усїх 18).

На самий перед колядують „вертебники“ під вікнами, а рівночасно показують „зьвізду“. Потім ідуть до хати.

1. Три царі (сьпів з музикою):

Тріє царі несуть дари
Ново(й)нарожденному,
А зьвізда їх спроваджає,
Над вертебом просьвічає,
Де дитя в яслах лежит.

2. Єґри (сьпів з музикою):

Ідут льиґри тай вулани,
Витинают вострогами.
Ваші їдут, наші йдут,
Наші ваших доженут.
Ваші їдут, наші йдут,
Ваші наших підвезут.

3. **Трубачі** (Два трубачі трублять ріжні військові сиґнали, сама музика, без сьпіву).

4. **Коминар** (з дівкою, музика зі сьпівом):

Пішла дівка на базар, на базар, на базар,
А за нею коминар, коминар, коминар,
Почкай дівко, почкай ту, почкай ту, почкай ту,
Най ти комин вимету, вимету, вимету.

5. **Іван** (зв. Москаль, в кучмі, в одній руці має костур, другою веде козу Чути накликуваня Івана на козу, по якімось часї виходить Іван; сьпів з музикою):

Москаль, Москаль козу веде,
Бодай здохла, чому не йде?
А він єї підганяйи,
Вона йиму випинайи.

Іван (бє костуром козу): А йди!.... (До видців:) А то вам, людоньки, коза! Вже чоловік аж упрів, а її з місьцьи не годин рушити. (Бє козу:) А йди!... (Коза напинає ся і не хоче йти; Іван підпихає її з заду).

Іцко (надходить): Йванки, а де ви жинете ту козу?

Іван. Аво, Гіцку, забаґло сьи чоловікови козу на ярмарок до Куликова вести. Та тепер затьила сьи, та анї руш з нев далї.

Іцко. Но, но, Йванки, можи би я ту худібку купив? Сьо? Не будети сьи, Йванки, трудили з нев. Ну? Вам всьи йидно!

Іван. Та воно нїби так.

Іцко. Но, Йванки, зробимо антерис?

Іван. Но, та най буде! А кілько би ви дали за ню? Добра худібка, знайити!

Іцко. Ну цївіт! Я взє буду давав! Кілько хоцьити?

Іван. Та, знайити, Гіцку, ми давно гоба торгували, то типер, знайити, так по знайомости...

Іцко. Ну, казїт борзо, кілько хоцьити?

Іван. Вот, знайити, дайти, так во, 20 риньских.

Іцко. Сьцьо? 20 риньских? За сьцьо?

Іван. Но, Гіцку, та я йно так собі зацїнив, а кажіт, кілько ви би дали?

Іцко. Дам вам 5 риньских!

Іван. Е, Гіцку, бійти сьи Бога, та то вже занадто мало!

Іцко. Сьцьо за мало? Сьцьо за мало? За сьцьо більше?

Іван. Та вона, ніуроку, добра, не майи жадного ґанчу. Ну кілько дасьте? Я спущу, най буди 18.

Іцко. Ну, знайити, дам вам 7 риньских. То взє навіть за богато.

Іван. Е, Гіцку, та ви гейби жартуйити. Та її нїчого не бракує!

Іцко. Сьцьо зьиртую! За сьо ту давати більсьи, таке старе! (Тручає козу).

Іван (троха в злости): Та ви Гіцьку не тручайти! Як ни хочити купити, то ньи!

Іцко (наскакує до Івана): Сьцьо не труцяй! Цьо крицьиш? Ніби я тебе сьи бою! Ти дурний ґой! Віддай мині мої гросі! Вжє 2 роки цьикаю! Ти гадайись, сьцьо я забув? Ни біїсьи, ньи, я маю всьи то написано в тім мої бубехи (показує на звиток паперу). А вжє більсьи ни буду цьикати! Я тебе зсикуструю, ліцітацію спроваджу! Ти злодій! Віддай мені гросі!

Жандарм (надходить з боку, а рівночасно Іван віддаляє ся): Чеґо ти, Жидві, тутай по вуліци викрикуйиш? Цо?! Ти нє віш, жи то ні вольно?! Я ці зараз туткай покажи! Забірай сьи зтонд!

Іцко. Кланям сї вельмозьни пан постіфір! Кланям сї! Я ніц ньи робім, тилько то тин дурни ґой, Йван...

Жандарм. Цїхо бондзь, Жидзє! Ти пся вюхо! Забірай мі сьи зараз зтонд!

Іцко. Ну! Цьо йи? Цьо я робім? Я ніц ньи робім! Або цьо пан...

Жандарм. Цїхо бондзь, Жидзьи, бо ці ґлови зетни!

Іцко. Ну! Цеґо пан собі так на мньи ксїцьи? Я сїм пана ньи боїм! Ей ва! То мі сьи йи пан: з цього портки, з того й зюпан!

Жандарм (остро): А ти пся вюхо, ти мі бендзєш ту цось мувіл? Я ці зараз покажи! Маш! (Махнув шаблею і стяв Жидови голову. Жандарм відходить).

Сура (з голосним плачем): Ай вай! Мій зе ти Гіциню! Бабру, бабрусеньки! Забив кат татусеньки! Хтож буде менї дїтоньки годувати?...

Чорт (нечайно являєть ся): Шшш...

Сура. Ей вай! Ґвалт! Дзїцьки! Ґвалт!

Чорт (приближає ся знову до трупа Іцка): Шшш...

Сура. Ґвалт!.. Дзїцьки хоцьи моє Гіциньи взьити! Мій Гіцьиньи...

Чорт. Шшш... шшш... (Хапає трупа Іцка. Сура з плачем тїкає зо страху).

6. Дїд і баба (дїд з коробкою, а баба з запаскою).

Дїд. Будьти ласкаві, людоньки, дайти старенькому ґрейцарик. Я бідний, старий, вже посивів, вже й волосьи вилізло, міль об'їла, вилїнила сьи моя головонька, як скіра в кожусї.

Баба (перебиваючи дїдови): Майти людоньки милість! Бог вас в царстві небеснім нагородит корунов. Дайти, людоньки добрі! (Дехто дає обом).

Дїд (звертаючись до баби): А ти, Варваро, не перебивай минї! (До видців, побачивши якогось парібка:) Ой ти Тимку! Ти богацкий син! Дай хоть ґрейцарик минї бідному! Не будь скупий! Бог тьи красков жінков нагородит. (До дївчини:) І ти, Марисю, цалабис який зломаний ґрейцарик для мене старенького! Дай но хоть йиден ґрейцарик; я видів, як ти несла до Росї яйцї, то гроші майиш! (Хтонебудь дає) О спасибіг! Рости, синоньку, великий! Най тьи Бог благословить небесний! О! ти вже добрий парубок! Ох Боже, Боже! (До видців:) І я колись таким був! Не такий, як типер! Як си пригадаю, що то було за молодих літ, то... (До Варвари:) Варваро! Можи би ми си погуляли трошки на старість? Можи вже ніколи не будем танцювати?

Баба (сьпіває, а музика грає; обоє танцюють).

Ой дідуню, дідуненьку,
А я твоя донька,
А за твої головоньки
Моя ше гладонька.

Дїд (сьпіває танцюючи, музика грає).

Бодай тебе, дївчинонько,
Сїм раз дідько тріпав,
Така нічка невидненька
Я до теби сліпав! Ух!... Ух!...
(Потім обіймають ся і відходять).

7. Гриць і Проць.

Гриць (входячи): Славай Сусу Христу, люди добренькі!

Видцї. Слава й на віки. А шо ви там скажити, татусю?

Гриць. От будьти, людоньки добрі, милосердні, та прийміт мене на ніч. Я гонив з моїм кулеґою, шо десь там на дворі сарачиско лишив сьи, воли до Марампольи. Та типер йдемо до дому, но курива, шо й сьвіта не видко. Вось там накупилисьмо кілька ліктїв леду печеного тай трохи сушеного снїгу. Купіт си, людоньки! Добрий, о дужи добрий лїд, знайити. Тано вам продам... (Чути стукіт). А то, людоньки добрі, мій кольиґа Процько, шо лишив сьи на дворі. А ходи но, ходи, Процуню! (Входить Проць, заснїжений і скулений від зимна). От видити, людоньки добрі, то мій кольиґа Проць, мій рідний брат. О! добрий чоловік! дай му Божи здоровльичко! Али я пішоу до хати тай забалакав сьи, а він на дворі такой добри змерз, аж му зуб на зуб скачи; посинїв і трісе сьи, як жид на сабаш.

Проць (до видців, трохи розігрівшись): Людоньки добрі! можи вам вже мій братко Гриць вогорив, шо ми йи за йидні. Прийміт нас на ніч. На дворі зимно, а ту ше чоловік, як видити, в личаках, без рукавиць, тай шипки не маю. А ту вже чоловік і ни молодий; на Маковея минув

вже сорок і пйитий рочок. Вже не такий чоловік типер. Перши бувало, а все з Грицьком...

Гриць (почувши, що Проць про него говорить): Так, так, людоньки, ми гоба з Процьком все, вже від хлопців. Де ми перши ни бували!? Го, го! Сам Бог знайи! Були ми і в Наталії і в Брандзолії, тай на Веньґрах, тай ву Львові булисмо, тай в Куликові! А в Марамполи, то вже ни порахувати. Е, шо то були молоді літа! Як я си типер пригадаю їх, то чоловік гейби молодіє. (Звертає ся до Проця). Процуню, затаньцюймо ми си якої, хоть вже ни пасуйи і дівчита нас вже ни любьит, як то кажи. (Співає, оба танцюють, а музика грає).

Як я була молодицьи,
Цілували хлопці в лиці,
А типер я стара баба,
Не цілуют, хотьбим рада.

Проць (співає, оба дальше танцюють, музика грає).

Ой дівчита й молодиці,
Не йдіт на суниці,
Бо там хлопці пасут вівці,
Та схочут дурниці.

(По сїм оба відходять).

8. Микита (прикріплений до стїни махає руками, ногами й язиком, музика разом зі сьпіком):

А Микита на вострішку,
Микитиха їсьць лимішку —
Микито, ци ти то?
Не я то! Мій тато!
А Микита шкварки шкварит,
Микитиха діти парит —
Микито, ци ти то?
Не я то! Мій тато!

9. Яць (опихаючи на ступі, до Насті; спів і музика):

Коза меле, коза меле,
А цап насипає,
А козьитко, небозьитко
Мньирки відбирайи. (До Маланки).
Ой Маланю, Маланенько,
Я в тобі кохав сьи,
А ти мині відповіла,
Я ни сподівав сьи.
Я впихаю, ніц ни маю
Ти впалайши, ніц ни майиш.

Вкінці отвирає вертепник ще малу капличку, в котрій паламар дзвонить. Рівночасно колядують недовгу колядку.

XI.

Закінчимо сей огляд (надіюсь, що тимчасово) гостем із далекої Московщини. В р. 1905 д. Микола Виноградов, їдучи Волгою по Костромській ґубернії, здибав на пароплаві двох тзв. „раечниковъ“, носителів вертепа. Вони були родом із новгородської ґубернії і займали ся як спеціяльним заробітком обношенєм вертепа по містах і селах надволжського краю і виставлюванєм на ньому одної драми — про смерть Ірода. Д. Виноградов познайомив ся з ними (хоч не на стільки, щоб міг дізнати ся їх імена та докладне місце їх уродженя — бояли ся сказати!) і добив ся того, що міг добре описати їх вертеп і ляльки та списати текст їх драми, який вони мали при собі[1]). Відсилаючи цікавих до публікації д. Виноградова завважу тут лише, що той нижегородський вертеп носить на собі виразні сліди українського походженя і то власне в першій части, що вяжеть ся з особою Ірода. Драма починаєть ся співом ангелів „Дѣва днесь пресущественнаго раждаетъ“, — се, як відомо, заведений до нашого церковного обряду початок славного гимну византийського поета Романоса; сей початок в тій самій формі, що в новгородськім вертепі, співають у нас школярі ходячи по хатах на Різдво з визиченими з церкви хрестом і дзвінком; ходять у день; війшовши на подвірє дзвонять, у хаті стають біля порога і не витаючи ся зачинають співати, потім „віншують“ і дають присутним у хаті цїлувати хрест, і за се одержують якийсь даток, звичайно грішми; ходять завше лише по парі, — так бодай водить ся в Нагуєвичах; тим цікавійше, що сей вступ у новг. вертепі вказує на якийсь звязок того підгірського звичаю з давньою вертепною грою.

Далї виходить пастушок з двома овечками, клякає перед печерою, в якій лежить Ісус, і співає:

Нова радость стала,
Яко въ небѣ хвала,
Надъ вертепомъ звѣзда ясна
Свѣтла возсіяла.
Пастушки идутъ съ ягняткомъ
Передъ малыимъ дитяткомъ

[1]) Н. Виноградовъ, Великорусскій вертепъ (Извѣстія отд. русс. яз. и слов. Акад. Наукъ, 1905, т. X, кн. 3, ст. 360—382).

На колѣни упадали,
Христа прославляли.
Молимъ, просимъ Христе царю,
Небесный Государю,
Даруй лѣто счастливое
Всему господину.

Ся пісня — наша стара знайома; в „Богогласнику“ 1790 р. вона стоїть під ч. 22, де перша строфка виглядає ось як:

Нова радость стала, яка не бывала:
Надъ вертепомъ звѣзда ясна свѣтло засіяла —

а передостатня:

Просимо тя, царю, небесный владарю,
Даруй лѣта щасливіе сему господарю.

Тай середня строфка не вважаючи на великоруське „малыимъ“ виявляє також український уклад.

Дальша сцена — три царі приходять і кланяють ся. Сцена досить недоладна. Царі співають:

Шедше тріе цари
Ко Христу съ ударомъ [sic! зам. со дари][1]),
Иродъ имъ предвластенъ,
Куда идутъ, спросити [sic! зам. спроситъ].

Зрештою Ірод не виступає в тій сцені і царі якось на вітер відповідають:

Идемъ къ рожденному,
Идемъ поклонить ся.

Потім знов співають пісню — досить недоладну мішанину фраз відомих із українських колядок, в роді таких:

Гдѣ Христосъ роди ся,
Тамъ звѣзда яви ся;
Звѣзда грянетъ чудо [зам. чудне]
Съ востока [зам. востокъ][2]) на полудня [зам. полудне].

Ангел направляє їх на иншу дорогу і вони йдуть туди

Чая въ небѣ быти,
На вѣки хвалити.

Тілько тепер являєть ся Ірод і посилає вояків

Избить младенцевъ,
Сущихъ первенцевъ.

---

[1]) Пор. Богогласникъ ч. 1, стр. 3.
[2]) Пор. Богогл. N. 23: Ѿ востокъ, реклъ пророкъ.

Вояки йдуть і вертають сповнивши наказ: вони повбивали всіх дітий, тілько

Одна госпожа Рахиль
Не даетъ своего чада убить,
А хочетъ идти къ Вашей милости просить.

Сцена з Рахилю, яка йде за сим, не має анальоґії анї в наших, анї в польських вертепних грах. Рахиль просить Ірода:

Помилуйте мое чадо-отрочате,
Чтобы не было чего на томъ свѣтѣ отвѣчати.

Але Ірод велить воякови:

Воинъ, возьми его и убей,
Чтобы пе было болѣе душѣ и тѣлу скорбей.

Вояк убиває дитину, затикаючи її на спис, Рахиль паде на землю і ридає; являєть ся ангел і потїшає її поплутаною українською піснею:

Не плачъ, Рахили,
Зря чада тѣло,
Не убіютъ душу
Военныя крылы,
Но Богъ принимаетъ
Во своя святыни
И ко Богу Сыну
Того причину.
Маленькое чадо
Въ раи будетъ радо.

Щоб зрозуміти сю пісню, треба доконче пригадати її укр. текст, поміщений у Богогласнику 1790 ч. 4, стор. 1:

Не плачь Рахили, зря чада цѣлы:
Не умираютъ, но пребываютъ
Краснія сыны въ новой святыни
Ко Богу сыну будь за причину і т. д.

На сцену входить ксьондз, очевидно латиньский, і говорить до Ірода:

О Іроде, о, кручниги,
За твоя превеликія злости
Пріидетъ гибель-дьябель
И побереть чертъ душу твою и кости.

Очевидно маємо тут перекручену польську промову, де перший рядок виглядав первісно: O Herodzie okrutniku, пор. у польській кантичції:

O Herodzie okrutniku, wielka to wina,
Że twego syna
Między dziatkami zabito —
Co za przyczyna? [1])

Ірод покликаєть ся на свою царську власть, що увільняє його від одвічальности:

Царствовать — царствую,
Царство мати — маю,
Равнаго себѣ не знаю.

Та ксьондз кричить до нього з неменшим патосом, як баба до діда в дрогобицькім вертепі:

Поментуй, поментуй, (зам. Pamiętaj)
На томъ то свѣтѣ — бездна,
Смола, дяготь,
Будешъ питати. Аментъ.

Приходить смерть і говорить знов затинаючи з українського:

Азъ есть малихиня (зам. монархиня),
Сильнѣйшій воинъ,
Всему свѣту пани і т. д.

Вона обертаєть ся до Ірода непочесними словами:

Полно тебѣ, Иродъ, проклятой, безумный
На семъ свѣтѣ жить,
Пора тебѣ, Иродъ, въ адъ снить.

Ірод випрошуєть ся у неї:

Ахъ смерть, моя мати,
Я не хочу съ тобой добровольно поступати,
А хочу воевати.

Смерть сердить ся і кличе чорта на поміч; сей радить їй відтяти йому голову косою:

Ему трупъ и голова,
А намъ съ тобой держава.

Смерть вислухує ради і стинає Іродови голову; чорт бере тіло, а смерть голову і обоє виходять.

На сьому кінчить ся духовна часть вертепної драми, про яку можна сказати, що в тій формі вона, не вважаючи на великоруські ретуші, наскрізь неоріґінальна і що до змісту і що до мови і має виразні сліди походженя від українсько-поль-

---

[1]) Kantyczki podług wydania 1785 r., т. II, ст. 22.

ського вертепа. Те саме треба сказати також про другу частину, значно коротшу від першої, з виємком двох остатніх зовсїм маловажних сценок. На сцену виходять два Жиди, з яких один жалуєть ся:

Ой вей, вай миръ!
Погубилъ весь бобкинъ,
Гаволтинъ, табакинъ, биръ.
Кабы намъ, панушкамъ, гельдъ собрать,
Мы стали бы вновь торговать
Мѣхомъ, лехомъ
Шоле мехомъ.

Так наслїдують жидівський говір люди, що нїколи не бачили живих Жидів, а тілько чули сьмішні анекдоти про них. Тай то в початкових рядках сього нарікання наслїдувано очевидно не дїйсного Жида, а пісеньку вложену в уста Жида в польській шопцї, де Жид жалуєть ся не на згубу, а на пограблене свого скарбу. Подаю сю пісню в формі записаній мною 1878 р. у Львові від львівських вуличників:

Był ci ja zidek ubogi,
Miał ci ja towar zbyt drogi:
Fajeczki gliniane,
Cybuszki drewniane —
Aj waj mir.

Miał ja tiutiunu cwaj paczki,
Półtora luta tabaczki,
Złodziej mi zrabował,
Co ja nakipował —
Aj waj mir.

Zabrał tiutiunu cwaj paczki
Pultora luta tabaczki, —
Jak się Sura dowie,
Coż ona mi powie?
Aj waj mir!

Анальоґічну пісню в краківській шопцї див. Dr. Krupski, op. cit. стор. 84—85.

Мотив Жида з „предорогим“ товаром, утраченим підчас якогось розруху, популярний і в українських віршах та піснях XVII—XVIII в. В однїй думі з часів повстаня Хмельницького згадуєть ся

один жид Оврам,
У того був невеликий крам,
Тілько шпильки да голки,
Що ходив по за Дніпром да дурив козацькі жінки[1]).

В иншій думі (ibid. 27) крамар називаєть ся Хвайдиш, про якого кажеть ся:

А як був собі Жид, старий Хвайдиш,
Та мав собі крам:
Шпильки та голки,
А третії люльки.
Тай той у клунки склав
Та за ними пішки біжав.
І той старость свою потеряв,
Од пана Хмельницького утїкав,
І той пану Хмельницькому
Ще й голими пятами накивав.

В думі про битву під Корсунем крамар зоветь ся знов Оврам, а його крам „шпильки, голки, кремїння, люльки“ (ibid. 35, 37).

До Жидів виходить Циган „грознаго вида“ і нї з сього нї з того починає їх бити. Жиди титулують його „панушка“, танцюють перед ним співаючи куплет такий, як у нашім вертепі:

Передъ паномъ Ѳеодоромъ
Ходятъ зидки козыремъ,
И задкемъ и передкемъ
Передъ татой-мамою.

У другім варіянтї того самого вертепа до сеї пісеньки додано ще двостих із иншої вертепної пісні, розуміеть ся, перекалїчений:

А ты шабашъ не дивуй,
Не я скачу, клопецъ [зам. клопіт] мой.

Циган про те ще раз починає бити Жидів палкою.

Очевидно московський вертеп перемішав дві первісні ролї українсько-польського вертепа: шляхтича, що знущаєть ся над Жидами, і Цигана, якого роля характеризуєть ся хиба незрозумілими словами „Шебилева, Ребилева“ та „Ободега, Вичинега“.

---

[1]) Антоновичъ и Драгомановъ, Историч. пѣсни малор. нар. II. Кіевъ, 1875, стор. 23.

Один із побитих Жидів утікає, другий іде до ангела жалувати ся, та попадає на чорта, який тягне його до пекла. В другім варіянті є ще одна сцена живцем узята з нашого вертепа. Входить на сцену „Кутейникъ въ предлинной одеждѣ“. Як би не дальший текст, то не легко булоб відгадати, що се за „Кутейникъ“, та з дальшого видно, що се наш старий знайомий „Литвин“, Білорус, любитель куті. Він уходить на сцену держачи ся за живіт і говорить:

Что мнѣ сіи святки учинили?
Объѣлся я кутьею,
Да такъ объѣлся,
Что чуть не разсѣлся,
Ажно брюшенько мое заболѣло.

Входить Циган і починає приговорювати:

Брюшенько, Мушенько,
Что ты тоскуешь,
Что ты горюешь?
Что твоему животочку сдѣлалось?
Положи ка порфильчиковъ[1]) на ручку,
Я и приложу стараньецо
Къ твоему животочку.
Вотъ такъ ложись, а я попарю,
Всѣ болѣсти сразу ошпарю.
Полежи тѣ попотѣй!
Потѣй, потѣй!
Вотъ тебѣ кутья,
Вотъ тебѣ съ медомъ,
Вотъ тебѣ сладкая!

Приговорюючи се Циган хапає одежу і втікає. Кутейник кричить:

Ахъ меня развяжите,
Или того Цыгана догоните,
Плащъ, шапку отнимите!

Та не знаходячи помочи він устає і виходить. Як бачимо, се сильно вкорочена і обезбарвлена копія відомої сцени з Ци-

---

[1]) Д. Виноградов пише Порфильчиковъ, немов би се була назва, коли тимчасом із найблизшої репліки видно, що Циган роздягши „Кутейника“ вяже йому руки.

ганом і Литвином, що займає таке видне місце в нашім старім вертепі і в більш або менше ясних відгуках живе доси в польській, білоруській і великоруській шопці.

Кінчить ся новгородський „район“ двома сценками льокального великоруського характеру. Входять „межевой“ і „межевая“ і по коротенькій розмові танцюють і відходять; потім виступають дві дівчини „изъ Валдая“ „барашечницы, въ крестьянской одеждѣ“, танцюють і також відходять. Епілог держаний в тоні великоруського „балагана“ виголошує Циган.

Маємо відомости ще про деякі вертепні сцени в східній Галичині. Др. В. Щурат має записану гру в Кобиловолоках, теребовельського пов., а др. М. Мочульський звертає увагу на вертепні гри в Миколаєві над Дністром та в недалекім селї Демнї. Слїди старої вертепної гри бачив колись д. Юлїян Яворський у Доброгостові біля Дрогобича. Я не сумнїваю ся, що кождий такий нововіднайдений, із забутя вирваний текст докине якусь хоч би невеличку нову рисочку до історії нашого вертепа і для того записуванє їх, хоч би як уривково захованих у народній памяти, вважаю дуже пожаданим.

РИТМІКА
УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ.

Написав

ФІЛЯРЕТ КОЛЕССА.

IV.

Огляд пісенних форм української народної поезиї.

(Словесна строфа і її ритмічна схема у відношеню до музичного періоду. — Визначуванє віршів. — Розложенє довшого стиха на два і три коротші, що разом творять період або й строфу. — Витворенє із двостиха 4- і 6-віршової строфи. — Пісенні колїна як одноцільні вірші супроти зложених віршів-періодів. — Складочисленє як крітерий при систематизациї пісенних форм. — Значінє мельодичного розміру. — Поділ пісенних форм. — Рівномірні стихи (періоди) від 7-складового до 19-складового в паратактичнім зіставленю і в двостихових строфах. — Двостихи зложені із неоднакових стихів (періодів), що ріжнять ся 1) числом складів або 2) числом пісенних колїн. — Розширені форми двостиха, подвоєні, тристихові й складані строфи.)

Строфою називано первісно поворот до початкової мельодиї, що повторюєсь протягом усеї піснї. Частина піснї, звана строфою, замикає в мельодиї і в текстї скінчену думку, заокруглену цїлість. В народній поезиї мельодия має значінє сталої схеми ритмічної, сталої форми, в яку відливають ся слова усеї піснї, творячи одномірні, однаково збудовані строфи словесні. Строфа виказує затим стало повторювані відношеня що до протяжности і внутрішної органїзациї пісенних колїн, та їх симетричного укладу. Найзвичайнїйша і найдавнїйша форма строфи в укр. нар. поезиї, — се дво-

стих, з якого розвинулись опісля иньші більш скомплїковані взори. Коли-ж в пісні повторюєсь коротка схема, що обіймає лиш один двоколїнний або триколїнний стих, повстає паратактичний уклад речень, що покривають ся із стихами; таку будову можемо називати стихічною в тім розуміню, що строфа і стих сходять ся в одно.[1])

Виходячи із заложеня, що в мельодиї народних пісень лежить ключ до зрозуміня людової ритміки, знаходимо в пісенній мельодиї також жерело й основу тої симетриї, з якою укладають ся силябічні ґрупи у більші цїлости, стихи-періоди і строфи.

Переважна часть мельодий укр. нар. пісень має в своїй основі форму правильного музичного періоду, що обіймає 8 тактів і складає ся з двох рівних частий (по 4 такти): попередного і послїдуючого реченя (Vodersatz, Nachsatz). Обі части періоду входять з собою в відношенє музичної респонзиї і виказують в своїм устрою близьку анальоґію; кожде півреченє дїлить ся дальше на дві рівні відповідні собі двотактові ґрупи, в яких паристий такт відповідає непаристому:

Ой за- вя- ла | чер-во-на ка- ли- на || над кри-ни-це-
ю, Го- ре-ж ме- ні | мо- я ма- тін- ко || із пя-
ни- це- ю.[2])

Хоча нерівномірність тактів, так часто подибувана в укр. народ. піснях, нарушує подекуди сю строгу симетрию, всеж таки не трудно буває і в мельодиях з мішаними тактами дослїдити основну схему музич. періоду. Звідси й походить звичайний в укр.

[1]) Стихічною називають властиво таку будову віршеву, яку подибаємо в старогрецькім героїчнім епосї і в драматичнім діяльоґу, де сінтактичний уклад речень не сходить ся з будовою стихів; реченє може розтягати ся поза границї одного стиха, може й кінчити ся серед стиха.

[2]) Лисенко: Зб. укр. піс. V. ст. 15.

народ. піснях поділ строфи і стиха на дві зовсім або приблизно рівні відповідні собі части.

Музичний період в своїх симетрично розложених частях покриває ся із словесною строфою і укладом ґруп силябічних. Обом половинам періоду відповідають два стихи-періоди словесної строфи; длятого й двостих є домінуючою формою строфи в укр. нар. піснях. Границя, що розмежовує двотактові ґрупи кождого півреченя музичного, розділює словесний стих на дві половині. Триколїнні стихи-періоди ділять ся звичайно тим способом, що першим двом тактам півреченя музичного відповідають дві ґрупи силябічні, а послїднім двом тактам відповідає наконечна ґрупа стиха, як у висше наведенім примірі.

При кінци стихів-періодів з'являє ся правильний рим, що сходить ся з окінченями обох половин музичного періоду. Рим причиняє ся взагалї до піднесеня музикальности поетичного слова і вказує дуже виразно на взаїмне відношенє (кореспонденцию) ритмічних частий до себе. Годить ся замітити, що відповідаючі собі части музичного періоду мають не лиш подібні окінченя, але взагалї в цілій своїй довжинї визначують ся анальоґічною будовою, так, що рим, можнаб сказати, розтягає ся на цілу двотактову ґрупу, або й на цілий півперіод.[1]) Можна се помічати особливо на коломийкових і шумкових мельодиях, що виказують будову правильного музичного періоду.

Ми вже висше замітили, що строфова форма музичного періоду з'явила ся в мельодиї тодї, коли стихи тексту іще не лучили ся в строфи, лишень повторювали ся під обі части музичного періоду, на що знаходимо приміри в колядках і в весїльних піснях. Відтак попри повтореня почали з'являти ся нові стихи, що лучили ся парами у строфи, підходячи під обі половинї музичного періоду.

Появу повторень і приспівок дуже часто можна пояснити потребою виповненя симетричних частий в музичнім реченю, н. пр.:

(Етноґр. Збір. XI. с. 257).

[1]) Dr. Hugo Riemann, Katechismus der Gesangskomposition. (Vokalmusik). Leipzig 1891. ст. 14—15.

Та ту-ман я- ром ко- тить ця, Гулять хлопцям

хо-четь ця, Ой го- ре, го- ре не бі- да, Гулять хлопцям

1-ma v. 2-da v.

хо-четь ця хо-четь ця.

(Лисенко 1. десяток ч. 10.)

Подибають ся також пісні, в яких мельодия обчислена лиш на один стих із приспівками, хоча в тексті виступає правильна двостихова строфа; такі мельодиї мабуть давнійші від пісенних текстів, до яких вони належать:

Гей у по- ли, гей у по- ли гу-стий те- рен ро- сте,
Без той те-рен, без той те-рен, би- та стеж- ка і- де,

Гей, гей, ґу- стий те- рен ро-сте.
" " би- та стеж- ка і- де.[1])

В таких піснях реченє музичне відповідне непаристому стихови з приспівкою і повторенєм можнаб уважати за першу половину строфи, повторювану без зміни при паристім стиху.

В мельодиях укр. нар. пісень подибуємо часто коротке чотиротактове реченє, якому відповідає закінчена строфа в тексті; можнаб таке реченє уважати за період, в якому двотактові ґрупи заступлені одноцільними тактами, тим більше, що будова такого реченя в укладі чотирох частий виказує симетриї 8-тактового музичного періоду:

[1]) Етн. Зб. XI. ст. 257. Так само ibid. ст. 148, 272, 276.

Ся коротка форма являє ся в полученю з двоколїнними стихами, яких розмір виносить від 7 до 12 складів. Двостиховим строфам, зложеним із довших, особливо триколїнних стихів, відповідає звичайно повний або й розширений через повторенє період музичний.

Попри обговорену строго-симетричну будову строфи стрічаємо в мельодиях укр. нар. пісень також всїлякі відміни поданих взірців, що виказують вкороченє або розширенє осьмитактової схеми, троїстий склад в цїлости строфи і в частях, взагалї асиметричні форми музичного періоду, які вимагають специяльного обговореня; та сей предмет належить вже до мельодики, тож будемо його трактувати на сьому місцї лиш принагідно, о скілько дадуть до сего привід поодинокі пісенні форми.

Яку одиницю ритмічну належить розуміти під віршом? — на се питанє годї відповісти дефініциєю, що допускалаб в усїх випадках одну безсумнївну інтерпретацию. Понятє вірша не завсїгди дасть ся ясно сформулувати. Вірш бодай в модерній поезиї може творити навіть односкладове слово, — отже пів стопи. В найбільшім обємі може вірш містити 8—10 стіп, отже при двоскладових стопах 16—20 складів.[2]) В довших стихах з'являють ся цезури, що ділять стих на дві і більше частий. Ті ґрупи тісно сполучених з собою тактів означує Вестфаль, а за ним Шіппер терміном rhythmische Reihen — т. є. ритмічні рядки, що відповідають пісенним колїнам в ритміцї укр. нар. пісень. Коротші стихи сходять ся в одно з ритмічними рядками.

При визначуваню віршів у текстах укр. нар. пісень треба брати на увагу передовсїм сінтактичний уклад співаної мови, що відповідає подїлови мельодиї на музичні фрази, реченя і строфи. Конець ритмічного стиха сходить ся правильно з кінцем ґрупи слів тїснїйше звязаних з собою; звичайно стих і реченє ідуть в парі з собою, покривають ся. Цезуру, що зміняє своє положенє, не можна уважати за конець стиха, який у всїх строфах піснї має стало означене місце.

---

[1]) Етн. Зб. XI. с, 155. Порівн. ibid. с. 153, 256, Лисенко Зб. у. п. II. ч. 37.

[2]) Schipper, Englische Metrik c. 182.

Найвиразнїйше визначує конець стиха павза, коли якась частина часу вимагана ритмом остає не виповнена. При чергованю наголошуваних і ненаголошуваних складів уже брак неакцентованого складу вказує на конець стиха.

Отсї моменти особливо виразно виступають в мельодиї, де конець стиха зазначений звичайно протяжністю послїдних тонів, відповідаючих наконечним складам, або відповідним фразованєм, що вказує на природний віддих, спочинок чи інтерпункцию. Павза з'являєсь звичайно по серединї музичного періоду і розмежовує реченє попередне від послїдуючого (Vordersatz, Nachsatz). В головній массї укр. нар. пісень (вийнявши хиба деякі старинні, особливо обрядові піснї), конець стиха зазначений також зовнїшною звуковою стороною, т. є правильним наконечним римом, що лучить стихи-періоди з собою; притім також в межах поодиноких стихів-періодів з'являєсь часто-густо т. зв. свобідний рим:

Зійшло сонїнько | за віконенько, || як тото срібне коло,
Вийди миленька, | вийди серденько, || промов до мене слово.
(Етн. Збір. XI. ст. 215.)

В строфовій будові поділ на стихи основуєсь на симетричнім відношеню й уґрупованю частий строфи. В переважнім числї укр. нар. пісень ота симетрия випливає із подїлу строфи у всїх єї частях на дві з огляду на виповнений мельодиєю час зовсїм рівні половинї. Отже коли попровадимо серединою демаркацийну лїнію поперек чи поздовж строфи, вона розпадає ся на дві однакові части, що можуть себе накривати[1]):

3/4
Ой там за го- ро- ю | та за кре-мін- но- ю
Не по прав-дї жи- є | чо- ло- вік з жо- но- ю.[2])

1-ший період: Ой у поли озерце, | Там плавало відерце.
2-гий період: Соснові клепкі | а дубове денце | Не цураймо ся серце.[3])

Розмір мельод.: $^6/_4 + ^6/_4$
$^3/_4 + ^3/_4 + ^3/_4 + ^3/_4$

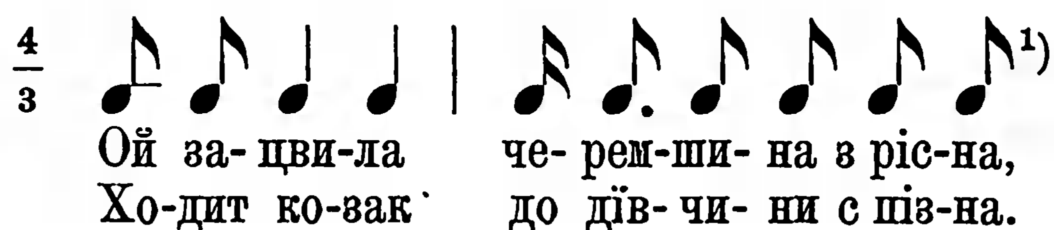
---

[1]) З того погляду близьку анальоґію до симетричної будови пісенних строф виказують взори укр. орнаментики в різьбах на дереві, вишивках, ґерданах, килимах, писанках. Мабуть така схожість не припадкова.

[2]) Лисенко, Зб. у. п. V. ст. 15.

[3]) Ibid. II. ч. 25.

Цезура, що з'являєсь посеред стиха, ділить його теж на дві що до розміру зовсім рівні части. Такий поділ виказують не лиш стихи, що мають в своїм складі дві однакові ґрупи силябічні, (як в шумках 4+4, колядках 5+5, лірницьких 6+6) але також і такі стихи, що розпадають ся на дві нерівні ґрупи: 4+3, 4+6, н. пр.:

(Етн. Збір. XI. ст. 271.)

Поділ на дві рівні части виступає також в стихах, що містять по три ґрупи: 4+4+6, 4+4+4, 5+5+7, 4+4+5, н. пр.:

(Кольберґ, Pokucie, I. ч. 71.)

Очевидно, що цезура, яка розрізує пісенний стих по середині важнїйша; вона певно з'явила ся в стихах найперше, а відтак доперва з'явились побічні другорядні цезури, що ділять півстих теж на дві рівні половини.

Рідше з'являєсь в триколїнних стихах такий устрій, що колїна пісенні стоять до себе в відношеню трех рівних частий, або що відступають взагалї від поділу стиха на дві рівні части:

(Етн. Збір. XI. с. 178.)

Однакож подибаємо в укр. нар. піснях дуже значне число віршів, в яких поділ на дві чи на три рівні части не переведений з математичною докладністю: такі вірші своїм устроєм зближають ся лишень до одного або до другого типу, н. пр.:

(Кольберґ Pokucie I. ч. 128).

---

[1]) Щоб нотами не занимати надто богато місця, подаємо розмір мельодичний нотовими значками в одній лїнії. Підписуючи два стихи під один рядок нот зазначуємо тотожність ритмічного устрою в обох половинах мельодиї.

Хоч нема тут поділу стиха на дві рівні части, бо півстихи стоять до себе в відношеню 3 : 2, то все-ж таки цезура по 8-му складі вже тому, що зближена до середини стиха, набирає більшого значіня супроти першої цезури.[1])

Коли по середині довшого стиха протягом усеї пісні з'являєсь правильна цезура завсїгди на одному місцї, потягає вона за собою розложенє стиха на два півстихи, що при відповіднім розмірі і устрою мельодиї набирають значіня осібних стихів, і часто-густо лучать ся з собою римом: се діє ся особливо тоді, коли оба півстихи рівні що до числа складів, і кінчать ся однаковою каденциєю:

1) 5+5.

4/4

Ой пє - жовняр пє́, у до- ро- гу йде́.
. . . . Ой гук- ма- ти гу́к, де ко- за- ки йду́ть.
. . . . Дів-чи- но мо- я́, на- пій ми ко- ня́.
(Етн. Зб. XI. с. 120).

6/8

. . . . Го-луб-ка вбй- ли, го- луб- ку взьй-ли,
За ти-хий Ду-най за-про- ва- ди- ли.
(Етн. Зб. XI. с. 158).

2) 6+6.

4/4

Са-ма я не зна́- ю, що ро- би- ти ма́- ю.
(Етн. Зб. XI. с. 135).

3/4

Го-ре-ж мо- є го́- ре, не-щас-на- я до́- ле.
(Етн. Зб. XI. с. 241).

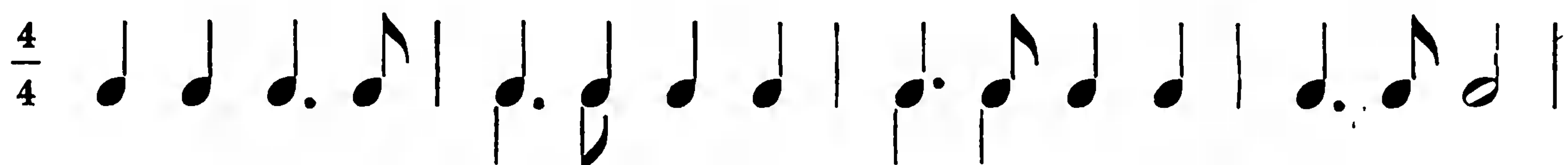
3/4

Ду- бро- во зе- ле́- на в три ря-ди са- дже́-на,
Пішла бим то- бо́- ю, зра- доньки ся бо́- ю.
(Етн. Зб. XI. с. 73).

У всїх наведених примірах правильна цезура приводить за собою поділ довшого стиха на два коротші, що разом творять уже

[1]) Щоби ґрафічним способом докладнійше означувати відношенє між частями зложеного стиха або періоду, будемо для першостепенної цезури уживати значка ||, для другостепенної значка |.

двостихову строфу, а зглядно двоколінний період, який входить в склад довшої строфи. Таке полученє двох півстихів у висшу цілість виступає особливо виразно, коли півстих доходить своїм розміром до семи або осьми складів і розпадаєсь на два коліна переділені сталою цезурою, так що кождому тактови музичного півреченя відповідає одна ґрупа силяб. тексту:

Ой що-ж бо то | тай за во-рон, || що по мо-рю | кра-ка- є,
Ой що-ж бо то | за бур- ла-ка, || що всїх бурлак | збі-ра- є?

(Лисенко 8. дес. ч. 8).

Таким способом через внутрішну кристалїзацию довшого стиха витворює ся 4-колінний період або й двовіршова строфа, а із дістіха повстає чотировіршова строфа, якої мельодия творить звичайно правильний музичний період. Притім пісенні стихи вирівнюють ся що до розміру в мельодиї, хоч не булоб такої рівности в складї ґруп силябічних:

Ой жержи, жержи | бу-ла-ний ко-ню || а в стайни на по- мо- стї,
А вби-то, вби-то | па-на сот- ни-ка || на ка- ли- но- вім мо- стї.

(Кольберґ Pokucie II. ч. 63).

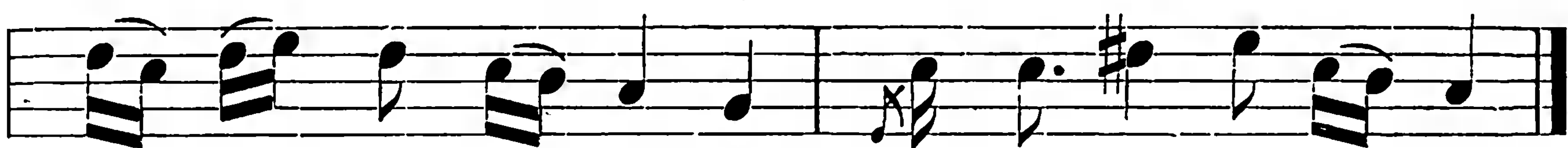
Коли довший триколїнний стих роздїлений цезурами на три приблизно рівні части, повстає тристихова строфа, або триколїнний період, що входить в склад більшої строфи:

Ой там під виш- не- ю, там під че- реш- не- ю,
. . . . Ой є- сли то- му то- ва- ри- шу мо- му,

там мій ми- лий ле- жит, Ой скар- жит він сьи
як са- мо- му ме- нї, Є- сли же то- му,

та на го- ло- вонь- ку, що го ду- же бо- лит.
що не зна- ю ко- му, то по- жаль сьи Бо- же їй.

(Етн. Зб. XI. ст. 148).

Отсе шестивіршова строфа витворена із двох триколїнних стихів-періодів.[1])

Коли-ж абстрагуючи від мельодиї не будемо зважати на пропорциї часу, виповненого поодинокими пісенними колїнами, можемо приймати кожду силябічну ґрупу, відграничену сталими цезурами, за осібний вірш.[2]) Отже коломийкову строфу можемо формувати ось як:

Молодице,
Зволочнице,
  Тос нї зволочила,
Білим личком,
Як сонїчком,
  Чорними очима.
  (Кольб. Pokucie III. ч. 477).

Ти гільтаю,
Николаю,
  Віведи мнї з гаю,
Я молода,
Як ягода,
  Дороги ни знаю.
  (Ibid. ч. 550).

Форми і внутрішню орґанїзацию пісенних колїн, тих одноцїльних віршів, обговорили ми в III. главі. Тепер же при систематизациї пісенних форм будемо мати на оцї передовсїм зложені вірші і періоди, щоб зазначувати комбінованє пісенних колїн і симетричний уклад частий строфи, на якім основуєсь велика ріжнородність пісенних форм в укр. людовій ритміцї. Однакож супроти того, що стих зложений із двох чи трех пісенних колїн можна вже уважати за період, не будемо переводити строгої ріжницї між зложеними двоколїнними і триколїнними стихами а періодами, тим більше, що не хочемо вносити неясности і непорозуміня через нову термінольоґію, коли вже приняли ся такі терміни, як 10-складовий колядковий стих на означенє періоду, зложеного з двох 5-скл. стихів, або 14-складовий коломийковий стих, що означує

[1]) Ось як пояснює Шіппер витвореннє 4-віршової і 6-віршової строфи: коли акаталектичний тетраметер ямбічний або трохаїчний зложений з двох ритмічних рядків розпаде ся на два коротші стихи, получені леонїнським римом, повстає пара віршова (viertaktiges kurzes Reimpaar), на взір французького vers octosyllabe, а з двох довших стихів, получених в дістіх, витворюєсь чотиростихова строфа (з римами aa, bb, відтак ab, ab). Таким самим способом дістіх, зложений з двох довших триколїнних стихів, розкладаєсь опісля на шестивіршову строфу з римами ааб, ввб. Такі форми строфи улюблені в середновічній латинській поезиї перейшли опісля до лїтератури романських і ґерманських народів (Schipper, Englische Metrik c. 182, 184, 231).

[2]) Цезура, яка правильно повторяєсь завсїгди в однім місцї і сходить ся з сінтактичним уґрупованєм слів у текстї, дає певну підставу до того, щоб у нїй добачали ми конець вірша. На тій підставі можнаб і пентаметер уважати за період, зложений з двох віршів (Paul, Deutsche Metrik c. 43).

властиво період, зложений з 8-складового і 6-складового стиха, і т. д. Докладно можемо відріжнювати лишень одноцільні стихи або коліна пісенні (ритмічні рядки) від зложених стихів-періодів.

Переводячи систематизацию ритмічних форм повинні-б ми оперти ся на тих пропорциях в укладї пісенних колїн, які дає мельодия, тим більше, що ритмічна будова пісенного тексту обусловлена мельодиєю, яка становить сталі рамцї ритмічні для усїх стихів пісні, а розмір та уклад ґруп силябічних має свою основу в розмірі та укладї відповідних фраз музичних, що лучать ся в мельодичну строфу. Однакож пісенні тексти навіть відірвані від мельодиї самі про себе виказують дуже строго і консеквентно переведену ритмічну схему що до числа складів, симетричного укладу ґруп силябічних і розміщеня наконечних наголосів. Що більше: ритмічна схема тексту не змінює ся навіть тодї, коли мельодия в дечім змінить ся; так н. пр. вірш 4+4+6 підходить в коломийках під такт $^2/_4$; однакож в побутових піснях тая сама схема укладає ся в такт $^6/_8$, $^3/_4$, перші дві ґрупи в такт $^2/_4$, а послїдна в такт $^3/_4$ і т. д.

Одним словом, розмір ґруп силябічних та їх симетричний уклад в віршу виказує такі сталі числові відношеня, які остають незміненими навіть при деяких змінах в мельодиї.[1])

Складочисленє, як зверхний прояв рівномірности анальоґічних пісенних колїн і їх плянового укладу у висші цїлости, стихи, періоди і строфи, — можемо затим приняти за головний крітерий при систематизациї пісенних форм.

Однакож треба при тім узглянювати також мельодичний розмір пісень, котрий дає погляд на пропорциї часу, виповненого поодинокими пісенними колїнами та ілюструє взаїмне відношенє між будовою словесної і мельодичної строфи.

Розмір мельодичний доказує, що:

1) Подїл стиха на ґрупи силябічні являєсь наслїдком подїлу мельодиї на фрази музичні, які містять ся або в поодиноких тактах, або в ґрупах тактів, причім цезури в текстї завсїгди сходять ся з тактовими крисочками мельодиї; симетричний уклад силябічних ґруп в періодах і строфах випливає із рівномірної будови музичного реченя.

---

[1]) Через те укр. народ. версифікацию можнаб уважати в певній мірі за складочислову, хоч ся назва, як справедливо застерігає ся Сокальський, занадто вузка, бо численє складів в ґрупах і стихах не творить одинокої основи укр. народ. ритміки.

2) Нерівности в розмірі ґруп силябічних і стихів звичайно вирівнюють ся в мельодиї.

3) Фрази музичні, відповідні наконечним ґрупам стихів-періодів, бувають в двоє продовжені в прирівнаню до попередніх.

4) Денекотрі розміри стиха і мельодиї вяжуть ся тїсно із змістом пісень, являючись типовими формами для сеї або тої катеґориї пісень.[1])

Врештї розмір мельодичний виказує велику ріжнородність пісенних форм навіть у піснях, що мають однакову схему ритмічну для тексту.[2])

Щоб при обговорюваню ритмічних форм укр. нар. пісень оминути непотрібне повторюванє, задержуємо ось який порядок:

А. Рівномірні дво-, три- і чотироколїнні стихи-періоди в паратактичнім зіставленю (тип а) і в двостихових строфах (тип б).

Б. Двостихові строфи зложені з неоднакових стихів (періодів), причім

І. оба стихи з однаковим числом колїн ріжнять ся числом складів (тип в), або

ІІ. оба стихи ріжнять ся числом колїн; найчастїйше буває перший стих двоколїнний, другий триколїнний (тип г).

В. Розширені форми двостиха, подвоєні, тристихові і складані строфи; в отсїй катеґориї розріжняємо кілька типових форм, що їх обговоримо на свойому місцї.

При величезнім богацтві ритмічних форм в укр. нар. поезиї найбільша маса пісень виказує строфу, зложену з двох стихів (періодів). Така строфа являє ся в кількадесятьох відмінах, з котрих кожда заступлена великим числом пісень.

А. Рівномірні дво- три- і чотироколїнні стихи (періоди) в паратактичнім зіставленю і в двостихових строфах (типи а, б).

1.

Семискладовий стих, — се безперечно одна з найстарших пісенних форм в укр. нар. поезиї, що виступає в великій

---

[1]) Розмір 5+5 для колядок, 5+5+7 для весільних пісень і колисанок, 4+4+6 для коломийок, 4+4 для шумок, 4+3 і 3+4 для обжинкових і весільних пісень.

[2]) Длятого при схемах ритмічних будемо зазначувати бодай розмір тактів мельодиї; повну мельодию подаємо лишень при найбільш типових розмірах пісенних.

части обрядових пісень: весільних, обжинкових, веснянок і в иньших старинних піснях.

Семискладовий стих в строфових полученях, се характеристична типова, форма весільних пісень. З огляду на місце цезури по середині виказує семискладовий весільний стих три головні відміни: 4+3 (се найбільш розповсюднена форма), 3+4 і 5+2 (найменче уживана форма). Та не богато набересь таких пісень весільних, в яких одна із наведених відмін булаб в протягу усеї пісні консеквентно переведена. Найчастійше дві перші форми уживають ся в суміш, а в декотрих піснях виступають усі три форми, так, що семискладовий стих, немаючи сталого місця цезури, робить вражінє одноцільної силябічної ґрупи. Причина сего прояву лежить у свобідній, подекуди розтяжимій формі весільних мельодий, що не легко укладають ся в музичні такти; в великій части весільних мельодий з тактом $^3/_8$ що три такти творять одноцільну музичну фразу, яка відповідає цілому стихови як у висше наведеній обжинковій мельодиї (ст. 47).[1])

Поруч із семискладовими стихами стрічають ся у весільних піснях також осьмискладові і шестискладові стихи, що підходять під ту саму мельодию.

У весільних і обжинкових піснях та в декотрих веснянках стрічаємо найчастійше ось які взори строфи, зложеної із семискладових стихів без сталої цезури:

1. 2[3+4², або 4+3², або 5+2²], на пр. весільна[2]):

Да-ла не-віст-ка | балець На локоть, | тей на палець,
Ой да-ла-ж во-на | да-ла, Бо-дай здо- ро-ва | бу-ла.
Ой із то- го | ста-ночку Вшию си | кахта- ноч-ку,
Що ї бу-ду | вгор-та-ти, Все бу-ду | об-зи- ра- ти.

Стихи лучать ся тут правильним двоскладовим римом: та обрядові пісні нерідко обходять ся зовсїм без риму.

2. [(4+3 або 3+4 або 5+2) bis / 4+3 або 3+4 або 5+2], на пр. весільна[3]):

---

[1]) Так само Етн. Зб. XI. с. 167 ч. 1, ст. 168 ч. 67.

[2]) Ibid. ст. 188 ч. 66 і 67. Так само веснянки: Кольберґ Pok. I. ч. 77, II. ч. 489. Етн. Зб. ч. 10.

[3]) Етноґр. Збір. XI. с. 167 ч. 1. Так само весільні ibid: с. 168 ч. 2, с. 174 ч. 23 і 24, с. 178 ч. 38, с. 179 ч. 40 і 39 (правильно

Благослови | батéньку (b.)
Віночок | й уивáти;
Ой а батенько | мóвит (b.)
Ней Господь | благослóвит.
Ой тей Божая | Мáти (b.)
Віночок | й увивáти.
З христьичого | бирвінóчку (b.)
Любому дитьитóчку.

(Мельодия на стор. 47).

Висше наведені форми пісенні, в яких семискладовий стих не виявляє ще сталого і консеквентно переведеного поділу на ґрупи силябічні, можнаб уважати не без підстави за старші і первіснійші, тим більше, що вони подибають ся майже виключно лише в обрядових піснях.

Отсе-ж подамо короткий огляд тих форм пісенних, що виказують семискладовий стих із сталим місцем цезури по середині, отже: а) 4+3, б) 3+4).

В паратактичнім зіставленю стрічаємо семискладовий стих 4+3 дуже рідко і то в полученю з приспівками і повтореннями, котрі разом із пісенним стихом творять строфу; на пр.[1]):

Ой у лї- сї | два ду- би, Ой у лї- сї |
сер-день- ко | два ду- би.

Хоч повторенє стиха розширене приспівкою „серденько“, то в мельодиї обі половині строфи зовсїм вирівнюють ся своїм розміром.[2]) (Строфову будову в текстї виказує варіянт сеї піснї заміщений у Кольберґа Пок. II. ч. 421:

5+2), с. 180 ч. 44 і 45, с. 181 ч. 47, с. 186 ч. 64, с. 190, ч. 71—3, с. 179 ч. 39. Кольберґ Пок. I. ч. 156, 195, 251. Так само обжинкові Етноґр. Збірн. XI. с. 31 ч. 1, 2, 3, с. 32 ч. 4, 6. 7, 8, 9, с. 33 ч. 10.

[1]) Етноґ. Збір. XI. с 281.

[2]) Варіянти тої самої піснї виказують також иньші фасони строфи:

Там на горі | калина (bis)
Там на горі, | серденько, | калина (b.)
Уга | калина (b.) (Етн. Збір. XI. с. 287.)

Текст сеї піснї читаний без приспівок і повторень робить вражінє строфової будови тому, що стихи парами лучать ся змістом і римом. Так само:

Ой на горі | два дуби,
Схилили ся | серденько | до купи.
Схилили ся | два дуби,
На них сидьи | серденько | голуби.)

Семискладовий стих 4+3 у строфових полученях виказує ось які взори:

1. 2[4+3[1]] з повторенєм першого або другого стиха:

Ой журавлю | журавлю (bis)
Скажи мені | всю правду.

(Лисенко: Зб. укр. п. VI. ч. 21.)[1])

Allegretto.

У Ки- ї- ві на рин- ку пють чу-ма- ки го- ріл-ку,
пють чу-ма- ки го- ріл- ку.[2])

(Лисенко II. ч. 18: пісня про кровосумішку).

Рими одно- і дво-складові.

2. 2[4+3] з двократним або й трикратним повторенєм трискладової ґрупи в обох стихах; форму сю подибаємо часто у веснянках:

Вер-бо- ва- я до-щеч-ка, до-щеч-ка, Хо-дит по ней
На-сточ-ка, На-сточ-ка, Хо-дит по ней На-сточ- ка.

(Кольб. Pok. I. ч. 61.)

Замітна в сїй пісні рівність усїх трех частий мельодиї що до розміру; рими три- і дво-складові.

Так само:

Кольб. Pok. II. ч. 128. У тих варіянтах разить незгідність граматичного наголосу з мельодичним в наконечних складах стихів. Рими переважно односкладові.

[1]) Вар.: Кольберґ Р. II. ч. 360. Така-ж схема ритмічна: Лисенко: З. у. п. V. ч. 35.

[2]) Така-ж строфа словесна: Етн. Зб. XI. ст. 143. Кольберґ Р. II. ч. 36 і 374.

А вже весна | й оскресла, | й оскресла,
Щось вона нам | принесла, | принесла.[1])

Кожда ґрупа силябічна відповідає одному тактови $^2/_4$; рими три- і дво-складові. Таку-ж будову в тексті і мельодиї заховує значне число веснянок (Кольберґ II. I. ч. 55, 57, 63, 69, 76, 80) і деякі пісні новорічні (ibid. I. 28; побіч стиха 4+3 також 5+3).

Подібну будову в тексті і правильний період муз. в мельодиї виказують декотрі шумки[2]):

А вже нині | третий день, | третий день, | третий день,
Як я прьила | нитки в день, | нитки в день, | нитки в день.

3. 2[4+3 з приспівкою 4+2]:

Чабан вівці | корняє, || мой чабане | мой мой,
А на хлопці | моргає, || мой чабане | мой мой.[3])

Кожда ґрупа с. лучить ся з одним тактом $^2/_4$; мельодия творить правильний період музичний.

4. Строфа 2[4+3] з приспівкою і повторенєм:

Гей у поли | (там) дере́н,
Нема більше | лиш еде́н.
Гей гей га!
Нема більше | лиш еде́н.

А з під того | дерена́,
Вийшла вдова | молода́.
Гей гей га!
Вийшла вдова молода́.[4])

Порів. варіянт сеї пісні записаний Ф. К. в селі Ходовичах Стрийського пов.:

Ой у- до- ва мо- ло- да́ по- ро- ди- ла дум- ці два́,
Гей, гей по- ро- ди- ла дум- ці два́.

Рідше стрічаємо 7-складовий стих з правильною цезурою по 3-му складі: 2[3+4]:

---

[1]) Етн. Збір. XI. ст. 28 ч. 7.
[2]) Ibid. с. 46 ч. 8, Порівн. Етн. Зб. XI. с. 257 ч. 3, 4 а, б.
[3]) Кольб. П. II. ч. 478.
[4]) Ibid. II. ч. 35 (се пісня про кровосумішку).

Місїцю | пароженьку,
Сьвіти нам | дороженьку.
Щоби ми | не зблудили,
Доріжки | не згубили.
(Етн. Зб. XI. с. 176, так само с. 175 ч. 28).

2.

Осьмискладовий стих 4+4 належить теж до найстариннїйших а заразом найбільш розповсюджених форм пісенних, і подибає ся часто не лиш в щедрівках, веснянках, в піснях весїльних, новорічних (на Маланки) і приколискових, але також в історичних та побутових і в піснях найновіщої верстви, як шумки.

Строфічні получення осьмискладового стиха знаходимо ось у яких відмінах:

1. 2[4+4²]

Таку будову виказують щедрівки, н. пр.:

Ой на рі- ці на Ар- да- нї, Там Пречи-ста во- ду бра-ла,
Сво- є ди- тя по- ви- ва- ла, В ко-ли-соч-цї ко- ли- са- ла.[1])

Отся строфа уживаєть ся часто не лише в обрядових, але й у піснях ріжнородного змісту.[2])

2. 2[4+4] з приспівками; н. пр.:

Хо-дит Турчин по ри- ноч- ку, Гей мо- ре бре,

---

¹) Кольберґ Pok. I. ч. 42. Таксамо иньші щедрівки: ibid. I. ч. 41, 43, 45, 46. Етн. Збірн. XI. ст. 25:

Ой соколе | соколо́ньку,
Не вий гнїзда | на дубо́ньку.

Розмір мельод. — як у висше наведеній щедрівцї; рими двоскладові згідно з мельодич. наголосом; таксамо в новорічних: Кольберґ P. I. ч. 36, 30, 34, 37. Строфу 1. стрічаємо також в веснянках: Етн. Зб. XI. с. 23 ч. 1—2.

²) Лисенко З. у. п. V. ч, 17. Кольберґ P. II. ч. 102. (що два такти $^3/_8$ відповідають одній ґрупі силябічній).
Лисенко VI. ч. 2. Кольберґ P. II. ч. 26, 336, 392, 393, 399.

Кольберґ Pok. II. 29 (пісня про кровосумішку), так само ibid. II ч. 30 і 31.]

Приспівки надають основній строфі 2[4+4] всілякі фасони; н. пр.:

Ой їхала Катери́на
Штирма воли із Жули́на.
Катеринцю моя́, чорнобривцю моя́!

Схема ритм. $\left[\begin{matrix}2(4+4^2) \\ (6^1+6^1)\text{ пр.}\end{matrix}\right]$ Розмір мельод.[1] $\left[\begin{matrix}2(^2/_4+^2/_4) \\ (^4/_4+^4/_4)\end{matrix}\right]$

3. *α*. 2[4+4] з повторенєм першого стиха, на пр.:

Ой не пугай | пугаченьку (b.)
В зеле́ному | байраченьку.
(Лисенко Зб. у, п. II. ч. 8.)

Розм. мельод. $^2/_4+\overbrace{^2/_4+^2/_4}$ || $(^4/_8+^4/_8)$ реп. || $^2/_4+\overbrace{^2/_4+^2/_4}$.

Таку-ж строфу подибаємо дуже часто.[2])

β. 2[+4²] з повторенєм другого стиха:

---

¹) Попри схему ритмічну, що ілюструє склад ґруп силябічних, їх розложенє в стихах і строфах та розміщенє наконечних (римових) наголосів, будемо подавати усюди також розмір мельодичний, з причин вияснених на ст. 76. Порядок тактів такий сам як порядок ґруп у тексті, тому-ж легко викомбінувати, котрий такт відповідає котрій ґрупі. Коли-ж одна ґрупа відповідає двом, трем тактам, зазначуємо се ґрафічним способом через полученє тактів скобкою ⌒. Знаком || відділюємо від себе такти або ґрупи тактів, що відповідають стихам або їх повтореням.

²) Лисенко: Зб. у. п. IV. 5 (про Довбуша)
„ „ „ „ IV. 10 (смерть козака)
„ „ „ „ VI. 16.
„ „ „ „ VI. 5 (про кровосумішку).
Розм. мел. $3(^4/_4+\underbrace{^3/_4+^3/_4})$.

Етн. Збір. XI. ст. 272 ч. 17.
„ „ „ „ 297 ч. 7 (баляда про злу свекруху).
(Розм. мел. в обох висше наведених піснях:
$^2/_4+^4/_4$ || $^2/_4+^2/_4$ || $^2/_4+^2/_4$)

Кольберґ, Pok. I. 143 (весільна) Роз. мел. $3(^2/_4+\underbrace{^2/_4+^2/_4})$
„ „ II. 58 Розл. мел. $3(^3/_8+\underbrace{^3/_8+^3/_8})$
„ „ II. 419, 420, Ров. мел. $3(\underbrace{^3/_8+^3/_8}+\underbrace{^3/_8+^3/_8})$.

Повішу я | колисочку
В темнім лісї | на липочку (b.)[1]).

Розм. мел. $3(^3/_4+^3/_4)$.

γ. $2[4+4^2]$ з повторенєм першого і другого стиха:

Щось у лісї | зашуміло (b.)
Сосна з вітром | говорила (b.)[2])

Роз. мел. $2(^2/_4+\underbrace{^2/_4+^2/_4})$ || $2(^2/_4+\underbrace{^2/_4}+\underbrace{^2/_4+^2/_4})$.

4. $2[4+4^2]$ з приспівками і повторенями:

Ревуть води, | шумлять лози
Козакові | при дорозї
Гей! || Козакові | при дорозї.[3])

Розм. мел. $2(^4/_4+^4/_4)$ || $^4/_4+\underbrace{^4/_4+^4/_4}$.

Ой у містї | на риночку
Пют столярі | горівочку
Гея гей! || Пют столярі | горівочку.[4])

---

[1]) Етн. Зб. XI. ст. 39—42 ч. 5, 9—15 (Колисанки). Такий-же устрій строфи словесної і мельодичної знаходимо в отсих піснях: Етн. Зб. XI. с. 155 ч. 4, с. 217 ч. 10, с. 219 ч. 12, с. 268 ч. 14.

Строфа 3. β. з ріжнородним розміром мелод.:
Лисенко: Зб. у. п. V. ч. 3. Роз. мел. $^6/_8+^6/_8$ || $^6/_8+^5/_8$ || $^6/_8+^6/_8$.
Етн. Збір. XI. ст. 74 ч. 4. Роз. мел. $^2/_4+^2/_4$ || $^2/_4+^4/_4$ || $^2/_4+^2/_4$.
„ „ „ „ 240 ч. 2. „ „ $3(^2/_4+^4/_4)$.
„ „ „ „ 256 ч. 1. „ „ $3(^3/_4+^4/_4)$.
Кольберґ, Pok. I. ч. 209. Роз. мел. $3(^2/_4+\underbrace{^2/_4+^2/_4})$.
„ „ II. ч. 216.
„ „ II. ч. 225. Роз. мел. $3(^2/_4+\underbrace{^2/_4+^2/_4})$.
„ „ II. ч. 372 (шумки). Роз м. $\underbrace{^2/_4+^2/_4}+^2/_4$ || $2(^2/_4+\underbrace{^2/_4+^2/_4})$.
„ „ III. ч. 113 (танкова). Роз. мел. $3(\underbrace{^2/_4+^2/_4}+\underbrace{^2/_4+^2/_4})$.

Дуже рідко стрічаємо в суміш із строфами α або β строфу зложену з трех стихів 4+4:

Їдуть ляшки | на три шляшки,
Ґранатирі ¦ на чотирі,
А Москалї | гору вкрили. Кольберґ Pok. II. ч. 414.

[2]) Лисенко: З. у. п. II. ч. 23. Така-ж строфа:
Лисенко: З. у. п. IV. 34. Роз. мел. $^5/_4$ || $^5/_4$ || $^7/_4$ || $^5/_4$.
Кольберґ, Pok. II, 452 „ „ $4(^3/_8+\underbrace{^3/_8+^3/_8})$.
„ „ II, 18, 17 „ „ $4(^2/_4+\underbrace{^2/_4+^2/_4})$.

[3]) Лисенко: З. у. п. IV. ч. 18.

[4]) Кольберґ, II, ч. 25. Таксамо вар. ibid. ч. 24. Порівн. Етн. Зб. XI. с. 87 ч. 1. (і вар. у Кольберґа Pok. II. ч. 470). Етн. Зб. XI. с. 84 ч. 1, і с. 227 ч. 1 a.

Розм. мел. $2(^2/_4+^2/_4)$ || $^2/_4$ (пр.) $+ ^2/_4+^2/_4$.

Доволї рідко і то лишень між весільними піснями подибаємо 8-складовий стих зложений із ґруп 5+3:

Сьві- ти мі- сї- цю в ву- ли- цю,
А ти зір- ни- це в во- ро- та,
Бо йде до слю- бу си- ро- та.

Сьві- ти мі- сї- цю в ву- ли- цю.
А ти зір- ни- це — в во- ро- та.
Бо йде до слю- бу си- ро- та.

(Етн. Зб. XI. ст. 176. Таксамо Кольберґ П. І. ч. 145.)

3.

Девятискладовий стих стрічаємо найчастїйше в весїльних піснях, н. пр.:

а) Схема ритм. 2[3+3+3]

Летїла | зазулька | понад сад,
Просила | молоду | на посад.
Що-ж тобі | зазуленько | до того,
До мого | посаду | любого?
Є в мене | матїнка | до того,
До мого | посаду | любого.[1])

В декотрих піснях весїльних сего типу дві перші ґрупи силябічні зливають ся в одну шестискладову або пятискладову ґрупу, н. пр. ibid. весїльна ч. 33:

Ой дїлїм сї водо | по правдї,
Щоби нам не було | по кривдї.
Ой на тобі водо | плавиню,
Менї молодому | кнїгиню.

Таксамо ibid. весїльні ч. 37, 60, 74, 48; про жіночу неволю ibid. с. 228 ч. 3 друга строфа:

Стих 6+3 з повторенєм послїдної ґрупи:

Ой мої ноженьки | білїї | білїї,
Кому-ж ви будете | милїї | милїї?

[1]) Етн. Зб. XI. ст. 169 ч. 13. Таксамо ibid. Весїльні п. ч. 15, 16, 18, 19, 22, 28, 52, 56, 50.

Роз. мел. $^3/_4+^2/_4+^3/_4$ || $^4/_4+^2/_4+^2/_4$. Порівн. Лисенко З. у. п. IV. ч. 10.

Головонько моя бідная
В мене матінка не рідная.
Посилає мене молоду
В глуху нічку з відром по воду.

б) Рідше можна подибати девятискладовий стих, зложений із двох ґруп, що лиш одним складом ріжнять ся від себе: 5+4 або 4+5, н. пр.:

Ой три сестриці | жалібниці
У поход брата | виряжали.
(Лисенко З. у. п. VI. ч. 15).

Сх. рит. 2[5+4]. Роз. мел. $3[\underbrace{^3/_4+^3/_4}+\underbrace{^3/_4+^3/_4}]$. Порівн. Кольберґ Pok. I. ч. 193 (весільна).

4.

Десятискладовий стих (період). В українських народних піснях являють ся дві типові форми десятискладового стиха відповідно до того, чи цезура ділить сей стих на дві половині: а) 5+5, чи на дві ґрупи, що ріжнять ся від себе двома складами: б) 4+6, дуже рідко 6+4.

Перша відміна 10-складового стиха — се вельми старинна форма, у якій зложені з малими виїмками усі колядки, і в великій части щедрівки, сї без сумнїву найстарші останки давної обрядової поезиї. Колядки й щедрівки заховують розмір 5+5 з незвичайною правильністю, так, що рідко, можна-б сказати виімково побіч ґруп пятискладових стрічаємо чотиро- або шести-складові. Стихи колядок і щедрівок зіставлені побіч себе паратактично; в переважній части колядок і щедрівок нема правильного риму; місцями лишень виступає т. зв. свобідний рим при кінцї або і в серединї стихів. Кождому стихови відповідають в мельодиї дві фрази музичні; такі двоколїнні мельодиї самі про себе надто короткі, булиб при повтореню із усїми стихами піснї дуже монотонні, як би не приспівки, що являють ся сталою прикрасою колядкових і щедрівкових стихів. Одноколїнна приспівка (як пр. „Гей дай Боже“, „Ой лелія“), яку творить одна ґрупа силябічна з відповідною фразою музичною — лучить лишень поодинокі паратактичні пісенні стихи з собою, становлячи звичайно перехід від низького реґістру голосової скалї до високих тонів. Двоколїнні, триколїнні і чотироколїнні приспівки, дорівнюючи властивому стихови коляд-

ковому чи щедрівковому, або й переростаючи його своїм розміром, творять разом із пісенним стихом закінчену строфу. Колядки і щедрівки без приспівок належать до рідких виїмків.[1])

Відповідно до уживаня коротших чи довших приспівок, які в полученю з колядковими й щедрівковими стихами дають три- чотиро- пяти- і шести-колїнні цїлости строфові, розріжняємо ось які типові форми колядок і щедрівок:

1. $\underbrace{5^{3-1}+5^{3-1}}_{\text{стих}}+4^2$ (приспівка)

Гой ци так тепер, | як було з давна? | Гой дай Боже!
Як було з давна, | я з первовіка, „ „ „
(Кольберґ, Pok. I. ч. 4. Мельодия на ст. 98.)

Зовсїм такий самий розмір стиха і мельодиї виявляє дуже богато колядок, н. пр.: Кольберґ, Pok. I. ч. 5—19.[2])

В декотрих колядках одноколїнна приспівка поставлена перед пісенним стихом; такі колядки ріжнять ся своїм складом хиба лишень у першому і послїдному стихові від висше обговореного типу:

$\frac{4}{4}$

Та гой дай Боже! в лїс- ку в лїс-ку на жов-тім піску
„ „ „ „ Ро-сте де-рев- це тон- ке ви- со-ке.[3])

Такт $^4/_4$ в колядках взагалї мало уживаний.

В колядках сего типу рідко можна подибати правильний рим, бо місце наголосу граматичного в наконечних складах ґруп не усталене.

2. $\left[\begin{array}{l} 5^2+5^2 \\ \text{пр. } (4^2+4^2) \end{array}\right]$

---

[1]) На пр. Кольберґ Pok. I. ч. 20.

[2]) Мельодия колядок ч. 16—19 в сути річи нїчим не ріжнить ся від попередних, хоч записана в тактї $^3/_4$:

$\frac{3}{4}$

Ой на кер-ни-цїх тай на тем-ни-цїх, Гой дай Боже!

Получене такту $^2/_4$ з тактом $^3/_4$ виказує мельодия колядки 22; ось її розмір:

$^2/_4+^2/_4+^2/_4+^2/_4+^2/_4+^2/_4+^3/_4$ (присп.).

В сїй колядцї побіч ґруп 5-складових подибаємо також ґрупи 4-скл. а навіть 3-складові.

[3]) Кольберґ I ч. 24. Таксамо ibid. ч. 25.

На Дунаєньку | при береженьку, || Щедрий вечір, | сьвітий вечір.
Там всї сьвітії | воду сьвітили, || „ „ „ „ [1])

Така-ж строфа дуже улюблена в укр. колядках, як показують отсї приміри:

Плила дївчина | мором Дунайом
Дунаю море, | Рузуню зоре! (присп.)
(Етн. Зб. XI. ст. 20.)

Мила дївчина | білї рученьки
На Дунаєньку | при береженьку. (присп.).
(Етн. Зб. XI. с. 18.)

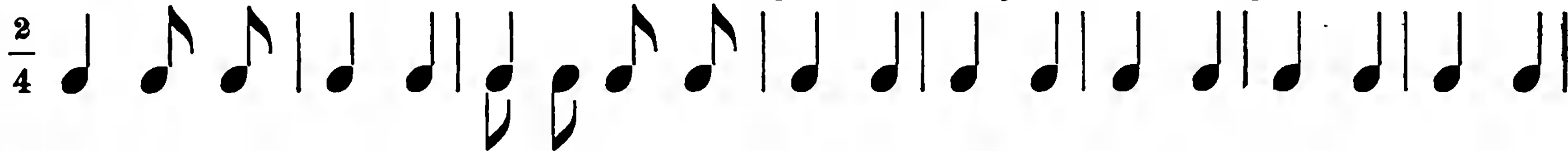
Там за горою | за камінною
Де дзвін дзвонит, | місїць сходит. (присп.)
(Етн. Зб. XI. с. 18.)

В колядках і щедрівках сего типу приспівка творить із стихом пісенним дуже симетричну чотироколїнну строфу, причім чотироскладовим, иноді й трискладовим ґрупам приспівки відповідають такти $^6/_8$, так як і пятискладовим ґрупам стиха: бачимо отже, що мельодия через діленє часу на рівні части вигладжує ріжниці в розмірі ґруп силябічних. Мельодичний наголос дуже виразно визначує передпослїдний склад кождої ґрупи силябічної, через те у колядках і щедрівках сего типу подибаємо часто правильний двоскладовий рим, що лучить або ґрупи одного стиха, або й стихи з собою.[2])

3. [5+5
(4+5+4) присп.]

[1]) Етноґр. Збір. XI. с. 3 ч. 5 а. (Мельод. на ст. 60). Так само ibid. Колядки ч. 4, 6, 8, 5 б, 14, 27, 28, 29, 30.

[2]) Такий-же склад словесної строфи виказує отся щедрівка:

Ци до-ма до-ма гос- по- да- реньку, Щедрий вечір, сьвітий вечір.
Че-ляд-ка ка-же, що нема го до-ма, „ „ „ „

Етн. Зб. XI. с. 11, таксамо ibid. ст. 16 ч. 19. Побіч стихів 5+5 приходять в сих щедрівках стихи 5+6. В иньших піснях подибаємо чотироколїнну строфу, витворену із десятискладового стиха пісенного в полученю з приспівкою і повторенєм, н. пр.:

Ой у містечку | я в Берестечку
Гай гай дун дун дун | я в Берестечку.
(Кольберґ Pok. II. ч. 23. Баляда про зведенє й утопленє Хаюні).

У сїй колядцї наголос граматичний по найбільшій части не сходить ся з мельодичним, що вимагає акцентованя послїдних складів.

4. 2[5+5+4 (пр.)] Роз. мел. $2[{}^6/_8+{}^6/_8+{}^6/_8]$

Ой загнївав сї | син на батенька | Гей дай Боже! (2 р.)[2])

Отся 6-колїнна строфа витворюєсь через повторенє цїлого стиха й приспівки з малою модифікациєю першої фрази в мельодиї.

5. $\begin{bmatrix} 5^2+5^2 \{ 3^2 \\ 5^2+5^2 \ 3^2 \} \text{ пр.} \end{bmatrix}$

В отсїй строфі чотироколїнна приспівка своїм розміром у двоє переростає пісенний стих, і становить неначе богату раму, в якій являють ся усї стихи щедрівки. Отсе-ж одна з найбільш улюблених форм щедрівок на Підгірю, як показують отсї приміри:

В мого батенька | красна дївонька, | ягода,
Ой ягодонька, | красна дївонька | в батенька | пр.[4])

По конець моста | коршмонька стойит, | калино,
Калино-ж моя, | вода луженьки | забрала | пр.[5])

Я з гори гори | йомітай двори, | радуй сї,
Радуй сї земле, | син нам сї Божий | народив | пр.[6])

Ой попід гору | дві зазуленьки | ячмінь жнут,
А трета Ганусї | понад береги | льон бере | пр.[7])

---

[1]) Етн. Зб. XI. с. 2 ч. 2 і 3. [2]) Ibid. с. 8; таксамо ibid. ч. 13.
[3]) Ibid. ст. 19. [4]) Ibid. с. 5, таксамо с. 13 ч. 16 а.
[5]) Ibid. с. 6 ч. 7 б, в. [6]) Ibid. с. 8, таксамо с. 9 ч. 12.
[7]) Ibid. с. 15.

Гей у садочку | виноградочку } зелена,
Зелена яблінь | червоні ябка | зродила. } пр.[1])

Прала дівчина | шовкові хусти } на леду,
На леду леду | на студеници | в керници } пр.[2])

Там на горонці | в нові коршмонці } там грали,
Там грали Віряни | на золотії | цимбали } пр.[3])

В значнім числї щедрівок сего типу наголос граматичний в наконечних складах силябічних ґруп не сходить ся з мельодичним наголосом, а через те нема правильного риму.

Доволї часто являють ся строфові сполученя 10-складового стиха 5+5 без приспівок в історичних і побутових піснях:

2[5+5]

4/4
Ой ор-ле, ор-ле, | си-вий со-ко-ле,
Чи не бу- вав ти | на си- нім мо-ри.[4])

3/8
Ой ма-ла вдо-ва | єд- но- го си-на,
Ой ма-ла, ма-ла, | тай го-ду- ва-ла.[5])

Строфа 2[5+5] з повторенєм другого стиха:

3/8
Ой ку-мо, ку-мо, | до-бра го- ріл-ка,
Ци- пє-мо, ку-мо | ще з по-не- діл-ка. (2 р.)[6])

Другий тип 10-складового стиха, який творять ґрупи 4+6, се характеристична форма сербського епосу лицарського; ся відміна 10-складового стиха і в укр. нар. піснях дуже широко розповсюджена, особливо в піснях епічного характеру. Рідко можна подибати сей стих в паратактичнім зіставленю:

Тихо тихо | Дунай воду несе. (b.)[7])
Розм. мел. $^6/_4+\underbrace{^4/_4+^4/_4}$ || $^4/_4+\underbrace{^4/_4+^4/_4}$

---

[1]) Ibid. c. 16. [2]) Ibid. c. 20. [3]) Ibid. c. 20.

[4]) Така-ж строфа: Лисенко, Зб. у. п. I. ч. 2, V. ч. 11, IV. ч. 24. Кольберґ Pokucie II. ч. 193.

[5]) Ibid. II. ч. 49. Таксамо ibid. ч. 254, 210, 211.

[6]) Лисенко: З. у. п. V. ч. 40. VI. ч. 29. Таксамо: Етн. Зб. ст. 294 ч. 5, ст. 233 ч. 5, 6, 7. (Побіч 5-скл. ґруп стрічаємо також 6-складові.)

[7]) Лисенко З. у. п. III. ч. 26.

В строфових сполученях творить стих 4+6 ось які взори:

2[4+6²]

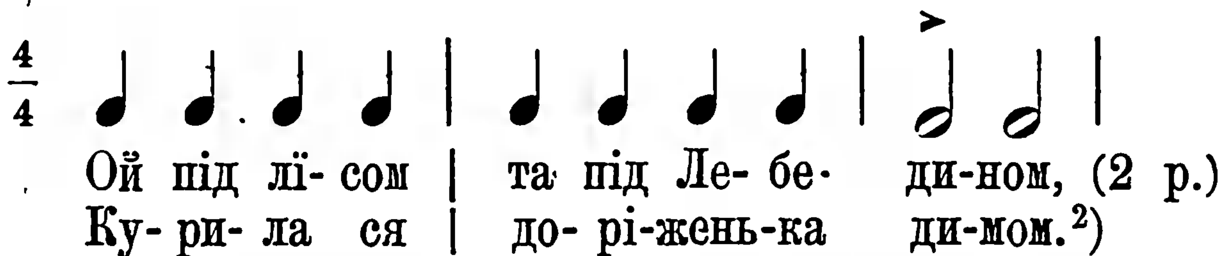
Та за-цви- ла ка- ли-ноч-ка в лу- зї, Чо- гос мо- є
Ві-дай ме- не мій ми-лий не лю- бит, Що він ме- не

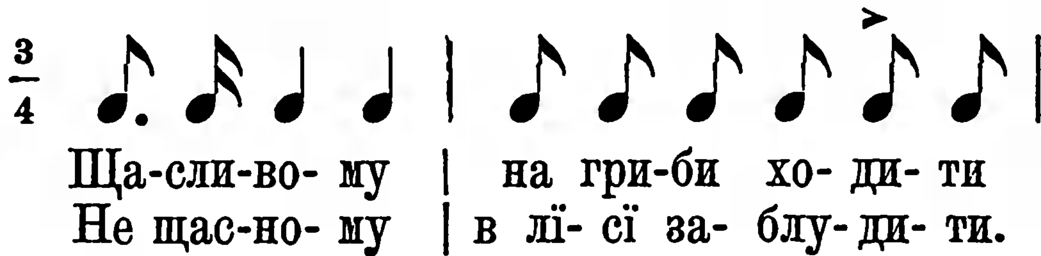

сер-день-ко у ту- зї.
д' со-бі не го- лу- бит.

(Кольберґ Pok. II. ч. 207.)[1])

Таку строфу дуже часто подибуємо в повторенєм першого або другого стиха:

Стих 4+6 з повтореними і приспівками:

А у мене | увесь рід богатий,
Сюди туди | он куди (присп.) | увесь рід богатий. (b.)

Роз. мел. $2(\underbrace{{}^2/_4+{}^2/_4}+\underbrace{{}^2/_4+{}^2/_4}) \,||\, (\underbrace{{}^2/_4+{}^2/_4}_{\text{пр.}}+\underbrace{{}^2/_4+{}^2/_4})$.

Дуже рідко являє ся в укр. народних піснях десятискладовий стих з першою 6-скл., а другою 4-складовою ґрупою:

---

[1]) Порівн. Лисенко З. у. п. III. ч. 15, V. ч. 8, 29, 31, II. ч. 17. Етн. Зб. XI. ст. 137 ч. 5 а, ст. 280 ч. 27, ст. 265 ч. 12. Кольберґ Pok. II. ч. 329, 404, 115, 116, 117, 238, 396, 402. 205, 206, 118, 239.

[2]) Лисенко З. у. п. V. ч. 4. Така-ж строфа ibid. ч. 5, I. ч. 6.

[3]) Лисенко З. у. п. IV. ч. 31. Така-ж строфа ibid. I. ч. 35, III. 28, Етн. Зб. XI. с. 271 ч. 16, с. 274, ч. 20, с. 295 ч. 6.

Ой виорю нивку | широкую.
Та посїю хмелю | високого.[1])

Роз. мел. $2[\frac{4}{4}+\frac{4}{4}]$.

Годить ся зауважити, що строфові сполученя 10-скл. стиха зложеного з паристих ґруп 4+6 і 6+4, виказують правильне розміщенє наголосу на передпослїднім складї.

5.

Одинацятискладовий стих (період) являєсь в укр. нар. піснях ось у яких відмінах:

а) $2[5+6^2]$

Ой ти дївчино, | ти гордая пишна,
Чом ти до мене | з вечера не вийшла?[2])

Роз. мел. $2[\frac{4}{4}+\frac{4}{4}]$.

б) $\begin{bmatrix}6_{(7)}+5\\6_{(5)}+5\end{bmatrix}$

(Дрібнїйші цифри в скобках означують, що в першій половинї декотрих стихів на місцї правильних 6-складових ґруп являють ся виїмково 6- і 5-складові ґрупи).

Ой що із за гори | вилїтав сокіл,
Та вилїтав сокіл, | а за ним орел.[3])

Роз. мел. $\begin{bmatrix}\frac{6}{4} + \frac{6}{4}\\ \frac{4}{4}+\frac{4}{4}+\frac{4}{4}+\frac{4}{4}\end{bmatrix}$

(Наголос граматичний в наконечних складах не має сталого місця).

в) В весїльних піснях подибаємо часто триколїнний 11-скл. стих: 4+4+3

Ой з за го- ри яс- не сон- це сни- я- є,

А де сї наш мо- ло- день- кий зби- ра- є.[4])

(Кольберґ П. І. ч. 157.)

---

[1]) Лисенко З. у. п. VI. 18.

[2]) Етн. Зб. XI. ст. 181. Таксамо Кольб. Pok. II. ч. 136 з повторенєм другого стиха. Такий-же стих: Етн. Зб. XI. с. 237 ч. 10, с. 279 ч. 26. Варіянт сеї піснї зложений в розмірі $4+6^2$: Етн. Зб. XI. с. 280 ч. 27.

[3]) Лисенко З. у. п. VI. ч. 3. Така-ж строфа: Кольберґ Pok. II. ч. 99.

[4]) Таксамо: Кольберґ Pok. I. ч. 113, 128, 134, 109.

Таксамо:

А чому-ж ти | Гандзуненько || не тужиш?
Вже другий раз | дівочкою || не будеш.[1])

Декотрі пісні весільні, зложені отсим стихом, мають сталий заспів: „Наші молода | як калиночка“, або „Лежьили берви | бервінковії“.[2]) Сим розміром зложені також иньші пісні:

2/4 ♪ ♪ ♪ ♪ | ♪ ♪ ♪ ♪ | 4/4 ♩ ♩ 𝅗𝅥 |
Ой хо- ди- ла | дів- чи-нонька || по лу- зї,
Та но- си- ла | бі- ле ди-тьи || на ру- ції.[3])

6.

Дванацяʼтискладовий стих-період. Одною з найбільш розповсюджених форм укр. нар. поезиї єсть 12-скл. стих з цезурою по середині, що ділить його на дві рівні половиці 6+6. Таким стихом зложена велика часть лірницьких пісень, баляд і взагалї пісень мандрівних, що вказувалоб на чуже походженє сеї форми. (Стих 6+6 улюблений особливо в народній поезиї західних Славян).

В паратактичнім зіставленю творить сей стих з повтореними і приспівками ось які взори:

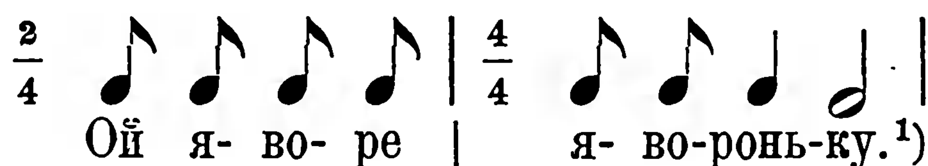
а) Ци рада ти мати, | що нас двоє в хатї, (2 р.)[4])

б) 2/4 ♪ ♪ ♪ ♪ | ♩ ♩ | ♪ ♪ ♪ ♪ | ♩ ♩ |
О же- ни- ла ма- ти | мо- ло- до- го си-на,
♩ ♩ | ♪ ♪ ♩ | 𝅗𝅥 |
Мо-ло- до- го си- на.[5])

г) 4/4 ♪ ♪ ♪ ♪ ♩ ♩ | ♪. ♪. ♪ ♪ ♩ ♩ |
Ой у чи-стім по- ли | сто- ят два я- во- ри,

---

[1]) Ibid. I. ч. 181, таксамо 192.
[2]) Ibid. I. ч. 248, 213.
[3]) Ет. Зб. XI. ч. 134. Така-ж стофа: Кольберґ Pok. II. ч. 113, 348. Лисенко I. ч. 4.
[4]) Етн. Зб. XI. с. 301.
[5]) Кольберґ Pok. II. ч. 45. Така-ж строфа ibid. ч. 46, 226. Етн. Зб. XI. с. 73, ibid. с. 139 ч. 6. З припівкою „Гей“: Лисенко IV. ч. 36, Кольберґ, Pok. II. ч. 194.

Дванацятискладовий стих 6+6 являєсь найчастїйше в двостиховім полученю:

2[6+6]. Така строфа, зложена із чотирох 6-скл. ґруп — се типова форма лїрницьких пісень:

Когда го- ре, го- ре, як на сьві- тї жи- ти,
Бронь Бо-же не- ща-стя, бу- де Бог су- ди- ти.
Як чо- ло- вік здо-ров, кож-дий го ко- ха- є,
В ве-ли- кім не- ща-стю рід го ся цу- ра- є.[2])

Таку саму строфу подибуємо дуже часто в укр. піснях всілякого змісту.

Кождій ґрупі відповідає такт $^4/_4$ або $^2/_4+^2/_4$:

Не хи- ли ся сос- но, | бо й так ме- нї тош- но,
Не хи-лись я- во- ре, | бо й так ми- нї го- ре.[3])

Кождій ґрупі відповідають два такти $^3/_4$:

За- ро-сли сте- жень-ки | по-над бе- ре- жень-ки,
Ку- да я хо- ди- ла | до сво- ї ма- тїн- ки.[4])

Строфа 2[6+6²] з'являєсь часто в полученю з ріжнородними і мішаними тактами.[5])

---

[1]) Етн. Зб. XI. с. 212. Така-ж строфа: Етн. Зб. XI. ст. 14 ч. 17 (щедрівка).

[2]) Кольберґ Pok. I. ч. 108. Така-ж строфа в лірницьких піснях: Лисенко Зб. у. п. VI. 20. Ет. Зб. XI. с. 245 ч. 8. Кольберґ Pok. II. ч. 358 і вар. 359.

[3]) Лисенко З. у. п. II. ч. 37. Таксамо: Ibid. IV. ч. 20, ч. 37, Ет. Зб. с. 290 ч. 2 а, с. 130, ч. 22, с. 135 ч. 3. Кольберґ Pok. II. ч. 110, 411, 474. З повторенєм другого стиха: Лисенко I. ч. 32, Кольберґ Pok. II. 221, 435, Етн. Зб. XI. с. 155 ч. 3, ibid. с. 273 ч. 19, с. 290 ч. 2 а, б, с. 302 ч. 11.

[4]) Етн. Зб. XI. ст. 247. Лисенко З. у. п. IV ч. 26. Таксамо ibid. IV. ч. 35, Ет. Зб. XI. ст. 74 ч. 3. З повторенєм другого стиха: Кольберґ Pok. II. ч. 56, 328.

[5]) Лисенко З. у. п. III. ч. 17, V. ч. 20, вар. 2, VI. ч. 8, ч. 13;

Замітна річ, що в 12-скл. стихах сего типу подибаємо усюди правильне розміщенє наконечних наголосів на другім складі від кінця, що й потягає за собою правильні рими.

б) До старинних форм пісенних належить 12-скл. стих, зложений з двох ґруп силябічних, які ріжнять ся від себе двома складами: 5+7.

Ся відміна 12-скл. стиха з повторенєм першої ґрупи, се характеристична, найбільш розповсюджена форма колисанок.

Ой ма- ла ма- ла ой ма- ла ма- ла пе- ре- пе-лонь-ка
дї- ти, Та пі- шла са- ма та пі- шла са- ма
ме- жи ко- пи си- дї- ти.[1])

Форму сю подибаємо також в піснях весільних, що й сьвідчить про її старинність.

Мати донечку (2 р.) ‖ я в село віправийє.[2])

Стихом 5(bis)+7 зложені також баляди і любовні пісні, співані під колисанкову мельодию:

Ой два нас, два нас (2 р.) ‖ товаришеньку, два нас,
Та вийди вийди (2 р.) ‖ трета дївчино до нас.[3])

В декотрих піснях сего типу місто повтореня першої 5-скл. ґрупи стрічаємо другу таку-ж ґрупу, через що являють ся 17-складові стихи (5+5+7[2]) поруч із 12-складовими (5(bis)+7[2]) н. пр.:

ч. 17, ч. 33, Етн. Зб. XI. с. 280 ч. 28. Кольберґ Pok. II. ч. 64, 105, 474. З повторенєм другого стиха: Лисенко З. у. п. IV, ч. 27, V. ч. 22. Етн. Зб. XI. с. 299 ч. 9. Кольберґ Pok. II. ч. 47.

[1]) Етн. Зб. XI. ст. 38 ч. 3. Таксамо ibid. ст. 37 колисанки 1, 2, 4, 17, 20.

[2]) Етн. Зб. XI. с. 173. Таксамо ibid. ст. 189 ч. 68.

[3]) Етн. Зб. XI. с. 123 ч. 10. Розм. мельод. — як у висше наведеній колисанці. Таксамо Ет. Зб. XI. ст. 135 ч. 2, с. 205 ч. 5, с. 230 ч. 6, с. 243 ч. 5, с. 303 ч. 12.

Піют куроньки, | піют другії, || а я в дівчини сиджу,
Від дівчини йду (2 р.) || дороженьки не виджу.
Прийшов до дому (2 р.) || тей взьив сї визувати,
Учула мати, | ненька старенька, || тей взьила нарікати.[1])

Рідше подибуємо стих 5+7 без повтореня першої ґрупи:

Ой зійди зійди | зіронько вечірная,
Ой вийди вийди | дівчино безрідная[2]).

Дванацятискладовий стих з першою 7-скл. ґрупою являє ся в укр. нар. піснях лишень спорадично:

5/4 Ой жи-ла у- ді- вонь-ка | 4/4 та на роз-до- лї,

||: О- же- ни- ла си- ноч-ка | тай по не- во- лї.[3]) :||

в) Дванацятискладовий стих, зложений із трьох рівних ґруп: 4+4+4 подибаємо в веснянках[4]) і в иньших піснях:

2/4 Ой по-під гай | я- во- ро- вий || 4/4 дзе-ле-ненький,

3/4 Ой там брала | 2/4 дів-чи-нонь-ка || 4/4 льон дрібненький.[5])

7.

Тринацятискладовий стих-період являє ся в укр. нар. піснях ось у яких відмінах: а) 6+7²

2/4 Ой із- за | 4/4 го- ри | та буйний ві- тер ві- є,

---

[1]) Етн. Зб. XI. с. 128. Таксамо ibid. ст. 128 ч. 17 а. в; ст. 85 ч. 3; ст. 129 ч. 18.
[2]) Лисенко З. у. п. VI. ч. 34. Така-ж строфа ibid. ч. 32.
[3]) Лисенко З. у. п. VI. ч. 14.
[4]) Етн. Зб. XI. ст. 27 ч. 6.
[5]) Етн. Зб. XI. ст. 163. Таксамо ibid. ст. 214 ч. 4.

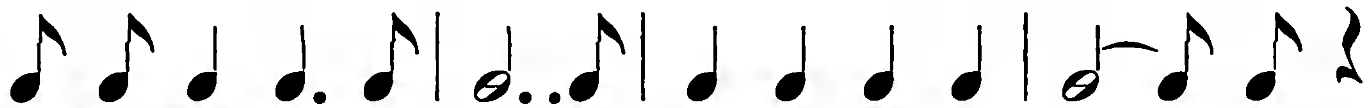

Ой там у- ді-вонь- ка | та пше-ни-чень-ку сі- є.[1]

б) 7+6[2]

Та ко-либ ма- ти зна-ла, | що то за до- са- да,

То бу-лаб о же- ни- ла, | щоб бу-ла од- ра- да [2]

Вельми старинні пісенні форми, се безперечно дві відміни триколїнного 13-скл. стиха, подибувані у веснянках, весільних і иньших стародавних піснях:

в) 5+5+3[2]

На загуменю | там колопенька | стояла.[3]

З повторенєм послїдної ґрупи (для виповненя правильного музичного періоду):

Ой ле- тит во- рон | та з чужих сто-рон,|| тей краче, | тей краче,
Ай хо- дит ми-лий | по- під ві- кон- це,|| тей плаче, | тей плаче.[4]

г) 4+4+5. Сей стих улюблений в укр. нар. піснях являє ся в паратактичнім зіставленю з приспівками і повтореннями, і в дістіхічнім сполученю. Характеристична річ, що 4-скл. ґрупи правильно лучать ся з тактом $^2/_4$ в мельодиї, а 5-скл. ґрупи з тактом $^4/_4$ або $^2/_4+^2/_4$, через що обі половині стиха зовсїм вирівнюють ся в мельодиї:

А в мі- стеч-ку | Бе- рі- стеч-ку || два ко- за- ки пют,
Жи- ді- воч- ку | Ха- ї- моч-ку || тай під-мо- вя- ют,

---

[1]) Лисенко З. у. п. IV. ч. 21. Такий самий стих: ibid. I. ч. 23. V. ч. 13. Етн. Зб. XI. ст. 224 ч. 17.

[2]) Лисенко З. у. п. IV. ч. 22.

[3]) Етн. Зб. XI. ст. 194. Таксамо весільні: ibid. ст. 170 ч. 14; 178 ч. 36.

[4]) Етн. Зб. XI. с. 124.

гий, гий, два ко- за- ки пют.
„ „ ой під- мо- вя- ют.[1])

Двостих:

Ой мо- ло- да | бод-на- рів-но, || щос на- ро- би- ла,
Всї ді-воч-ки | я в ві-ночках, || а тис згу- би- ла.[2])

Ой по- ї- хав | І- ва-сень-ко || сїм рік на вій- ну,
Ли-шив сво-ю | Ма-ри-сень-ку || на ма- му сво- ю.[3])

Впрочім являє ся стих 4+4+5 в сполученю з ріжнородними тактами:

Ой у полї | билиночка || колихаєть ся,
А в шиночку | вдовин сину || напиваєть ся (2 р.).
Роз. мел. $^6/_4+^4/_4+^4/_4$ || $2(^4/_4+^4/_4+^4/_4)$.[4])

Тринацятискладовий стих з наконечною пятискладовою ґрупою визначуєть ся звичайно правильним уміщенєм наголосу на послїдному складї, що приводить за собою односкладовий рим.

---

[1]) Кольберґ Pok. II. ч. 22. Таксамо ibid. II. ч. 21, ч. 123, ч. 124, ч. 370. Етн. Зб. с. 276 ч. 22 (старинні мотиви: пусканє вінків на воду, порівнанє смерти новобранця з весїлєм):

Ішло дївчьи | ішло дївчьи || попід городец гей, гей, п. г.
Та нарвала | та нарвала || рути на вінец, гей гей, р. н. в.

Таксамо ibid. с. 148 ч. 1; ст. 298 ч. 8. (Міґрацийний мотив: жінка вмирає при родах, муж вертає з дороги):

Ой поїхав | Андрусенько || на вірльованє, гей гей н. в.
Лишив свою | Марисеньку, || як мальованє, гей гей я. м.

(Порівн. варіянт: Кольберґ Pok. II. ч. 41.)

[2]) Кольберґ, Pokucie II. ч. 240. Така-ж строфа ibid. II. ч. 367, 368 (варіянт: Етн. Зб. XI. ст. 156.) Лисенко: З. у. п. III. ч. 38. Кольберґ Pok. I. ч. 71 (Гагілка).

[3]) Кольберґ Pok. II. ч. 41,42. Що до мельодиї — сей варіянт треба уважати за пізнїйший в порівнаню з висше наведеним (Етн. Зб. XI. с. 298 ч. 8) в тактї $^2/_4$. Така-ж строфа і розм. мел. Лисенко З. у. п. II. ч. 20.

[4]) Лисенко З. у п. III. ч. 15. Така-ж строфа ibid. IV. ч. 5, 6 б.

8.

Чотирнацятискладовий стих-період. З усіх форм пісенних найчастійше подибуємо в укр. нар. піснях триколінний 14-скл. стих

4 + 4 + 6.

Отсей стих, се типова форма коломийок, та дуже часто являєсь він також в поважних історичних піснях і в сумовитих балядах. Характеристичною цїхою для всїх пісень зложених сим стихом є правильне розміщенє граматичних наголосів на передпослїдному складї 6-складових ґруп і двоскладові рими; має се свою основу в правильности відповідних мельодичних наголосів. Отсе й примір пісенної форми коломийкової:

(Етноґр. Збір. XI. с. 65. ч. 14; слова с. 52. вірш 61.)

Будова коломийкової строфи визначуєсь строгою симетрією і правильністю в ритмічнім устрою мельодиї і тексту. Всї коломийкові мельодиї заховують правильно такт $^2/_4$, а співають ся в швиденькім темпі (Allegretto). Мельодия коломийки творить правильний період музичний; півреченя ріжнять ся від себе звичайно лишень двома послїдними тактами. Буває й так, що три перші такти варіюють один мотив і мають однакову грясть фіґуративну. В кождім півреченю такти лучать ся парами в тїснїйші цїлости: друга пара тактів єсть найчастїйше або буквальним повторенєм першої, або секвенциєю в відворотнім напрямі, а друге півреченє повторенєм першого із малою зміною в послїднім тактї. Перше півреченє найчастїйше кінчить ся на домінантї або на секундї, друге на тонїцї. Етн. Зб. с. 62 ч. 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 14, 24, 30, 34, 41. Обі половицї періоду стоять до себе в відношеню музичної респонзиї; перша має звичайно характер запитаня, друга відповіди.

(Етн. Зб. XI. с. 103 вірш 1097.)

Відповідно до устрою мельодиї словесна строфа коломийки складає ся з двох стихів $2[4+4+6^2]$, що лучать ся з собою двоскладовим римом; сей рим визначує ся тим сильнійше, що двом наконечним складам стихів відповідають в мельодиї четверки́, а всім иньшим складам вісімки́. Кождий стих поділений двома цезурами на три части: дві перші чотироскладові ґрупи, що відповідають двом тактам, мельодиї становлять першу половину пісенного стиха; другу його половину творить третя ґрупа, шестискладова, що відповідає другій парі тактів. Ся ґрупа ділить ся часами на дві 4+2, так що крисочка тактова сходить ся з цезурою в тексті — та двоскладові ґрупи подибають ся взагалї рідко, а ще рідше помічаємо консеквенцию в їх уживаню; се можливе лише в коломийках при їх уривчастій формі:

Вигоріла | Коломия, || лишили сї | ільми,
Ой любко ма | солоденька, || тож за тобов | жьйль ми.
Коломийку | запаливши, || Коломийка | гóрит,
За красною | дївчиною || аж ми серце | бóлит.[1])

В переважній части коломийок послїдна 6-скл. ґрупа одноцїльна, хоча їй відповідає фраза музична, що виявляє правильно поділ на два такти.

Такт $^2/_4$ при живім танковім темпі коломийок розміщує сильні ікти в мельодиї і накидає текстови трохаічну сканзию, та се не потягає за собою правильного розміщеня граматичних наголосів серед стиха, а при читаню коломийкових текстів не помічаємо правильних тонїчних стіп; натомісь зауважуємо, що в кождій ґрупі складів, що відповідає одному коломийковому тактови, видви-

[1]) Кольберґ Pok. III. ч. 6, 9.

гає ся один домінуючий граматичний наголос, який найчастїйше сходить ся при співі із мельодичним наголосом:

Коломи́я | непоми́я, || Коломи́я | мі́сто,
В Коломи́ї | дївча́тонька, || як пшени́чне | ті́сто.[1])

Наконечна 6-складова ґрупа, що відповідає двом тактам, має два наголоси; з тих послїдний римовий ріжнить ся від усїх инших тим, що має стало означене місце, і що є найсильнїйший.[2])

Для злагодженя суперечностий, які заходять дуже часто між ритмічними іктами мельодиї а граматичними наголосами тексту, уживають ся улюблені в коломийкових мельодиях сінкопи. Та часто сінкопи стають лиш висловом індивідуального темпераменту, завзятя чи бравури; в тійсамій мельодиї один співак уживає їх, другий нї:

Ко-зак ко- ня на- по-вав, Дзю-ба во- ду бра- ла,
1-ma v. 2-da v.
Ко- зак со- бі за- спі-вав Дзю-ба за-пла- ка- ла, ка- ла.[3])

Римом лучать ся не лиш стихи, але й ґрупи силябічні серед стихів:

Ой учера | я з вечера || комора горіла,
Приїдь, приїдь, | мій миленький, || бо-м сї розболїла.
  Ой на яку | розболочку? || тай на головочку,
  Приїдь, приїдь, | мій миленький, || хоть на годиночку.[4])
Нима цьвіту | по всїм сьвіту || понад ожиночку,
Нима минї | милїщого || понад дружиночку.[5])

---

[1]) Кольберґ Pok. III. ч. 1.

[2]) Проф. Огоновський замічає, що головні наголоси спочивають на третьому складї першої половини і на пятому складї другої половини коломийкового стиха. Слабший наголос визначує семий склад першого і другий склад другого півстиха (Studien ст. 224).

Ой висо́ко соколо́нько || до не́ба лїта́ти,
Ой дале́ко козаче́ньку || до о́сенї жда́ти.

[3]) Кольберґ Pok. II. ч. 28. Такі-ж сінкопи: ibid. III. ч. 47, 88, 109, 173. Етн. Зб. XI. Коломийки ч. 18, 19, 21, 22, 23, 26, 27, 32, 33.

[4]) Кольберґ Pok. III. ч. 29.

[5]) Ibid. III. ч. 36.

Йдете хлопці | на підпеньки, || беріт мою Сеньку,
Моя Сенька | не сліпенька, || видит де підпенька.[1])

Нема мого | любка тутка, || лиш за нього | чутка,
Ой виросла | цирис село || шьильвія тей | рутка.[2])

А я гаю | не рубаю || через ліщиноньку,
А я дома | не ночую || через дївчиноньку.[3])

Часто односкладове слово на кінци стиха повторене:

Ой на горі | огонь горит, || на долинї | жар, жар,
Як я піду | до Іспаса, || комусь буде | жаль, жаль.

Їде козак | з України, || в підківочки | дзень, дзень,
За ним за ним | дївчинонька, || як в біленький | день, день.[4])

Також в серединї і на початку стиха уживають ся повтореня одного-двох складів або й цїлих ґруп силябічних для виповненя розміру:

Сухий дубе, | сухий дубе, || нїчо з тьа не буде,
Ой а з мене | березочки || колясочка буде.[5])

Ой гину я, | гину, гину, || тай ни за такими,
За такими | як я сама, || тай за біленькими.[6])

Та дрібненька | коломийка, || дрібненька, дрібненька,
Просила мі | приходити || любка солоденька.[7])

В першій половинї коломийкового стиха подибаємо побіч чотироскладових ґруп також трискладові; в такім разї з'являють ся при співі анапестичні фіґури ♪ ♪ ♩ через стягненє двох вісїмок в одну чвертку, що припадає завсїгди на другу (слабу) половину такту:

Ой то в мене | чоловік, || як греччьина | паска,
Тогди я му | їсти дам, || коли моя ласка.[8])

---

1) Етн. Зб. XI. ст. 53 вірш 93.
2) Ibid. ст. 150 вірш 1827.
3) Ibid. ст. 209 вірш 2183.
4) Кольб. Pok. III. ч. 52, 56.
5) Ibid. III. ч. 62.
6) Ibid. III. ч. 82.
7) Ibid. III. ч. 103.
8) Етн. Зб. XI. ст. 200 вірш 2073.

Не́ тепе́р, | не тепе́р || на гриби ходити,
В осени́, | в осени́, || як будут родити.

Не з мішко́м, | не з мішко́м, || але з коробочков,
Не сама́, | не сама́, || али з парубочком.[1])

Попід са́д | попід са́д || та попід тополю,
Відведіт мйи | до домоньку, || бо сьи сама бою.[2])

Ой ішла я | попід лі́с, || найшла-м козарика,
Дурна-м була, | що-м не йшла́, || сватав мйи музика.[3])

Кромі стереотипової строфи коломийкової $2[4+4+6^2]$ творить коломийковий стих через повтореня і приспівки ще ось які строфічні полученя:

Повій вітре | повій вітре || по високій горі,
по високій горі,
Та розчісуй | кучерики || по моїй голові,
по моїй голові.[4])

Вчора була | неділенька, || нинї понеділок,
Запросила | Марисенька || косити барвінок.
Ось біда | не дума
Котру любю, | все кума. } 2 р. (приспівка).[5])

Етноґрафічні збірки з Покутя й Поділя виказують незвичайне богацтво коломийок. Покійний др. Іван Колесса зібрав в однім лишень селї Ходовичах Стрийського повіту 2508 коломийкових віршів[6]).

Збірник Кольберґа „Pokucie" містить у трех томах звиж 3000 коломийкових віршів.[7])

---

[1]) Етн. Зб. XI. с. 53 вірш 89.
[2]) Ibid. с. 56 в. 225.
[3]) Ibid. с. 57 в. 245.
[4]) Кольберґ Pok. II. ч. 141.
[5]) Ibid. II. ч. 188.
[6]) Етн. Зб. XI. стор.: 60—62, 78—84, 92—117, 133, 140—1, 143—7, 150—3, 159—162, 199—202, 208—210, 225—7. 230—1, 238—9, 246, 251—6; мельодиї коломийкові стор. 62—72.
[7]) I. т. число: 215, 217, 221, 235, 239.
II. т. число: 158—160, 163—184, 187, 189—192, 197—8, 200—3, 212—215, 66—70, 73, 76, 77, 80—82, 91—94, 95—98, 129—135, 137, 139, 140, 145—7, 149—152, 224, 229, 230, 232—4, 236, 242, 249, 257, 269, 271, 273, 275, 277, 279, 281, 283, 285, 289, 291, 293, 295, 297, 299, 300, 305, 307, 309, 310, 317, 326, 334, 337, 338, 356, 381,

Кромі того коломийковий склад мають і на коломийкову нуту співають ся також довші піснї оповідаючі, звичайно гумористичного змісту (н. пр. про морковяного Ляшка: Кольб. II. I. 51) і льокального характеру; подибають ся між ними також піснї з балядовим закроєм (Кольб. P. II. ч. 237) і уривки та перерібки звісних довших пісень, що розбиті на коломийкові строфи, тратять свій одноцільний характер.[1])

Коломийки ріжнять ся від усїх иньших народних пісень своєю уривчастою, фраґментаричною формою: два стихи получені в строфу замикають скінчений образ, обрисовують коротко але ясно душевний настрій, і творять про себе замкнену цїлість. Часто дві-три і більше строф коломийкових лучить ся змістом в одну пісню. Та в лученю строф коломийкових лишає ся широка, майже необмежена свобода співакови.

Можна догадувати ся, що вітчиною коломийок в теперішнім розуміню сеї форми єсть Покутє, і що коломийка стоїть у звязи із назвою міста Коломиї,[2]) як польський краковяк і Краків. Отсе походженє назви, як і фраґментарична форма споріднює коломийки з краковяками.[3]) Та не виключена можливість, що пісенна форма коломийки старша від самої назви.

Коломийка, се танкова пісня, і такий характер заховала вона ще й доси сполучаючи поетичне слово, музику і танець в одну цїлість. Се промовляло б якраз за старинністю сеї форми пісенної неменче, як і розмір 14-складового стиха 4+4+6 подибуваний в наших давних співанниках. Тут годить ся ще згадати, що нї в однїй катеґориї пісень старинна форма паралєлїзму не є так широко уживана, як саме в коломийках. В типовій строфі коломийковій перший стих подає звичайно образок з природи, другий з'ображує настрій чоловіка, причім заходить між обома паралєльними членами

383, 387, 390, 391, 409, 428 а, б, 429, 430, 439, 443, 444, 446, 447, 449—451, 453—455, 475, 476, 479, 480, 481, 483, 485, 486.

III. т. число: 1—24, 26—41, 47—112, 117—123, 144—149, 151—164, 173—185, 209—241, 245—258, 262—277, 301—327, 331—426, 431—436, 462—512, 525—587, 592—721.

[1]) Кольберґ Pok. II. чч.: 244, 253, 255, 256, 314, 315, 345, 346, 350, 351, 352, 361, 364, 377, 378, 379, 380, 389, 408, 410, 431, 436, 440, 445, 457 (про панщину, таксамо 458, 459), 461, 162, 190, 204.

[2]) Богато коломийок навязує таки до міста Коломиї: Кольберґ P. III. ст. 10—11.

[3]) Строфа краковяка побудована із двох 12-складових двоколїнних стихів 2[6+6^2]. Мельодия держить ся в тактї $^2/_4$ з улюбленими сінкопами

.

тота тїсна звязь, що в природї і в житю людськім дїє ся щось подібного:

Який листок | дзелененький, || упаде тай гниє,
Який любко | молоденький, || не по правдї жиє.

Та коломийок, котрих зміст вказував би на їх старинність, не доводилось нам подибати, бо коломийки уже з природи річи не могли стати обрядовими анї історичними піснями задля своєї уривчастої форми; що найбільше стрічаємо в коломийках згадки про козаків і про не так-то дуже давні часи панщиняні:

Ой ти пане отамане, прошу тьи на пиво,
Не бий мою дївчиноньку, як вийде на жниво.

Отамане молоденький, буду ти казати,
Не бий мою дївчиноньку, як вийде вийзати.

Бодай тобі наш панoньку вигоріли лани,
Ой який ти сам недобрий, такі отамани.[1])

Головну массу коломийок, що визначують ся справдї артистичним викінченєм у текстї і мельодиї і співають ся скрізь в однаковій незміненій формі зложено мабуть в добі розцьвіту народної творчости т. є. за часів козаччини. Та коли уже в XIX. в. проявив ся упадок на полї укр. нар. поезиї псованєм, забуванєм і понехуванєм давних пісень, особливо обрядового й історичного змісту,[2]) і застоєм у поетичній продукциї, то коломийки являють ся може одинокою галузею пісенної творчости, що без перестанку зростає і збогачуєть ся новим змістом.

Коротка і вироблена форма коломийок надаєсь, як не мож краще, до принагідних імпровізаций, які можна почути на вечерницях, весїлях та при жнивах, коли то сїльські гострухи дотинають собі взаїмно або висьмівають парубків. Через те велика часть новіщих коломийок має характер льокальний:

А звідки ти, пане брате, чи не з Коломиї?
Чи-с не видїв, чи-с не бачив дївчини Мариї?

А звідки ти пане брате, чи не з Городенки?
Чи-с не видїв, чи-с не чував дївчини Оленки?[3])

---

[1]) Етн. Зб. XI. с. 93 в. 70—5.
[2]) Виказує се Драгоманів в розвідцї „Про псованє українських народних пісень“. Збір. філ. секциї Н. Т. ім. Шевч. т. II.
[3]) Кольберґ Pok. III. ч. 21, 23.

Ой піду я до Вербіжа або до Мишина,
Ой чей же мі там полюбит хороша дівчина.

Ой був же я у Мишині, не пив-єм горівки,
Не видів я у Мишині хорошої дівки.

І прийшов я до Іспаса, напив-єм сьи пива,
Та чи мала, чи велика, то все чорнобрива.[1])

Та назви місцевостий не все сьвідчать про льокальний характер коломийок: такі назви зміняють ся відповідно до околиці, так як назви городів у колядках, гагілках та обжинкових піснях. За доказ нехай послужать отсі коломийки, зовсім тотожні із висше наведеними:

Ой піду я до Стриганець, напю ся горівки,
Не видів я теї в Стриганцьох хорошої дівки.

Ой піду я до Ходович, теї напю сьи пива,
Ци велика, ци маленька, а все чорнобрива.[2])

Оттак можемо коломийки зачислити до найновіщої верстви пісенної, хоч своїм коренем сягають вони безперечно давнїйших часів.

Коломийки дають образ народного житя, що так скажемо, в поперечнім перекрою; вони підпадають найбільше під розряди пісень з особистого і родинного житя, та зображують се житє в цілій його ширині, як то кажуть, від колиски до гробової дошки, втискаючи ся завдяки своїй фраґментаричній формі у найменчі подробиці будденщини, які не можуть знайти місця в довших піснях, та віддаючи одночасно найдрібнїйші відтїнки чувства і настрою. Найбільша масса коломийок оспівує любов в усяких її стадиях та періпетиях.

Треба дивувати ся, як коломийкова мельодия, не зміняючи в нїчім свого основного строю, приймає то сумний, то веселий характер; раз навіває безмежний сум і мелянхолїю — другий раз дише силою, енерґією і веселостию молодого житя; оттому то коломийкова форма надає ся однаково до переданя траґічних і веселих моментів народного житя. Через висше обговорені прикмети стали коломийки під нинїшну пору найбільш розширеною і справді домінуючою формою пісенною на Підгірю й Поділю; характеристична річ, що на Україні коломийка мало розповсюджена, а подекуди

[1]) Кольберґ Pok. III. ч. 47—49.
[2]) Етн. Зб. XI. с. 83 в. 631.

ледво чи й звісна; коломийки, які знаходимо у Лисенкових збірниках (як у VII. Десятку), передані з Галичини.

В Галичині коломийки випирають, приглушують, ба й нівелюють давні пісні оповідаючого змісту. Довша пісня переведена через коломийкову мельодию скоро тратить одноцільність, розбиває ся на відірвані строфи, що лучать ся з такою-ж свободою, як у коломийках.

Дуже близько підходять до коломийок иньші танкові пісні, що заховують коломийковий склад стиха 4+4+6, та мають дещо відмінну ритміку в мельодиї; так н. пр. в двох послідних тактах пісенного стиха виступає анапестична фіґура ♪ ♪ ♩:

2/4 ♪ ♪ ♪ ♪ | ♪ ♪ ♪ ♪ | ♪ ♪ ♩ | ♪ ♪ ♩ |

Пли-не чо- вен во- ди по-вен, тай сьи ві- хи- лю- є,
Си-дит хло-пец ко- ло па-нни, тай сьи ви- пи- ту- є.[1])

Коломийковий склад стиха і таку-ж ритміку мельодиї подибаємо дуже часто в історичних і побутових піснях: Лисенко З. у. п. I. ч. 12, (Про Залізняка) I. ч. 31 (Дощик). Етн. Зб. XI. с. 240 ч. 1, с. 119 ч. 4, с. 236 ч. 8, с. 264 ч. 11, с. 286 ч. 32. Кольберґ Pok. II. ч. 9, 44, 55.[2])

Мельодиї значної части укр. нар. пісень, зложених триколїнним 14-складовим стихом, укладають ся в такт 3/4 творячи форму правильного музичного періоду; на першу і другу ґрупу припадає по одному тактови, а трета 6-складова ґрупа відповідає двом тактам мельодиї:

По тім бо- ці на о- стро-зї за-цви-ла ка- ли- на,
Мо- ло- до- го Да- ни- лоч- ка во- да при- му- ли- ла [3])

---

[1]) Кольберґ Pok. II. ч. 71 (козачок). Граматичні наголоси в окінченях стихів майже правильно не сходять ся з мельодичними.

[2]) Перший стих пісенний кінчить ся сінкопою ♪ ♩ ♪.

[3]) Кольберґ Pok. II. ч. 62. Такий-же уклад в тексті і мельодиї: Лисенко Зб. у. п. I. ч. 24, 30, II. ч. 38 (з повторенєм 6-скл. ґрупи другого стиха) II. ч. 4, (Про зруйноване Січи) II. ч. 6 (Ой не гаразд Запорожці) III. ч. 5 (про Бондарівну) V. ч. 15, VI. ч. 28, VI. ч. 35; Етн. Зб. XI. ст. 164 ч. 3 (кождому стихови відповідає строфа в мельодиї), ст. 218 ч. 11, ст. 262 ч. 7, ст. 293 ч. 4. Кольб. Pok. ч. 62.

Чотирнацятискладовий триколінний стих частійш від усїх инших розмірів подибаємо в укр. піснях, яких мельодиї виказують ріжнородні такти; при тім дивувати ся треба незвичайній симетриї, з якою укладають ся пісенні колїна в більші строфічні цілости, як се показує отсей перегляд:

Лисенко З. у. п. II. ч. 31. Розм. мел. $2[{}^5/_4\ (={}^2/_4+{}^3/_4)+{}^5/_4]$.
„ „ „ „ II. ч. 35. „ „ $2[{}^6/_4\ (={}^2/_4+{}^4/_4)+{}^5/_4]$.
„ „ „ „ III. ч. 34. „ „ ${}^4/_4+{}^4/_4+{}^6/_4\ \|\ {}^3/_4+{}^3/_4+\overbrace{{}^3/_4+{}^3/_4}$.
„ „ „ „ IV. ч. 9. }
„ „ „ „ VI. ч. 24. } „ „ ${}^3/_4+{}^3/_4+{}^5/_4\ \|\ {}^3/_4+{}^3/_4+\overbrace{{}^3/_4+{}^3/_4}$.
Етн. Зб. XI. с. 249 ч. 2 „ „ $2[{}^3/_4+{}^3/_4+{}^4/_4]$.
„ „ „ „ 288 ч. 1 а. „ „ ${}^4/_4+{}^3/_4+\overbrace{{}^3/_4+{}^3/_4}\|{}^3/_4+{}^3/_4+({}^3/_4+{}^3/_4)b$.
(З повторенєм 6-скл. ґрупи другого стиха.)

Лисенко З. у. п. IV. ч. 1. Розм. мел. $2[{}^4/_4+{}^4/_4+\overbrace{{}^4/_4+{}^4/_4}]$.
„ „ „ „ III. ч. 24. „ „ $2[{}^5/_4+{}^5/_4+{}^3/_4]$.
„ „ „ „ IV. ч. 19. }
„ „ „ „ IV. ч. 33. } „ „ $2[{}^2/_4+{}^2/_4+{}^2/_4+\overbrace{{}^2/_4+{}^2/_4+{}^2/_4}]$.
Кольберґ Pok. II. 50 а, б. „ „ $2[{}^2/_4+\overbrace{{}^2/_4+{}^2/_4}+{}^2/_4+\overbrace{{}^2/_4+{}^2/_4}]$.
Лис. З. у. п. V. ч. 12. Розм. мел. ${}^2/_4+\overbrace{{}^2/_4+{}^2/_4}+{}^2/_4+\overbrace{{}^2/_4+{}^2/_4}\|({}^3/_4+{}^2/_4+{}^2/_4)$реп.
${}^2/_4+\overbrace{{}^2/_4+{}^2/_4}+{}^2/_4+\overbrace{{}^2/_4+{}^2/_4}$.
(З повторенєм 6-скл. ґрупи першого стиха).

Лисенко З. у. п. III. ч. 20. Роз. мел. ${}^3/_4+{}^4/_4+{}^6/_4$ (bis) $\|$ $({}^3/_4+{}^4/_4+{}^6/_4)$ bis.
(З повторенєм 6-скл. ґрупи першого стиха і цілого другого стиха).

Етн. Зб. XI. с. 272 ч. 18 }
„ „ „ „ 287 ч. 33 б. } Роз. мел. ${}^2/_4+{}^2/_4+{}^4/_4\ \|\ {}^4/_4$(присп.) $\|$ ${}^4/_4$(реп.).
Кольберґ Pok II. ч. 424 }
(Кождому стихови відповідає строфа в мельодиї.)

Кольберґ Pok. II. ч. 1, 2 (про Саву), 10, 13, 43; ibid. I. ч. 138 (весїльна), ibid. II. ч. 4. 5 (Боднарівна), 6—8 — виказують ось який розмір мельод. $2[\overbrace{{}^3/_8+{}^3/_8}+\overbrace{{}^3/_8+{}^3/_8}+\overbrace{{}^3/_8+{}^3/_8+{}^3/_8+{}^3/_8}]$.[1])

Кольб. Pok. II. ч. 60. Роз. мел. $2[{}^6/_8+{}^6/_8+\overbrace{{}^6/_8+{}^6/_8}]$.
„ „ „ „ 84. „ „ $2[\overbrace{{}^3/_8+{}^3/_8}+\overbrace{{}^3/_8+{}^3/_8}+\overbrace{{}^3/_8+{}^3/_8+{}^3/_8}]$.

Строфа 2[4+4+6] в получеию з ріжнородними тактами: Лисенко I. ч. 9, IV. ч. 14, V. ч. 21, 28, 32, VI. ч. 27, 30, Етн. Зб. с. 222 ч. 14, с. 286 ч. 33 а, с. 289 ч. 1 в.

---

[1]) Сей розмір витворив ся із такту ${}^2/_4$ змінепого сінкопами:

Лише спорадично являє ся серед укр. нар. пісень 14-скл. стих, що має такий самий склад ґруп як коломийковий стих, лише у відверненім порядку: 6+4+4[2]:

Ой перепеличка, | ой і мала | невели́чка
А мала | невели́чка
По полю лїтає | і комиш | прогорта́є,
А комиш | прогорта́є.

(В другім півстиху побіч ґруп 4+4 подибаємо також 5+3 і 4+3.)

9.

Пятнацятискладовий стих-період являє ся найчастїйше в чотироколїнному складї:

а) 4+4+4+3

Така-ж строфа:

Анї спати | нї дрімати, || нї сон ми сї | не бере,
Пішов би я | до дївчини, || сам не знаю, | де жиє.[2])

Я всї сади | процвитают, || тей червона | калина,
Ей, а в садї | сидьит пташки, || на калинї | соловя.[3])

У піснях сего складу мельодичний наголос вимагає акцентованя наконечних складів у стихах. В сих піснях являє ся консеквентно переведений подїл стиха на 4 ґрупи, що відповідають чотиром тактам музичного півреченя; тії фрази, лучать ся парами

[1]) Етн. Зб. XI. с. 243. Порів. варіянт: Кольб. Pok. II. ч. 108. Така-ж строфа словесна: Кольберґ Pok. II. ч. 109:

Гей ти зоро | вечірная, || що ти так сьи | спізняєш,
Ти мій милий | чорнобривий, || куди ти сьи | збираєш?

[2]) Кольберґ Pok. II. ч. 106.

[3]) Етн. Зб. XI. ст. 123.

в дві цілости, яким відповідають два півстихи. Єсть богато пісень сего типу, в яких півстихи не виявляють сталої кристалізациї на менчі ґрупи, лише творять більші одноцільні семискладові і осьмискладові ґрупи:

Ой ци бу-деш | мо- я ми-ла || та за мно- ю ту- жи- ти,
Як я сьи-ду | тей по- ї- ду || до ці- са- рі слу- жи- ти.[1])

В першім півстиху виступає поділ на дві ґрупи 4+4, другий півстих становить одноцільну 7-скл. ґрупу, так як цезура не має сталого місця (4+3, 3+4, 5+2). Схема рит. $2[4+4+7^2]$. Подібний склад:

Ой що перва | доріженька || тай од дому до Дону,
А другая | доріженька || та у чистеє поле.[2])

Ой запив | козак запив, || ой та запив | загуляв ся,
А його | кінь вороний || та па стані | застояв ся.[3])

Розм. мел. $3/4+4/4+4/4+4/4 \parallel 4/4+4/4+4/4+4/4$.

В отсій пісні оба півстихи виступають то як суцільні ґрупи, то переділені цезурою, в розміщеню якої нема послідовности. Перший півстих ділить вона раз на ґрупи 4+3, другий раз на 3+4. В другім півстиху являють ся попри ґрупах 4+4, 4+5, 5+3 також ґрупи 3+4 і 4+3.

В наведених піснях замітний правильний двоскладовий рим.

б) В другій відміні виступає 15-скл. стих-період в триколіннім складі: $5^2+5^2+5^1$

Ой наступа́ла | та чорна хма́ра || став дощ накрапа́ть,
Ой там збіра́лась | бідна голо́та | до корчми гуля́ть.[4])

Се розмір розширений із основного 13-складового стиха (4+4+5), як показують дальші строфи:

Ой напяли | козаченьки | червоний памет,
Та пють вони | горілочку, | ще й солодкий мед.

---

[1]) Етн. Зб. XI. с. 259.
[2]) Лисенко З. у. п. V. ч. 18 (2-го строфа).
[3]) Ibid. II. ч. 26.
[4]) Ibid. IV. ч. 6 а.

Схема ритм. (4+5+6) виказує в своїй основі 14-складовий стих розширений в другій ґрупі слівцем „та“.

9.

Шіснацятискладовий стих-період подибуваний доволї рідко являє ся в отсих відмінах:

а) $2[4+6+6^2]$ (се мабуть розширена в другій ґрупі схема 14-складового стиха).

(Лисенко Зб. у. п. I. ч. 11.)

Анальоґічну будову стиха, хоч не у всїх строфах консеквентно переведену має отся пісня:

Гей козаки, | превражії сини, || що ви наробили,
Повен курінь | козаків набито, || коний погубили.

(Лисенко Зб. у. п. IV. ч. 2.)

Схема рит. $2[4$ (рідко 5) $+ 6$ (рід. 5, 4) $+ 6^2]$.

б) $2[5$(рідко 4)$+5$(рідко 6)$+6^2]$

А нема цьвіту | найповнїшого || над ту маковóчку,
Да нема-ж роду | найвірнїшого || над ту матїнóчку.

(Лисенко Зб. у. п. II. ч. 33.)

Розм. мел. $2[{}^5/_4+{}^5/_4+\overbrace{{}^5/_4+{}^3/_4}]$.

в) $2[4+5+7^2]$

Мати моя | та рідненькая, || нагулявсь я довóлї,
Визволь мене | моя матїнко || да із цеї неволї.

(Лисенко З. у. п. VI. ч. 10.)

Роз. мел. ${}^3/_4+{}^5/_4+\overbrace{{}^3/_4+{}^3/_4} \,\|\, {}^5/_4+{}^5/_4+\overbrace{{}^5/_4+{}^2/_4}$.

г) Частїйше являє ся 16-скл. стих-період зложений із чотирох колін: $\overbrace{4+4}+\overbrace{4+4^2}$, що лучать ся парами в два півстихи.

[1]) Лисенко З. у. п. V. ч. 30.

В піснях сего типу виступають півстихи також як суцільні 8-скл. або 7-скл. ґрупи так, що розмір сего стиха-періоду хитає ся між 14—16 складами; мельодия виказує звичайно будову правильного муз. періоду.

Понад тими | горонькими || сходит місїць | з зіроньками,
Я ще висше | підлїтає || сивий сокіл | з вірлоньками.

Ой летит же він летит, || тей крилоньками блудит,
Ой як тяжко | на серденьку, || як хто кого | верне любит.[1])

Така-ж строфа:

Ей у поли | край дороги || стойит камінь | маймуровий,
На тім на тім | камененьку || стойит хлопец | чорнобровий.

Ей стойит же він стойит || тей думку си думає,
З великого | закохані || тей розлука буває.[2])

Правильні рими при кінци стихів-періодів виказують також, що наведені строфи треба уважати за двостихи. Рідко являють ся строфи сего покрою без наконечних римів:

Ой в городї | на ростоцї || пють, гуляють | Запорожцї,
Лиш між їми | один не пє || запорозький отаман.[3])

Схема рит. $2[4+4+4+4^2(3^2)]$. Роз. мел. $^2/_4 + {}^2/_4 + {}^2/_4 \overbrace{+ {}^2/_4}$
$^2/_4 \overbrace{+ {}^2/_4} + {}^2/_4 + {}^2/_4 \overbrace{+ {}^2/_4 + {}^2/_3}$

10.

Сімнацятискладовий стих-період. Одною з найбільш улюблених і без сумніву старинних форм весільних пісень є а) триколїнний 17-скл. стих-період зложений з двох 5-складових ґруп і одної 7-складової: $5+5+7^2$

Слала зіронька | до місїченька || ще вчора із вечора. (2 р.)[4])

Піснї сего типу виказують строфову будову в мельодиї і паратактичне зіставленє стихів словесних повторюваних у співі, длятого рідко подибаємо в сих піснях римованє стихів, хоч наголос граматичний спочиває правильно на передпослїдному складї кождого стиха, так як сему складови відповідає тон мельодиї продовжений ферматою. Замітні ассонанцїї в серединї стихів:

[1]) Етн. Зб. XI. с. 118 ч. 2 а, таксамо ibid. ст. 136 ч. 4.
[2]) Ibid. с. 130 ч. 23 а, таксамо с. 118 ч. 1.
[3]) Лисенко З. у. п. IV. ч. 7.
[4]) Етн. Зб. XI. с. 168.

Стів не встелений, двір не вметений, родина не спрошена.
Ой післала вна сив соколонька в країну по родину
Сив зазуленьку в сиру земленьку по рідну матїноньку.[1])

В декотрих стихах на місці другої ґрупи силябічної подибуємо повторенє першої:

Гей рад-же би я | гей рад-же би я || до тебе повернути,
Бо я би тї рад | бо я би тї рад || за жіночку узьити.[2])

Таку-ж будову стиха і мельодиї мають отсї весїльні піснї: Етн. Зб, с. 176 ч. 29, 30, с. 185 ч. 57, 58, 59.

В весїльних піснях виступає 17-скл. стих а. також в строфових полученях:

2[5+5+7]

Приступи ненько, | приступи любко || до тисового стола,
Викупи ненько, | викупи любко || віночок від жіночок.[3])

Розм. мел. $2[{}^{3}/_{4}+{}^{3}/_{4}+{}^{3}/_{4}+{}^{3}/_{4}+{}^{3}/_{4}+{}^{3}/_{4}+{}^{3}/_{4}]$.

Другою характеристичною формою, в якій виступає 17-скл. стих а. є колисанкова мельодия, що своїм розміром і складом дуже близько підходить до висше обговореного типу весїльних пісень:

3/8

Ой ви дї- тонь-ки мо- ї дріб- нень-кі, ой а щож
Ой ви ма- тїн- ко на- ша рід- нень-ка, не жу- ріт

ме-- нї по вас, Ко- ли не ма- ю, дї- точ-ки мо- ї,
ви сї на- ми, Ой ви- ро- стут нам, крильцї дріб-ненькі,

(та) го- спо- да- ря до вас.
ми ло- ле- ти- ло са- ми.[4])

---

[1]) Етн. Зб. XI. с. 172 ч. 20. Такі-ж ассонанциї ibid. с. 185 ч. 57. Не копай грьидки, не сади рутки, нікому підливати.
[2]) Етн. Зб. XI. с. 168 ч. 3.
[3]) Кольберґ Pok. I. ч. 115. Таксамо Етн. Зб. XI. с. 194 ч. 88.
[4]) Кольб. Pok. II. ч. 362.

В сій формі лучать ся 17-скл. стихи парами у строфи з правильним двоскладовим римом.

Під колискову мельодию сего типу співають також богато пісень любовних, історичних і баляд:

Чому-с не прийшов | теї не приїхав || докіль я ти писала,
Ци-с коньи не мав, | дороги-с не знав, || матусї не зволяла?[1])

Побіч стиха 5+5+7 стрічаємо стих 5(bis)+7 в піснях співаних під тусаму колисанкову мельодию: Етн. Зб. XI. с. 131 ч. 23 б; с. 133; с. 157 ч. 7; с. 215 ч. 6, 7; с. 216 ч. 8; с. 158 ч. 9; с. 238 ч. 1.

Будову мельодиї зовсім ідентичну з висше наведеною приколисковою строфою можна подибати в піснях всїлякого змісту:

Зажурила сї (2) || бідная удовонька,
Що не скошена | не згромаджена || зелена отавонька.[2])

Богато пісень виказує 17-скл. стих 5+5+7 при ріжнороднім розмірі мельодиї:

4/4
Тур-ки з Татарми бра-ми об- ляг-ли мо- на-стир во- ю- ва- ти,
Ма-тїр Бо- жа- я По- ча- їв-ська- я бу- де нас ря- ту- ва- ти.[3])

б) В декотрих піснях історичного змісту являєсь 17-скл. триколїнний стих-період ось якої форми: 4+6+7[1]

Збірайте ся | панове молодцї || та все народ молодий,
Тай підемо | панове молодцї || у той лїсок Лебедин.[4])

Мельодия творить правильний період музичний: 2[4/4+4/4+4/4+4/4].

---

[1]) Етн. Зб. XI. с. 125. Таксамо ibid. с. 128 ч. 17 а; с. 229 ч. 19, 20; с. 157 ч. 6; с. 261 ч. 6 а; с. 219 ч. 5; с. 208 ч. 10; с. 215 ч. 5; Кольберґ Pok. II. ч. 63 (історична: про убитє сотника), 303, 304.

[2]) Етн. Зб. XI. с. 242. Таксамо: Кольберґ Pok. II. ч. 120, 121 (про підмову дївчини мандруючими козаками і про двобій) ч. 363 (сирітська) Лисонко З. у. п. V. ч. 14. 2. вар.

[3]) Лисенко З. у. п. I. ч. 1 (про облогу Почаївського монастиря Турками); така-ж строфа: ibid. II. ч. 19 (з повторенєм 7-скл. ґрупи); III. ч. 31; IV. ч. 17; Кольберґ Pok. I. ч. 107 (пісня книжного походженя, співана при мерци).

[4]) Лисенко З. у. п. II. ч. 13 (гайдамацька). Така-ж строфа ibid. III. ч. 2 (про Ничая; замітний є правильний двоскладовий рим).

В сій пісні стрічають ся також стихи 4+4+7. Наголос граматичний часто не сходить ся з наголосом мельодичним — через те нема правильного риму, таксамо, як і в слідуючій пісні:

в) 2[6+6+5]

Забілїли снїги, | заболїло тїло, || ще й головонька,
Нїхто не заплаче | по білому тїлу || по бурлацькому.[1])

г) Небогато набереть ся таких пісень, що в них виступає 17-скл. стих-період зложений із чотирох колїн: 4+4+4+5

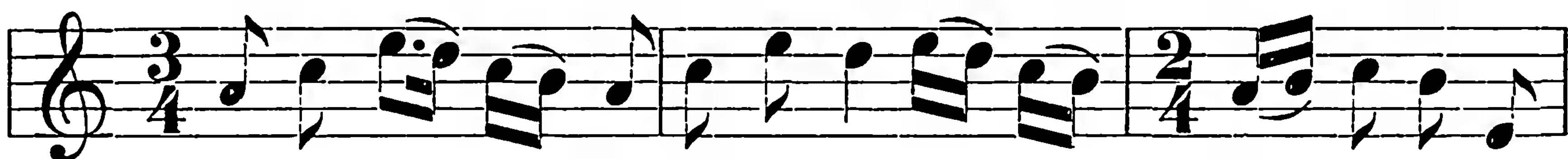
Ой крикнула | лебедонька || із-за хвилї | виринáючи,
Заспівали | козаченьки || з за лиману | виступáючи.[2]).

Отся пісня визначуєть ся рідкими трискладовими римами.

12.

Вісїмнацятискладовий стих-період належить до меньше розповсюджених розмірів пісенних і являє ся ось у яких формах:

а) 5+5+4+4²

Та ще й скрипочка | з барвіночка, || струни з зеленої рýти,
Як заграє-ж він | та у Київі, || в Батуринї голос чýтен.[3])

Другий півстих або ділить ся цезурою на дві чотирискла-

---

[1]) Лисенко З. у. п. II. ч. 15 (з повторенєм 7-скл. ґрупи).

[2]) Лисенко З. у. п. II. ч. 9. Такий-же склад стиха і зовсім подібний характер та розмір мельодиї має отся пісня:

Горе менї | на чужинї, || зовуть мене | заволóкою,
Кажуть менї | Дунай брести, || Дунай-річку | ще й глибóкую.
(Лисенко З. у. п II. ч. 39.)

[3]) Лисенко З. у. п. V. ч. 37 вар. 1. і таксамо 2. вар.

дові ґрупи, що відповідають двом фразам мельодиї, або виступає як одноцільна ґрупа часами семискладова.

Така-ж строфа словесна:

Ой зійди, зійди | ясен місяцю, || як млиновеє ко́ло,
Ой вийди, вийди, | серце дївчино, || та промов до мене сло́во.[1])

Мельодия в формі правильного періоду музич. з повторенєм другого півреченя: $3[{}^3/_4+{}^3/_4+\overbrace{{}^3/_4+{}^3/_4}]$

Гей не дивуйте | добриї люде, || що на Вкраїнї повста́ло,
Там за Дашевим | під Сорокою || множество Ляхів пропало.[2])

В сій пісні другий півстих являєсь правильно як одноцільна ґрупа.

В мельодиї правильний період музич. з повторенєм другого півреченя: $3[\overbrace{{}^2/_4+{}^2/_4}+\overbrace{{}^2/_4+{}^2/_4}+\overbrace{{}^2/_4+{}^2/_4+{}^2/_4+{}^2/_4}]$.

б) $5+6+7^2$. Чумацька п.:

Ой занедужав | славний чумаченько, || та либонь хоче вме́рти,
Ой не дай Боже | тому чумакові || на чужинонцї сме́рти.[3])

Гайдамацька п.:

Гей оддай оддай | пане Лебеденьку || а коня вороно́го,
Гей не дам не дам | панове молодцї, || хоч сам ляжу за його.[4])

Правильний період музич. в мельодиї: $2[{}^4/_4+{}^4/_4+\overbrace{{}^4/_4+{}^4/_4}]$.

Побіч семискладових ґруп подибають ся в сій піснї також 8-складові.

Така-ж строфа словесна:

Ой із суботи | та на неділеньку, || та стала сї темна ніч,
Ой полинула | сива голубонька || від сив голуба вupіч.
(Етн. Зб. XI. ст. 205.)

Розм. мел. $2[{}^4/_4+{}^4/_4+{}^6/_4]$.

В окінченях стихів наголос граматичний часто не сходить ся з наголосом мельодичним, що вимагає акцентованя послїдного складу.

---

[1]) Лисенко З. у. п. V. ч. 34.
[2]) Ibid. I. ч. 13.
[3]) Ibid. III. ч. 7. 3-та строфа.
[4]) Ibid VI. ч. 1. 3-та строфа.

13.

Девятнайцятискладовий стих-період стрічає ся доволї рідко, виступаючи ось у яких формах:

а) 6+6+7.

Ой і не сте- ли ся, || хре-ща- тий бар-він-ку || та по
Бо мо- я при- го- да, || ко- зацька- я вро-да, || як та

тій кру-тій го- рі, Гей, не вті-шай- тесь ||
ран- пя- я ро- са, Що ві- тер по-ві- є, ||

злі- ї во- ро-жень-ки || та при-го- дон- ці мо- їй.
со-неч- ко при-грі- є || ро- са на землю впа- де.[1])

Галицький варіянт сеї піснї з'являє поділ стиха на 3 6-складові ґрупи; (на 10 стихів лиш 2 кінчить ся 7-складовою ґрупою) за те розмір мельодиї в обох вариянтах майже тотожний:

Сте-ли сї бар-він-ку, сте-ли сї дзе-ле-ний, та як лист по во-дї,

Ой ни тїш-ти сї мо- ї во- ро-женьки мо- ї тьижкі при-го- дї.[1])

б) 5+6+4+4[2].

Ой іди сину, | іди дитиночко || тай на тоту | новобра́нку,
Ой коли-ж тї сї | маю сподїватп, || ци з вечері, | ци з пора́нку.
Ой сподїй мі сї | моя матїночко, || сподїй мі сї | тей за гостї,
Ой як виросте | трава зелененька || я в сьвітлонцї | на помості.[3])

Розм. мел. $2[\frac{4}{4}+\frac{4}{4}+\frac{2}{4}+\frac{2}{4}]$.

18-складові і 19-складові стихи-періоди, подибувані в розмірно невеликім числї пісень не виказують уже сеї правильности у своїм складї, що коротші стихи; найголовнїйшою причиною сего є безперечно значна довжина самих стихів і обємистість ґруп, що

---

[1]) Лисенко З. у. п. I. ч. 15.
[2]) Етн. Зб. XI. с. 126 ч. 15.
[3]) Ibid. с. 268 ч. 15 (2. строфа).

входять в їх склад; хоча сї стихи виявляють правильний подїл звичайно на три колїна, то анальоґічні ґрупи в поодиноких стихах ріжнять ся від себе одним-двома складами так, що нераз неможливо буває підтягнути пісню під катеґорию із строго означеним числом складів, яке хитає ся між 17—20.

Такий склад мають переважно піснї історичні (і то записані на Українї), що подекуди близько підходять до історичних дум, а також деякі чумацькі піснї. Та сї незначні ріжницї в розмірі ґруп силябічних вирівнюють ся мельодиєю, як се найкраще ілюструють схеми розміру мельодичного. На пр. Лисенко З. у. п. II. ч. 1. (Про Палїя й Мазепу):

Ой пише, пише | та гетьман Мазепа || та до Палїя листи:
Ой приїдь, приїдь | Палїю Семене || та на бенкет до мене.

Сх. ритм. $2[5(\overline{\text{рідше}}\ 4)+6+7^2(\text{рідше}\ 4+4^2)]$.
Роз. мел. $2[^4/_4+^4/_4+^6/_4]$.

Лисенко З. у. п. I. 14. (чумацька):

Ой косить хазяїн | та на сїножати || аж крівавий піт ллєть ся,
Ой лежить чумак | в холодку під возом, || та з хазяїна сьмієть ся.

Сх. рит. $2[5(\text{рідше}\ 6)+6(\text{рід.}\ 5,\ 7)+7^2(\text{рід.}\ 8^2)]$.
Роз. мел. $2[\overline{^2/_4+^2/_4}+\overset{\frown}{^2/_4+^2/_4}+\overline{^2/_4+^2/_4}+^2/_4]$.

Лисенко З. у. п. II. ч. 10 (чумацька):

Гей з за гори | та із за кручі, || та рипдять вози йдучи,
Попереду | та чумаченько || та вигукуючи.

Сх. рит. $2[5(\text{рідше}\ 4)+6(\text{рід.}\ 5,\ 4)+7^2(\text{рід.}\ 8^2)]$.
Роз. мел. $^5/_4+^6/_4+\overset{\frown}{^5/_4+^3/_4}$
$^5/_4+^5/_4+\overset{\frown}{^5/_4+^3/_4}$.

Лисенко З. у. п. II. ч. 2. (Про Швачку):

Ой хва- лив ся та ко- зак Швач- ка
Гей ка- зав є си ко- зак Бод- на-рен- ко

під Бі- лу- ю цер- кву і- ду- чи: Гей, бу-дем бра-ти
а що сла- вонь-ка бу- де, Гей, бу-дем бра-ти

та ки- тай-ку дра- ти, та в о- ну- чах топ- та- ти.
та по- ли дра- ти, та пле- чі ла- та- ти.

Лисенко З. у. п. II. ч. 5 (Про Харка):

Ой їхав Ха́рко | та із Жаботи́на, || меду й горілки напи́в ся,
Ой він своє́му | коню булано́му || та на гривоньку схили́в ся (2 р.)

Сх. рит. 2[5(рід. 6, 4)+6(рід. 5, 4, 3, 2)+8^2(рід. 7, 9)].

Роз. мел. $4/4+4/4+4/4+4/4+4/4+4/4+4/4$
(„ „ „ „ „ „ $2/4$) 2 р.

Лисенко З. у. п. IV, ч. 12 (гайдамацька):

Ой у Київі | тай на городищі || та на тихому за́мку,
Ой седить, седить | козак у неволї || за Усталю коха́нку (2 р.).

См. ритм. 2[5(рідше 4, 6)+ 6(рід. 5)+7(рід. 8)]

В мельодиї правильний період музичний з повторенєм другого півреченя: $3[4/4+4/4+4/4+4/4]$.

Лисенко З. у. п. IV. ч. 13 (чумацька):

Гей у степу, степу | в степу криниченька, || гей там вода прибува́є,
Гей там чумак, | чумак молоденький || сїрі воли напуває. (2 р.)

Сх. рит. 2[6(рідше 5, 4)+6(рід. 5)+7^2(рід. $4+4^2$).

Розм. мел. як висше.

Лисенко З. у. п. V. ч. 2 (про козака Супруна):

Ой не знав козак | та не знав Супруп || як слави зажи́ти,
Гей зібрав вій́сько | славне запорозьке, || тай пішов орду би́ти. (2 р.)

Сх. рит. 2[5(рід. 6)+6(рід. 5)+8^2(рід. 7^2)].

Роз. мел. як висше.

Лисенко З. у. п. III. ч. 1. (про Калнишевського):

Ой полети галко, | ой полети чорна || да й на Січ риби їсти,
Ой принеси Галко, | ой принеси чорна || від кошового вісти.

Сх. рит. $\begin{bmatrix} 6+6+7^2 \\ 6+6+7^2(\text{рідше } 6^2) \end{bmatrix}$

Правильний період музич. в мельодиї: $2[2/4+2/4+2/4+2/4]$.

Характеристична річ, що усї висше наведені пісні мають не лиш зовсїм подібну будову строф словесних, але по більшій части також однаковий розмір мельодиї.

Велика родина в Мшанци

Старосамбірського пов.

Написав **Михайло Зубрицький.**

Інтересуючи ся пережитками великої, чи т. зв. ширшої родини між Бойками, подаю помічення і перекази зібрані мною в сїй справі в селї Мшанцї Старосамбірського повіта.

Батько, властитель ґаздівства, женить найстаршого сина домів, спільно працюють на ґаздівстві і спільно харчують ся. Нерідко буває таке, що лиш одним прядивом ділять ся свекра з невістою: лен і коноплї сїють разом, рідко осібно, збирають, росять, чи мочать, потім труть, вичищують з паздіря і чистим ділять ся в відношеню до сього, кілько котра осіб має приодїти, — батько, мати і молодші дїти становлять одну партію, син, невіста і їх дїти другу. Поділене прядиво осібно прядуть, тчуть і білять, а потім крають на сорочки, портки, мальованки, хустки і запаски. Молодші дїти помагають при господарцї, або ідуть на зарібки, давнїйше ходили на Буковину до горалень, тепер ідуть до Злучених Держав півн. Америки, або наймають ся на службу до других ґаздів і кожде жде, чей і йому „щось трафить ся“. Сини пристають де на бік, до дївки, як мають більше віно, або до якої вдови; дївки віддають ся також на бік за молодця, а як такого нема, не пощастило, за вдівця, нераз на чужі дїти. Ілько Дилин (* 1812 † 1899) женив ся два рази, перша жена умираючи полишила 3 синів, друга мала 4 сини і доньку. Батько поприміщував 3 перших синів на боцї, а найстаршого по другій жонї оженив домів, о що вже подбала його мати.

Як нема сина, чи синів, а лиш дївка, або більше дївок, батько „приїмат зятя д дївці“ і поводять ся так, як би сина оженив, хоч відносини тестя і тещі все холоднїйші до зятя як до сина і його уважають по части чужим, а бодай не мають до нього тої прихильности, що до рідної дитини: „зятина пся дїтина“ приповідають. Другі дївки підростають, помагають дома робити або ідуть служити і ждуть, поки і їх хто не засватає.

Як дома є дївка або і більше, а син значно молодший, ще дїтвак, то нераз батько приймає до найстаршої доньки зятя, і разом ґаздують; молодші дївки віддає на бік, а коли син дійде до літ, женить його також домів. До часу ґаздують разом, але все у них є те пересьвідчене, що колись треба буде усім дїлити ся і для одної родини поставити осібний будинок. Родичі більше схиляють ся до сина і він лишає ся „на пляцу“, а зятя віддїлюють і будують осібно хату й иньші будинки. Дїлять ся усім по рівному, що є „на заходї“. Як є ще иньші дїти, то для них батьки визначають віно.

Часом буває, що оженений син не має дїтий, потомства, а має брата або сестру. Вони роблять при нім, а він все жде потомства. А як вже мине кільканадцять літ, або і понад двадцять, а надія заведе, тодї женить молодшого брата домів і разом ґаздують. Старший брат заступає місце батька, його і його жінку шанують більше як другу челядь, а дїти молодшого брата кличуть деколи стрика татом, стрийну мамою, а своїх батьків по імени: напр. Єгнате, Ганусю! Як нема брата, то приймає до сестри зятя і ті також ґаздують разом. Нераз і таке зайде, що старший брат має доньку і її віддасть на бік, а домів женить молодшого брата. Рідші випадки, що два брати женять ся домів і разом ґаздують. Таке лучало ся давнїйше і тепер є в селї чотири ґаздівства де по два брати жонаті, мають дїти, разом ґаздують і разом харчують ся. З тих лиш одна родина повідає, що не будуть дїлити ся і осібні ґаздівства засновувати. Прочі пробувають в тім пересьвідченю, що колись прийде їм подїлити ся і розійти ся.

Два брати, Іван, ур. 1811 р. оженив ся 1826 р. і Петро, ур. 1816 р. оженив ся 1843 р., жили над двадцять літ разом, оба мали дїти, а потім подїлили ся і позаводили осібні ґаздівства. Пишуть ся Сисинї, в устах народа Сиси, однак тої назви в селї до них не прикладали, а звали їх Пазиними. Батько їх умер 1822 р., а мати Пазя 1863 р. і вона ними порядкувала аж до смерти. Від матери і назву дістали. Ще малими дїтва-

ками були дуже збиточні і часто чубили ся. Вже парубочили і молотили в зимі в боіщи, яке було о стіну по при хижу, на чімсь посперечали ся і почали бити ся; мати учула в хижи, що оба хлопці бють ся, хопила поліно, вискочила в двері, вергла на Петра і вибила йому око, яке по тім і витекло. Через те і звали Петра сліпим. Як поженили ся, мати, оба сини разом ґаздовали і всім порядковала мати вдова, а вони її у всім слухали. Як мати умерла, „зайшла межи ними субирнация“, Іван любив напивати ся і не доглядав ґаздівства, а Петро не хотів дальше на всіх робити. Поділили ся по рівному всім, для Петра побудовали по другім боції ріки новий будинок „з купи“ (спільним коштом) і почали ділити ся. Повідали люди, що було 8, иньший мовив що 12 ґелеток сира по на дві вівці (то знач. в кождій фасції було сира від двох овець). Почали виносити ґелетки з комори до поділу і Іван верг ґелеткою, вона покотиля ся по оборі, а сир розсипав ся. Як се побачив Петро, підбіг і позбирав сир з землї. Тепер жиють осібно Іванові онуки і Петрів син і їх тепер називають Пазиними.

Іван Сухий, в устах народа: Сухого Іван, ур. 1830 р., ожен. 1851 р, оженив 1883 р. старшого сина Стася домів, дївку віддав на бік, а молодшого сина хотів пристановити на боції, вже і місце мав, та баба не дала, веліла його домів женити і тепер він батько бабі (своїй жонї) „не касує“. Молодший Федьо оженив ся 1891 р і всї разом жиють. Він був якийсь час дяком, а се занятє в селї лакоме, бо є часто хлїб та який такий дохід в грошах. Се люди запобігливі і трудящі. Батько ходив часто на бакун, хоч сам не курить, рік річно ходив куповати вівції в Гуцульщинї і все щось заробив. Ще і сього року має охоту іти „на вівції“. Недавно побудовали будинок, а се дві кімнати, одна по при другу, в одній є піч з комином, а в другій анґлійська кухня і огрівач. Ціла родина живе спільно в обох комнатах і з початком сього року було всеї челяди 14 осіб: оба сини мають діти. Ґаздують разом усї спільно, батько порядкує в господарції, хоч ґрунт заінтабульований по половинї на обох синів, платить податки і його у всім слухають. Мати порядковала знов домашним заходом, як полотном, варенєм і жіночою роботою. Сього року умерла. Миска у них спільна і прядиво спільне, невісти не ділили ся і мати всім краяла шматє з спільно виробленого полотна. Федьо має сільську крамницю, держать також ліценціованого бугая, якого достачає ц. к. господарське товариство у Львові, а річну підмогу платить по-

вітова рада в Старім Самборі. Він спроваджує штучні навози ваґонами і розпродує поміж ґаздів в Мшанци і по сусїднїх селах. Ся їх запобігливість уможливила їм купити в сусїднїм селї Ґалївцї 12 прутів поля з панського обшару і тепер у них одно з більших ґаздівств. На певно не знати, чи будуть дїлити ся; се мабуть не стане ся за житя батька. Старший брат дома робітником зі своїми синами, бо молодший часто не буває дома, на що власне старший деколи відказує. Старшого жалують сусїди і своїм непотрібним жалем могли би і викликати у нього невдоволене з його теперішнього положеня.

Слїдом Сухого Івана пішов Вовканичів Іван і оженив двох синів домів, третїй пристав на бік, а четвертий є тепер в Америцї на заробітках. Батько не хотїв „нияк" женити молодшого домів, бо повідав, що нема на тілько поля, та перемогла мати і старший син. Жиють в однїй курнїй хижи ї перед роком було їх 13 осіб. Разом ґаздують, разом їдять, прядиво спільне і всїм порядкувала мати ще за житя мужа і порядкує тепер по його смерти. Худоба також спільна: не знають, до котрого яка штука належить. Як продають яку скотину чи безрогу, то жене котрий будь, а продасть – гроші дає матери в переховок. Як прийде ся платити податок або треба що купити на домашню потріб, мовлять матери і вона видає потрібні гроші. „Наша мати поpaxовала би і не знати які гроші" — повідав старший син Митро. Повідав також, що він слабий, не може в ночи спати і не будуть дїлити ся.

Іерґелів Павло пристав з Ґалївки до вдови і дві дївки з першого подружя віддав на бік, а сам мав 4 синів. Двох старших оженив домів, третього пристановив на бік, а четвертий вислуживши 3 роки в війську перебуває дома і помагає при господарцї. Недавно поставили новий будинок, де в однім рядї є хижа, сїни, комора, боїще і стайнї. З надвору входить ся до сїний і там є піч з комином, а лїворуч двері до хижі, де є анґлїйська кухня і огрівач. Під сю пору цїла родина складає ся з 12 осіб: батько, мати, два женаті сини, один парібчак, дві невісти і обі мають дїти. Господарством порядкує батько, грішми і домашнїм заходом мати. Як що продасть ся з заходу, вона гроші ховає і на все видає і добре порядкує. Сини їздять на фірманку, возять тертицї, або тесане дерево до зелїзницї, що зароблять, віддають матери, хиба би що затаїли з квіту, бо вона не уміє читати. Лен і коноплї сїють разом на спільну потріб, але мати видає обом невістам терети, а відтак числить, кілько

котра натерла. Невісти також прядуть осібно і мати „мóтат“ випрядені нитки обох невіст на осібне мотовило, щоби знати, кілько котра напряла, але тче ся полотно разом і мати крає кождому шмате. Молодший син женатий пішов до Америки і там заробляє гроші, щоби звіновати третього брата, і дома придали би ся гроші.

Іван Пізнак ур. 1851 р., оженив ся домів і ґаздував разом з родичами. Перед 4 роками оженив молодшого брата домів, сидять разом і ґаздують, оба мають діти і є їх 11 осіб. Одначе будуть ділити ся, скоро лиш Іванів син верне з війська і оженить ся.

Перед двома роками умер один ґазда і лишив сина і брата в тих самих лїтах. Наперед оженив ся брат, а невдовзї потім і син, жиють разом в одній хижи.

Шевяків Гриць оженив домів старшого сина Михайла, але він, хоч третїй раз вже оженений, не має дїтий. Батько не хотїв молодшого женити домів, а син повів: „Не маю дїтий, то волю брата женити домів, як чужого приймати“. Лен і коноплї сїють разом, але прядивом дїлять ся і молодша невіста бере більше, бо має дїти і батько до неї належить, вона йому шмате „старат“. Навіть шмате осібно перуть. Ґаздівством завідує батько; Михайло був в Америцї і гроші, які заробив, держить коло себе. Батько зробить цéбрик, шафлик, кóновцю, виплете опалку і що заробить, держить при собі. Батько повідає, що по його смерти будуть дїлити ся, бо баби сварять ся. Одначе се мабуть не стане ся, бо старший не має дїтий.

Благого Іван в Ґалівцї оженив молодшого брата домів (отець ще жив), бо потребував робітника. Поле заінтабульоване на обох по половинї, та молодший брат не хотїв домів женити ся, а Іван повів до нього: „Жени ся, гадки не май, я свої дїти дам на бік, а твої лишать ся на пляцу“ і він оженив ся.

Хайносів Василь женив ся три рази, але дїтий не має, проте оженив молодшого брата домів. Дїти молодшого брата кличуть стрика татом, стрийну мамою, батька: „Сеньку!“, матїрь: „Настуньо!“ Настуня кличе Василеву жону: „бабо“, „стрино“, Василя: „стриком“ і викає обоїм і по за очи: „наш стрик мовили, наша стрина пішли“. У них усе спільне і всему голова Василь. Поле по батькови на обох заінтабульоване, а що Василь докупив, на себе заінтабульовав, а вартує воно 1000 злр., як його оцїнювали оповідачі. Сенько зразу не хотїв женити ся,

а жадав, щоби перше Василь переінтабульовав на него докуплене поле.

Яким Ґула приняв зятя до дівки 1886 р., коли синови був рік. Зять і донька робили до недавна, а захід великий. Син доріс і необавки буде женити ся; батько записав йому значнійшу пайку як донці і її саму з дітьми виганяє з дому, а зять умер. Серце батьків все теплійше бє для сина, як для доньки.

Юринин Яцько мав одну дівку і ту віддав на бік, повіновав братів, сестри, а мабуть наймолодшого оженив домів і оба в згоді ґаздували около 30 літ. Як Яцько умирав, питав ся молодший брат Іван, чи не відказує що своїй дівці, а хорий на те відповів: „Щом їй мав дати, том вже їй дав!“ Усе лишив брату і його дітям.

До історії орґанїзовання національних ґвардій в 1848 р.

(Польська „нелеґальна“ ґвардія в Станїславові).

Написав **Іван Кревецький.**

Одним із найважнїйших здобутків австрійського революційного руху в 1848 р. було позволеннє зі сторони цїсарського уряду на орґанїзованнє народньої мілїції т. зв. національної ґвардії, що мала бути реальною запорукою нових прав, здобутих широкими народнїми масами.

Дня 14 марта під напором віденської революції видав цїсар Фердинанд до свойого канцлєра кабінетне письмо, в якім повідомляє його, що позволив орґанїзувати національну ґвардію і віддав провід над нею фельдмаршал-ляйтнантови ґр. Е. фон Гойосови. Дня 15 марта появив ся цїсарський манїфест, який між ин. констатує, що „національна ґвардія, з'орґанїзована на підставі посїдання й інтелїґенції, сповняє вже як найпожиточнїйшу службу“. Одначе супротив заповідження у згаданім манїфестї конституції, означеннє трівалих підстав ґвардийської орґанїзації належало вже до компетенції конституцийного Сойму, який, як звісно, зійшов ся перший раз що йно три місяцї пізнїйше, дня 26 червня. Тому, не чекаючи на зібраннє Сойму, мінїстер внутрішнїх справ видав дня 8 цьвітня провізоричний статут, на підставі якого мала орґанїзувати ся національна ґвардія в цїлім цїсарстві. Статут був зложений із 57 параґрафів[1]).

---

[1]) Подаємо найважнїйші постанови статута: §. 1. — Цїлю нац. ґвардії австрійського цїсарства є: бути обороною конституцийного мо-

У Львові приступлено до орґанізовання нац. ґардії вже д. 22 марта. Тодї заіменовано орґанізацийну комісію, а д. 31 марта команданта ґвардії ґенерала ґр. Й. Залуского. Дня 9 цьвітня відбув ся на площі перед сьв. Юром перший перегляд ґвардийських відділів[1]). За Львовом пішла незабаром також провінція. Заходом провінціяльних філїй львівської „Rad-и Narodow-oї“ почали орґанізувати ся по містах і містечках перші відділи нац. ґвардії, яких число зросло в протягу короткого часу до 20.000.

нарха, запорукою конституції й законів, підставою супокою й внутрішнього порядку, — сторожем независимости й цілости держави, отже відпором кождого ворожого нападу зі вні. §. 2. — До чинної служби в нац. ґвардії обовязані всї горожани краю в місци свойого сталого осїдку в віцї від 19 до скінчення 50 лїт, які одначе не належать до кляси ремісничих челядників, слуг, або тих, що живуть з денного чи тижневого зарібку. §. 7. — Нац. ґвардія підлягає цивільній власти, а то, що тикаєть ся найвисшої керми, міністрови внутр. справ, по провінціях шефови краєвого уряду, окружним старостам і бурмистрам або начальникам полїтичних урядів. §. 9. — Тимчасово має бути з'орґанізована нац. ґвардія тільки по містах, містечках і селах, яких населеннє числить більше як 1000 мешканців. §. 10. — В кождій громадї, де на підставі §. 9. буде з'орґанізована нац. ґвардія, для всїх справ ґвардії, які не тикають ся команди чи то проводу, буде установлена адміністрацийна Рада нац. ґвардії, якої спеціяльним обовязком буде; орґанїзованнє нац. ґвардії на підставі спису походження осіб, що мають бути приділені до активної служби, умундурованнє, ладунок й узброєннє. Провідником тої Ради є місцевий командант нац. ґвардії. Її членами: один орґан (урядник) адміністрації й найменше пятьох, а найбільше одинацятьох нац. ґвардистів ріжного степення, вибраних самою ґвардією. §. 12. — Видатки на нац. ґвардію, о скілько поодинокі її члени не зможуть обігнати ся власним грошем, має поносити громада. Передовсїм збрую, потрібну для тих, які не зможуть узброїти ся самі, то скілько її не дасть уряд, має справити громада. — §§. 14-22 — подїл ґвардії на баталїони й компанії. §§. 23—26 — ріжні степені служби. §§. 27—30 — Мундур, ладунки й збруя. §§. 31-41 — Галузи служби нац. ґвардії. §§. 42-43 — нагороди. §§. 44—56 — кари. §. 57. — По розвязанню нац. ґвардія має звернути збрую, яку дістала від уряду чи від громади (пор. Statut über die Organisation der Nationalgarde in dem österreichischen Kaiserstaate з дн. 8 цьвітня 1848 р.).

[1]) Stanisław Schnür-Pepłowski, Z przeszłości Galicyi (1772—1862). T. II. Ст. 243-249; Juliusz Starkel, Rok 1848. Ст. 301—308; Dr. K. Ostaszewski-Barański, Rok złudzeń (1848). Ст. 182-190.

I.

Одним із таких провінціяльних міст був Станїславів. Вже дня 24 марта, пише в своїх записках Остерман[1]), відбуло ся в цїли узброєння міщан при інтервенції Комітету[2]) бурливе засїданнє маґістрату. За впливом деяких членів комітету не робив староста Фестенбурґ такому узброєнню ніяких перепон; оружа доставив ц. к. камеральний радник Андрій Жулавский, взявши його в скарбової сторожі. В одну мить зроблено складку на їх умундурованнє і кілька днів пізнїйше молода ґвардія гуляла вже по місті. Склад станїславівської ґвардії був такий: 1 командант — Жолубовский; 6 офіцирів — бучацький посесор ґр. Тишкевич, аптикар Саханек, бажанївський дідич Сташиньский, властитель готелю Сакс, ех-жовнїр зі стрийського округа Гошовский, цукорник Шенґерский; 17 підофіцирів — маґістрацький асесор Целестин Богусєвич, аптикар Іван Томанек, почмайстер Іван Кнорек, бучацький приват Александер Цибульский, редактор „Dziennik-a Stanisławowsk-ого" Йосиф Жендзяновский, коминяр Франц Бояк, друкар Іван Піллєр, кравець Іван Бурчак, торговщик корінними товарами Войцєх Ґризєцкий, Хаїм Шерер, Павло Ризак, Іван Твардович, каритник Андрій Колїньский, лїкар др. Суханек, Байніш Райтер, переплетчик Вільгельм Гашек, співдїдич Ладзього Кароль Сіттауер; 102 рядових[3]) — соколївський дїдич Антін Щепаньский, дїдич Ромуальд Моравский, співдїдич Рудольф Ястшембский, пациківський мандатор Юлїян Заревич, Яворовский, Володислав Кунашевский з бережанського округа, адвокат Александер Дверніцкий, книгар Іван Пеляр, Александер Галяревич, співдїдич в Коломийськім окрузї др. Кароль Жуковский, Іван Кобляньский, Балтазар Чарковский, Антін Сокольницкий, співдїдич Цуцилова Любин Вольский, адвокатський писар Константин Янкевич, Мартин Ґодзїньский, годинникар Кароль Міхальский, Яков Сточке-

---

[1]) Хронїка Остермана. Т. I, ст. 389 (ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка ч. 19).

[2]) Сей „комітет" прибрав пізнїйше назву „Rad-и Obwodow-ої" (пор. Іван Кревецький, Цуцилівська трівога в 1848 р. – Науковий Збірник, присьвячений проф. М. Грушевському... Львів, 1906. Ст. 449, зам. 2; також осібно ст. 4).

[3]) Остерман подає у своїх записках число рядових 104, одначе вичислених поіменно є тільки 102 (Хронїка Остермана. Т. I, ст. 390—393: ркп. бібл. Н. Тов. ім. Ш. ч. 19).

вич, адвокат др. Бардаш, лікар др. Гершман, Франц Ґабжицкий, Липа Гальперн, Ляйб Шерер, Бериш Торн, денний писар при ц. к. окружній касї Фелїкс Щербіньский, Михайло Ґжибіньский, Людвик Цивіньский з бережаньского округа, Едвард Гошовский зі стрийського округа, покутний адвокат Кароль Роґуский, швець Шимон Бадовский, Лев Чеконьский, син тисьменицького дідича Павло Левандовский, властитель дому Маврикій Дошот, дідич Франц Шепаньский, Йоахим Збікальский, Іван Тишкевич, адвокат Норберт Мокшицкий, Йоахим Ружицкий, покутний писар Яков Журовский, адвокатський депендент Ігнат Каміньский, канцилярийний практикант при ц. к. окружнім суді Михайло Ступницкий, син згаданого властителя готеля Станислав Сакс, Франц Вівальский, Йосиф Абґарович, пекар Антін Гіллїх, кнїгиницький співдідич Аполїнар Гоппен, фабрикант машин Йосиф Шерц, Бонавентура Вісневский, Григорій Зяркевич, Марцель Новіцкий, коваль Антін Гас, Самуіл Перль, Ляйзер Реґенштрайф, Ізаіл Фінґерман, дідич з Остри Франц Дейма, будівничий Андрій Кмент, Юлїян Цивіньский, будівничий Франц Ґаравский, Іван Дуткевич, Адольф Сьвенціцкий з Марковець, Адольф Спачек, Михайло Ґродзїцкий, побережський дідич Антін Кемпліч, фітківський дідич Цезар Неметь (Nemethy), Герман Кляр, Кароль Колїшер, Іван Яблоньский, Марцель Захарясевич, Ігнат Вільчиньский, Альбін Арцїшевский, Ігнат Бранд, Ігнат Михалевич, волосівський арендатор Юлїян Напюрковский, Мартин Станьковский, Ляйб Цайслер, Шая Цайслер, Іван Новаковский, Макс Максимович, Марцель Воляньский з Цуцилова, Симеон Янович, Генрик Девіч, Онуфрій Волощук, Іван Слївіньский, Генрик Штайнберґ, Ізаак Баух, Михайло Соболевский, Йосиф Яворский, Йосиф Ґасперский, Михайло Новіцкий, Франц Завіша, тапіцер Корнило Білевич, Андрій Стирский, Едмонд Добруцкий, римар Симеон Луцкий, бронзівник Петро Ґуцфа, син згаданого властителя готеля Адольф Сакс, властитель дому Солтиньский, Антін Кіниш, трактієрник Іван Лямерс, Казимир Ґайдецкий, учитель нормальноі школи Григорій Ярема і журавівський співдідич Ксавер Квятковский[1]).

Розпорядженнєм з дня 26 марта[2]) станїславівський староста Фестенбурґ позволив згаданій нац. ґвардії відбувати разом з військом нічні патролї.

[1]) Крім сих членів належало, як побачимо дальше, ще багато иньших, хоч формально не були записані до реєстру. [2]) Ч. 272.

Цікаві вістки, що відносять ся до повоз'орґанізованої станіславівської нац. ґвардії, подає у своїх споминах о. А. П. Ш(анковський)[1]). Він, схарактеризувавши найперше ентузіязм станїславівських Поляків з причини проголошення конституції, а також подавши кілька звісток про заснованнє станїславівської „Rad и Obwodo̧w-oї“, говорить дальше таке: „В короткім часї показали ся в містї чужі, незнакомі особи. То були еміґранти, що на вістку про події в Австрії повернули з Франції. Одні з них, бувші офіцири польської армії, мали орґанїзувати народову ґвардію, иньші знов, ремісники, а то пушкарі і ремінники переробляли старі карабіни, або шили ладівниці й ременї до шабель.

„І почала ся, пише дальше, порядна „геца“! Хто тільки хотів, приступав до народової ґвардії і привязував собі першу ліпшу шаблюку, яка йому де небудь попала ся в руки; тому в однім рядї ґвардистів можна було бачити нераз найдивачнїйші шаблї, почавши від звичайної поліцейської, аж до елеґантської, оправленої в шкіру янчарки французького спаґіса.

„Еміґранти були інструкторами в муштрі, на яку зразу ґвардисти ходили досить пильно, щоби мочи при всякій нагоді виступити в параді, зовсім так, як то робить тепер охотнича сторожа; але скоро охолонули вони в своїй ревности, бо занедбували свої варстати, а не діставали пенсії, якої дехто з них надіяв ся. За те дуже пильну участь брали в муштрах ми, студенти. Нас молодих бавило то, що ми йшли рядами на поле, де старі панни-патріотки привозили повозами смачні підвечірки і гласкаючи нас під бороду, заохочували до пильної науки в муштрі та що ми вертали з музикою домів. Одначе великих успіхів у тій муштрі ми зовсім не зробили і з виїмком кількох зворотів à la „w prawo, w lewo!“, а що найбільше „obrót w tył!“ — вправи, які ми дуже гарно зрозуміли, а з яких мій батько немилосерно кепкував, додаючи до тої команди: „do gruby!“ або „do lasu!“ — ми не навчили ся нїчого більше[2]).

---

[1]) Родимый листокъ (Чернівцї). 1880, № 2 — статя п. з. Воспоминанія изъ недавной бывальщины. А. П. Ш.

[2]) Докладнїйші звістки про ґімназіяльний відділ ґвардії подає правдоподібно той сам автор на иньшім місци. „З'орґанїзовано ще цїлу компанію, каже він, що складала ся з ґімназіястів, які хоч не мали оружа, то все таки муштрували ся й повинні були ходити в полотняних блюзках і штанах (що врештою родичів багато не коштувало) і в круг-

„Руська молодіж, говорить згаданий автор-сучасник дальше, привикала помалу до тих польських комедій, понадягала конфедератки на голову і муштрувала ся так, як иньші. Були навіть деякі, що зачали одушевляти ся й горячити ся для польської ідеї, особливо ті, що були на станціях по польських домах, де відбували ся для них щоденні лекції „o ojczyźnie i jej sławie"; але дві важні події в нашім місті вплинули на нас корисно і показали нам, що польський патріотизм зовсїм не такий великий, яким чванять ся наші bracia і що на їх правдолюбність нїколи не можна числити. Тим самим побуджували вони нас покинути Поляків і брати участь в нашім народнїм руху".

Що-ж се за „дві важні події", які виявили такий великий вплив на еволюцію національного почутя у тодїшньої руської молодїжи у Станїславові? Була то з одного боку польська політична демонстрація, голосна т. зв. „котяча музика" з д. 27 цьвітня т. р., з другого — події, які зайшли підчас насильного розвязання ґубернатором самої станїславівської нац. ґвардії.

II.

Як ми згадували вже висше, вийшов у Віднї д. 8 цьвітня 1848 р. провізоричний статут, що позволяв орґанізувати нац. ґвардію в цілім австрійськім цїсарстві, по всїх містах, місточках і селах, де число мешканців перевисшало цифру 1000 (§. 9). На тій підставі почала ся зараз відповідна орґанїзацийна робота по всїх західнїх і південних провінціях Австрії без нїяких перешкод з боку уряду.

Та инакше стало ся в Галичинї. Галицький ґубернатор ґр. Франц Стадіон в три днї по виданню згаданого провізоричного статута розіслав усїм окружним старостам циркуляр, де рішучо забороняв орґанізувати на провінції ґвардийські відділи, тому що така робота противна... законам!

Для яснїйшого розуміння наводимо згаданий циркуляр в цїлости: „Оголошеннє. Всї окружні й иньші міста вже кілька разів поновили жаданнє, щоби була з'орґанїзована національна ґвардія. Всї дотеперішні жадання, що доходили до мене, я му-

лих синїх шапочках з амарантовими випусками" (пор. Сорокъ лѣтъ тому назадъ (Изъ жизни на дняхъ упокоившогося ґр. Льва Туна-Гогенштайна) Червоная Русь, 1888, чч. 146—147).

сів відкинути, а причини, які зневолили мене заявити ся против наглого узброєння міст, я повторяв за кождим разом на ново. Коли-ж одначе мимо того ті жадання множать ся, а навіть у ріжних околицях появили ся відозви, щоби навіть без ніякого дозволу конституувати ся до національних ґвардій, я почуваю себе в обовязку перестеречи всїх перед таким безправним кроком.

„Що тикаєть ся національної ґвардії, то патент із дня 15 марта с. р. говорить таке: „Національна ґвардія, з'орґанізована на підставі посїдання й інтеліґенції, сповняє вже як найпожиточнїйшу службу“.

„Крім сього речення, яке анї заряджує, анї взагалї дозваляє орґанізовання національної ґвардії, *не вийшов до тепер нїякий закон, який постановляв би щонебудь в справі національного узброєння*[1]), а мінїстерське розпорядженнє з дня 26 марта с. р., поміщене в віденській часописї з д. 27 марта, а в львівській з д. 31 марта с. р., говорить таке: „цїсарське слово з д. 15 марта с. р. буде дотримане в цїлїй своїй основі, провізоричний прасовий закон вийде тими днями, приготовляєть ся з'орґанізованнє національної ґвардії на підставі посїдання й інтеліґенції“. Воно забезпечає в короткім часї появу дотичного закона.

„Тому жаданнє міст, щоби орґанізувати національні ґвардії ще перед виходом закона про орґанізацію тої інституції, не операєть ся на ніякім законї, а також ніяка поодинока громада в конституцийнім краю, де взагалї панує добрий лад, не має права випереджати закон.

„Не зважаючи одначе на те, що ніяка громада не має права самовладно заводити інституцію, яку вправдї запевнила конституція й якої підставу означив найвисший патент з д. 15 м. м. в найширшім нарисї, одначе ніяким законом не покликана до житя й не впорядкована; не зважаючи, що теперішнї відносини зовсїм не вимагають її наглячого зреалїзовання, а провізоричні урядження зовсїм не лежать в ідеї конституцийного уряду, введеннє в житє національної ґвардії по окружних й инших містах, було би під теперішню хвилю не тільки у високім степенї дразливим, але навіть дуже небезпечним.

„Цїлю національної ґвардії є оборона осіб і власности, утриманнє супокою й порядку. Ту цїль національна ґвардія може

---

[1]) Курзив наш.

досягнути тільки тоді, коли буде уконституована на сильнім, правнім законї, коли уладнає свої відносини до народу й ц. к. війська, коли упорядкує поле своєї діяльности, коротко кажучи, коли в цїлій своїй основі буде становити добре з'орґанїзовану цїлість.

„Коли би уряд хотів допустити, щоби національна ґвардія конституовала ся самовладно в кождім поодинокім містї, то замість забезпечення супокою й порядку, спровадив би тільки самий заколот і нелад і дав би погубний примір, що самоволя й привлащеннє є сильнїйші від закона; то був би перший крок до анархії.

„Коли-б я, не будучи до того уповажнений законом, приглядав ся безчинно фактичному орґанїзованню національної ґвардії по містах, коли її орґанїзації не постановив іще нїякий закон, і коли нїяка краєва власть не є в силї видавати від себе закони, коли би полишив кождому містови волю конституовати собі національні ґвардії, тодї не міг би я відказати подібним жаданням селян, бо не міг би покликати ся против них на закон, який позволив би переступити мійським громадам. Концесія, яку дав би я против закона мійським громадам, примусила би мене дати таку саму концесію й сільським громадам, тому що кождий горожанин в краю має перед законом рівні права. Чи одначе серед загального зворушення, серед ріжнородного настрою між народом було би порадним загальне узброєннє, або чи не є сьвятим обовязком уряду забороною такого узброєння зберегти край від небезпеки, що грозить великим нещастєм, віддаю то під осуд кождого чоловіка, що щиро думає про добро краю.

„Честь й обовязок наказують менї, щоби не допускати до нїчого, що противить ся законам, що могло би наразити на небезпеку супокій і безпеченство в краю, а поступаючи строго після закона, який у конституцийнім державі виключно повинен панувати, я заборонив самовладне орґанїзованнє національної ґвардії й ту заборону тепер отсим поновляю.

„Всї окружні уряди дістали наказ, щоби з відповідною строґістю наставали на строге заховуваннє тої заборони, а розуміннє й нахил мешканців міст до ладу й супокою є для мене запорукою, що будуть терпеливо ждати незадовгої появи запевненого закона й против кождого намагання склонити їх до безправного кроку виступлять з такою рішучістю й енерґією, яких вимагає від кождого горожанина конституцийний край в інтересі загалу.

„У Львові д. 11 цьвітня 1848. Франц ґраф Стадіон, краєвий ґубернатор.

Як уже звісно, віденський уряд показав ся менше полохливим, як галицький ґубернатор ґр. Стадіон і мимо „загального зворушення й ріжнородного настрою між народом“ видав д. 8 цьвітня згаданий провізоричний статут, що зачатому орґанізованню станїславівської нац. ґвардії надавав вповні законну санкцію.

Та тільки статут був виданий у Відні, а дорога з Відня до Львова була в тих часах іще дуже далекою... Зелїзниці й телєґрафи були в Австрії тоді ще в зародку й не доходили дальше, як до границь нашого краю[1]). Заки отже прийшов він до Галичини, станїславівської ґвардії вже зовсім не стало...

III.

В силу наведеного висше ґубернаторського розпорядження станїславівська нац. ґвардія була орґанїзацією „нелєґальною“ й як така, розуміеть ся, не могла існувати в державі ладу й закона...

„Та розвязати її, пише Остерман[2]), староста Фестенбурґ не мав нї сили нї сильної волї; тому ґубернатор краю післав зі Львова ґуберніяльного радника ґр. Туна, і він дня 10 цьвітня 1848 р. вечером прибув разом зі стрийським окружним комісаром Найсером до Станїславова. Ґр. Тун замешкав в поєзуїтськім будинку, де були поміщені: окружний суд, окружна каса, школа й староство, на другім поверсї. Побіч була моя канцелярія, з відки були двері до кімнати Туна.

„Дня 12 цьвітня 1848 р. в полудне з'явила ся у ґрафа Туна депутація, зложена з 12 чи 14 осіб, яку провадив бурмистр Щуровський і маґістрацький асесор Целєстин Богусевич. Той останнїй забрав перший слово й виступив дуже остро й рішучо за затриманнєм нац. ґвардії; дістав одначе при тій нагоді устно научку — по чім депутація з невдоволеннєм відійшла. Почувши те, пішов я на найблизший поверх до канцелярії, щоби бачити, що стане ся на площі Франца по виході депутації.

[1]) Перша галицька зелїзниця зі Львова до Стрия (т. зв. Кароля Людвика) була викінчена тільки в 1859 р.

[2]) Хронїка Остермана. Т. І, ст. 391—395 (ркп. бібл. Н. Тов. ім. Шевченка, ч. 19).

„По короткій розмові з кількома з нечисленно зібраних людий, пішла депутація до маґістрату, де зібрали ся були члени комітету й нац. ґвардії й чекали на відповідь. Не минуло й $^{1}/_{4}$ години, як я побачив, що йде нова монструальна депутація; незабаром ціла площа була набита людьми.

„Ще одна коротка нарада низше вікна, при якім я стояв; по тім ґвардист Журовський витягнув шаблю і зі шумом, викрикаючи під вікном, подав ся за ним ряд людий із затисненими кулаками просто до дверий кімнати, яку тим часом ґр. Тун замкнув зі середини на ключ. Староста Фестенбурґ, камеральний радник Жулавский, пограничний камерер Яноха й ще декількох намагали ся опамятати ту громадку й їм удало ся недопустити її до кімнати.

„Між тим деякі побігли до шкільних кляс і викликали учеників на поміч; ґвардист Жебровский накликував навіть товпу до того, щоби забрала окружну касу.

„Коли та криклива депутація була на сходах від сторони каплиці на другім поверсі, побіг окружний секретар Серафінський на головну варту; там затрубіли на алярм. Незабаром на площі перед головною вартою стояли батальон піхоти (Mazuchelli) й $^{1}/_{2}$ ескадрона віртенберських гузарів з оберляйтнантом Фіятом. Алярм вистарчив, щоби опорожнити коридори будинку[1]).

„Тепер вийшов я на площу між крикливу товпу, що ще довго не хотіла вступити ся.

„Провідниками тої цілої афери були: аґент для обезпечень від огню Сондецкий, покутні писарі Журовский і Роґуский, депендент Каміньский, Кобляньский і Жебровский.

[1]) У дечім инакше описує згадану подію Ю. Штаркель: „дня 10 цьвітня прибув з рамени ґубернатора ґуберн. радник ґр. Тун з порученєм розброїти ґвардію й допровадити місто до бюрократичного порядку. Наступили наради з комендантом залоги, яку становив ославлений полк Мацухелї й суспендованнє Фестенбурґа. В місті заклекотіло. Дня 12 цьвітня пішла депутація міщан до староства й домагала ся від ґр. Туна лишити ґвардію в супокою. Тун відмовив і в разї опору загрозив острими кроками. Коли товпа, що стояла під староством, довідала ся про шорстку відмову ґр. Туна, стала тиснути ся на сходи й до бюр. Між урядниками повстав переполох. Фестенбурґ, бажаючи ратувати Туна, замкнув на ключ кімнату, в якій перебував Тун; иньші урядники розбігли ся по місті без капелюхів і з перами за вухом і донесли на військову стражницю, що Туна мордують. Тим часом зібрана товпа кликала „Най жиє Фестенбурґ!“, а зненавидженого камерального радника Жулавского обкладала кулаками. В тім з'явило ся військо й без розливу крови розігнало товпу“ (J. Starkel, Rok 1848. Ст. 210). Жерела, з якого взяв той опис, автор не подає.

Досить інтересно описує ту подію згаданий висше о. А. П. Ш. „Одного дня, пише він у своїх споминах[1]), приїхав до нашого міста ґраф Тун, тодішній президіяльний секретар ґрафа Стадіона, з порученнєм розвязати народову ґвардію, бо по розпорядженню правительства ґвардії мали заводити ся й існувати тільки в столичних містах[2]).

„Було то по полудні. Ми сиділи в школї при отвертих вікнах і вчули нараз страшний крик перед шкільним будинком. Виглянувши через вікно, ми побачили товпу людий, а на переді звісних польських аґітаторів і крикунів. Незабаром отворили ся двері від кляси, а провідники з голими шаблями відозвали ся до нас такими словами: „Chłopcy! Niemcy chcą znowu zaprowadzić niewolę rozwiązując gwardyę! Naprzód więc, za nami! Będziemy krzyczeć gwałtu, a Thuna wyrzucimy przez okno!“ Але відважні провідники не пішли на перед, тільки пігнали нас, хлопців, на другий поверх, де мешкав староста, в якого затримав ся Тун, а самі стали кричати, що кому попало на язик: „Precz z nim! przez okna wyrzucić go! Gwardya narodowa! й т. д.

„Та між тим другими сходами бігли вже жовнїри, а на їх чолї капітан, що приказав розігнати нас кольбами й загрозив, що скаже до нас стріляти, коли не заберемо ся „до чорта“. Побачивши військо, ми здивували ся немало; та наше здивованнє збільшило ся, коли, оглянувшись поза себе, ми не побачили нї одного з узброєних крикунів! — І слід за ними пропав!... Чим скорше стали й ми втїкати домів[3]).

„По улицях йшли барабанщики, окружені пікетом жовнїрів і били „алярм“. Жовнїри бігли скорим маршом з касарень в середину міста, а гузари, що наче би вмисне того дня були завізвані до сусїдного місточка, летїли курєром й острили свої шаблї до камінїв (?), якими були вимощені улицї нашого міста. Недалеко дому зустрінув я цїлу компанїю піхоти, а один жовнїр, наставивши свій карабін, крикнув до мене ті слова: „А не скинеш, сякий-такий сину, ту рогату біду з голови?!“ Зараз скинув я мою ґранатову конфедератку й сховав її під сурдут[4]).

---

[1]) Родимый Листокъ. (Чернівцї). 1880, № 2 — Воспоминанія изъ недавной бывальщины. [2]) Такого розпорядження не було.

[3]) Деякі незазначені тут сцени з того траґікомічного епізоду подані в статї п. з. Сорокъ лѣтъ тому назадъ (Червоная Русь, 1888, ч. 147).

[4]) Пізнїйша гумористична історія тої „історичної“ конфедератки подана в статї п. з. Сорокъ лѣтъ... ibid.

„Вже без шапки, каже дальше автор сучасник, прибіг я до дому. Тут застав матїр, що витягнула з куфра торбинку з талярами — своє віно — сховала її за пазуху й казала запрягати коні, щоби з цїлою родиною виїхати чим скорше на село, до сусїда-приятеля. Але пок. батько, вислухавши всьо, що ми йому оповіли, розсьміяв ся на цїлий голос і сказав: „зістанемо тут, вже по війнї; бо коли біжуть наші жовніри, то Ляхи вже певно сидять в грубі!“

„Тим разом не вгадав сердечний. Ляхи не сидїли в грубі, але, як нам говорили, витали кождий віддїл війська окликом „niech żyje wojsko austryackie!“ а гузарів „niech żyją Madjary!“ Що більше! Коли військо розложило ся потім по площах і стояло там майже цїлі доби, вони приносили йому їду й спровадили кілька бочок пива й коновок горівки. От які відважні! подумали ми і від того часу більша часть Русинів вже не носила рогатівок.

„Коли військо повернуло назад до касарень, появили ся, так як в перших днях по оголошенню конституції, знов столики на площах. Перед тим взивали народ підписувати петиції о наданнє конституції, а бажаючи заявити „swoją łączność z ludem“ деякі верховоди зрікали ся тодї всенародно шляхоцтва і жадали знесення всїх ордерів — люди, яких велика частина не пропустить тепер при ніякій нагодї додати перед своїм іменем „Ritter von“, або „Edler von“ і готові носити з радістю навіть тунетанський Іфгар-одер, коли-б тільки Бей був ласкавий обдарувати їх ним — а тепер підписувати при столиках петіції за загальним заведеннєм народової ґвардії, а разом із тим також протест против намагання мініїстерства обмежити ґвардію тільки на одні столичі міста“[1]).

В кінцї ще один опис розвязання польської нац. ґвардії в Станїславові, вправдї ляконїчний і баламутний, одначе з офіціяльною маркою. „В цїли запобіження безпідставним поголос-

[1]) Як уже звісно, в хвилї підписування того протесту мініїстерство не тільки що не обмежило нац. ґвардію на столичні міста, але заводило її навіть по сїльських громадах (пор. Statut über die Organisation der Nationalgarde.. з 8 цьвітня 1848 р.). Всьо непорозуміннє як зі сторони ґубернатора, так також зі сторони патріотичних польських кругів вийшло з того, що мініїстерське розпоряджаннє з д. 8 цьвітня дійшло до Львова з причини примітивної комунікації що йно д. 14 цьвітня (пор. Gazeta Lwowska 1848, № 45 з д. 14 цьвітня, ст. 416), а було видруковане і розіслане старостам разом з ґуберніяльним циркуляром навіть кілька днів пізнїйше.

кам, що можуть бути причиною занепокоєння, каже редакція офіціяльної „Gazet-и Lwowsk-ої"[1]), поміщуємо слідуючу певну вістку; незабаром по оголошенню найвисшого патенту з д. 15 м. м. [марта], на підставі якого дозволено побіч иньших інституцій заводити також національну ґвардію[2]), частина станіславівських мешканців узброїла ся як національна ґвардія, виконуючи заразом після власної своєї думки обовязки подібного інституту[3]). Урядовий комісар, висланий в цїли здержання від того самовільного і тоді нелеґального іще кроку, представив узброєним горожанам їх виступленнє з дороги леґального порядку й рівночасно візвав їх, щоби понехали дальші функції, які належать до нац. ґвардії, й зложили зброю. Наслідком того зібрали ся ще того самого дня горожани на раду, а значна їх часть — що одначе не мала між собою визначнїйших людий — внесла перед урядовим комісарем свій протест против висше згаданому візванню. Невдоволені відповідю урядового комісаря, що він не має власти позволяти на нелеґальні кроки, зібрані горожани піднесли не дуже чемні оклики й аж острійше упімненнє урядового комісаря вспіло привернути давнїйший порядок. Зрештою в силу уповажнення, яке надійшло до краєвого уряду[4]) приступить ся до орґанїзовання національної ґвардії на леґальній дорозї".

Так покінчила ся демонстрація против ґр. Туна, а властиво против розвязання польської „нелеґальної" ґвардії в Станіславові[5]), — демонстрація, що зовсім не вратувала нац. ґвар-

---

[1]) Gazeta Lwowska, 1848, № 45 (14 цьвітня) ст. 415—416.

[2]) У своїм циркулярі („оголошенню") з д. 11 цьвітня ґр. Стадіон говорить щось зовсім противне (пор. слова: „Крім того речення, яке анї розпоряджає, анї взагалї дозваляє утвореннє нац. ґвардії не вийшов до тепер нїякий закон, який постановляв би що небудь в справі національного узброєння і т. д. — див. висше, ст. 7).

[3]) Зі стилїзації сього останнього речення виходить, наче би вся „нелеґальність" станїславівської нац. ґвардії лежала в тім тільки, що вона „виконує після власної своєї думки обовязки подібного інституту".

[4]) У своїй відповіди „Міністерській Радї" на „Меморіял польських послів до віденської нац. ґвардії" (про се дальше) ґр. Стадіон пише, що провізоричний статут для орґанїзовання нац. ґвардії прийшов до Львова аж 16 цьвітня (пор. Ausserordentliche Beilage zur Lemberger Zeitung, 1848, № 68. Ст. 4), що очевидно супротив такої самої вістки в цитованій „Gazet-ї Lwowsk-ій" з д. 14 цьвітня виходить неясним.

[5]) Згадаємо ще про один характеристичний епізод із станїславівської демонстрації, оповіджений в замітцї до польського перекладу од-

дію від смерти[1]), а потягла в результаті з одної сторони численні суспензії й арештовання, з другої оскарженнє ґр. Стадіона перед „Радою Міністрів“ у Відні.

IV.

Іще того самого дня вечером, коли відбула ся згадана демонстрація, були засуспендовані: бурмистр Іван Щуровський, асесор Целестин Богусевич, слуга маґістрацького суду Ринкевич, ґуберніяльний концептовий практикант Гошовский, старостинські канцелярийні практиканти: Дрогомирецький, Ступницький, Теодорович і писар при окружній касї Щербінський. Крім того на зарядженнє ґр. Туна арештовано засуспендованого вже асесора Богусевича й відставлено зразу на військову стражницю, а потім до військової тюрми. Списати з ним протокол дістав порученнє Остерман, що й виконав дня 13 цьвітня в тюрмі. На його підставі засуджено Богусевича на 3 днї арешту; дотичне старостинське розпорядженнє оголошено д. 14

ного летючого листка з того часу п з. Doktora Hammera z Wiednia „Būrokracia w Galicii“, tłumaczona na polskie przez Juliusza Przyjemskiego. Схарактеризувавши найперше ентузіязм, з яким станїславівські Поляки приняли вістку про полїтичну свободу, говорить він дальше таке: „З обуреннєм почув (станїсл. народ) з уст Туна слова „нехай поллеть ся й кров, а нац. ґвардія мусить бути розброєна, й тільки лицарське й горожанське поступованнє австрійського війська — а передовсїм шляхотний примір ротмистра Лєнкея (Lenkey) разом з дозрілим в кількох днях конституцийного житя умиркованнєм нашого народу — пригасили вогонь, запалений нікчемним словом нікчемного слуги такого доброго Монарха“. Репродукуючи в своїх записках цїлий сей листок разом з додатком польського перекладача ісаківського співдїдича (в коломийськім окрузї) І. Пшиємского, Остерман робить від себе таку замітку: „В Dodatku пана Пшиємского повно неправди; я як наочний сьвідок мушу сконстатувати, що ротмистр Лєнкей, для якого була написана ся замітка, не брав ніякої участи в виступі гузарського відділу, яким командував оберляйтнант Фіят (Fiáth). Коли гузари позсїдали з коний недалеко місця, занятого піхотою, й позволили на те, щоби аґітатори угощували їх горячими напитками й циґарами, ротмистр Лєнкей сидів напротив них на бальконї в панї Грегорович і пив чай. То було причиною висше наведеної замітки (Хронїка Остермана. Т. І, ст. 397 — ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка, ч. 19).

[1]) Вістка, подана А. Шарловским, наче би ґр. Тун говорив, що зробить краєвій президії пропозицію лишити станїславівську ґвардію в супокою, показуєть ся супротив сказаного висше неправдивою (пор. A. Szarłowski, Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym. Ст. 185).

цьвітня в полудне[1]).

Дня 13 цьвітня появила ся на мурах Станїславова така друкована „Оповістка“: „Намірене мною з поручення краєвого уряду розвязаннє корпусу, що неправно з'орґанїзував ся в Станїславові як національна ґвардія, дало злим людям причину, викликати заворушеннє, що виявило у них виразно охоту заколотити супокій і порядок і застрашити прихильних до такого ладу горожан. Щоби одначе покласти конець тим каригідним вчинкам і забезпечити спокійним і чесним горожанам ту охорону, яку подати їм є сьвятим обовязком уряду, заряджуєть ся таке:

1) Строго забороняєть ся збирати ся на публичних площах й улицях, а хто би з'іґнорував те зарядженнє, то наслідки, які з того можуть вийти, припише собі самому. Взиваєть ся батьків, службодавців і майстрів затримати в хатї свої домашнї особи.

2) Тому, що ношеннє оружа законом заборонене, то сей законний припис пригадуєть ся кождому з тим, що хто поступить инакше, буде арештований і засуджений відповідно до вимогів закона.

3) Кождий, без ріжницї стану, хто не мешкає стало в містї Станїславові й не може виказати правно цїли свойого побуту, має в протягу 24 годин покинути місто.

Станїславів дня 13 цьвітня 1848. — Ґраф Тун, повновластний ц. к. ґуберніяльний комісар.

Того самого дня, 13 цьвітня, почало ся розброюваннє станїславівської нац. ґвардії. „Тому, що нац. ґвардія, пише Остерман[2]), дня 13 цьвітня не показувала зовсїм охоти (keine Miene machte) складати оруже, почало ся розброюваннє в ночи з 13 на 14; скріплені військові патролї арештували й розброїли патролї нац. ґвардії. То стало ся найперше з ґвардистами: Іваном Старжиньским, Йосифом Яворским, Антоном Теодоровичом, Едвардом Хлебовіцким, Юліяном Напюрковским, Генрихом Девічем, Марцелем Новіцким, Александром Старжиньским, Фелїксом Щербіньским, Іваном Воляньским, Йосифом Шерером й Адольфом Сьвєнціцким; потім піддали ся иньші. Також дня 13

---

[1]) Хронїка Остермана. Т. I, ст. 394 (ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка, ч. 19).

[2]) ibid.

цьвітня о год. 10 вечером виїхав Фестенбурґ до Львова[1]; провід у старостві обняв окружний комісар Найсер. Дня 15 цьвітня рано поїхав ґр. Тун до Заліщик[2]).

Одначе й Поляки не приспали справи. Польська депутація, що від 31 марта бавила у Віднї, подала д. 30 цьвітня до центрального комітету віденської нац. ґвардії меморіял[3]), де між иньшими справами порушено також те, що „нац. ґвардії позволено формувати ся тільки у Львові, хоч навіть і тут старали ся зі всїх сил тому перешкодити, видаючи денно дуже малу скількість збруї, переважно на нїщо не придатної. На провінції одначе орґанізація національної ґвардії мимо усильних просьб зі всїх округів не тільки не дозволена, але навпаки, виразно ґубернатором заборонена“[4]). Згаданий меморіял переслав центральний комітет т. зв. „Раді міністрів“, а ся післала його галицькому ґубернаторови ґр. Стадіонови з візваннєм, щоби зі згляду на вагу предмету здав уарґументоване справозданнє[5]). Дня 13 мая 1848 р. відповідь ґр. Стадіона була вже готова.

„Причини, задля яких заказав я заводити ґвардію в краю перед приходом дотичного орґанїчного закона, каже він[6]), по-

---

[1]) Штаркель, як згадано висше, каже, що Фестенбурґ був засуспендований (пор. I. Starkel, Rok 1848. Ст. 210). Те саме потверджує Остерман.

[2]) „Роздражнений Тун, говорить Штаркель (op. cit. ст. 210—211), виїхав без нїчого (?), а тодї розважнїйші мешканцї, хотячи не допустити до того, щоби провокацийне поступованнє бюрократії довело до проливу крови, пішли до ґенерала, що командував залогою й заявили, що ґвардія з поважання до його сивого волося (?) сама зложить оруже — що й стало ся“.

„Від'їхав він в ночи зі стидом, говорить ся в згаданій вже замітцї до перекладу „Bürokracia w Galicii“, а коли післанець нещастя покинув тільки наше місто, прийшло до нас штафетою знов потвердженнє нац. ґвардії нашим добрим королем й уступ доктора Гаммера про галицьку бюрократію; а ми знов розморщуємо захмарені на хвилину недовірєм нащі чола і з давним почутєм кличемо: „нехай живе наш любий король, батько нашої землї, воскреситель вітчини; щоби мав багато таких військ, як 6-тий полк гузарів ім. віртемберського короля й багато таких ротмистрів, як Ленкей!“ Зазначимо, що той сам ґр. Лев Тун-Гогенштайн став незабаром потім намісником Чехії, а в липнї вступив в ґабінет Баха в характері австрійського міністра просьвіти. Вмер 1888 р.

[3]) Memorandum der polnischen Deputation an das löbliche Central-Comité der Wiener National-Garde (пор. Ausserordentliche Beilage zur Lemberger Zeitung, 1848. № 68, ст. 15—19).

[4]) ibid. ст. 15. [5]) ibid. ст. 1.

[6]) Ausserordentliche Beilage zur Lemberger Zeitung, 1848. № 68, ст. 4—5.

дав я в залученім розпорядженню з д. 27 марта до циркулярних старостів, і ще ширше в „Оповіщенню“ з д. 11 цьвітня, а рівночасно у залученім під 12 обіжнику до циркулярних старостів приказав я стеречи того заказу, а коли треба, ужити навіть острих кроків. Дня 16 цьвітня[1]) с. р. надійшов провізоричний статут в справі орґанїзації національної ґвардії й ще того самого дня закомунїкував я циркулярним старостам найважнїйші §§ sub 13, і зараз казав я уложити обіжник, якого примірник залучаю тут sub 14, та дня 18 розіслав його до всїх циркулярних урядів, що було би стало ся скорше, коли-б перекладаннє статуту на польську мову не було забрало дещо часу. Опираючи ся на тих доказах, лишаю свобідно осудови високої міністерської ради й судейській думцї цїлої монархії, чи скарги, зроблені в 5 роздїлї меморіялу[2]) є правдиві й чи зможуть усправедливити шкальованнє галицьких урядових орґанів, що містить ся в чотирьох перших точках.

Новому орґанїзованню нац. ґвардії в Станїславові на підставі провізоричного статута ґр. Стадіон, як звісно, не ставив вже ніяких перепон.

*

* *

Вкінцї подаємо ще записку Остермана про долю арештованого асесора Богусевича.

„Дня 15 цьвітня 1848 р. по полуднї, каже він[3]), з'явили ся в моїй присутности в начальника суду дві депутації в тій цїли, щоби увільнити Богусевича з тюрми. Перша складала ся з адвоката Двернїцкого, губинського дїдича Ширина й молодилївського арендатора Бартужиньского; вона була умірковава. Друга виступила імпертинентсько; до неї належали: покутний адвокат Журовский, співдїдич із коломийського округа Пшиємский, Жебровский зі стрийського округа, Сетмаєр і Сгаржиньский. Всї вони вставляли ся за чоловіком, що, як говорять, спроневірив в короткім часї 700 зр., зібраних на умундурованнє нац. ґвардії.

„Щоби недопустити до демонстрації, що ладила ся на 17

---

[1]) Як ми зазначили вже висше, дата 16 цьвітня не зовсїм правдива.

[2]) Наведені висше слова в справі перепон, роблених з боку уряду формованню нац. ґвардії у Львові й на провінції.

[3]) Хронїка Остермана, Т. I, ст. 397—398 (ркп. бібл. Наук. Тов. ім. Шевченка, ч. 19).

цьвітня, коли кінчила ся тюрма, мав бути Богусевич випущеним один день скорше, а то в неділю вечером. Та забули видати розпоряджене й прийшло до того, що в моїй присутности при виході з тюрми найперше сипали йому під ноги одягнені біло дівчата цьвіти, потім випрягли з отвертого повозу дідича Антона Щепаньского коні, всадили його до середини, наперед виступила жидівська музика, а дідичі, адвокати й депенденти, почіпавшись густо до дишля, повезли його з походом по місті, вкінці заїхали до маґістратського будинку, а звідти через ринок і площу Франца до його помешкання. Ціла історія трівала разом з промовами в маґістратській залї близько дві години; двоножні конї міняли ся, а музика крім польських мельодій заграла вкінці перед староством народній гимн, при чім жінка старости, що був тодї у Львові, махала в вікнї білою хусточкою.

„Того самого дня розійшла ся вістка, яка одначе не справдила ся, що староста Фестенбурґ верне на своє давне становище. Зараз пішло до 20 жінок, повбираних в білу одїж, парами до жінки старости, щоби виявити їй з того свою велику радість.

Автобіоґрафія холмського сьвященика з першої половини XIX віка.

Подав **Іван Крипякевич.**

Оден з холмських сьвящеників, що еміґрували в 1870 рр. до Галичини, покійний вже о. Юліян Мальчинський (умер в 1889 р. як парох в Сернах, пов. Яворів), зібрав свого часу невеличку колекцію документів до історії холмського духовенства. Між його паперами знайшла ся й рукопись, котру хочу описати. Її заголовок такий: „Życie X. Mikołaja Laurysiewicza, parocha dawniej zhorańskiego, a teraz proboszcza peresołowieckiego w roku 1850 zdziałane“; рукопись in 4^0, сторін 160, але кінця нема, а в середині не достає сторін 33—40 і 43—46; се не ориґінал лиш копія, як се видно з ріжних пропусків і перекручень.

Про автора сеї автобіоґрафії дізнаємо ся, що родив ся 5 грудня 1771 р. в Згоранах, в Володимирськім повіті і був сином тамошнього пароха Семена Лаврисевича. З початку вчив ся дома під рукою дяка, потім віддали його до школи піярів в Холмі. З шестої кляси, почувши охоту до духовного стану, перейшов він до папської колеґії в Вильні; тут і покінчив теольоґічні студії 1794 р. Того самого року вмер його батько і молодий богослов вернув ся до Згоран. На другий рік оженив ся на Волині з Катериною Люценською, дочкою пароха в Дитковичах (чи Дїдьковичах). Парохії шукав довший час в холмській, львівській й перемиській епархії; в кінці 1880 р. одержав презенту на Пересоловиці в грубешівськім деканаті і тут пересидів пів столітя — певно до смерти (коли саме вмер, я не міг дошукатись). На парохії працював енерґічно, як сам каже „nie dla chleba kusa, ale dla Chrystusa“; в своїх селах (до Пересоловиць прилучено ще 1803 р. Гдешин і Богутичі) поставив нові церкви, помагав охоче сусїдам і славив ся добрим проповідником. Його діяльність звернула увагу епископів — ужи-

вали його часто до ріжних комісій і зробили крилошанином. Цікаво, що Лаврисевич займав ся також богословською літературою: писав множество проповідей (очевидно по польськи) і навіть одна проповідь щасливо 1810 р. була надрукована; знов 1812 р. вийшов також друком віршований панеґірик в честь еп. Цєхановского. Вінцем його літературної діяльности треба уважати отсю автобіоґрафію.

Великої вартости ся автобіоґрафія не має вже хоч би для того, що автор її не писав разом з подіями, які оглядав, лише дав нам ретроспективний образ свого житя. А тоді, коли се писав, був вже 80-літним старцем — то й багато міг вже забути, аби представити в иньшім сьвітлї. Старости також треба приписати неясність стилю і велику балакучість. Він описує переважно свої хатні і парохіяльні справи, мало інтересні; політичних справ майже не дотикає, або як їх і описує, то не видно при тім ніякого ширшого сьвітогляду. А прецінь він належав до більш інтеліґентних людий тодішньої холмської Руси і займав досить високе становище в єрархії!... Одна річ, що його підносить, се його sui generis патріотизм. Він властиво, здаєть ся, не представляв собі ясно, якої він народности. Він говорить і пише по польськи, але Поляком він не був: польське повстанє з 1793 р., котре він пережив в Вильнї як 22-лїтний парубок, він описує широко, але зовсїм рівнодушно. Так само рівнодушно згадує про подвиги „Росіян", котрі острілювали Вильну. Для сїльського, руського народа він також великого поважаня не мав: своїх парохіян, що против нього раз виступили, зве просто „chałastra" (sic!). Його патріотизм і то руський патріотизм дотикав лиш обряду. З причини великої ревности в обоtotal того обряду терпить він переслїдованє від дідичів-шляхтичів; спір доходить до того, що бідолашнього пароха побивають до крови. Друга річ, що показує сей його патріотизм, се ті проповіди, які він складав: він хотів ся ними прислужити свому духовенству, і він з жалем каже: „множество проповідей вийшло від латинських проповідників, а з н а ш и х я сам лиш оден писав; а більше нема проповідей й наук"... Се одинокий бік діяльности Лаврисевича, що робить його симпатичним[1]).

Подаю тут в виїмках більш інтересні й характеристичні місця з житєписи.

---

[1]) З дітей Лаврисевича згадаю сина Льва, що був також руським сьвящеником; він став 1834 р. професором теольоґії на краківськім унїверситетї і також займав ся теольоґічною лїтературою.

I) Дитинні літа й школи (1771—1793 р.).

Urodzony jestem w dniu 5 miesiąca grudnia roku 1771 w Zhoranach, powiecie włodzimirskim, dekanacie lubomlskim z rodziców Symeona Laurysiewicza, parocha zhorańskiego i Tatyanny z Lelikowiczów, małżonków Laurysiewiczów. Najmłodszy jestem z całej familij; najstarszy z całej familij Jan i dwie siostry moje, Agata i Maryanna, a w młodosci pomarli Anastazya, Paraskewia i Anna. Chrzcił mnie i bierzmował xiądz Teodor Starkiewicz, paroch potapski, sąsiad; chciał on kazać mie nadawać imię Sawkę a rodzice pozwolili, aby ten kapłan nadał imie Mikołaj. Ja jako najmłodszy i ostatni z familij — matka moja jako ostatniego kochała i piesciła i jak mówią, iż przez pięć lat ssałem piersi matki swojej, i byłem swywolny i od matki kochanym i w jednej zabawie sąsiedzkiej gdy była matka, tańczyła i ja za matką tańczyłem, z tego sąsiedzi xięża żartowali.

Jak[1]) skończyłem lat sześć, ojciec mój zamówił diaka tamecznego, nazwanego Piotra Dubienki, abym w roku siódmym zaczął się uczyć po rusku od azbuki; miałem wiele mozołu, bo ten diaczek to mnie za uszy kręcił, to krzyżyki mazał gliną i różne wyrabiał zbytki. W tymże roku ukończyłem gramatykę, a w roku ósmym czasosłow i psałterz musiałem ukończyć i na tym się ukończyła szkoła ruska, bo po polsku nie umiałem ani litery.

W roku dziewiątym oddany byłem do szkoły polskiej i łacińskiej w Chełmie pod Piarami i ojciec mój odwiozł mię do Chełma i oddał mnie pod nadzór brata mego Jana, który był w klassie szóstej, mający kondycyę u niejakich Niedobylskich, przytem miał stancyę, wikt i pensyę i mieszkał w ich domu, a ja mając inną stancyę, udawałem się do brata i tak chodziłem do brata i tam zaczołem się uczyć po polsku i łacinie i przez lat dwa; a brat mój, może iż chciał abym wszystko doskonale posiadał, bił mnie i różne zbytki wyrabiał mi i nie daj Boże, takich dyrektorów! Lecz przecie oposcił brat mój, poszedł do seminaryum, a ja dostałem innych dyrektorów bardzo dobrych, jako to Chaciewicza, Szulakiewicza, ktoren poszedł do Wilna a najbardziej miałem niejakiego Fenerego, ktoren poszedł do Zamoscia na profesora do gimnazyum, którzy mnie doprowadzili do klasy III-ej. A mój braciszek X. Jan, będąc parochem w Wiszniowie, o pół mili od Lubomla miasteczka, chciał, abym chodził do szkołki parochialnej łacińskiego kościoła w miasteczku Lubomlu, na co moj ojciec chętnie

[1]) В рукописї: Ja.

przystał jako starzec W tymże miescie namowił Koziołkowskiego i tam założył szkółkę mając studentów dwudziestu, gdzie tam byli synowie oficyalistów ekonomów i innych mieszczanów, a ja jako z klassy III. chełmskiej byłem pod przewodnictwem Koziołkowskiego; i wprawdzie tam mnie było dobrze, bo brałem od podręcznych różne łakotki i przysmaczki i rok jeden tam wybyłem, lecz cóż z tego, to było z moją szkodą: Ja właśnie ze łzami uprosiłem ojca, aby mnie napowrót oddał do Chełma i zaraz po wakacyach do klasy IV przyjętym został, gdzie professorowie kontenci byli ze mnie i jeszcze na ten rok zamówiłem dyrektora, a nadal już nie potrzebowałem dyrektora. Klassa V trudna była dla mnie, jednakże byłem uczniem celującym i wszyscy professorowie kochali mnie, a osobliwie celowałem z matymatyki. Natenczas był professor matematyki Piar Lintner, Niemiec, a wymowy był X. Piniarski, a obadwa się kochali. X. Linter, professor[1]) matematyki, w czasie praktyki z miernictwa udał się do Turbatówki i zdał plan z Zawadówki. W tem celu uczniowie klassy V-ej wystąpili wszyscy, udali się, choć nie mogli skończyć na jednym rozmiarze Turbatowki i Zawadowki, mierzyli z swoim professorem; ułożył się z X Piniarskim, professorem wymowy, przeto całe cztery lekcye odbywaliśmy tę praktykę z rozmiaru Turbakowki i Zawadówki, zabrawszy wszystkie narzędzia służące do rozmiaru, nawet stolik perspektywy, chorągiewki, sznur mierniczy. Zaczęli więc ten rozmiar w Rozwadowie i Turbakowie i po zaczęciu tej pracy profesor matematyki udał się na nocleg do Zułtanic, niedaleko od W. Rostawieckich, a my zanocowali w Zawadowce, zrobiwszy dwie budy czyli namioty z żerdzi i snopków starych i tak nocowaliśmy. Przybył nazajutrz professor z Żołtanic i zaczęliśmy ten rozmiar i cały dzień na tej pracy przepędziliśmy. We czwartek szósta klassa[2]), gdy była rekreacya, zebrali się Cieinniescy, Poletowie, Harochowie i inni szlachta, a my zabawiwszy przybyłych takowych gości, snopki zapaliwszy, zrobiliśmy fajerwerk, bo na żerdziach pozatykawszy i tak ich witaliśmy. A ze dla tych go sci złożyliśmy się i posłaliśmy delegowanych dwóch, którzy przynieśli z Chełma miodu pół garnca, a zaś dla innych pół garnca wódki, do tego wszystkiego ja byłem prokuratorem. Po ukończonym takowym balu zaraz udaliśmy się do Chełma, a inna mniejsza szlachta pozostała na noc do naszych bud, bo popili się i tak spali. A że X. matematyk odchodząc na nocleg do Zułtaniec, potem aby rano zaczął robotę rozmiaru i posłał mnie, abym ustawił stolik i chorągiewki i po-

---

[1]) В рукописї се слово пропущене.
[2]) Тут очевидний якийсь пропуск.

szedłem z nim, jako na pomocy professora. Ale na nieszczęście wszyscy spali jako pijani i ledwom się ich dobudził, a ja pilnujący swego professora już byłem przy stoliku. Jeden tylko nieszczęśliwy wypadek, że siostrzeniec X. prefekta, mocno spiący w budzie, przy ogniu sparzył mocno nogę, iż przywiezli go do swojej stancyi. Wprawdzie w tym X. matematyk taił taki wypadek, lecz wszelako potem się nie utaiło, bo powiedziano, że chodząc X. prefekta siostrzeniec, że punktami tyczek nogę sobie zmulał. Po ukończeniu tego rozmiaru przy końcu examinów X. matematyk zdziałał mappę i ja na examinie publicznie demonstrowałem i na tym skończyła się nasza praktyka rozmiaru. Koledzy moi prosili, abym dla zabawy w Zawadkowie i Turkorowie opisał wierszami, a gdzie wszystko takowe, — jak mi z szóstej klassy do nas na rekreacyą —[1]). Jake tam byli wiersze, aby nie można, gdyż jeszcze dopiero w początkach poezyi, wszelako na potem, gdy wyjechałem z Chełma do Wilna, powróciwszy z Wilna, jeszcze mi te wiersze wspominali professorowie, bo byli jeszcze ci sami.

Zacząwszy klassę VI w końcu kwartału, miałem chęć do duchownego stanu i wstąpić do zakonu reformatów chełmskich, ale X. mój brat z Kaniego przedstawił mnie do biskupa Rostockiego, gdzie byłem u biskupa tego; probował mnie, czy umiałem po łacinie dobrze, zadał mi lokucyę i dał mi swe verba i długo się nad tym zastanawiał, a takowa była lokucya: „Poszedłem do[2]) ..... i kupiłem chustkę“. I spytał mnie, czy klassę VI zaczołem czy zaniechałem. Lecz potem zaprosił na ten examin professora z seminaryum. Xiądz mój brat położył mnie na kandydata, drugim kandydatem był Jakób Starkiewicz, także z klassy VI z Potop, lecz intryga X. Szmigielskiego z Pniowna — brata swojego Bazylego przedstawił pasterzowi z klassy IV i tak z niechęcią musiałem z takim kolegą udać się do Wilna. Poechaliśmy w post, zabrawszy swoje przedstawienia pasterza do rektora collegium wileńskiego i tam złożyliśmy. X. wileński rektor odczytawszy takowe swiadectwa i zastanawiał się nad tem, że ja z klassy VI a Smigielski z IV. I przyjęci zostaliśmy do collegium papiezkiego i dał nam reverendy bazyliańskie, bo w takich tam wszyscy klerycy chodzili, a nasze ubranie cywilne rektor porozdawał chłopcom swoim.

Rodzice moi jeszcze w listopadzie w tym roku, gdy wyjechałem do Wilna popalili się z plebanią i gumna, a rodzice przez zimę postawili piekarnią i choć w krytycznem położeniu, co mogli, udzielali na drogę. W takich dolegliwosciach to się na mnie sprawdziły moje

[1]) Тут знов пропуски і поплутане.
[2]) В рукописи лишене місце на одно слово.

uciski mnogie i złe. I w całym mym życiu doznawałem ucisków mnogich i złych podług psalmisty (Psalm 70 v. 2).

Przybywszy do Wilna nie tak mi się zdawało jak w Chełmie, bo ukończywszy filozofią, a na trzecim roku zaczołem teologią. I tam miałem niemały ambaras: miałem niejakiego kleryka Ukraińca Hrepaczewskiego, ktorych było Moczulskiego i Sierocińskiego[1]), który Hrepaczewski, który zawarłszy ze mną niby to przyjaźń, ale tylko pozorną, dla interesu, gdyż jemu robiłem kazania i inne rzeczy, ktore niezbędnie były potrzebne, lecz mi się za to nie wywdzięczył. Napisałem do niego aby mi zapłacił za trzy kazania i trzy cyrkuły, jednakże nie dużo wymagając, tylko złotych 24. Wprawdzie że to było brutalstwo z mojej strony, ale zagrabiłem mu tułub dobry ukraiński. To się wytoczyło do rektora, bardzo godnego kapłana i uczonego Bazyliana, a że jak na nieszczęście nie było wtenczas, bo wyjechał do Grodna i bawił tam niedziel dziesięć, a kożuch jego przy mnie był ciągle. Po powrocie rektora wytoczyła się sprawa, lecz na mego przeciwnika. Stanęlismy obadwa przed rektorem; X. rektor uważając, iż mój przeciwnik składa te kazania, dowodząc, że są jego roboty — X. rektor, przeglądając kazania i pyta mnie, czy one są X. Hrepaczewskiego i pytam się go: czy twoje, a nadto prosząc X. rektora, aby mi ich wręczył i wtenczas odczytując peryod w kazaniu powtórnie zapytałem, czy twoje, na co odebrałem odpowiedź twierdzącą, a ja zaś oswiadczyłem, iż ten peryod wzięty z kazań X. Skargi, o czem zamilkł; i tak inne dwa kazania podobnie były mojej roboty, choć wyszły z innych autorów. X. rektor przekonał się, że kazania były mojej roboty i zganił mię, iżem wspierał próżniaka i nakoniec kazał mi te kazania oddać, ja zaś ze swojej strony kożuch wręczyłem właścicielowi; a na zgodę X. rektor poczęstował nas tabaką. Po tych utarczkach zostaliśmy na potem w zgodzie i tak rozjechaliśmy się, ja do Chełma, a on na Ukrainę. Potem ten kleryk wystąpił z duchownego stanu, gdyż później, gdy już byłem kapłanem w Zhoranach. on jechał przez Luboml i był u brata mego Jana, już pod ten czas błahoczestywego, jechał za kupnem wołów do Włodawy, lecz choć po drodze, jednak nie wstąpił do mnie. (Рукопись стор. 1–14).

2) Подружє (1795 р.).

...Jako najmłodszy udałem się pod radę i pomoc mego kochanego brata: rada jego była, aby zostać w stanie kapłańskim, o to

[1]) Знов щось пропущене.

tylko chodziło, czyli zostać bezżennie czyli się ożenić -- oto jest sęk niemały. I długo myśląc brat mój z temi słowy odezwał się: Mnie jak widzisz, że jest zle bez żony, a drugiemu bratu, X. Janowi w Wiszniowie źle z żoną, więc obierz, co chcesz; ale polecając w Bogu nadzieję lepiej jest ożenić się — lecz gdzie i z jaką partyą.

Znał X. brat mój dobrze X. Luceńskiego parocha Hańska i dziekana krasnysławskiego, bezżennego, któren miał brata swego rodzonego na Wołyniu w Ditkowicach niedaleko od miasta Jampola o mil pięć za Krzemieńcem, kapłana Jana, któren miał najstarszą z familii córkę Katarzynę. Roku jednego ten brat jego kapłan postanowił odwiedzić brata swego Pawła, parocha Hańska i dziekana krasnystawskiego, gdyż oddawna się nie widzieli Xiądz Paweł Luceński bardzo był kontent z tego i wraz z X. bratem, proboszczem Kaniego i assesorem konsystorza chełmskiego ucieszyli się i zabawili się, xiądz hański oświadczył swemu bratu, że mając majątek jako bezżenny postanowiłem swoją bratanicę wyposażyć. W tych rozmowach X. kański oświadczył, iż gdyby była wola boska, ja mam brata Mikołaja, który kończy w Wilnie w kollegium papiezkiem wybywszy tam lat sześć i za rok wyjdzie. Mieli otoż umowę, że panna Katarzyna niech będzie moją bratanicą, — X. hański odpowiedział, że to prawda, że tę bratanicę jeszcze nie znam, a może i nie ładna — gdy on powróci z Wilna, pojedziemy na Wołyń o mil 25 do Ditkowic. I tak się stało, bo powróciwszy xiądz Jan Luceński oświadczył żonie i swojej Kasi, że mają niezabawem przyjechać do Ditkowic takowi goście. I tak się stało, bo w roku 1795 w wielkim poście X. brat mój i ja przybyliśmy do Ditkowic i dobrze nas przyjęto, a ja poznawszy narzeczoną, odrazu mi się podobala, a panna Katarzyna mając lat szesnaście, pełna skromności i niewinności nie prędko się dowiedziała, że się nazywam Mikołaj. X. brat mój oświadczył rodzicom i pannie z moją chęcią, abym połączył się z panną Katarzyną Luceńską. Rodzice byli zatem, lecz oświadczył ojciec, że żąda, aby brat jego z Hańska do niego przyjechał do naradzenia się w interesie zaszlubienia panny Katarzyny i oświadczenia jego, że przyrzeka wyposażyć bratanicę i będzie czekał przybycia do Ditkowic brata swego i tak się stało, że brat mój przyrzekł, że wkrótce przybędzie do Ditkowic z Hańska. X Paweł Luceński po takich naradzeniach się ze swym bratem, bratową i Kasią — a to było w wielkim poście a X. kański po przewodach przybył do domu i oświadczył mnie, że naznaczył termin, dzień szlubu, przyszłym rodzicom między mną a panną Katarzyną na dzień zapustny piotrówki.

Ja maiąc trudności do szlubu jako i do zapowiedzi w Zhoranach,

— dla mnie dyspensę na udzielenie zapowiedzi z Katarzyną Luceńską w konsystorzu chełmskim, a bratem moim assesorem konsystorza chełmskiego i dziekanem siedliskim — przybyliśmy wcześnie na Wołyń do Ditkowic o mil 27 w piątek przed zapustami piotrówki, mając paszport ze strony rossyjskiej, mając tylko jedną bryczkę i trzy konie i swego służącego, który na drugę bryczkę z Ditkowic — Przejezdżając przez komorę rossyjską w Karburgu na rogatce ze strony straży kozaków kapitan podpisał mi paszport i częstował brata herbatą (czajem). Panna Katarzyna w sobotę rano pojechała do spowiedzi do kapłana unickiego staruszka, który nie przyjął błahoczestyi, a zaś jej ojciec przyjął błahoczestyje. W niedzielę wieczorem mój teść tak urządził, że diaka tamecznego pod sekretem, że nie w cerkwi lecz w plebanii szlub dał X. mój brat i także tam służących swoich utrzymywał w sekrecie, że nic nie wiedzieli o tem, że ma być szlub w plebanii w przytomności kapłana unickiego starucha przyjaciela swego i tam[1]) tameczny przywiązany do swego parocha, jako przytomny do szlubu. Ja i panna Katarzyna rodzicom i babuni upadliśmy do nóg prosząc o błogosławieństwo. W plebanii zaś nie było nikogo a diak nie śpiewał, lecz po cichu szlub odbył się.

Po szlubie nazajutrz okazało się, iż niejaki kleryk, jeszcze unita, nie daleko od Dytkowic mieszkając zakochał się w mojej Katarzynie, a brat jego także kleryk przyjechał rano. Teść mój nie bardzo kontent z tego gościa i pyta go: „Co ty tu robisz?“ — Ten mu odpowiedział, że jakoby przyjechał na wesele X. Luceńskiego. „Co tobie się przywidziało, kiedy tu niema żadnego wesela, bo brat mój przyjechał do mnie i tak się bawiemy“ — i natychmiast odprawił tego gościa. Choć to było wprawdzie pocichu, lecz przewąchał ten kleryk i doniósł do obwodu. o pół mili od Jampola, że X. Luceński wyprowadził za granicę swą córkę Tymczasem bardzo strwożeni i nie mogąc się dłużej zabawiać we wtorek rano musieliśmy raptem z rzeczami swemi wyjeżdżać. Pożegnawszy się z rodzicami opuściliśmy z płaczem dom i podług pisma ś. córka ich przyłączyła się do męża. Zaprzęgli konie i we dwie bryczki wyruszyliśmy z Ditkowic w towarzystwie mego kochanego brata. Lecz na granicy w Katerburgu o mil trzy od domu jak tu sobie postąpić, że tylko jedna bryczka za paszportem, a druga bez, jak by tu pominąć to miasteczko i poza miastem druga bryczka na drogę się sprowadziła, lecz kozacy na rogatce jedną bryczkę tylko przypuszczają. X. brat i ja dawaliśmy kozakom po rublu, jednak nie przystali na to. Lecz X. brat zrobił sobie obrót i powrócił do ka-

[1]) Мб. має бути: diak.

pitana kozackiego przedstawiając, że jakowymyś sposobem bilet kozacki zgubił się. „No, niczeho, swiaszczennik!“ i dał drugi bilet. Kapitan poczęstował winem i brat odszedł. Powracając do rogatki oddał kozakom bilet i nic im nie dał i dalej puściliśmy się w galop dwoma bryczkami o mil dwie na nocleg.

Dopóty to dobrze. Lecz ów kleryk Tomasz Chołowicki przyjechawszy do Ditkowic i gdy nie zastawszy Katarzyny, położył się na ziemi tłukł głową o ziemię, a teść mój miał wielki ambaras i ledwo... (стор. 22—32, дальше оповідане прориває ся, бо нема кількох карток).

3) Спір з парохіянами в Пересоловицях (1800 р.).

...Plebania choć nie nowa, ale połatawszy najbardziej chodziło o zabudowania, gdyż tylko jedna stodółka i jedna szopka a bydło, owce, konie musiałem ulokować u gospodarza, lecz dziedzic kazał mnie zabudowania wkrótce postawić.

Cerkiew była w dobrym stanie, lecz prócz ołtarza wielkiego i dwóch pobocznych obrazów, gdzie teraz są zbudowane ołtarze, nic nie było i ja musiałem w cerkwi porządek zaczynać od trybularza, kropidła. Dzwonica była pokryta snopkami. — Nie miałem podwórka około plebanii, bo była droga publiczna - i tę drogę poza cerkwią zrobiłem a tu dziedziniec sztachetami obwarowałem. Lecz parochianie zbuntowali się i przychodzą do mnie, abym tego zaniechał, gdyż się nam nasza chudoba zbałamuci. W tem razie nie wiedziałem co począć, gdyż nie znałem jeszcze swych parafian, lecz przedewszystkiem posłałem do rządzcy tamecznego prosząc o pomoc. Natychmiast przybył i rozpędził tę chałastrę i powiedział im, iż każdy z gospodarzy ma swoje podwórze a xiądz mieć nie może? Wtem wszystko ucichło a mój majster Niemiec Adam powkopywał słupy i zaczał sztachety robić i niebawem miałem swoje podwórze. (стор. 67—68).

4) Еп. Важинський й австрийське правительство.

Dawniej jeszcze X. Biskup Ważyński nie dał mi parafii w swojej dyecezyi, ale nie na tym koniec, gdyż stryja mojej żony X. Pawła Luceńskiego, proboszcza Hańska i dziekana krasnostawskiego odsądził od parafii i dziekanii, a za co — oto, iż po kommissyi odbytej rozkazał Pasterz zapłacić za koszta kommissyi dziedzicowi Hańska złotych 2000, a ten kapłan nie mając ani parafii ani żadnego funduszu nie miał skąd. X. Biskup Ważyński na to nie uważając, iż nie ma zkąd i z tej zawziętości na X. Luceńskiego wyklął go publicznie z katedry i na drzwiach katedry było przybite i w całej dyecezyi ogłosił, ażeby

żaden kapłan się nie ważył go w swój dom przyjąć i wszystkim parofianom zakazano, aby nie przypuścili go do społeczeństwa wiernych. Ten kapłan, gdy nim wszyscy pogardzali, więc przyszedł do ostatniego stanu desperacyi i udał się do Zydów do Chełma, a że pod ten czas był u Zydów pejsach, więc jadł i macy, gdyż trzeba by mu było umrzeć z głodu. Wtem dowiedział się o tem wypadku starosta cyrkularny Dyke i natychmiast kazał przywołać tego kapłana do siebie. Ten kapłan umiał język hebrajski i niemiecki i z starostą rozmawiał się po niemiecku, opowiedział mu całą rzeczę zaszłą między nim a biskupem. Starosta wyrozumiawszy ten interes i natychmiast na ćwiartce papieru napisał do biskupa, iż w naszym rządzie austryackim nie ma miejsca klątwa i proszę ją odwołać z katedry i w całej dyecezyi. „Fulmina a Sorbone non transeunt ultra Renum". — Po odwołaniu tej klątwy X. Paweł Luceński pojechał do Mogielnicy do JW Węglińskiego, dziedzica tej wioski; bawiąc tam czas niejaki, przybył do mnie, bawiąc przez pół roku i później prosił mnie o konie do Mogielnicy i tam umarł. [стор. 97 –100].

5) Літературні праці.

...W roku 1810 przy instalacyi X. Ciechanowskiego na biskupstwo powiedziałem kazanie, gdzie X. biskup lubelski, który go instalował podał moje kazanie do druku z przysłaniem mi pięćdziesiąt exemplarzy. — W roku 1812, gdy JW Pasterz został senatorem królestwa napisałem wiersz, winszujący godności senatorskiej i ten wiersz także JW. Pasterz Ciechanowski kazał wydrukować w roku 1812 i przesłał mi exemplarzy 50.

Później w roku 1826 W-y Batowski, dziedzic Swidnik. Zukowa, Rogowa i sędzia pokoju hrubieszowskiego przedsięwziął zbawienne dzieło budowania nowej cerkwi we wsi Swidnikach a po ukończeniu jej otworzył missye dwuniedzielną za pozwoleniem rządu i powagą JW Biskupa zadecydowana — i takowa missya zaczeła się dnia 3 czerwca 1820 roku. — ...JW Pasterz polecił mi w roku 1826, abym cały rys tej Missij odbytej w Swiednikach ułożył... Jeżeliby kto chciał odczytać ten rys missij, złożony jest w konsystorzu w aktach. Tam jest obszernie opisane w arkuszach ośmiu i wszystkie szczegóły missi a nawet jest tam kazanie moje o pokucie. Szkoda że JW Biskup Ciechanowski wcześnie przeniósł się do wieczności, pewnie by kazał wydrukować na pamiątkę. a teraz leży w niepamięci.

Po opisaniu missii swiednickiej zatrudniłem się pracą, którą jeszcze w Wilnie zaczołem w roku 1793, bo tłomaczenie wszystkich

ewangelii niedzielnych i na wszystkie uroczystoscie. Napisałem in 4⁰, wyjęte z tłomaczenia „ex Corneli de Lapide", przytem texta z Pisma S. po łacinie i po polsku wyjęte z autora Howd[1]). Te texta służą do kazań alfabetycznie ułożonych. — Takoż z Ojców S ych texta alfabetyczne w języku łacinskim — mowy Massyliona dla duchownych — i z tegoż autora kilka mów wypisałem. — Przytem polityczne kazania X. Karpowicza wypisałem in 8⁰ Tom I. Tłomaczenie Pisma S. starego i nowego testamentu wyjęte z Stefana Menochego autora, z Kornclego de Lapide, tom I, z starego testamentu tomów II, z nowego testamentu in folio po łacinie wyjołem w tym tomie pierwszym po łacinie te są „Regulae vel canones" położone, służące za regułę czyli sposób, a zawierające się w kanonach czterdziestu sześciu. W drugim tomie umieściłem niektóre zawikłania textu pisma s. o zmartwychwstaniu Chrystusa w dwudziestu dwóch artykólach — zawikłania także umieściłem textów Pisma S., wyjęte z Wujka Jezuity w arkuszach 11. Inne jeszcze zawikłania są spisane w jednym arkuszu A kto by chciał o tem czytać, niech weźmie tom II Pisma S., a tam znajdzie. — Chciałem przysłużyć się klerowi mojemu kazaniami niedzielnemi i świątecznemi i te zrobiłem w roku 1834 i 1835, lecz gdy Pasterz dowiedział się o tem i czyli dla bojaźni abym mu te kazania nie przepisał pod jego imieniem czyli dla innych przyczyn spolitykował i ja też zaniechałem mojej przysługi. Prawda, że kazań mnóstwo kaznodziejów łacińskich wyszło, a z naszych ja sam tylko jeden wypisałem; jest tam jeszcze Bazylian z Chełma, co mu Rostocki biskup kazał wydać, ale niedokładne są jak kazania tak i nauki. Jeden tylko Jezuita Kurzenicki wydał nauki, które są wszędzie po cerkwiach naszych, a nawet w roku 1755 Leon Szeptycki, biskup Lwowski, a więcej niema kazań i nauk. Kazania moje są wprawdzie za długie, lecz to wszystko ja ułożyłem i dla naszego dobra zebrałem, ażeby na dwa kazania podzielić można, ale później kto będzie szczęśliwszy, iż postara się o wydrukowanie pomienionych kazań.

Przy nastaniu moim do Peresołowic już od czasu zdawna różne po obywatelach zmarłych zostają u mnie mowy pogrzebowe do stu exemplarzy i nie próżno pracowałem w całym moim życiu; i tak, jak mówi psalm 28: „Nie odebrał napróżno swej duszy". [стор. 117 - 125].

---

[1]) Назвиско перекручене копістом.

6) Заміна церковних десятин[1]) на гроші (1819, 1821 рр.).

Odbywszy kilka komissii, przysłano mi jeszcze z konsystorza chełmskiego na odbycie kilku protokołćw względem zamiany gruntów względem dziesięciu, zamienionych na pieniężne, jako to w Łupieniku między X. Smoleńcem a włoscianami w roku 1819 w lipcu musiałem zjeżdzać na grunt i te układy protókolarne wraz z członkiem przeznaczonym z komissii rządowej zrobilismy i te podpisalismy.

W Chełmie także w roku 1821 między JXX Bazylianami, zakonnikami klasztoru chełmskiego a mieszczanami tamecznemi o zamianę dziesięciu na pieniężne; protokolarny ten czyn podpisaliśmy wraz z członkiem z rządu wraz z mieszczanami i OO Bazylianami.

Zamienienie dziesięciny snopowej na pieniężną w Towarzystwie rolniczym jako to w Diakonowie, Jarosławcu i Czerniczynie przez zwołanie do protokołu radnych, a ja zaś byłem delegowany na ten protokoł i wraz z proboszczami i radnemi tych wsi podpisałem. [стор. 132—133].

7) Із історії холмської капітули.

Nie mogę pominąć jeszcze w mych zeszytach, co jest bardzo ważnem, to jest o kapitule chełmskiej; gdyż katedra chełmska zbudowana przez Włodzimierza 1000[2]) i miała swych biskupów zostających w wierze katolickiej i w jedności z kościołem rzymskim, lecz pózniej przez oderwanie się od prawego kościoła zaczęli rządzić tą katedrą disunici, lecz nie długo, bo Kazimierz, krol polski wyrzucił disunitów i Jakób Sasza został prawym biskupem i ugruntował w wierze

[1]) При тій нагоді подаю виписки з 3 актів — рівнож зі збірки о. Ю. Мальчинського — що згадують про церковну десятину в Холмщині:

1) Dziesięciny snopowey in natura od parochian mienkuckich z cwierci snopow Nr. 30, z poł cwierci s(no)pow 15; od zagrodnikow Nr. snopow siedm y poł zyta spokoynie y nieprzerwanie w(iele)bny Jmx paroch w rok pobiera. (Візитація церкви в Мягкім дек. тишовецького з 22 серпня 1792 р.).

2) Dziesięciny od parafian na rok kup 10 snopow 30. (Візитація парохії в Турковицях дек. тишовецького з 10 лютого 1793 р.).

3) Dziesienciny snopkowey od gospodarzow r(itus) grae(ci) cwiertnikow 22 zyta ozimego po snopow 15 od kazdego podług zwyczaiu dawnieyszych parochow spokoynie corocznie teraznieyszy paroch pobiera — kop 5 sn(opow) 30. (Спис „realnosci y praw“ церкви в Вепровім Озері дек. томашівського з 14 серпня 1803 р.).

[2]) 1000 року.

katolickiej swą dyecezyę a więc nie można powątpiewać, aby tam nie istniała kapituła, lecz nie można[1]) tego, jak długo ta kapituła trwała i dlaczego ustała. Następca tego biskupa JW. Rostocki Teodozy gdy zostawszy senatorem Królestwa wyjednał u króla Stanisława Augusta i wyniósł na godność kanoniczną znanych trzech kapłanów, to jest znanych z nauk i obyczajów Xa Kuryłowicza, proboszcza Łupienika, X. Bartłomieja Nazarewicza, proboszcza Sosnowicy i pisarza konsystorza chełmskiego X. Alexandra Zdanowskiego. Niespracowany dla wywyzszenia kleru swego JW. Ferdynand Ciechanowski, biskup chełmski i senator nieustannem wstawianiem się do tronu monarchicznego do najłaskawszego cesarza Alexandra wszech Rossyi i króla polskiego, ażeby raczył kapitułę zaniechaną dawno przywrócić i tej kapitule przeznaczył dystynktoryum na jednej stronie wyobrażenie Matki Boskiej chełmskiej, a na drugiej A i I. JW. Pasterz okazał swoją wdzięczność ku monarsze złożywszy koło powinnego szacunku, i w roku 1826 wybrał do kapituły najzdolniejszych kapłanow dwunastu, z których było 4 prałatów a 8 kanoników; prałaci: X. Paweł Szymański, dziekan kapituły, X. Jankowski officyał, X. Daniel Halicki, X. Antoni Hryniewiecki [стор. 135—6].

8) Справа з дїдичом Радзейовским.

Nie tylko zlodzieje mię niszczyli, ale co gorsza obywatele przyczyniali się do moich zgryzot i zmartwień nieznośnych. I tak p. Jan Radziejowski, dziedzic Peresołowic i Dobromirzyc nie mógł mi innym sposobem dokuczyć, tylko wzbronił swym poddanym, aby nie ważyli się stawać na służbę lub też chodzić na zarobek. Lecz ja na mocy urządzeń rządowych województwa Lubelskiego, iż aby dziedzic lub wojt nie wzbraniał ludzi parochom grecko unickim, przedstawiłem takowy czyn do obwodu hrubieszowskiego i obwód hrubieszowski zesłał assesora i administratora dekanatu. Zjechali się kommisarze wyznaczeni na grunt do Peresołowic i w domu włościańskim w Dobromirzycach rozpoczeli protokół i wezwali Jana Radziejowskiego. Świadkowie zeznali, że ja nie miałem z tej wsi przez półtora roku ani parobka, lecz z innej wsi najmywałem. Przytem jeszcze w dodatku położyłem artykuł o zniewadze świąt uroczystych, bo w święto Uspenia Matki Boskiej jęczmień grabił i siano. I ta kommisia odbywała się przez dni trzy i zrobiony protokół przez tych kommissarzy odesłany

[1]) Опущене якесь слово, нпр. wyjaśnić.

został do obwodu, a obwód ten cały operat przesłał do Janowa, lecz pan Radziejowski przerobił to z Janowem i moja krzywda wynosząca na złotych 300 przepadła, chociaż bowiem assesor obwodowy został odemnie dobrze wynagrodzony. [стор. 147—150].

9) Справа з посесором Свірским.

Nie jeden mi tylko Jan Radziejowski, gdyż od wielu znosiłem różne przykrości, a co najgorszego i w swoim życiu nie miałem podobnego wypadku. jaki mię spotkał od p. Swirskiego, dierżawcy Gdeszyna. I tak p. Swirskiemu długo cierpiałem, gdyż dopuszczał się zbrodni nie czczenia swiąt z należytem uszanowaniem, a nie mogąc tego przenieść dałem znać do obwodu, do naczelnika, aby temu zaradził. I naczelnik wysłał na sledztwo assesora i jemu do pomocy dał kozaka. Jadąc assesor do Gdeszyna zastał na polu ludzi robiących, których kozakom kazał pospędzać i przybywszy do Gdeszyna pomówił z p. Swirskim, iż tak się nie godzi, a to było w Sobotę na S-y krzyż. Ja w niedzielę mając Mszą S-ą w Gdeszynie, na której się znajdował i assesor, po ukończeniu proponował mi, abym razem z nim się udał do dworu, lecz ja tego nie zrobiłem i powróciłem do siebie, spodziewając się assesora u siebie. Lecz takowy assesor już inną drogą odjechał nabrawszy dwie fur pszenicy od Swirskiego. W poniedziałek zaraz po S. Krzyżu niesłychany miałem wypadek. I tak jadąc do Gdeszyna rano, aby odprawić pogrzeb nad zmarłym dzieckiem, na drodze między Dobromiżycami a Gdeszynem spotkałem się ze Swirskim Ten mi zaczoł traktować najgorszemi wyrazami, a co do tego, iż wyskoczywszy z bryczki uderzył mi cybuchem grubym po głowie tak, iż mię krew oblała i po tej walce pojechał do Dobromirzyc a ztamtąd miał jechać do Hrubieszowa; ja zaś także musiałem się wrócić do domu z powodu tego wypadku Przyjechałem do siebie zakrwawiony a pod ten czas X. Alexander bawił u mnie, ja tylko ręce umywszy udałem się do obwodu i sądu pokoju. Po przybyciu do Hrubieszowa w kancellaryi obwodowej zastałem i Swirskiego, któren gdy mię zobaczył, zaraz się stamtąd wyniosł, a naczelnik widząc mnie zakrwawionego zaczął szukać Swirskiego w kancelaryi, lecz go już nie znalazł. I to na mnie się sprawdziły słowa, psalm 117 v 18: karząc karał mnie pan, a nie dał mi na śmierć. Udałem się do obwodowego lekarza, aby zrobił visum repertum i oddał to do sądu pokoiu, póżniej udałem się do naczelnika żandarmeryi, któremu oswiadczyłem mój wypadek i na tym się bardzo zastanowił. Dnia drugiego naczelnik zandarmeryi przysłał do Gdeszyna do domu Swirskiego dwóch zan-

darmów, którzy byli mu w każdem miejscu przytomni.· Swirski na fantazyę officyalistów obwodowych i sądowych raczył i oni oni mu tłomaczyli, iż nic więcej z tego nie wypadnie, jak tylko zapłacić złotych 40. Na drugi dzień Swirski przybył do domu i już zastał zandarmów do assystencyi. Ja zaś natychmiast podałem prośbę do sądu, a sąd pokoju przesłał do władzy gubernialnej, a gubernium przedstawiło to do władzy najwyższej. Postrzegł się Swirski, że to nie dobrze i uprosił swoich przyjaciół a najwięcej swojej babki Terleckiej, sędziny i wuja swego Terleckiego, dziedzica Siedliszcza, aby mnie załagodzić Lesz ja nie mogłem tego uczynić, bo to chodziło o cały kler obrządku naszego; dawano mi złotych 2000 i już po czasie, gdyż ten interes był zaczętym. Jednakże Swirski w Hrubieszowie używał różnych instancyi i podsądek radził mu, aby mię prosił, abym przybył do Siedliszcza do jego wuja, i co uczyniłem. Po przybyciu moim do Siedliszcza zaczęto mię prosić o przebaczenie, lecz ja tak powiedziałem, iż odnoszę się do władzy wyższej, konsystorskiej i jeżeli tam nie przebaczą, to i ja za niemi; i udaliśmy się z Terleckim do Chełma a Swirski pozostał w Siedliszczu. Lecz to wszystko nie pomogło, bo officyał, rektor, kanonik Szokalski tego nie przebaczyli, więc powróciliśmy z niczym i ja przez Hrubieszów powróciłem do siebie. – Sąd kryminalny janowski przedstawił tę sprawę do kommissyi wysokiej i tam musiał się stawić Swirski w Warszawie i przez dwie niedziel ten interes robiąc, lecz w końcu został skaranym na miesiąc do aresztu i jaka to duza była forsa Swirskiego, gdyż trzeba było w rękę wsadzić patronom, a nawet samym ajentom i to powracając z Warszawy musiał im dać złotych 30.000 i to jego teść Gąsierowski powiedział mi, iż prawdziwie, że tyle go kosztowało. Prócz tego co w Janowie go kosztowało pewnie do kilku tysięcy i sąd mu wiele łagodził jego kary. Ja tylko wydałem pieniędzy na ten proces na stęple pocztowe złotych 200 i na tym się skończył proces. [стор. 154—160]

Miscellanea.

З облоги Белза в 1352 р.

Завзята оборона Белза в 1352 році, що простудила воєвничий запал угорського війська й змусила кор. Людовика до повороту, являєть ся одним з найбільш виразистих епізодів боротьби XIV в. за Галичину і Волинь, завдяки докладному оповіданню про неї в Дубницькій хроніці (див. в Історії України-Руси т. IV с. 34—5). Недавно опублікована збірка грамот з архиву Естергазі в Зелїзнім (нім. Eisenstadt)[1]) приносить, в наданню кор. Людовика з 28 грудня 1352 для одного з участників сього походу, Новака сина Петра, маленький образок з сеї облоги Белза, який хоч не дає нїчого нового против оповідання Дубницької хронїки, але як потвердженнє її оповідання, дане по горячим слїдам події і в такій авторитетній формі, має свій інтерес. Між ріжними заслугами й подвигами сього Новака король згадує: Nec pretermittendum, cum nos pridem quoddam castellum Belz nominatum, in regno Rusie habitum, in quo quidam Lituani cum Ruthenis nostris infidelibus in contumeliam nostri culminis conuenerant, cum valido nostro exercitu obsedissemus, predictus Nouak, armis succinctus, ad fossatum predicti castelli (in quo fluuiorum cursus congirans, ipsum castellum ambiebat) festinatis passibus properando, subiectis ipsius fossati insilit vndis et ad menia predicti castelli perue-

[1]) Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zəmaljskoga arkiva, в Загребі, річник VII вип. 3 (1905): Iz arkiva za Zeljeznom, ч. 12 (стор. 151).

niens, actus militares, vt miles agilis, strennue dimicando peregit; sub quo castello nobis insuentibus letali uulnere exstitit sauciatus.

Мова тут про ту горячу атаку, коли угорське й польське військо, стоючи по горло в холодній воді (діяло ся в марті), що наповняла рови (з грамоти бачимо, що вода з Буга була пущена в ті рови), пробувало здобути замок, але по великих утратах, масї убитих і ранених між Поляками й Уграми (сам Людовик ледви не пропав в битві), мусїло відступити, і Людовик задоволивши ся тим, що комендант Белза згодив ся зробити якісь реверанси йому для захований гонору, залишив кампанїю й подав ся назад. Повторяю, згідність оповідання сеї грамоти служить інтересним потвердженнем автентичности Дубницької хронїки — хоч ся остання сама говорить за себе своєю докладністю й богацтвом детайлїв. *М. Грушевський.*

Польська „Реєнція" в Станиславові 1809 р.

Історія Польщі на українській землї така богата драматичними, то траґічними, то комічними подіями, що довго ще буде притягати до себе зір цікавих навіть по за кругом фахових істориків. Коли на російській Українї сї події аж надто часто (згадаємо хоч би памятний рік 1768) впадали в траґічний тон, то на теперішнїм галицько-руськім ґрунтї частїйше попадають ся комічні епізоди. Особливо пощастило на такі епізоди місту Станиславову, пощастило ще й тим, що ті епізоди знаходили собі цікавих лїтописцїв, які подавали їх описи чи то прозою чи віршами „на памятку внукам". Пригадаю комічний епізод нападу Москалїв на Станиславів д. 7 серпня 1764 р., по якім лишила ся нам памятка — руська „Пѣснь свѣцка о Ляхахъ зъ Москалями", що починаєть ся словами:

Гей, чи чував хто о Ляховской славі,
Котрої достали в містї Станїславі.[1])

Головною точкою того славного епізоду було по словам віршi те, що

---

[1]) Вона опублїкована у перве о. Петрушевичем у Сводной лѣтоп. 1700—1772 г., часть I., Львів, 1887, ст. 246—147, а відси передрукована з моїми поправками в Житю і Слові, II, 274—275.

Москалї із жарту почали стріляти,
А Ляхи зо страху почали вмирати.

Про анальоґічні епізоди з тріво́жних днїв 1848 р. маємо виемково точні відомости в тодїшнїй пресї та в споминах Остермана. А отсе ще один епізод того рода з неменше бурливого року 1809, що специяльно в станїславівськім окрузї зазначив ся наскрізь комічним тзв. „марямпільським повстанєм“, що ще жде свойого історика. Станиславівський епізод із того року добре малює понизше оповіданє Антона Вісгофера, міщанина станїславівського, прислане нам д. Богданом Заклинським. Про того Вісгофера, спольонїзованого Нїмця, знаємо, що він умер 1861 р., отже сам сьвідком сцен із 1809 р. не був, але оповідає їх із уст свойого сусїда, очевидно старшого віком, на жаль неназваного на імя. З причини острого осуду Вісгофера про Жидів д. Заклинський висловляє здогад, що причиною його сердитости було те, що Вісгофер процесував ся з Жидами і вони очорнили його перед властями; може се й не зовсїм вірно, бо подібні погляди розповсюджені дуже широко і повгоряють ся та й повторяли ся здавна многими людьми, що особисто не мали з Жидами ніяких неприємних пригод. *Ів. Фр.*

Rozmowy wieczorne w gronie przyiacioł.

Odprawiwszy nie małą wojażę po niektorych cywilizowanych krajach Europy, widziałem i słyszałem wiele, a pomyslałem zawczasu o tem, że trzeba sobie gdzieś siedzibę obrać, ażeby nie stać się tułaczem. A zatym przybywszy do miasta S(tanisławowa) tam zamieszkałem, a nie namyślając się wiele i nie wybieraiąc poznałem panienkę niewielkiey urody, a żadnego maiątku, ożeniłem się — i nie źle wyszedłem na tym, bo nie była wielkiey edukacyi, ale miała zdrowy rozum, i tak w podobieństwie w najlepszym z światów miałem w podobieństwie najlepszą z żon.

Ale nie dosyć było mi na tym, byłem światowym człowiekiem, lubiałem społeczność, trzeba mi było pzyjaciół, z któremi bym mógł czasem wymieniać myśli swoie, bo po dziennym zatrudnieniu, po pracy miło iest z kim dobrym zeiść się i pogadać, gazetę przeczytać, podysputować nad tym nad owym. Lecz to nie łatwo. Wiele mi się przyiacioł samych nastręczało, a osobliwie wtedy, gdy mi się dobrze powodziło. Wtedy zlatały się jak wróble do pełny stodoły, lecz długo nie znalazłem między niemi swego człowieka. Z takowych był ieden pan Moczygarło, drugi pan Gaduła,. trzeci pan Wieszcz, czwarty pan Obłudziński, pan Samochlubski i wielmożny Dziewkowąch, — niepodobali

się mnie ci panowie i wielu innych pod rożnemi imionami nudzili mnie.

Szczęściem, że miałem sąsiada, do którego się co raz więcy przywiązałem czyli się przyzwyczaiłem, z tym iednym chodziłem na przechadzki i trawiłem zbywaiące mi wieczory. Nie miał on wielkiey edukacyi, ale był w świecie i posiadał wiele dowcipu, a że żyliśmy w tym wielkim wieku, gdzie tyle sławnych ludzi, tyle bohaterów iaśniało chwałą i męstwem, co nam było często i niewyczerpaną materią do rozmów, a zatym umyśliłem niektóre w pamiątce dzieciom moim zostawić. Idąc dnia wczorajszego ku Bystrzycy usiedliśmy sobie na brzegu. Moj sąsiad mówił, patrząc na płynącą wodę: oto iest obraz biegu rzeczy w świecie, patrz iak fala iedna drugą popycha, zagładza iedna drugą i płyną po tym razem spokoinie i nikną. Tak iest, zdaje się, że los przypadkowy całym światem rządzi. Złe i dobre równie przemienia się i w falach czasu nikną niezostawiaiąc żadnego śladu po sobie.

Czy przypominasz sobie niektóre przykrości, ktoreśmy tu w naszym mieście podczas woiny 1809 roku ponosili, kiedy to żył nasz komendyruiący jenerał xiążę Hohenlohe, ale nie ten, co to późniey został za życia świętym, ale inny. Stary to był pan, ociężały, a dla tego co dzień prawie do obiadu w łużku leżał i rozkazy wydawał. Iak po ten czas woisko saskie z xięstwa Warszawskiego wtargnęło do Galicyi, dał się xiążę ten nastraszyć i uchodził z woiskiem i amunicią z Lwowa ku Bukowinie i stanął był i tu w naszym Stanisławowie obozem za miastem na tych polach za twoim ogrodem.

Pamiętam to dobrze, bo mi wtedy wszystkie płoty zabrały, popaliły, a z moich owocowych drzew z sadu sobie szałaszy robiły. To samo działo się z wszystkiemi ogrodami, które w bliskości obozu były, tak też i kury, gęsi, kaczki i po części małe świnie w okolicy wyginęły. Zdaie mi się, że to wszędzie tak się dzieje, gdzie się woisko na wojne, zbiera wojna naprzod w swoim własnym kraju.

A cóż to się znaczy tak zachwalona karność w naszym woisku? To się znaczy, że ludzi nie zabijaią i nie rabuią, a z resztą inne zabory, bicia, gwałty wyrządzone: to mówią ci panowie komendanci, że to musi tak bydź, ażeby ludzie wiedzieli, że to iest wojna.

Ale wrócmy się do naszego dyskursu o przestraszonym jenerale Hohenlohe. Tenże opuściwszy Lwów stanął tu obozem przez blisko 4 tygodnie, aleź i z tąd wyruszył ku Sniatynowi, ponieważ doniesiono mu, że się armia Polaków zbliża. Było to w oktawie Bożego Ciała w poniedziałek, iak uderzyły w bębny i woisko składaiące się z 6000 ludzi wyruszyło, a miasto bez załogi zostawiono, tylko przy rogatce Tyśmienickiej zostawiona była piketa składaiąca się z pół kompaniy starych pogranicznych żołnierzy piechotnych pod dowodztwem porucznika Mur-

mana od rgtu Beaulieu, huzarami zaś dowodził porucznik Majer.

Było to w wilią oktawy Bożego Ciała po południu koło godziny trzeciey. Szedłem za interesem do miasta, wstąpiwszy na most stoiący przed Tyśmieniecką bramą, patrzę, ludzie idący do miasta zaczęły nazad uciekać, krzycząc, że konnica pędzi przez miasto. I ia skryłem się pod dom stoiący koło mostu, aż wylatuią na koniach kawaleria saska, w przod nich Żyd brodaty ślepy na iedno oko, na koniu, pistolet w iedney ręce. Biegną galopem ku rogatce, tam napadaią stoiącą forpocztę, tuż pospólstwo proste, studenci za niemi patrzyć się, co to będzie za igraszka. Ale mnie nie zdyimowała ciekawość. Powróciłem do pomieszkania swego i kazałem pozamykać drzwi i okna i nailepsze rzeczy w tłumoki pakować. Lecz nie wytrwało 10 minut, a iuż widze przez parkan, że nieprzyjaciele naszych żołnierzy bez broni prowadzą. Pan Kajetan Horodyski biega z pałaszem w ręku na dzielnym koniu i woła „Do broni, obywatele, iuż Austryacy są pobici“. Ale nasi obywatele nierozumieli tego, bo niemieli broni, chyba kopyta, łopaty i żyrtki, a z temi niechcieli uzbraiać się przeciwko swemu rządowi, z którego do tych czas byli kontenci. Słysze potym, co mnie mocno martwiło, że się nasi na forpoczcie tak źle popisali; nasi panowie komendanci byli na obiedzie u poborcy rogatki i dobrze że rogatka była zamknięta. Pan porucznik od huzarów dopad swego konia w karczmie za rogatką, wystrzelił kilka razy i umykał z swoiemi. Huzar ieden lepi się stawił. Zastrzelił iednego z Sasów, ale i sam był zastrzelony. Porucznik od piechoty, drzymaiąc koło stołu po obiedzie — niema się co dziwować, bo to był gorący letni dzień, gdzie się zazwyczai spi po dobrym obiedzie — ten nieboraczek przestraszony w śnie porwał nóż i widelec ze stołu, ale widząc że źle, uciekał tylnemi drzwiami w ogród, potym przeszkoczył płot i schował się w żyto. Żołnierze bez komendanta musieli się poddać, i cóż, mieli się dać posiekać? Nieustraszony porucznik Murmann leżał w życie i nikt o tym nie wiedział, sądzono że zginął w bitwie. Ku wieczorowi podniósł się, a szłysząc zewsząd cichość, chciał się skryć w niedaleko stoiącym grochu koło żydowskiego okopiska, ale nieszczęściem Żydzi, będący na okopisku, spostrzegli go i donieśli iako wierni poddani Sasom, którzy zaraz pobiegli i pana komendanta z grochu wyciągneli.

Wtedy widać było można, kto dynastyi panuiącey był wiernym. Oto mieszczani i chłopi i niewszyscy oficialiści. Żydzi, ów to naród, któren po naszym rządem wszystkie wolności cywilne używał, ten się ohydnie i zdradziecko okazał w wszystkich okolicznościach[1]). Niedzi-

[1]) Автор був зле успособлений до Жидів, бо перед тим провадив з ними процес і вони його очорнили перед властями. Опис процесу А. В. і акти та листи ще заховані. Прим. Б. З.

wuję się szlachcie, która naturalnie do osiągnienia iey niesprawiedliwie wydartey narodowości dążyła Ale też mieszczanie i chłopi pozyskali swoią wiernością, i to pózniey mieszczanami narągiwano się, brzydzono się tym podłym stanem, a chłopow, za pozwoleniem urzędników cyrkułowych, tak goniono na wymagane niesłusznie robocizny i w zad bito, iak wprzody.

Nasi mieszczanie podnieśli tego samego wieczora zabitych za rogatką i przywieźli obydwóch do miasta, położyli zwłoki pod dzwonnicą. Nazajutrz, to jest w samą oktawę Bożego Ciała po nieszporach zwykłych nieśli w trumnie porządnym obrządkiem pogrzebowym ciało zabitego Polaka, pochowali ie na cmentarzu, gdzie drugiego dnia rano również tym podobnie i huzara zabitego chowali i obok Polaka zakopali. Przytym wszystkim porządek w mieście zachował się, ponieważ lud był spokoiny oprócz niektórych wartogłów, co to wykrzykiwali, że iuż monarchia austryiacka zaginęła. Ale takich było mało, to iest szlachta i Żydzi, te dwa stany w tym są sobie zprzyiazne, że ieden bez drugiego obchodzić się nie może. Nie widziałem ieszcze nigdy choć iak małego obywatela polskiego, ażeby Żyda niemiał choć iednego za faktora. Ci panowie bez Żyda nic czynić, nic przedsięwziąć nie mogą. — Widziałem nawet dobrą przyiaźń między kilku panami i między Żydami. Tak też wtenczas patrzaliśmy się, co to będzie, czyli nastąpi królewstwo polskie, czyli żydowskie, ale Bóg łaskaw uchronił nas od obydwóch, bo Polacy ieszcze nie osiągneli królestwa swego i sami temu winni, Żydzi nie osiągną nigdy, ponieważ ich obyczaie, ich Talmudowe nauki są wcale nie zgodne do utrzymania społeczeństwa ludzkiego, tymbardziey tworzenia stanu. Polacy ieżeli udadzą się torem cywilizacyi i chwycą się wszyscy zasad mądrości, odzyskaią ieszcze samostanność i sławę narodu swego, bo tylko mądrość i męstwo ich w rzędzie narodow żyiących postawić można. Osobistość i pycha pozbawili ten naród dawny politycznego życia, a wielkie cnoty go tylko wskrzesić mogą.

Wróćmy się jeszcze raz do 1809. Co się naszego miasta tyczy, widzieliśmy, że korpus pod jenerałem Hohenlohe cofnoł się, tymczasem tylko 16 żołnierzy saskich opanowali miasto. Zbiegło się z okolicy drobnei szlachty i panów kilkadziesiąt, ale przecież nie tworzyły siły woiskowey i pokazała się zaraz niemoc ich stanowiska. Na odwadze im nie zbywało. Panowie utworzyli radę, gdzie wiele o tworzeniu korpusu mówiono, przytym za nadto gęste wiwaty spiiano. To prawda, powinni by Polacy tę przeklętą piiatykę iuż raz porzucić i Moskalom zostawić; iest to rozrywka dla ludzi bez zmysłów i czucia. Widziano między temi panami mało głów do powzięcia krajowych interessów

zdatnych, a wzłaszcza w takim czasie woiny i niepewnosci Tak też uważałem tylko iednego hrabi Kalinowskiego z Kamionek, który mało mówiąc poimował, że z tych nagłych zamachów nic nie będzie. Pan Kaietan Horodyski i jego exaltowani chcieli zaraz urzędników wszystkich Niemców odprawić. Pan Tadeusz Bieńkowski adwokat krzyczał, napiwszy się wina: gdzie iest gilotyna, a pan adwokat Krechowiecki pobiegł do aptyki i tam wszystkie na flaszkach i słojach malowane austryackie orły pałaszem porębał; pan pocztmaister Knorek magazyn zbożowy zapieczętował, co nam bardzo dziwnie było, bo potym zawczasu płaszcz podług wiatru obrzucił. Cała Rejencia trwała 13 dni, bo dowiedzieli się jenerałowie, że woiska polskiego nie było, i nadesłali tylko dwie kompanie piechoty starych garnizonów, a natychmiast 16 Sasów umknęło i cała rada, powypijawszy najlepsze wina, rozjechała się. Panowie iedli, pili i radzili, żołnierze i woiskowi wypełniali nieprawości i kradzieckie zabory, a biedny nieieden o głodzie łzy swoie wylewał. Oto iest woina.

Подав *Богдан Заклиньский.*

До ґенези творчости М. Шашкевича.

Між автоґрафами Маркіяна Шашкевича, що бережуть ся в бібліотеці „Народного Дома“ у Львові, а з яких частину скатальоґовано що йно останніми часами, поднбав я невеличкий зшиток, усього 14 ненум. карток білого паперу, форм. 8⁰, записаний рукою Маркіяна. В сім зошиті находимо такі річи: Бандура, До Васъ, Зрадникъ, Степъ, Бабусенька, Самотнû спѣвцû, Дитина-сиротина, Старецъ, Козачая смерть, Гетьманъ, Пожаръ Москвы, Смерть Бандуриста, — усї підписані псевдонїмом Ам. Метлинського „Могила“ та вкінці Шевченкову баляду: „Причинна“.

Названі що йно твори Метлинського появили ся друком в Харкові 1839 р. п. з.: „Думки и пѣсни та шче де-шчо“, і з сього то виданя переписав собі Шашкевич ті річи, які відай найбільше припали йому до вподоби. Останній вірш: „Причинну“ відписав Маркіян з альманаха: Ластôвка, виданого Гребінкою в Петербурзї 1841 р.

Що Шашкевич знав про збірку дум і пісень Могили та „Ластôвку“ Гребінки, сьвідчать його власні слова. Посилаючи обі згадані збірки свойому приятелеви Михайлови Козловському, писав Маркіян між иньшим таке: „...Несе ся воздухами до

васъ, мои миленькіи, шпарка Ластôвка; ...При ластôвцѣ ступае вагою сановитый, сумный, казавбысь пристарый Могила". В другім листі до Козловського читаємо ось що: „...Вже може вичитаў-єсь Могилові думи і Ластівчинѣ пѣснѣ, тож передай, бо вже тра відсылати до Л'вова". (пор. Онишкевича Руска Библіотека т. III, стр. 61—2; Мих. Тершаковець, Причинки до житєписи Маркіяна Шашкевича, в „Записках Наук. Тов. ім. Шевченка" т. LVIII, стр. 36).

Хоч оба листи Маркіяна до Козловського не датовані, то одначе з відповіди сього останнього до Маркіяна, означ. датою 5 грудня 1842 р., можна прийняти, що в тім році оба збірники: Метлинського „Думки..." та Гребінки „Ластôвка" були звісні Шашкевичеви, а що обі книжки не були власністю Маркіяна, тільки „чужі", тому Маркіян виписав собі з них се, що вважав за найкраще. На послідок замічу, що як раз деякі з тих віршів Метлинського, які відписав собі Шашкевич, відбились в деяких оріґінальних творах першого робітника на ниві галицького письменства. На скільки проявив ся вплив віршів Метлинського на твори Шашкевича, про се говорить проф. Студинський в своїй розвідці п. з.: „Geneza poetycznych utworów Markiana Szaszkiewicza", стр. 25 і дальші.

Ів. Созанський.

Наукова хроніка.

Огляд часописий за р. 1905. — Часописи українські.

Літературно-Науковий Вістник за 1905 р. перебув деяку зміну. Згаданий журнал перейшов з 6-тою книжкою від свого дотеперішного видавця „Наукового Товариства ім. Шевченка“ на власність „Українсько-руської Видавничої Спілки“. Ся зміна, хоч не потягла за собою зміни редакцийного комітету, все таки відбила ся доволї замітно і — скажемо — користно на самім способі редаґовання: головне, що він став свобіднїйший. Другою річею, яка відбила ся на способі редаґовання, були нові вимоги, які в тім роцї поставило до нього житє. Отже побіч дотеперішнього орґану літератури й науки стає Л.-Н. Вістник також орґаном живого національного житя, відкликуєть ся на усї важнїйші суспільно-політичні питання по обох боках кордону. Через те й ми в нашім огляді держати-мем ся трохи иньшого порядку ніж се було досї: ґруповання статей по рубрикам певних номенклятур, і будем обговорювати важнїйші статї по питанням, яким тї статї присьвячені. Принаймнї так в першій частинї. Переходимо отже до обговорення статей, які дотикають питань, видвигнутих біжучими подїями.

У згаданім роцї найважнїйшою такою справою була т. зв. весна в Росії, а властиво становище й доля українського народа по тім боцї кордону. В Л.-Н. Вістнику ся справа займає чільне місце через поміщеннє ріжного рода матеріялу і статей, присьвячених українському питанню. Звичайно наперед висунула ся від давна найбільш дошкульна і до того часу нїколи не передавнена справа заборони українського друкованого слова російською адмінїстрацією. Всякого рода записки й меморіяли, і такі, що давнїйше коли небудь були предкладані правительству, і що йно тепер зредаґовані, а є між ними деякі з офіціяльним характе-

ром — знайшли ся на сторінках Л.-Н. Вістника. Найперше місце між ним задля офіціяльного значіння й наукової вартости займає „Меморіял петербурської академії“ в справі знесення заборони українського друкованого слова (V, 164—174; VI, 218—230; VII, 1—17), попереджений вступними увагами проф. М. Грушевського (V, 160—3), де він коротко вказує найважнійші точки сього меморіялу та алеґатів долучених до нього, „жалкуючи, що такого (як тепер власне) становища, таких поглядів на нашу національну справу петербурська академія не зазначила скорше, коли наші голоси в обороні національних прав і національного розвою, серед безустанних лайок, глуму й інсінуацій, стрічали ся з таким завзятим мовчаннєм авторітетів російської науки з дуже невеликими виїмками. Тоді — говорить він дальше — такий голос академії міг би мати превелике значіннє; тепер, коли відносини рішають ся не науковою діспутою, а иньшими чинниками, він такого ефекту мати не буде — але без значіння він не останеть ся“. Згаданий реферат — вийшов осібною брошурою. В тій справі дальше йде Історична записка К. А. Воєнского (V, 175—181), яку автор предложив 12 падолиста 1901 р. начальникови Головної управи в справах друку і в якій подав короткий огляд усіх адміністративних розпоряджень, виданих в справі української мови в Росії. В статї п. з. Сухий пень представив І. Франко сумний стан українського слова в Росії завдяки звісному указови з 1876 р., пятнуючи при тім фарисейство російського правительства та ліберальної інтеліґенції за її облудне становище в сїй справі. До статї додано інтересний меморіял харківського тимчасового ґубернатора кп. Дондукова-Корсакова дотично знесення обмежень, виданих згаданими указами. На думку автора меморіялу заборона з 1876 р. не тільки не осягнула цїли, але й викликала незадоволеннє у щирих прихильників єднання України з Росією, і тому домагаєть ся він значного злагодження дотичного розпорядження. На його гадку належало б зняти заборону сценїчних вистав і музикальних творів на українській мові; видаваннє українських книжок треба робити залежним від змісту, а не від мови; учителям початкових шкіл належить позволити давати дітям пояснення протягом першого року по українськи; тільки повне заступленнє російської мови українською, хочби лише в початковій школї, можна б уважати небажаним для державної єдности. В пропамятнім письмі поданім комітетови міністрів одеськими Українцями з початком 1905 р. по одержанню дром Луценком відмовної відповіди на просьбу видавати часопись на українській мові, по представленню великої шкоди для народної просьвіти завдяки указови з 1876 р., на основі цитат відповідних статей закона доказуєть ся повну безправність того указа, який нарушує основні закони російської імперії. („Новий

документ до старого спору“, III, 153—9). Сюди належить іще два меморіяли п. з. Із сучасних фактів (IV, 65—70), зредаґовані й підписані зібраними на вечерницях в память Т. Шевченка в Київі 26. II. 1905 р. Українцями. Перший з них досить загального змісту поза звичайними домаганнями знесення заборони з 1876 р. не дає нічого нового. Другий зате, жадає „запровадження української мови в школах і „не тільки загального, обовязкового, безплатного навчання в народній школї, без конфесийних, національних і клясових обмежень, але також утворення такої орґанізації народньої осьвіти, яка б починаючи найнизшою народною школою, кінчила ся унїверситетом, так аби кожда школа висшого типу була безпосереднїм продовженнєм попередної“. Спеціяльно що до народної школи уважає меморіял неминуче потрібним: „а) усуненє витвореної бюрократією мертвячої тенденційности, що панує тепер в народній школї; розширеннє шкільної проґрами і переміну її в такім напрямі, щоби вона відповідала реальним потребам народа і здобуткам сучасної науки; б) повне переведеннє всїх народнїх шкіл в завідуваннє корпорацій і орґанів місцевої самоуправи“. Врештї матеріял в тій справі замикають Листи з Росії (VIII, 136—40), де говорить ся про українську національність в школї, що одначе попри загально вже знані річи не дає також нїчого нового.

Як бачимо, досї не тільки в меморіялах поданих від офіціяльних осіб чи інституцій, які про українську мову в більш або меньш прихильно відзивали ся — але навіть і в тих, що їх подавали від себе Українцї, справа обертала ся тільки коло знесення язикових обмежень і на тім поки що українська проґрама кінчалась. Значить стало на тім, де стояли й українофіли в 1880—1890 рр., що українство — питаннє не полїтичне, але культурне. Заходило побоюваннє, що декому з Українців знесеннє указу з 1876 р. могло здавати ся розвязаннєм українського питання. Щоб сьому запобігти, проф. М. Грушевський в статї п. з. Українство і питання дня в Росії (IV, 1—10) прегарно уняв і спрецизував в коротких словах національно-полїтичну українську проґраму в Росії. Давши короткий нарис розвою свободолюбних змагань в Росії і становище Українців, чи радше українофілів в останнїх десятилїтях минулого столїтя, переходить до властивої справи. Стверджує перед усїм, що „знесеннє ограничень українського слова не розвязує собою питання навіть чисто формального націоналїзму. Українським словом — говорить він — звільненим із дотеперішнїх обмежень, будуть користувати ся досить тїсні круги людий, уже тепер остільки осьвідомлених і приготовлених національно, що потребують уже української книжки, української преси для задоволення своїх культурних потреб. Але поза нею лишають ся на українській землї маси інтелїґен-

ції і півінтеліґенції, вихованій на російській мові, як мові культурній, і призвичаєної для неї; вони будуть тільки що призвичаювати ся до українського слова і користувати ся ним більше або меньше, о скільки сильно проявить себе національний рух". Значить, треба тут іще щось більше: орґанїзації для ширення української книжки і щоб та книжка „відповідала на житєві питання — полїтичні, суспільні, економічні, господарські". Осьвідомленнє між масами треба вести не на підставі самого національного почутя, анї на підставі самих історичних чи етноґрафічних традицій, але також і то головно на основі інтересів краю. Одним словом: „українство в Росії повинно вийти за границю ідеї етноґрафічної народности, стати полїтичним і економічним, узяти ся до орґанїзації української суспільности як нації, уже тепер. Зістати ся для нього при самих ідеях етноґрафічної народности значило б засудити себе на неозначений час на летарґічне веґетованнє". За ту роботу треба б взятись іще тепер перед наданнєм конституції, бо опісля з властию в руках парляменту може бути труднїйше бороти ся нїж з теперішним правительством, а щоб питаннє національне не входило в дорогу загальним справам, — культурним, економічним і полїтичним — належить його звести в природні береги — значить, національні теріторії повинні лягти в основу орґанїзації самоуправи і репрезентації. В дальшій своїй статї: Конституційне питаннє і українство в Росії (VI, 245—258) проф. М. Грушевський подрібно виложив, як він собі представляє, маючи головно на увазї українську справу, будучий конституційний устрій в Росії. В супереч централїстичним стремлїнням російських лїбералів запоруку будучого розвою бачить він в децентралїзації — в широкій національній і областній самоуправі з всеросійським однопалатним парляментом на чолї управи і національними соймами, котрі виходили б з загального, безпосередного і т. д. вибору і обсилали б центральний парлямент, причім навіть найменьші партії мали би застережену можливість вибору свого представника, так само як при виборах до сойму мали б таку можність меншости і осібно також певні фахові й інтеліґентні орґанїзації. Minimum самоуправної теріторіяльної одиниці — не вище мілїона людности, причім о скільки така одиниця більша, о стільки ширшу компетенцію мають її самоуправні орґани. Низші самоуправні одиниці повинні також основувати ся на національнім прінціпі, причім, розумієть ся, дотеперішні округи (ґубернії), чисто механїчного характеру, тратять рацію істновання. Згадуючи при тім про заходи ріжних народів Росії коло своєї справи, звертає увагу на цїлковиту майже байдужність Українців для своєї справи, котрі з виїмком участи в з'їздї журналїстів 5—8. IV. 1905 нїде не пробували пропаґувати тої справи, та дорікає українській інтеліґенції,

що не використовує анї часу, анї стану річий. В відповідь на се служить статя з України Не кидайте бісеру (X, 61—5), якої автор в дуже гострих словах пятнує в інтеліґенції те, за що дорікає її проф. М. Грушевський. Певного рода контрастом до що йно наведеної статї є трохи одушевлена (на нашу думку без особливих причин) статя д. В. Україна мовить (IX, 261—7), де передаєть ся протест українських учених з Росії проти сього, що археольоґічний з'їзд в Катеринославі (15—27. VIII. 1905) не запрошено наших учених з Галичини й Буковини. Для повноти додамо ще комунїкат української демократичної партії про свою полїтичну проґраму п. з. „Від української Демократичної Партії" (VI, 272—4).

Якби переходом від українських справ до галицьких а заразом звязком між одними а другими в Л.-Н. Вістнику служать два „отверті листи". Проф. М. Грушевський в „Отвертім листї до гр. кат. ординаріятів" (VI, 189—92) з нагоди толєранційного царського указу і з причини масових переходів холмсько-підляських бувших унїятів на латинство, звертає на сей факт увагу згаданих чинників, що за латинством наступить польонїзація тої части українського народа; радить про те для удержання згаданих унїятів при унїї, а тим самим при своїй народности закладати там коли не сталї парохії, то по крайній мірі уряджувати місії. На жаль, наші духовні власти в сїй справі показали ся справжнїми пізними Русинами, і готові приступити до якоїсь акції тодї вже, коли справа буде спізнена безповоротно. В другім „Отвертім листї до гал. української молодїжи" (IV, 11—19) автор його — др. Ів. Франко, звертає увагу молодїжи на події в Росії і що за тим мусить пійти — зміни в теперішнім її устрою, що особливо важне для України і її інтеліґенції, котру чекає задача „витворити величезної етнїчної маси українського народу — українську націю". Через те стоїть перед Галичанами, а головно молодїжю велика історична задача — помогти Українї в початках до здвигнення величавої будови. Тож поки ще не надійшла рішаюча хвиля „до працї, до інтензивної працї над собою самими. Здобувайте знаннє теоретичне, практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серіозних, сьвідомих і статочних мужів, повних любови до свого народа, здібних виявляти ту любов не потоками фраз, а невтомною, тихою працею", кінчить лист автор.

Національно-культурну діскусію на галицькім ґрунтї заінїціював проф. М. Грушевський своєю статею: „Щож далї?" (I, 1—5). Супроти заходів коло будови руського театру у Львові з одного, і браку шкіл, підойм культури і поступу нашого народа, причім добиваннє ся тих шкіл у польського сойму дуже часто вяже полїтичну діяльність нашої соймової репрезентації — з другого боку, автор в згаданій статї поставив

прінціціяльно квестію: за що нам треба вперед старати ся — школи чи театр? Здавалось би, що відповідь на се питаннє при крихті доброї волї та розуміння річи з противної сторони, яка власне поки що цілу енерґію вложила на форсованнє будови театру — здавалось би, кажу, відповідь на се ясна: очевидно важнїйша річ школи; тим більше, що справу театру вияснив та доказав не то вже безхосенність, а просто неможливість істновання у Львові сталого українського театру др. Ів. Франко в своїй ґрунтовно уарґументованій статї „Львівський театр а народня честь“ (II, 122—132). Так зовсїм не те вийшло. Не тільки, що не наступило яке небудь порозуміннє в сїй справі, але дякуючи тому, що противники закладання шкіл, а прихильники будови театру маючи в своїх руках пресу, навіть не допустили до якої будь дискусії, а обернули цілу річ — в полєміку. Через се згадані оба автори попереднїх статей замісь давати які будь свої арґументи, були змушені в дальших статях (М. Грушевський: „В справі руських шкіл і руського театру“, III, 11—19 і др. Ів. Франко: „Замісь дискусії — цьвітки полєміки“, III, 221 37) відповідати тільки на полєміку — поки остаточно ціла ся справа не скінчила ся таки на самій полєміцї (Др. Е. Олесницький: „Кілька слів фактичного спростованя“ і Postscriptum до сього дра Ів. Франка, IV, 80—86), хоч проф. М. Грушевський не залишив пропаґовання своєї думки закладання приватних шкіл (статя „Не даймо ся!“ VII, 91—2) і справдї прийшло до заложеня одної — учительського семінара в Коломиї.

Як pendant до попередної справи, а заразом арґумент contra будови театру у Львові служить справа театральна, котрої епільоґ відбув ся — в ц. к. судї. З приводу побуту руського театру у Львові написав д. Степан Чарнецький в кількох своїх статях („Гостина театру „Руської Бесїди“ у Львові“, III, 238—48, Дещо про теперішний стан галицько-руського театру, IV, 56—64), в котрих показано цілу мізерію нашого театру з кождого погляду та неможливі відносини між персоналом і тодїшним директором театру д. М. Губчаком, котрий — треба йому віддати справедливість — своїм спростованнєм та викликаним тим способом зноваж спростованнєм д. Чарнецького, в значній міри причинив ще більше чорних фарб на тій невеселій театральній картинї („До характеристики сучасного стану нашого театру“ VII, 17—31). Справа, як сказано, скінчила ся в судї, бо п. Губчак обжалував за сї статї редактора Л.-Н. Вістника, але процес програв (І. Франко: „По процесї М. Губчака“, X, 40—6).

Звертаючи пильну увагу на всякі прояви нашого культурного житя, не проминув Л.-Н. Вістник і нашої спеціяльно галицької преси, тим більше, що вона в що йно обговорених справах відограла досить непо-

чесну ролю. Власне пресї, а властиво деяким її прикметам присьвячена велика статя дра Франка: „Дещо про нашу пресу“ VII, 62—7, 76—81; VIII, 174-188) й невелика замітка о. М. Зубрицького (VII, 67—76). Беручи за вихідну точку фахову і нефахову полєміку між поодинокими часописями ш. автор приходить до переконання, що в таких разах полємікою водить, не скажім вже партійна дразливість, але майже виключно особисті анїмозії, які зазначують ся обкидуваннєм особистостей грубіянствами та калюмнїями, а крім сього „до хиб нашої преси, і то не лише щоденної, а й т. зв. фахової, належить крім надмірної дразливости, ще зовсім не культурний звичай: залазити з брудними чобітьми в душу“. Остаточно автор доходить до думки: „суспільність, де таке дієть ся, не може мати иньшої преси, як має направду, і всякі поклики до її реформи будуть лише горіхом киданим на стїну. Така суспільність сама з себе не виплодить людий з тоншими нервами, з живійшим моральним почутєм, а навпаки, коли б такі люди десь відкись узяли ся серед неї, вона солїдарно всею силою своєї тупости і свого цинізму стане проти них, буде силкувати ся закидати їх шапками“. Прикладом сього можуть песлужити не то що байдужі, а часом і ворожі відносини нашої преси до наукової дїяльности в Наук. Тов. ім. Шевченка, чому власне присьвячена згадана замітка о. Зубрицького.

Однїй з головних болячок нашого національного житя — розривови інтелїґенції на український і москвофільський табор, а властиво сьому останньому присьвятив др. Ів. Франко кілька статей, з котрих перша: „Щирість тону і щирість переконань“ (V, 101—113) займаєть ся зворотом в „сторону поступу“ москвофільського студентського товариства „Другъ“, що в своїм часї викликав було певного рода сензацію. Отже слїдячи за причинами такого перелому, котрі то причини треба виводити з часів т. з. сецесії, підчас котрої молодим москвофілам молодїж чужих країв дорікала безідейністю — автор приходить до переконання, що властиво зворот до лїбералїзму був викликаний соромом перед чужими, а не якимись внутрішнїми причинами, змінами в сьвітогляді. Через те й нічим вони не ріжнять ся від „старих“, хиба охотою до лїбералїзму. З того дальше виходить, що у них нема ніяких переконань і ніяких вироблених ідей. Поза зверхними формами в них нїчого серіозного нема, а тільки пусканє тумана людям. Бо наколи б вони справді мали які ідеї, якусь любов всесьвітну, братерську, то вони б передусім звернули ся до свойого народа. А так і той лїбералїзм без уякої підстави. До чого веде така бездоґматність, таке насильне пірваннє психіки з тими ніби конвенціональними, а проте так дивноорґанічними системами звуків, званих рідною мовою, виказує тойже автор в статї: „Двоязичність і дволичність“ (VI, 231—44) — сумна історія

Наумовича, який тим способом запропастивши свого духа покінчив сам в собою — отрутою. Що одначе здоровий орґанїзм не піддаєть ся так легко денаціоналїзацийним спустошенням, про те сьвідчить інтересний лист оголошений дром Ів. Франком п. з. „Ще документ“ (XII, 225—9) — лист одного з ревних діячів москвофільської партії, де автор його протестує проти впроваджування тут російської мови і винародовлювання тим способом.

Беручи річ з погляду наслїдків бездоґматности можна би під сю рубрику підтягнути історично-лїтературну статю Ю. Чайківського: „Володимир Стебельський“ (XI, 81—109; XII, 191—213). Та я поки що сю статю і гарну основну статю І. Кревецького: „Корифей російської критики і українське письменство“, тому що вони вийшли осібними відбитками і будуть обговорені в иньшім місци — з сього огляду виключаю.

Заки прийти до огляду історично-лїтературних статей згадаю тут коротко про подану дром І. Франком ювилейну сильветку М. Павлика. Ся статя свого часу викликала була у декого невдоволеннє, що стало ся мабуть через непорозуміннє самої статї та її інтенції, яку мав др. Франко подаючи сей нарис. Статя, як сказано, написана з нагоди 30-лїтного ювилею діяльности М. Павлика, наслїдком котрого то ювилею почала ся творити леґенда довкола ювилята і часів, коли він виступив з діяльністю. Власне, щоб сьому запобігти, написав свою сильветку др. Ів. Франко, як найбільш обзнайомлений з тими часами і самим ювилятом, і мусимо сказати, що статя написана вповні обєктивно, нїчого не уменшуючи анї додаючи.

Зі статей історично лїтературного змісту висуває ся тут наперед статейка дра І. Франка: „Ювилей Івана Левицького-Нечуя“ (I, 36—42). Автор пробує відповісти на питаннє, чим був ювилят для українського суспільства протягом сих 35 лїт? Одначе відповідь хоч з першого погляду проста, то власне для своєї простоти не легка. Тому автор вибирає в тім випадку обхідну задачу і ставить питаннє навпаки: чим не був для України Іван Левицький. І тут відразу насуваєть ся кілька катеґоричних відповідий: Іван Левицький-Нечуй не був публїцистом, не був полемістом анї борцем, не був чоловіком партії, прихильником такої чи иньшої полїтичної доктріни чи проґрами. Він був Українцем і українським, виключно українським письменником тодї, коли многі його ровесники твердо вірили, що свобода і соціялїзм знищить швидко всї національні ріжниці і завдяки тим нїби ідеалам охоче ставали Москалями. В своїх творах був він тільки безстороннїм артистом, творцем нових типів (ш. автор очевидно призабув дуже сильний публїцистичний підклад деяких писань ювилята). Тїсно з характером його творчости вя-

жеть ся його мова — буденна мова українського простолюдина, проста, без сліду афектациї, та за те богата, кольоритна і повна тої природної ґраціï, якою вона визначаєть ся в устах людий з богатим житєвим змістом.

Далї згадаю тут статю д. Р. Заклинського: „За слїдами Федьковича“ (IX, 205—35; XII, 179—191). Щоби роздобути нових матеріялів до біоґрафії Федьковича, вибрав ся автор в серпнї 1902 р. в товаристві кількох людий на Буковину. З відси подає він цїлий ряд оповідань людий (напр. Тимковича з Вишківців, що служив якийсь час за інспекторства Федьковича, селян Якова Осташика, Гната Кузя й Василїку Драбонду, що служили разом з Федьковичом в війську, учит. Маковича, шк. інспектора Никоровича, своячку Федьковича п. Нїкифорянову й ин.), котрі знали буковинського кобзаря особисто й уміли оповідати цїлий ряд фактів важних для його біоґрафії й характеристики як чоловіка. Крім того роздобув д. Заклинський кілька урядових записок Федьковича і малу його кореспонденцію. Вкінцї подано тут також спомини про Федьковича пок. проф. Остапа Левицького. Поминаючи статю С. Єфремова „Бонавентура в українській лїтературі“ (III), яка тут не докінчена, а в цїлости уміщена в „Кієв. Старинї“ і повинна бути обговорена при оглядї того журнала, згадаю тут іще про гарний нарис В. Панейка: „Фрідріх Шілер“ (VII, 82—9) і про посмертну згадку М. Лозинського про Елїзе Реклї (VIII, 189—92).

З лїтературно-критичних статей належить передусім зазначити статю Ст. Томашівського п. з. „Нова книжка — нові часи“ (I, 43—53) написану по поводу виходу першого видання „Очерка исторіи украинскаго народа“ — М. Грушевського. Статя дра Томашівського розпадаєть ся властиво на дві частинї; перша обговорює значінне українського видання „Історії України-Руси“, друга відносить ся до Очерка, кладучи головно натиск на се, що побіч чисто наукового характеру „Очеркъ“ має ще педаґоґічне значінне для українського суспільства по тім боцї кордону. А що се написав історик нового духового поколїння, яким проф. М. Грушевський, то „якраз в тім „Очеркъ“ має історичне значінне“ і через се саме: Нова книжка — нові часи. Дальше обговорюють ся поодинокі глави „Очерка“. Статя коротка, та за те через свій легкий і прозорий уклад дає ясне зрозумінне значіння так „Історії“ як і „Очерка“. За сим слїдує солїдна і подрібна рецензія В. Гнатюка на „Руско-нїмецкий Словар“ О. Поповича — Новий русько-нїмецький словарь (I, 54—9). Др. І. Франко в статї „Нова історія російської лїтератури“ (XI) дає дуже прихильну оцїнку історії російської лїтератури написаної проф. А. Брікнером. С. Петлюра: Леонїд Андреєв і його „Червоний сьміх“ не дає властиво нїчого. В. Львівський в своїй предовгій трохи рецензії на кни-

жочку „Просьвіти“ виказує слабий добір і невідповідність деяких книжочок того товариства.

Суспільні теми заступлені значною скількістю статей, з котрих одну д. Вишневського: „На переломі“ відкладаємо до иньшого разу. Решта (6) з виїмком одної — належать М. Лозинському. Для нас більший інтерес можуть мати головно звісних „Ґльоси про міжпартийні відносини галицьких Українців“ (I, 19 35) — статя написана з приводу книжки Ю. Бачинського: Ґльоси, і друга: „Українська Народня партія“ (V, 145—159). Решта статей присьвячені австр. соц. демократії, італїйській іредентї, жидівській соціял-демократичній партії і робітницьким конґресам в Кельнї і Єні, з увагами автора від себе про заник міжнародньої робітницької солїдарности та брак революційности у провідників соціял-демократичних робітників.

З наукових статей був тут поданий реферат дра Бурачинського про „Проміні Рентґена“ (VIII, 141—151), в котрім автор обговорював головно значіннє тих промінів в медицинї. В. в своїй розвідцї: „Іще раз про слово піп“ (X, 47—60) доказує згідно з своєю заміткою в тій справі в однїй з книжок Л.-Н. В. з попереднього року, — що слово піп таки не обидне що рецензент попереднього річника Л.-Н. В. заквестіонував. До сього додамо ще три „Наукові листки“: про ґеольоґію місяця і її значіннє для землї, Вавилон і Новий завіт і біольоґічні виводи на услугах соціольоґії (XI, 110—120).

З поміж ріжнородного матеріялу і справоздань (з поминеннєм „Хронїки“) зазначимо замітки І. Кревецького про бібліотеку „Народного Дома“ і Н. Тов. ім. Шевченка, М. Грушевського про „Академічний Дім“, Ганни Барвінок: Сьвяте Різдво на хуторі (кілька щедрівок і колядок зрештою звісних), Кр. про середні школи в Київськім учебнім окрузї 1903 р.

З перекладів подоно в тім роцї статю А. Франса: Роздїл церкви від держави (I, 6).

Отсе меньше більше було б усе, що ми мали до зазначення при оглядї не-белетристичної части Л.-Н. Вістника. Як бачимо Л.-Н. Вістник дуже чутко відзивав ся на найріжнороднїйші об'яви і вимоги житя, чи там „питання дня“ — очевидно не на усї з них однаково. Найбільш пляново та систематично було діскутоване питаннє українства в Росії, иньші річи більш фраґментарично, наслїдком простої фізичної неможливости, як на одинокий того рода журнал. Наше найзагальнїйше спостереженнє таке, що в тім річнику справи національно політичні і суспільні взяли рішучу перевагу над історично і культурно і критично-лїтературними. Чи се для нас signum temporis такої діференціяції житя, що його одним спільним орґаном не можна обслужити — про се судити не буду.

І. Джиджора.

З початком 1905 р. став виходити у Львові під ред. дд. Ів. Труша, Ст. Людкевича й Ол. Бережницького новий місячний журнал п. з. **Артистичний Вістник**, присьвячений головно музиці і пластичним штукам зі спеціяльним узглядненнєм української теріторії. Та ся перша проба, видавати у нас такий журнал, не зовсїм удала ся. Вже в 2-ім випуску редакція була змушена зазначити сумну правду, що „нема у нас численної інтеліґентної публики, яку інтересували б спеціяльні питаня в обсягу музики і пластичних штук“ і тому, „щоби бути корисним для нашої громади та пропаґувати серед неї свої ідеї, мусимо ми не запускати ся в глуб, а йти в шир, отже обхоплювати як найзагальнїйше проблєми штуки, а передовсїм інтересувати ся загальними культурними справами, актуальними в нашій суспільности“. Одначе й така уступка редакційного комітету не притягнула до нового місячника значнїйшого числа читачів і з виходом чч. IX—X (вересень—жовтень 1905) журнал як місячник перестав виходити. Останнїй випуск за 1905 р. має вийти аж з кінцем 1906 р., а дальше журнал буде виходити в формі річних книжок. Сумне сьвідоцтво для української інтеліґенції в Галичинї!

Що тикаєть ся змісту тих 10-тьох випусків, то він був досить ріжнородний. Найбільша статя д. Ф. Колесси п. з. „Кілька слів про збиранє і гармонїзованє українських народних пісень“ з доданєм листів Миколи Лисенка (вв. II—V), вийшла осібною відбиткою й повинна бути обговорена осібно. З иньших згадаємо найперше статю д. М. Грушевської п. з. З історії української штуки. Староруське церковне будівництво (Дещо про архітектуру й прикраси церков XI—XIII в.) (вв. VII—VIII), де подана коротка характеристика пляну будови, будівляного матеріялу, орнаментики й ин. старих київських і галицьких церков XI—XIII ст. В статї п. з. Два реформатори церковного сьпіву (в. I) переводить д. Н. Вахнянин паралєлю між двома звісними реформаторами церковного сьпіву Палєстріною й Бортнянським: чим був Палєстріна для музики в латинській церкві, тим став і остане Дм. Бортнянський для хорального сьпіву в східній церкві. Того самого Бортнянського дотикає також статя дра Ів. Франка п. з. Думки профана на музикальні теми (в. V). Автор підносить, що хоч Бортнянський Українець родом, то в його музиці дуже мало національної української закраски. Він у своїй композиційній технїці наскрізь західник і порвав усякі звязки з церковною музикою східної церкви, а спеціяльно з тою її відміною, яка протягом XVI—XVIII віків витворила ся була по українських містах. Автор кінчить статю окликом: Los von Bortnianśkyj! В статї д. Ол. Бережницького п. з. Наші музики (в. IX—X) подано цїлий ряд коротких характеристик галицько-українських музиків, як: Анатоля Вахнянина, Остапа Нижанковського, Генриха Топольницького, Філярета Колесси, Йосифа Кишакевича й Станїслава Людкевича.

Такі самі характеристики наших артистів-малярів Фотія Красїцького, Модеста Сосенка, Михайла Жука й Івана Труша подано в редакційній статї п з. Наші артисти-малярі (в. IX—X). Осібну характеристику Івана Труша подав д. Мих. Мочульський в статї п. з. Іван Труш (в. V), де називає його „поетом сонця“.

Справа будови українського театру у Львові викликала в галицько-українській пресї взагалї широку дискусію pro і contra — між иньшим забрав голос також „Артистичний Вістник“. У трьох статях: Наш проєктований театр (в. IV), Проєкт українського театру у Львові (в. II—III) й Новий театральний будинок і вигляди на будуче (в. V) д. Ів. Труш стараєть ся виказати українському загалови, що „для сьвятинї не знайдуть ся нї боги (драмат. штука), нї жреці (артисти), нї вірні (публика). В доповненнє до сього др. Іван Франко подав в статї п. з. Наша театральна мізерія (в. VII—VIII) коротку історію української театральної трупи в Галичинї від поч. 60-тих років, через яку червоною ниткою тягне ся один тільки шлєндріян і легкодушність. Автор остерігає перед ними й теперішню галицьку публику. Інтересну тему порушив д. Іван Петрушевич в статї п. з. Народний костюм (в. IX—X). Зазначивши причини чим раз більшого заникання народнього костюму між українською інтелїґенцією в Галичинї автор прононує деякі модифікації, які мали би зробити його дешевшим і практичнїйшим. Натомість на становищу повної неґації народнього костюму став д. Ів. Труш в статї п. з. Естетика людового костюму (в. IX—X). Вказавши найперше, що „наш людовий костюм на балевій салї є неестетичним обявом“, д. Труш завзиває закинути його зовсїм в уживанню. Вкінцї згадаємо загальний критичний огляд важнїйших українських музичних видавництв в Галичинї за рр. 1900—1905 д. Ст. Людкевича (п. з. Наші видавництва і музикалії за останнї лїта, вв. I, IV) й статю в справі заснования українського етноґрафічного музея у Львові д. Ів. Труша (п. з. Потреба українського музея, в. VI).

Зі щоденної преси оглянемо найперше найбільший український орґан в Галичинї — **Дїло**. В 1905 роцї переступив він границю першого чвертьстолїтя свойого істновання; з тої нагоди редакція подала в ч. 1 статю п. з. „Короткий начерк історії „Дїла“, що становить інтересний причинок до історії української періодичної преси в Галичинї. Як звісно, ініціятором видавання „Дїла“ був пок. Вол. Барвінський, що був заразом першим його редактором від 1880 до 1883 р.; у тім часї виходило воно 2 рази на тиждень. В рр. 1883—87 появляло ся „Дїло“ вже три рази тижнево, а від 1888 р. — що дня. За цїлий час свойого існовання заступало „Дїло“ інтереси української народньої партії в Галичинї, а від 1899 р., коли з'орґанїзовано нинїшню національно-демократичну партію, воно стало її головним орґаном. Між близшими

співробітниками „Діла“ в ріжних часах бачимо між ин. дра Ів. Франка, дра Е. Олесницького, дра В. Щурата, дра О. Маковея, Н. Вахнянина, К. Устіяновича й ин.; крім того брали від часу до часу участь в „Ділї“: о. Ст. Качала, Вол. Навроцький, Ол. Барвінський, др. Ю. Целевич, Ю. Романчук, Ом. Партицький, др. Я. Окуневський, Т. Бордуляк, Б. Лепкий, Ол. Кониський, Нечуй-Левицький й ин. Як лїтературний додаток до „Діла“ стала виходити в 1881 р. „Бібліотека найзнаменитших повістий“, що в протягу 25-тьох літ подала нашій інтелїґентній публиці чимало ориґінальних і перекладаних творів, як пр. Турґенєва, Достоєвского, Ґончарова, Данилевского, Короленка, Дікенса, Вальтер-Скота, Бульвера, Золї, А. Доде, Йокая, Еберса, Вазова, Нечуя-Левицького, Кулїша, Бордуляка й ин. Вибір перекладів одначе часто лишав багато до бажання.

З иньших статий згадаємо на першім місци інтересну „Переписку М. Драгоманова з дром Т. Окуневським (в рр. 1883, 1885—1891, 1893—1895), зредаґовану й оголошену д. М. Павликом в чч. 12—15, 20—21, 23—24, 28—29, 34, 46—37. Та з причини непорозуміння між д. М. Павликом і редакцією „Діла“ згадана „Переписка“ перервала ся на 12-тім фейлєтонї й М. Павлик видав її цілу осібною книжкою (ст. XXIV + 281 + XI, 8⁰). Вона повинна бути обговорена окремо. Не потрібує обговореня статя Ор. Левицького п. з. Старинний звичай помилуваня засудженого на смерть, коли дівчина вибере собі єго за мужа (ч. 33), і статя Івана Єгорова п. в. Ориґінальна достава церковного дзвона (ч. 82), — перекладені з 1-шої й 3-тої книжки „Кіевской Старины“ за 1905 р. Статя п. з. З істориї польских інтриґ проти Русинів (чч. 38—40, 41, 43, 45, 53—54) оперта виключно на споминах пок. Землковского (Pamiętniki Fl. Ziemiałkowskiego, т. I—IV), які були вже обговорені в LXIV т. Записок. Так само була вже обговорена в Записках (т. LXXI) довша статя д. Р. Заклиньского п. з. Пояснене одного темного місця в Слові о Полку Ігоревім, якої в 1905 р. був поданий тільки початок (ч. 289—290), й яка вийшла окремою брошурою. Статейка д. П. Карманського п. з. Памяти Вол. Викторовича Лесевича (ч. 284—285) зовсім та сама, що в „Лїтер.-Науковім Вістнику“ (з 1906 р. кн. I).

Т. зв. „весна“, що наступила в Росії по погромах росийського бюрократичного режіму на „далекім сході“, видвигнула на денний порядок цїлий ряд питань, збуваних до тепер мовчанкою, між ин. також „українське питаннє“. З тої нагоди появив ся в росийських часописях і журналах, видаваних на Українї й поза її границями, цїлий ряд більших і меньших статий на ріжні теми, що тикають ся українського житя, з яких деякі не безінтересні також для галицької публики, подало „Ді-

ло“ в перекладах на українську мову. І так статя М. Славинського п. з. О українськім язиці (ч. 17—18, переклад з одеського журнала „Южныя Записки“ п. з. Къ вопросу о малорусскомъ языкѣ) подає короткий історичний огляд виїмкового трактовання росийським урядом української мови. Статя Ів. Федорченка п. з. Росийська інтеліґенция і українське питанє (ч. 106—107, переклад з „Кіевских Откликів“), подає короткий історичний нарис українського національно-культурного руху в Росії в 1-шій половині XIX ст. й відносин до нього тодішньої передової росийської інтеліґенції (Греча, Срезнєвского, П. Лавровского, Буслаєва, Поґодіна, В. Белінского, Турґенєва, Ів. Аксакова, Панаєва, Каткова, Герцена, Бакуніна, Чернишевского, Лаврова й ин.). До цілої плєяди вичислених імен додали би ми ще звісного росийського критика й духового батька цілого поколїння росийської інтеліґенції — М. Добролюбова, що вважав український народ тільки етнїчною ґрупою в складі одної — єдиної Руси, а тим самим заняв неприхильне становище й до всіх тих прояв, що як небудь роблять вилом у загально-„русских“ інтересах, отже також до української літературної мови (пор. Сочиненія Н. А. Добролюбова, т. III^{6}, ст. 300). Третю статю, що дотикаєть ся росийсько-українських відносин, подало „Діло“ п. з. Голос росийских „освобожденців“ про україньску квестию (ч. 227—228, переклад з парижського „Освобожденія“ п. з. Русскія оппозиціонныя партіи и украинцы). Се відповідь заграничного орґану пізнїйших росийських конституцийних демократів на статю у віденській „Ruthenische Revue“ (1905, № 13), яка обвинувачувала росийські опозицийні партії в байдужности до питання про українську рівноправність. У статї збивають ся деякі закиди, зроблені журналом „Ruth. Revue“, деяким одначе признаєть ся повну стійність, але вони, мовляв, вийшли з незнання рос. опозицийними партіями українського руху, за що робить ся відвічальним тільки саму українську інтеліґенцію.

З области історії українського письменства — в нашій статї п. з. Нові видання укр.-руської Видавничої Спілки (ч. 8—9) піднято з нагоди появи нового тритомового видання „Народнїх оповідань“ Марка Вовчка (Львів, 1903 4) на ново давне, хоч не розвязане вповні, питаннє, хто саме криєть ся під псевдонїмом Марка Вовчка? Подавши декілька заміток проти того, щоби Московка Марковичка-Велинска могла знати українське народне житє й мову в такій мірі, як се бачимо в „Народнїх оповіданях“, ми доходимо до вислїду, що „автором „Народнїх оповідань“ був Опанас Маркович; „коли б Марія (Марковичка-Велинска) справді їх писала, а Опанас тільки поправляв і доповнював, то ті поправки такі великі, що „Народнї оповідання“ не можна вважати навіть результатом спільної роботи, а виключним твором Опанаса“. Pendant до сеї статї слу-

жить невеличка замітка проф. Ів. Пулюя п. з. Про Марка Вовчка (ч. 18—19), де автор простує в дечім нашу думку. „Як сам Куліш 1870-ого року мені розказував, каже він, то Марія Марковичка писала українські „Народні оповідання“, але виправляв їх не Панас Маркович, — а сам Куліш“. Годячи ся вновні на виясненнє проф. Пулюя що до участи в редаґованню „Народнїх оповідань“ П. Куліша, ми все таки не можемо згодити ся з тою думкою, наче би згадані „Народні оповідання“ поправляв оден тільки Куліш. Коли-б справді ніхто більше тільки оден Куліш поправляв писання Велинскої, то, знаючи пізнійші українські оповідання згаданої авторки, треба би приняти, що те Кулішеве „поправлюваннє“ було формальною перерібкою не тільки мови, але (що найважнійше!) також самого стилю й змісту, що очевидно з порівнання з оповіданнями самого Куліша виходить просто неможливим. На нашу думку треба приняти подвійну редакцію „Народнїх оповідань“: брулїон Велинскої поправляв найперше, головно що тикаєть ся стилю й змісту, найблизший до неї чоловік Опанас Маркович, а Куліш, діставши скрипт „Народнїх оповідань“ для передачі в друкарню, покористав ся, зовсїм зрозуміло, своїм редакторським правом і поробив іще від себе поправки в мові. Нова праця проф. М. Грушевського п. з. „Очеркъ исторіи украинскаго народа“ викликала ряд інформаційних фейлетонів дра Ів. Копача п. з. Може епохальна книжка (чч. 131—132, 135, 137, 139—141), де подано декілька інтересних заміток і проґноз. В ч. 102—104 подано в перекладї частину звісної книжки — Корифеи украинской сцены п. з. Істория україньского театру. Згадаємо також цїлий ряд фейлетонів проф. Іл. Кокорудза п. з. Археольоґічна поїздка по Греции атеньских конґресистів в 1905 р. (чч. 194—200, 202, 204, 209, 212—213, 217—220), які вийшли також осібною відбиткою, й ориґінальні фейлетони Словінця Е. Валенчіча п. з. Короткий погляд на словінську літературу (чч. 68—71, 73—74, 76).

Мусимо занотувати також деякі вступні статї — нпр. Соймова промова пос. Богачевського п. з. Наші народні школи (чч. 240—242, 244—247, 249—250, 252, 256), Verax-а п. з. О нашу школу (ч. 276), Галицкі середні школи в шк. р. 1904 (ч. 146), пок. о. Д. Танячкевича, Найблизші орґанїзацийні задачі нашого руского краєвого господарского товариства „Сільский Господар“ (чч. 273, 275—276, 281, 283, вийшло також осібною відбиткою), Польскі „меншости“ (розум. у східн. Галичині) (ч. 288 - 289) й ин. Інтересний також для будучого історика нашого середнього шкільництва „Меморіял в справі основаня ґімназиї з рускою мовою в Бережанах“, доданий до „Діла“ окремим аркушевим додатком (ч. 219).

Вкінці згадаємо ще про тогорічну белетристику „Діла“. Вона, як

звичайно в галицькій щоденній пресї, дуже припадкова; побіч таких імен, як Кнут Гамсун, М. Метерлїнк, А. Франс, М. Ґоркий, М. Твен, Л. Андреєв, В. Оркан, Чиріков й ин. подибуємо також цїлий ряд наших молодших і наймолодших адептів музи як П. Карманський, Л. Лотоцький, С. Яричевський, А. Хомик, С. Рубинович й ин. В лїтературнім додатку подало „Дїло“ в сїм роцї тритомову повість польського письменника Б. Пруса п. з. Фараон. Чи не кориснїйше одначе було-б звернути увагу трохи дальше на захід, як... Краків?

Досить цікавого, бодай чисельно, приніс в 1905 р. **Руслан**. Найбільша й найінтереснїйша статя д. Я. Гординського п. з. Іван Гушалевич і його творчість (чч. 181—196, 205—206, 210—212, 219—233, 236—237) повинна бути обговорена окремо. З иньших згадаємо найперше кілька коротких статий д. Б. Барвінського, що від кількох років подає дрібні історичні замітки в фейлєтонах згаданої часописи. І так — Новгородок литовский — справа Витовтового запису 18 січня 1401 р. (ч. 134): в актї унїї Литви з Польщею з дн. 18 січня 1401 р. вел. кн. Витовт між ин. заявив, що по його смерти литовське вел. князївство має вернути до Польщі з виїмком половини Литовського Новгородка з округом, який призначив по своїй смерти братови Жиґимонтови. Всї історики, які займали ся сею справою, думали, що Жиґимонт ще таки за житя Витовта обняв Лит. Новгородок в посїданнє, тим часом, поминувши вже саме застереженнє в актї „по нашій смерти“, факт, що дн. 1 цьвітня 1428 р. Витовт виставляє в Городнї грамоту для своєї жінки, якою записує їй „землю й місто Литовський Новгородок з округом“, дальше „апеляція“ польського прокуратора на німецькім соймі в Норимберзї 1430 р. против проектованої коронації Витовта, де сказано виразно, що Жиґимонт „мав одідичити згадані добра по смерти брата Витовта“, а вкінцї істнованнє в Новгородку вел. княжого намісника говорить щось зовсїм противне. „Жиґимонт, каже автор, записаних дібр не лише за житя Витовта, але і взагалї нїколи не мав в своїм посїданю“. Друга статя того автора п. з. Мниме введенє інквізициї на Литві 1436 р. (ч. 135): дехто з істориків признає вел. кн. Жиґимонтови Кейстутовичови заведеннє на Литві інквізиції в 1436 р., а в самій річи нїчого подібного не було: звістку про інквізицію на Литві подибуємо перший раз у польського історика XVII ст. Кояловича, який покликуєть ся в сїй справі на грамоту короля Володислава зі 7 серпня 1436 р., тим часом у згаданій грамотї мова тільки про поставленнє нового інквізитора для двох західно-польських дієцезій, а про Литву нема в нїй найменьшої згадки. Третя його статя п. з. Напад опришків на двір Коженьовских в Цуцилові 1762 р. (ч. 144—147): на підставі судових актів з архіву ґродських і земських актів (бернардинського) у Львові автор

описує нічний напад опришків в 1762 р. на двір цуцилівського шляхтича Коженьовского, який покінчив ся убитєм самого Коженьовского, його жінки й доньки й пограбленнєм готових гроший; в нападї брало участь 8, а зглядно 6 опришків, з яких зловлено тільки 5; як покінчила ся судова розправа, не знати: в протоколах нема про те згадки. Четверта статя п. з. Стан прихода в селї Чернихові в р. 1761 (ч. 160): на підставі візитаційних актів Шадурского подає автор короткий опис тодїшнього стану чернихівського прихода (історію церкви, спис церковних річий, образів, книг, церковних ґрунтів й ин.), між ин. подає також в оригіналї ерекцийний акт для тамошньої церкви, наданий Оленою Потоцкою в 1760 р. в Тернополї. Пята статя п. з. Лїтописні записки на осмогласнику Благовіщенської церкви в Перемишлї з 1764 і 1770 рр. (ч. 140): записки мають деяке значіннє для історії двох перемиських церков, Благовіщенської й Сьв.-Троїцької. В першій записцї записаний між ин. пожар Благовіщенського попівства, при чім церква зберігла ся цїла (Петрушевич у „Сводной галичско-русской лѣтописи“ 1770—1772, ст. 247 подає хибно, що церква також згоріла); в другій під 1770 р. занотована крадїж у благовіщенського пароха Івана Маршалкевича і в самій Благовіщенській церкві. Вкінцї в останній (шестій) статї того автора п. з. Краєвий архів актів ґродских і земских у Львові (ч. 136) подані деякі поправки й доповнення до його давнїйших статий про згаданий архів, друкованих в „Русланї“, 1903 чч. 203 і 205—7. В розвідцї п. з. Тактика польскої адмінїстрациї зглядом Русинів до виступу Богдана Хмельницкого (чч. 279—284), що була виголошена на вечерницях в духов. семінарі з нагоди 250-лїтнїх роковин другої облоги Львова Б. Хмельницьким, автор Ст. Білинський подає коротку історію утиску українського елементу під польським шляхецьким режімом, якого результатом було загальне народнє повстаннє н. п. Хмельниччина. З нагоди переломової хвилї, яку саме тепер переживають народи російської імперії, між тим також наші закордонні брати, подала редакція передруком з „Дїла“ (з 1882 р.) довшу статю пок. Вол. Барвінського п. з. Задачі рускої інтелїґенції на Українї (чч. 249—255), в якій автор простує в дечім погляди пок. Миколи Костомарова на сю тему, висловлені в статї, що появила ся була у „Вѣстник-у Европы“ (1882, II). Костомарів став на тім становиску, що найперша задача української інтелїґенції в Росії — подбати про просьвіту в українській мові найнизших народнїх мас; що тикаєть ся дворянства, то вимагає він від нього тільки одного — не ставити таким заходам нїяких перешкод. У відповідь на сю статю пок. В. Барвінський жадає найперше національного вихования самої української інтелїґенції, без чого не можлива просьвітна робота між народом, а також не вдоволяєть ся тільки пассивністю українського дворянства, противно — вимагає

від нього активної участи в народній роботї. З нагоди тої статї прислав М. Костомарів до її автора Вол. Барвінського два листи, в яких подає деякі пояснення до поглядів, виложених у своїй статї у „Вѣстнику Европы“. Оба сї листи (з 1882 р.) подала редакція „Руслана“ як pendant до статей пок. В. Барвінського в ч. 261.

З иньших статий згадаємо тільки одну довшу п. з. Москвофільство в Галичині і в Австро-Угорщині (чч. 166—174, 176), й другу коротшу п. з. Вплив України на розвиток руского письменства в Галичині (чч. 200—202), обі написані на підставі нової публікації проф. К. Студинського п. з. Кореспонденция Якова Головацкого в лїтах 1850—62 (Збірник фільольоґічної секції Наук. Тов. ім. Шевченка, т. VIII—IX). Також для бібліоґрафічної точности занотуємо ще статю проф. Ю. Костецького п. з. Тарас Шевченко (ч. 17—18) — промова на Шевченківських вечерницях в стрийській ґімназії, й некрольоґ редактора віденської Ruthenische Revue Романа Сембратовича (ч. 290).

В белєтристиці подибуємо в сїм річнику з наших письменників М. Старицького (Мазепа), Б. Лепкого, О. Маковея (Ярошенко), С. Яричевського, Ф. Михайлова, Ів. Коссака, П. Штокалка й ин.; з чужих Ґю де Мопасана, Бєрнштєрне-Бєрнзона, Жюля Верна, Шніцлєра, Зельму Леґерлєф й ин.

Орґан буковинських Українців **Буковина** не приніс у 1905 р. виїмково майже нї одної ориґінальної наукової статї з обсягу україно-знавства, з виїмком хиба автобіоґрафічного нарису д. Єротея Пігуляка (ч. 59—60), та двох прихильних лїтературно-наукових рецензій: д. Яр. Весоловського на Франкового „Мойсея“ (чч. 114, 116, 119—120) й д. О. Луцького на Кобилянської „До сьвіта“ (ч. 120). Крім тих згадаємо ще хиба популярну статю д. Т. Бриндзана п. з. Про сьвяту гору Атос (чч. 122, 124—7), та два більші переклади: Е. М. Бенедіктсена Дещо про духовий розвиток данського мужика (пер. з франц. рукопису) й дра Фр. Опенгаймера, Социяльне значінє спілок (ся остання вийшла також осібною відбиткою як 5-тий вип. „Бібліотеки для суспільних наук“).

За те досить багатий белєтристичний відділ. Тут побіч декількох українських письменників пр. Гната Хоткевича, Гр. Коваленка-Колом., С. Яричевського, Ф. Михайлова й иньших меньше звісних подибуємо цїлий ряд визначних репрезентантів закордонних лїтератур пр. Ф. Шілєра, А. Франса, Ф. Ніцше, М. Салтикова-Щедріна, В. Оркана, А. Чехова, С. Раймонта, В. Короленка, К. Тетмаєра, М. Ґоркого, Л. Андреєва й багато иньших.

Орґан львівського педаґоґічного товариства — **Учитель** приніс в сїм роцї не багато цїкавого. Поминаємо довшу статю д. Р. Заклинського п. з. Про елєментарні школи від найдавнїйших часів (чч. 1, 3,

15 - 16, 17), яка зачала ся ще в 1901 р. і в сїм роцї подала історичний огляд українського народнього шкільництва в Галичинї в 1-шій пол. XIX ст. (а спеціяльно в рр. 1848 -49), а то з тої причини, що вона майже цїла — дословний передрук статїй проф. Т. Біленького з давнїйшого „Руслана“ (п. з. Шкільництво народне в перемискій епархії в р. 1848 і 1849 — Руслан, 1902, чч. 199 - 204) й ще давнїйшого „Учителя“ (п. з. Шкільництво народне в Галичинї — Учитель, 1898, ч. 6 - 7), і перше була обговорена в т. LIII Записок. Інтересні причинки до характеристики нашого шкільництва в Галичинї подають дві більші статї Ортоскопа й Х. У. Перша п. з. Наше середне шкільництво в сьвітлї статистики (чч. 13—18) подає яркий коментар до офіціяльного справоздання Краєвої Шкільної Ради зі стану середнього шкільництва в Галичинї за рр. 1903/4 і 1904/5, друга п. з. Голос безсторонного нїмецкого ученого о галицкім шкільництві (чч. 14—18) подає справозданнє з виданої недавно у Віднї Історії австрийського шкільництва Ґустава Штракош-Ґрассмана, в якій автор піддав дотеперішню шкільну полїтику австрийського уряду взагалї, а галицько-польського спеціяльно, острій одначе вповнї заслуженій критицї. З нагоди появи нового шкільного підручника української правописи подає проф. Ів. Верхратський в статї п. з. Рецензия книжочки „Руска правопись зі словарцем“ (чч. 20 - 24) багато фільольоґічно-лїнґвістичних заміток, які мають на цїли управильнити уживаннє деяких технічних термінів чи граматичних форм. Не зі всіми одначе можна згодити ся, коли не хочемо наразити української мови на ріжні дивогляди. Вкінцї згадаємо ще про статю д. А. Алиськевича п. з. Деякі замітки і ради в справі початкової науки язика руского в середних школах для польскої молодежи (чч. 1 - 5, 7), що дотикає вже більше т. зв. практичної педаґоґіки. До сього річника додала редакція чотири науково-популярні брошури, а то дра Ст. Рудницького, Нинїшна ґеоґрафія і Дещо з нашої популярно-природописної лїтератури, дра Ів. Демянчука, Рух лїтературний жіночий в стариннїй Греції й дра Вол. Левицького, Инший сьвіт, або про четвертий розмір простору.

Орґан українського учительства в Галичинї й Буковинї **Промінь** приніс в тім роцї дещо більше цїкавого для нас, як у попереднім. Найбільша й найінтереснїйша статя д. І. Карбулицького п. з. Розвій народного шкільництва на Буковинї (чч. 6—24) в сїм річнику не скінчена і буде обговорена докладно в оглядї за 1906 р. В статї п. з. Мій приятель Федькович (чч. 11—15) подає д. Ґ. Кудерна кілька інтересних споминів про буковинського Кобзаря, простуючи при тім фальшиві погляди деяких біоґрафів Федьковича на його ґенеальоґію (звісний спір: Федькович чи Косован?). П. з. Про календарь (чч. 5--6) оголосив д.

М. Павлик недруковану рецензію М. Драгоманова на статю проф. Сумцова „Историческій очеркъ попытокъ католиковъ ввести въ Южную и Западную Россію григоріанскій календарь“ (Кіев. Старина, 1888, кн. V), написану первісно для 2-ої книжки львівського видавництва „Товариш“ (1888), яка одначе не вийшла зовсїм на сьвіт. В рецензії обстоює Драгоманів, противно до Сумцова, за григоріянським календарем. Важну справу української ґеоґрафічної номенклятури порушив др. М. Кордуба в статї п. з. Кілька слів про руску ґеоґрафічну номенклятуру (чч. 7—8). Признаючи в головнім принятий в ґеоґрафічних науках прінціп, що назви країв, осель, гір, рік й пн. треба затримати такими, яких уживає там оселений нарід і що чужі імена треба писати так як вони виговорюють ся в чужих мовах, автор подає ще декілька виїмків і другорядних правил, коли від згаданого прінціпа можна відступити (пр. в краях з мішаною людністю треба вибирати назву близшу для нашої мови, отже нпр. славянську й т. д.). В кінці згадаємо ще характеристику М. Драгоманова (чч. 12—13), написану д. М Лозинським і невеличку статю д. Н. Кобринської п. з. Символїзм в народнїй пісни (ч. 5).

У белєтристичнім відділї подибуємо імена: Ів. Франка, Н. Кобринської, Віри Лебедової, С. Яричевського; між перекладами М. Ґоркого.

Економічно-господарський місячник **Економіст** не приніс минулого року нї одної інтересної для нас статї. Звернемо хиба увагу будучого історика українського економічного руху в Галичинї на той сирий матеріял, який подав згаданий місячник у формі річних справоздань поодиноких українських фінансових і торговельно-промислових інституцій.

Суспільно-церковний орґан — півмісячник **Нива** принесла в 1905 р. дещо більше цікавого, як у 1904 р. Найперше зазначимо довшу ориґінальну історичну статю (докторську діссертацію) д. Ф. Грівеца п. з. Проби злуки з грецкою церквою по Соборі фльорентийскім (чч. I—VII, XI—XIII, XVI—XVIII, XXI), яка тикаєть ся головно історії руської церкви й повинна бути обговорена окремо на иньшім місци. Інтересні дані до характеристики руського духовенства в Галичинї перед 1848 і по 1863 р. подають спомини о. Стрільбицького п. з. Наше галицко-руске сьвященьство в XIX столїтю (чч. I IV). Свої спомини попереджає автор коротким поглядом на стан руської церкви й руського духовенства за польської Річи посполитої аж до переходу Галичини під Австрію. В статї п. з. Замітки двох російських професорів духовної Академії про наші церковні відносини (чч. IV, VI—XX, XXII - XXIV) подана широка рецензія на книжку проф. київської духовної Академії о. Ѳ. И. Титова, Русское духовенство въ Галиціи. Церковно-историческій очеркъ.

Кіевъ, 1903, ст. IV+132. Вкінці згадаемо ще „Слово о повинностяхъ подданнѣхъ, а надъ инныхъ Чина Священниковъ къ Царю и Отечеству“ (ч. IX—X) виголошене о. Антоном Любич-Могильницьким перед руськими богословами у Львові дня 19 падолиста 1839 р.; текст „Слова“ поданий без нїяких заміток у тогочаснім оригінальній мові і правописи.

Орґан української католицько-богословської молодїжи в Галичинї — квартальник **Католицкий Всхід** — приніс у 1905 р. тільки дві статї, що тикають історії церковних відносин на українських землях. У першій п. з. Доля руских униятів в Холмщинї (кн. III—IV) автор д. Ст. Білинський малює живо церковні відносини в Холмщинї в протягу цілого XIX ст., попереджаючи той малюнок коротким історичним оглядом починаючи від часів Кирила і Методія. В другій статї: Церковний устрій на козацких вольностях (кн. III) характеризує д. Н. Ґоянюк короткими словами запорозьких козаків з релїґійного погляду, подає історію запорозьких церков і монастирів, а вкінці характеристику січового духовенства. Статя виготовлена головно на підставі Еварницького Исторіи запорожскихъ козаковъ. Вкінці згадаємо ще статю д. П. Штокалка п. з. Чи закиди проти сьв. Йосафата є справедливі? (кн. II), яка одначе поза повторениєм апольоґії кс. Калїнки не подає нїчого нового. *Ів. Кревецький.*

Бібліоґрафія

(рецензії й справоздання).

R. Pischel, Das altindische Schattenspiel, Berlin, 1906, ст. 21 (відбитка з Sitzungsberichte der königl. preussischen Akademie der Wissenschaften. XXIII).

Подаючи в Записках (т. LXXI, стор. 23) короткий нарис історії лялькового театру на сході я згадав між иншим також про дотеперішні погляди вчених на початок лялькового театру і загалом драматичної штуки в Індії і прихилив ся до думки тих дослїдників, що бачуть той початок у часах розмірно пізних, рівночасних з повстанем культу Сіви і майже рівночасних з початком нашої ери, і вважають і в тім пункті вчителями Індійців старих Греків, що від часу Александра Македонського стикали ся з Індійцями в басені Інду. З поводу отсеї розвідки берлїнського проф. Пішеля, що дійшла до мене вже по опублїкованю моєї статї, вважаю потрібним зазначити тут і противну теорію, що здобуває собі серед індольоґів щораз більше прихильників, а власне теорію про автохтонний і далеко давнїйший початок театру і то власне лялькового чи то „тїневого“ театру, тоб то такого, що гру ляльок глядач бачить не безпосередно, а тільки як тїни пропущені при яркім світлї крізь натягнене на раму тонке, біле полотно. Найстарша драма, зрештою досить прімітивної будови, що належить до сеї катеґорії письменства, має титул „Дутанґада“ з виразним додатком „гра тїний“ і була написана 1242 р. „великим поетою Субгаті, що має найвисшу повагу в уживаню слів і речень“. Але Субгаті сам признаєть ся, що черпав для своєї драми готові вірші з иньших, старших поетів, а одним з його жерел була й драма Маганатака, про яку говорить леґенда, що була уложена ще в героїчних часах і на розказ царя Гануманта ціла вирита

на камени. Є сліди, що вже в XI віці нашої ери, в часах царя Божа віднайдено уривки тої драми на камяній плиті і що сей царь велів одному зі своїх поетів доповнити її. Проф. Пішель іде в своїх дослідах ще далї, і то двома дорогами. Одна, то розкопи та відкритя в скальних печерах і ріжних частинах Індії, де знаходять ся виковані в скелях амфітеатри ріжних форм, круглі (тоб то півкруглі на взір грецьких), трикутні та чотирокутні зі сценою по серединї, тільки мінятурових розмірів, так що театр обіймав не більше як 30—40 видців, що зовсім підходить під кастове, далеке від натовпу публики житє старих індийських царів та вельмож. До недавна вважали такі театрики копіями грецьких, але в остатнїх лїтах віднайдено одну таку печеру далеко в східній Індії в горах Рамґар-Гіль; як видно з написів уміщених на її стїнах, вона була вже уряджена для театральних видовищ у половинї другого віку перед Хр. Щоб тоді вже грецький вплив, що концентрував ся звичайно над Індом, дійшов аж так далеко на східний окраєць Індії, в відлюдну, гористу країну, се для проф. Пішеля видаєть ся неправдоподібним. І він подає ряд фільольоґічних сьвідоцтв на те, що індійська мова в ріжних своїх діялектах здавен давна має богату термінольоґію на ріжні роди театральних ігор та будівель для таких вистав. Як неспеціяліст у тих справах не можу очевидно входити в деталї, додам лише для тих, хто би цікавив ся сею справою, що на тім самім становищі стоять, не числячи старших учених, як Макс Міллєр, також визначні сучасні спеціялїсти, як Леві (Sylvain Levy, Le théatre indien, Paris 1890) та Якоб (G. Jakob, Das Schattentheater in seiner Wanderung vom Morgenland zum Abendland). *Ів. Франко.*

Dr. Curt Prüfer, Ein ägyptisches Schattenspiel, Ерлянґен, 1906, стор. XXIV+151.

За почином проф. Якоба, відомого арабіста при ерлянґенськім унїверситетї, якого давнїйші працї (головно „Welche Handelsartikel bezogen die Araber des Mittelalters aus den nordisch-baltischen Ländern“) дали цінні причинки також для культурної історії старої Руси, почала ся в Нїмеччинї пильна праця над дослїдами історії „турецького“ письменства, точнїйше сказати, письменства на ріжних людових діялєктах Туреччини. Сам проф. Якоб веде перед у тій працї, розпочавши в р. 1900 важне виданє Türkische Litteraturgeschichte in Einzeldarstellungen, до якого на другий рік додав брошуру Türkische Volksliteratur. До заслуг проф. Якоба належить також те, що він звернув пильну увагу на памятки турецького лялькового та тїневого театру. В залежности від його ініціятиви стоїть також отся гарна праця молодого вченого Пріфера, де на підставі особистої обсервації та записів пороблє-

них у Каїрі подано інтересний образ тїневого театру званого там „хаяль едділь“, який на думку автора своїм укладом і характером не має нїчого спільного з популярним турецьким театром Караґеца, хоча виявляє ту саму технїку і свободу композиції. Пріфер завважив два роди того театру, один більше популярний, імпровізований, більше цинїчний та податний для щораз нових концептів, і другий залежний від старого рукописного тексту, з просторими прозовими і віршовими вставками, більш аристократичний і скромнїйший та добірнїйший у вислові, що був одначе взірцем і безпосереднїм жерелом популярних вистав. Інтересно довідати ся, що всї роди театральних вистав практикують ся звичайно лише в столицях Єгипту, Каїрі та Александрії, тай то тепер немов доживають свого віку. Вистави другого типу (книжні) дає тілько один майстер, від котрого д. Пріфер переписав у повнї одну драму, яку й подає в своїй книжцї в оріґіналї (в транскрипції на латино-грецькі букви) і в перекладї на нїмецьку мову. Драма збудована дуже примітивно і сходить на їдку наругу над християнськими монахами (Коптами), які одначе не вважаючи на своє монашество мають дїтий і займають ся по ночах шинкарством, звідництвом та крадїжкою. В результатї дочка того Копта втїкає від батька, стає жінкою мослїма і відбуває з ним подорож до Мекки; хоча по дорозї їх каравану ограбовують Бедуїни, бувша християнка чує себе задоволеною зі своєї зміни. Не треба проте думати, що православних муслїмів змальовано тут ідеальними фарбами: вони так само брешуть, ошукують й обдурюють одні одних, як і Копти. Взагалї праця д. Пріфера дуже інтересна а особливо задля тих житєвих обсервацій пороблених на місцї, яких у такій повнотї не дає нїяка книжка написана неспеціялїстом. *Іван Франко.*

Dr. Georg Jacob, Erwähnungen des Schattenstheaters in der Welt-Litteratur. 3 vermehrte Ausgabe der Bibliographie über das Theater, Берлїн, 1906, мала 8-ка, стор. 49.

Невеличкий і не зовсім повний, але дуже пожиточний покавчик проф. Якоба виходить отсе вже третїм виданєм, найлїпший знак, що праця знайшла попит у спеціялїстів, які й не перестають запомагати автора щораз новими вказівками та доповненями. В передмові автор, покликаючи ся на обговорену нами висше книжку Пріфера про єгипетський „хаяль“ звертає увагу на пильну потребу розслїдити та опублїкувати тунезийську тїневу гру, яка починає зовсім щезати, „і то тим більше, що вона мабуть була матїрю італїйської, з чогоб поясняла ся однобарвність західнїх фіґурок“. Далї звертає автор увагу на східно-турецьку гру „каварджак“, якої вплив між іншим і на Росію можемо

вгадувати в рос. слові „кавардак“, рівнозначнім із нашим „термедія“, що й доси значить якусь забавну, шумну пригоду.

Реєстр проф. Якоба починаєть ся 11 віком: згадками індійського письменника Арджуна Вайгави та двох турецьких про тїневі гри, та бібліоґрафією індійської гри Дутанґада починаючи від XII в. Европейські звістки починають ся аж у XVII в., і тут дивним дивом бракує знаного нам Олеарія, який 1638 р. бачив маріонеткову гру в Москві (чи може автор умисно обмежив ся на „тїневі гри“? Зрештою він цитує праці, що говорять загально про Puppenspiel, див. стор. 32 праці Куноша та К. Енґеля, ст. 36 тексти Радлова, ст. 37 праці Шайнеана, Пішеля і т. н.). Не знаходимо цитованих нїяких славянських письменників, що писали про старий театр (братів Веселовских, Тіхонравова, Морозова, Перетца, Вішневского, Войціцкого і т. д.), нема й Каніца, що бачив лялькові гри Караґеца у турецькій ще тодї Болгарії. Може се пропуски навмисні, а може ті писаня уйшли уваги вченого дослїдника.

Іван Франко.

А. В. Лонгиновъ — Мирные договоры русскихъ съ греками, заключенные въ X вѣкѣ (Записки одесскаго общества исторіи и древностей т. XXV, 1904, ст. 395 - 555).

Ціль своєї працї автор зазначив сам в однім місцї отсеї статї: дати юридичний аналїз давнїх русько-грецьких умов X віка, переглянути поодинокі постанови отсїх умов, що разом становлять певний кодекс давнього руського права, Правду X в. (с. 270) Дїйсно остатнїй IV роздїл статї (сс. 508—555) дає такий перегляд давнїх умов з погляду юридичного. Застановляючись над окремими постановами отсїх умов, автор коментує їх досить докладно, наводить погляди попереднїх дослїдників, наводить паралелї з численної історично-юридичної лїтератури, нарештї висловлює свій осуд про розуміннє поодиноких виразів тай про спірні питання. Треба признати, що автор статї уважно переглянув численну юридичну лїтературу, занотував сумлїнно деякі нові паралелї (другорядні, правда), але не подає нових виводів, не вносить важних поправок в традиційне розуміне сих памяток давньої історії. Шкода, що автор не тримає ся певної сталої системи в своїм огляді й за браком спеціяльного річевого показчика важко відразу знайти відповідне місце розвідки.

Меньш вдатною вийшла друга частина проґрами — вступ до юридичного аналїзу (роздїли I—III). Автор хотїв схарактеризувати в головних рисах тодїшні русько-грецькі відносини й дати огляд зміста й лексічних прикмет отсїх умов. Треба зазначити, що автор сумлїнно взяв ся за поставлену тему, але зазначивши собі дуже широкі рамки, не міг

опанувати великого матеріялу коментарів і паралель. Затримуючись на окремих поодиноких питаннях, вичисляючи погляди вчених, він губить за сими детайлїчними екскурсами провідну ідею і плутаючись в подробицях спірних питань, не закінчивши одно, переходить до другого, щоб потім знов вернутись до попереднього. Таким чином ми знаходимо тут і згадки про покликання Варягів разом з виказом толковань сього імени, погляди на первісний державний устрій руських земель, як він відбив ся в умовах, детальні вказівки і паралелї що до технїки дипльоматичних зносин, як матеріял для осьвітлення деяких виразів текста умов, детальні примітки до окремих виразів й ґеоґрафічних натяків памяток. Є тут досить цікавого і знов треба зазначити брак певної сталої системи в викладї й брак детального річевого й ґеоґрафічного показчика, а через те дуже важко відшукати потрібні вказівки, часто розкинені по ріжних місцях трех великих розділів. *Олександр Грушевський.*

Супрасльская рукопись, Трудъ Сергѣя Северьянова, томъ I (Памятники старославянскаго языка, томъ II, вып. 1-й), Спб. 1904, ст. VII+570+3 табл.

Книга ся, під претенсіозним трохи титулом „трудъ С. Северьянова“, поки що містить лише сам текст звістного супрасльського кодекса (уривок міней за місяць март), звістного в старім (1851) і досить не докладнім виданню Мікльосіча. Віддано текст дійсно з великим накладом праці: видавець старав ся відтворити скрізь первісну транскріпцію кодекса і в першій половині тома в своїх нотках слїдив лише за сею, т. сказати чисто формальною стороною текста; в дальшій части займаєть ся він також й критикою текста, порівнюючи його з грецьким ориґіналом (доповнення з сього становища до приміток першої части заповіджені в II томі).

В другім томі заповідає видавець словар, де буде подане значіннє слова відповідно до грецького ориґінала та морфольоґічні й синтактичні пояснення. Спорядженнє першого тома забрало видавцеви повних вісїм лїт, а хоч на окладинцї стоїть р. 1904, книга в обіг книгарський увійшла лише в сїм роцї. *М. Грушевський.*

Симеона Метафраста и Логоѳета списаніе міра отъ бытія и лѣтовникъ собранъ отъ различныхъ лѣтописецъ. Славянскій переводъ хроники Симеона Логоѳета съ дополненіями, Спб., 1905, ст. XVI+241.

Книга містить текст хронїки Симеона Льоґотета з додатками з Зонари, з кодекса, списаного з наказу звістного митрополита Анастазія Кримковича в 1630-х рр., з якогось старшого ориґінала, болгарської ре-

дакції. Десять літ тому ак. Васілєвский, використавши сей кодекс в своїй розвідці: Хроника Логоѳета на славянскомъ и греческомъ (1895), запроєктував академії виданнє його, тоді-ж було воно поручено В. Срезневскому, що й випустив тепер се виданнє Крім можливо докладного віддання текста й спорядження показчика до нього, він обмежив ся лише вказаннєм деяких місць, де текст словянський виступає від грецького, як він звістний з редакцій Льва Граматика і Теодосія Митиленського, а врештою відкликуєть ся до згаданої розвідки Васілєвского, так що виданнє дає лише сирий матеріял, який може придати ся зарівно візантистам, при реконструкції текста Льоґотета, як і славистам — як причинок до історії словянської книжности. *М. Грушевський.*

Потомство Рюрика. Матеріалы для составленія родословій, томъ I: Князья Черниговскіе, часть I-я, составилъ Г. А. Власьевъ, Спб. 1906, ст. VII+667+8.

Родословныя таблицы. Приложеніе къ 1-й части 1-го тома книги „Потомство Рюрика", составилъ Г. А. Власьевъ, Спб., 1906, 4°, 12 таблиць.

В передмові автор поясняє, що вихідною точкою для нього послужила „Російская родословная книга" П. Долгорукого і він мав з початку замір дати, щоб так сказати, поправнїйшу і більш наукову редакцію сеї книги, але потім рішив відступити від сього заміру й видати в формі ґенеальоґії матеріал, зібраний довгими лїтами (автор вступив в семий десяток літ, як довідуємо ся з передмови). Матеріал сей вибрав він не тільки з друкованих джерел, а і з рукописних, між иньшим дуже важним джерелом для нього послужили вотчинні книги московського архива мін. справедливости, з яких ріжні люде роками вибирали для нього матеріал. Безперечно, в тім актовім матеріалї й лежить головна вартність сеї праці; що до лїтератури, якою розпоряджав автор, то з поданого ним показчика виходить, що вона була ним далеко не опанована. Не говорячи вже, що він не користав з праць і видань українських, зістала ся далеко не вповні використаною ґенеальоґічна лїтература польська, а й новійша історична лїтература росийська лишила ся в значній мірі йому незвісною (напр. київські видання).

Видана тепер перша частина I тому містить в собі загальну ґенеальоґію Рюриковичів, з виключеннєм льокальних династий, — наукового інтересу вона не має, далї загальну ґенеальоґію чернигівських князів (13 — 18 колїно) і ґенеальоґії кн. Білевських, Воротинських, Одоєвських, Мосальських, Хотетовських, Огинських, Пузинів, Горчакових, Єлецьких, Звенигородських і Болховських і не княжих родів Бунакових і Сатіних;

до ґенеальоґій, доведених до наших часів, додані коментарі і в осібнім зошиті — ґенеальоґічні таблиці. Необзнайомленнє з новійшою науковою літературою часто приводить автора до ріжних похибок (вкажу для прикладу, що він вповні приймає хрональоґію Іпатського кодекса Галицько-волинської лїтописи '), взагалї його відомости належить приймати з певною обережністю, як роботу ділєтанта, хоч і дуже старанного. Але як збір матеріалу книга має безперечну вартість, і приходить ся пожалувати, що дуже висока ціна (8 рублїв за сю 1-у частину I тому) робить се виданнє мало приступним. *М. Грушевський.*

А. М. Лобода — Русскія былины о сватовствѣ, К. 1904, стор. 293+5 ненум. 8⁰.

Праця д. Лободи складаєть ся з просторого вступу (стор. 1—53), з пяти роздїлів, що говорять про властиву тему і з „короткого закінченя“ та показчика особистих імен. Найцікавіщий вступ, у якім автор говорить про сучасні методи дослїдів над билїнами. Д. Лобода загалом незадоволений з результатів дотеперішнїх дослїдів і досить влучно критикує їх. Він показує на прикладах, що давні поясненя билїнних оповідань як мітів природничих так само не можуть вадоволити нас, як пізнїйші поясненя, що бачили в билїнах відгуки історичних фактів або прості копії-перерібки фінських та тюркських легенд та казок, або перерібки старих греко - византійських чи західно - церковних традицій чи нарештї персько-кавказького епоса. Особливо детально полємізує він з працями Всевол. Міллєра, користуючи ся при тім важною рецензією на сю працю проф. Дашкевича, уміщеною в XXXVI Отчетѣ о присужденіи наградъ гр. Уварова. Не менше остро критикує автор іміґраційну теорію в тїй формі, як вона проявляє себе в працях Веселовского, Жданова, Созоновича, виказуючи, що й тут для дійсного поясненя, датованя, ґеоґрафічного означеня билїн зроблено мало, що осуди вчених хитають ся, наведені ними паралєлї не рішають власне основних питань у порушених темах.

Усе те було-б дуже інтересно і як би автор був основнїйше робив хоч сю чисто неґативну частину вступної критичної працї над билїнами, то поклав би не малу заслугу. Але він зробив свої уваги на виривки, доторкнув ся лише деяких пунктів, так що ті його уваги не скрізь можуть переконати противника. Не можна мати нічого й против того, що автор при кінцї свойого вступу хилить ся найбільше до поглядів проф. Дашкевича, який у нар. епосї радить поперед усього шукати первісної історичної основи, відлущивши від неї пізнїйші шабльонові, міжнародні наверствованя, сьвідомі чи несьвідомі запозики мандрованого, міжнародного матеріялу, натяки на пізнїйші історичні, побутові та ґео-

ґрафічні деталї, що з разу не мали нічого спільного з основою епоса, або й чисто лїтературні, книжкові примішки. Питане поставлено, як бачимо, зовсїм розумно, і маса новійших дослїдників, між ними прим. і пок. Драгоманов, ішли власне сею методою, яка являєть ся орґанічною комбінацією історичної методи з теорією порівняного дослїду фольклору.

На жаль одначе те, що подає далї д. Лобода як ілюстрацію до своєї (адоптованої властиво від проф. Дашкевича) улїпшеної методи дослїду, зовсїм не відповідає широкому критичному розмахови вступу. Д. Лобода очевидно не має нїякого понятя про практичне прикладане сеї улїпшеної методи і в своїй технїцї розбираня та коментованя билїн не то що не дорівнав проф. Дашкевичу або Веселовскому, але лишив ся по заду навіть таких dii minorum gentium, як Жданов, Халанский або Созонович. У тих принаймнї завсїгди ясно видно вихідну точку, обсяг і мету дослїду, а у д. Лободи нїчого не видно. „Мотивы сватовства и женитьбы — одинъ изъ самыхъ популярныхъ въ эпосѣ“ — таким ляпідарним реченем зачинає свою розвідку д. Лобода — твердженем, під яке не підходять прим. анї Іліяда, анї Одиссея анї Пісня про Ролянда анї боґато инших національних епопей. Що люди сватають ся і женять ся, се не епічна, а загально житева тема, з якої епос виймає і оброблює лише певні форми. Власне ті епічні форми сватаня і женитьби мають інтерес при студіованю епоса, і забираючи ся до таких студій слїд би було виділити, схарактеризувати ті форми, зазначити їх місце в загальній еволюції семейних форм, а вже тілько тодї, опираючи ся о тверду основу науки про розвій семейних форм, розбирати ся в билїнних текстах, ґрупувати їх відповідно до тих форм, що дало-б можність зараз виріжнити старші, первісні варіянти від пізнїйших. Замісь сеї найпростїйшої методи д. Лобода вибрав иньшу і ґрупує свої розвідки довкола ріжних билїнних героїв, отже маємо „Сватовство Соловья Будимировича“, „Сватовство Хотѣна Блудовича“, „Сватовство Ивана-Годиновича“, „Сватовство Владиміра князя“. А що епічні мотиви билїн, як з початку констатує д. Лобода, як мозаіка купчать ся довкола імен то одного то другого героя, мішають ся та міняють ся по якимось доси психольоґічно не зовсім ясним законам ассоціяції, то не диво, що розвідки виходять зовсїм хаотичні, варіянти підбирають ся якось самовільно, про їх методичне оброблене, порівнане, виділене в ґрупи нема анї мови, тай результат відповідно до такої роботи одержуєть ся зовсїм нїякий, тоб то д. Лобода при кінцї своєї працї повторяє досить неясно і нерішучо те, що вже перед ним далеко яснїйше виложили иньші дослїдники.

Ів. Франко.

Kodeks dyplomatyczny Małopolski t. IV od r. 1386—1450 wydał i przypisami objaśnił Dr. Franc. Piekosiński, Краків, 1905, ст. XLIX+634, 4⁰.

Новий том дипльоматичного кодекса Малопольщі, з ряду четвертий, обіймає акти з літ 1386—1450 від чч. 968—1524, отже 556 чи властиво 557 актів (бо два сусїдні акти на ст. 471—2 назначені через помилку тим самим ч. 1495) — з них 429 документів подано in extenso а 129 в реґестах, що зазначено буквою R.

Сей том, як се вказує вже саме нумерованнє в ньому актів (перший акт назначений ч. 968), служить продовженнєм виданого вже під тим самим заголовком матеріалу в трьох томах, що вийшли 1876, 1886 і 1887[1]). Довшу перерву між тими трьома томами й четвертим можна витолкувати „боротьбою“ д. Пєкосїнського з історичною комісією краківської академії, що була неприхильна, а навіть спеціальною ухвалою[2]) противилась иньшому виданню правно-приватних актів, як лише в реґестах В кінці виборов шан. видавець в згаданій комісії дозвіл видати правно-приватні документи в цілости і се належить ся д. авторови піднести як заслугу для поглублення студій над звичаєвим правом.

Надто дізнаємо ся зі вступі про жерела актів, призбираних д. автором, і так: понад 420 документів походить з копій, а лише 130 з оріґіналів. З тих останнїх аж 32 штук дає архив краківської капітули, 11 шт. музей кн. Чорторийських, 8 шт. архив кляштора сьв. Андрія та по кілька оріґіналів приносять архиви: ґр. Вельогорских в Варшаві, домінїканський в Кракові, міський м. Люблина та Старого Санча (тепер знищений пожежою), Тарновских в Дикові, Литовська Метрика в Петербурзї та бібліотеки: Замойских та ґр. Браніцких в Сухій і ин.

Між жерелами, які достарчили відписів, перше місце займають „Teki Naruszewicza“ (210 відписів); копіяр Копривницького монастиря перехований в Петербурзї (51 штук — відписи др. Прохаски), авґустиянський копіяр при костелї сьв. Катерини в Кракові 35 шт.; обляти з архива актів ґродських і земських в Кракові 31 шт. По кільканадцять штук копій дають єнджийовський копіяр чистерсів, Liber Antiquus краківської капітули, копіяр клярисок і ин. Переважна часть копій зроблених А. Гельцельом, сенат. Стрончиньским та др. Прохаскою.

---

[1]) Т. I Дипльом. кодекса Малопольщі, виданий 1876, обіймає 371 актів з рр. 1178—1386; т. II, вид. 1886, містить 261 актів (від ч. 372—631) з р. 1153—1333; т. III, вид. 1887, обіймає докум. 336 з р. 1333—1386 (числа 632 до 967).

[2]) Гл. Rozprawy i sprawozdania Akademii Umiej. з р. 1883, т. XVII, ст. XV. Сю ухвалу постановл. 13/3 1883.

Сей том малопольського дипльоматичного кодекса — як було висше сказано — обіймає акти з рр. 1386—1450, часи унії Литви з Польщею під першими двома королями з династії Ягайла та початком панования третього, котрі то за вибираннє їх на королївський стіл реванжувались духовним і сьвітським маґнатам великим числом надань так на польські як і на не польські землї. Тож надання становлять переважну більшість в сїм томі.

Поважне місце займають тут також акти до ріжного рода спорів[1]), передовсїм о десятину[2]) так духовенства між собою, а особливо з маґнатами сьвітськими, що було зовнїшною ознакою ривалїзації їх з духовенством, котрого найвиднїйший репрезентант, Зб. Олєснїцкий[3]), доходить тоді до великого впливу в державі і до значіння по за нею, а особливо в Римі та на базилейськім соборі[4]). Далеко меньше актів до сїльських[5]) та міських відносин, а в них передовсїм до питання нїмецького права[6]).

До руських справ дає сей том дуже мало актів; значнїйшу з них часть становлять документи, що доторкають суспільних відносин, дуже мало позитивного дають „руські" акти полїтичної натури. Тих маємо лишень кілька:

Ч. 1361 — потвердженнє Володиславом III трьох привілеїв, які мали видати французький король Филип та польські князї: Болеслав Стидливий та Лєшко Чорний в користь „жовнїрів de armis Płomień". В третїм актї, виданім Лєшком Чорним, сказано між иньшим, що один із сих „жовнїрів" брав участь в всїляких походах „contra Litphanos, Jacphingos, Russos aliasque gentiles et Leonem, principem Russie nostras terras invadentem profligrare et in pernicionem delere multum iuvaret" (ст. 347). Ся згадка про Льва Даниловича була-б ін-

---

[1]) До сього актів чч.: 1042, 1044, 1058, 1069, 1074, 1083, 1109, 1138, 1156, 1158, 1174, 1184, 1196, 1218, 1226, 1229, 1239, 1246, 1312, 1423, 1458—9, 1468, 1516 і ин.

[2]) До десятини чч.: 1123, 1287, 1331, 1335, 1469, 1470, 1474, 1488, 1490, 1492, 1493, 1514 і и.

[3]) Акти про Олєсн. чч: 1226-9, 1236, 1239, 1244, 1269, 1286, 1287, 1309, 321, 325-6, 1333, 1339, 1440—2, 1477, 1451, 1468, 1470, 1503, 1505—6 і ин.

[4]) Чч.: 1261, 1262, 1441—2, 1481, 1483, 487, 1271, 1440, 1496, 1325, 1405, 1414, 1419, 1491, 1496, 1500, 1503, 1509, 1512—3, 1522 і ин.

[5]) Про села: 1104, 1133, 1151, 1172, 1316, 1318, 1339, 1360, 1424, 1510—11, 1519, 1520 і ин.

[6]) Про села та міста на нїмец. праві чч.: 995, 999, 1027, 1051, 1176, 1213, 1249, 1275, 1301, 1326, 1362, 1364, 1400, 1430, 1433—4, 1464 і ин.

тересна, колиб не містила ся — як се доказує видавець[1]) (на ст. 348) — в дуже незручно сфальшованій грамоті, сфальшованій так що до трьох привілеїв, предложених до потвердження, як і що до самого потвердження. Вже в самій титулятурі є значні помилки, а власне: в потвердженню, виданім в січни 1440, Володислав III зове ся вже „королем угорським“, коли він допарва шестого марта т. р. приняв угорську корону[2]). В титулї Лешка Чорного бракує ще тит. „dux syradensis“, завсїди уживаного в иньших грамотах[3]). Властителї привілеїв, в користь котрих вони надані, не згадують ся нїде, нї як державні достойники, нї як сьвідки — сьвідки ж у сих підложних грамотах (з виїмком двох) сфінґовані та носять імена тодї в Польщі не уживані, як Samuel, Benedykt. В грамоті виданій буцїм-то Филипом французьким брак всяких сьвідків. Що до стилю вони майже ідентичні з собою, ляконїчні, а цїлі реченя і фрази (miles facie leonis flammam spirantis і т. д.) взяті живцем з привилея, виданого тим самим князем Клементу з Рущи, а оголошеного у Папроцького і Накельського. Найлїпшим доказом проти автентичности тих грамот є мала інтелїґенция „фабриканта“ привилея французького короля Филипа, з якої виходить така льоґічна неконсеквенция, як, що „лицар“ Задора (поль. імя) походить „ab auis et atauis“, родовитих Французів з Бжезя! (Бж. лежить в Малопольщі коло Станьонек). Згадка про Льва Даниловича коли не говорить про живу ще тодї традицію у сусїдів про сього енерґічного князя, то вказує на певну лучність „фабриканта“ сих грамот з „авторами“ фальшивих грамот кн. Льва[4]).

Ч. 1372 з дня 9/4. 1440. Волод. III. настановляє Івана з Чижова ґубернатором земель Краківської, Сандомирської і Руської, „та иньших земель до них належних“ на необграничений час свого перебування в Уграх. А щоб сї землї в часї королївської неприсутности „не потерпіли нїчого злого“ — як каже докум. — король дає Іванови з Чижова, як „заступникови свому“ найвисшу в краї власть: „omnia agendi acsi nos ea constituti faceremus in persona“, а підданим сурово наказує його (Ів. з Ч.) рішучо ві всїм слухати.

---

[1]) Фальшивість грамоти Болеслава Лешковича, поданої в сїй збірцї, доводить видавець осібно в I т. Диплёмат. кодекс Малопольщі на ст. 41.

[2]) Пр. Caro — Geschichte Polens, . IV, стр. 226.

[3]) Пр. Kodeks Dyplomat. Małopolski т. I, Nr. C і ин.

[4]) Порівн. розв. проф. М. Грушевського „Чи маємо автентичні грам. кн. Льва“ в Записках Н. т. ім. Шевченка кн. XLV; критика поглядів проф. М. Грушев. у Линниченка: „Грамоты кн. Льва“ в „Извѣстіях отд. русс. языка 1904, I, і також (1904, IV) відповідь проф. Грушевського: „Еще о грамотахъ кн. Льва Галицкаго“. Вийшла також осібною відбиткою.

В ч. 1301 згадка про походи на Русинів. Місто Вольборж і всї села ecclesie Wladislaviensis дістають нїмецьке право для піднесення з матеріальної нужди, в яку попали „задля богатьох походів наших (польських) військ та guerrarum contra Cruciferos et Ruthenos versus... czstam anichilata". В сьому місци акт знищений.

Значно більше актів до суспільних відносин. Се переважно надання на українські землї шляхтї і не-шляхтї; дещо з них доторкаєть ся справ торговельних та латинської церкви на Руси.

Ч. 1084 (з дня 19/10 1404). Декрет полюбовного суду, зложеного з польських маґнатів та цілого ряду „руських туземців" з Опанасом (Offanasius) перемиським владикою на чолї, присуджує Володиславови Ягайлови Тичин з невичисленими селами та цілим округом „Zalesse" в землї Сяніцькій, про які вела спір з королем Ядвіґа, вдова по палятинї сандомирськім, Оттонї з Пильчі. Видавець повинен був зазначити, що руський текст сього документу був уже виданий давнїйше — в Актах Ю. и Зап. Рос. (I ч. 9, також у Головацького, і недавно в факсіміле в Палеограф. снимках петерб. арх.).

Ч. 991. Ягайло надає Янови з Тарнова за „заслуги ним положені коло держави і королївського достоїнства" замок і місто Ярослав з цілим Ярославським округом „necnon Przeworsko, Knaze, Rosdruanicza, Lowcze, Tuczapy, Lasky (v. Laszky), Wethlin, Lezachow, Sobothin, Wesca (v. Wesscza) Chonaczow, Schowsco, Miratin, Wirbna, Tywne та руський монастир з одним послушником, що мешкає при згаданім монастирі", разом з лугами, полями і т. д. „з виїмком осїлої шляхти в тім окрузї, котра має бути королеви і його наслїдникам вірною та послушною королївським наказам і правам, доки король сего схоче". За те Ян з Тарнова нїчим не обовязаний супроти короля з виїмком поставлення на кождий похід „пять сулиць (hastas) та пять стрілців відповідно до звичаю, принятого другими панами та шляхтичами".

Ч. 1022. Майже дослївне повореннє попереднього акту (ч. 991), виданого сим разом Ядвіґою, котра крім иньших „заслуг" вдячна ще Янови з Тарнова за се, що він „недавнїми часами, коли ми (Ядвіґа) з божою помочю підбивали під свою власть руську землю, plus ceteris omnibus regni nostri nobilibus studiosius laboravit" (ст. 41). Оба сї акти підписані ріжними сьвідками, з виїмком Спитка Мельштинського, що фіґурує на обох документах.

Ч. 1079. Наданнє Ягайлом Петрови Шафранцеви Сатанова з ин. селами на Поділю. Сей акт виданий вже давнїйше (ще р. 1893) в „Актахъ Барскаго Староства"[1]) проф. М. Грушевським, чого видавець не

[1]) Архивъ Юго-Западной Россіи VIII ч., вып. 2, ст. 327, в „Регестахъ и Дополненіяхъ".

зазначує[1]).

Ч. 1121. Володислав Ягайло дає Добкови зі Спрови за його „численні заслуги“ село Myeszkowicze в перемиськім окрузї в застав на суму 50 марок пол. та хотячи, щоби він (Д. з С.) доступив спеціальних прероґатив, звільняє його король від всяких з'обовязань і повинностий королївських (не чуємо навіть про обовязок відбування військової повинности) та позволяє йому користати з панщизняних робіт, роблених селянами с. Мацькович для королївського замку в Перемишли.

Ч. 1283. Привилеєм, виставленим в Самборі, дає Ягайло Іванови і Янушови Некандї с. Criczkowa Wolya „в землї Руській в Перемиськім окрузї“ в застав на 100 марок п. з застереженнем собі в цілости престацій і иньших королївських прав.

Ч. 1298. Яранд Дзїковский дістає від Ягайла Берестє в окрузї любомськім в застав на 30 мар. польс. Король застерігає собі рівнож на завсїгди в цілости всї „королївські права“.

Ч. 1299. З подібним застереженнєм дає Ягайло Спиткови з Тарнова в застав на суму 200 м. м. Лежайськ (Manzansko) з рештою сїл (невичислені в актї), що лежать „в Руській землї, в Крешовськім повітї“.

Ч. 1302. Повтореннє попереднього привилея (ч. 1299), ріжнять ся вони що до змісту тим, що тут ще додано Спиткови в застав нові чотири села, а власне: Dambno, Werzebycze, Gedlarowa et Szarzyna wolya, а заставну суму піднесено з 200 на 400 марок п. Застереженнє що до престацій та „прав“ повторено.

1422. Угода нового (moderni) холмського старости Дерслава з Ритвян з Володиславом III про сандомирську землю. З сеї угоди довідуємо ся, що застав на зем. Холмську з її селами, дану Дерславови, виносить 2700 м. п. та 1300 угорських фльоренів. Крім иньших данин та повинностий обовязаний ще Дерслав давати престації та привозити що року до Кракова медову дань в скількости десятьох ведер (urna) меду.

В угодї застерігає собі Дерслав, що колиб щось злого „з допусту божого“ лучилось королеви, заки ще той контракт буде потверджений, то Дерслав без огляду на се займе Холмську землю в своє посїданнє.

Крім наведених заставних надань маємо два акти, що осьвітляють відворотну сторону застава, себто королївський дозвіл на сплаченнє заставу дотеперішньому його посїдачеви, котрий мусить уступити з заставних дібр по одержанню заставної суми. І так:

---

[1]) Про се наданнє гл. Арх. Ю. З. Россіи ч. VIII, выпускъ 1 у вступі проф. Грушевського (ст. 52).

Ч. 1033. Ягайло позваляє слузї свому герольду Свеску викупити с. „Iskrzinia wola“ в Сяніцькій землї, дане Іванови Ватаєви з Казанова в застав на 90 м. п.

Трохи більш скомплїкований другий примір викуплення заставу (Ч. 1350): як запоруку на 100 п. мар. та 380 широких грош., суму пожичену Ягайлом „pro urgenti necessitate regni“ від Миколи Мальдржика de Cobyele, дістав сей останнїй в застав на висше згадану суму місто Крешів з прилученими селами. По смерти Ягайла та Миколи Мальдржика потверджає справдї Володислав III сей застав в користь нелїтних синів помершого та незабавки позваляє Чеславови з Курозванк викупити його від нелїтних (pueri).

Ще єсть один акт „шляхетський“ (ч. 1016). Се документ купна с. Новосїлок „в землї Руській в повітї Ярославськім“, які набуває Ян Тарновский. Грамота не приносить більш нїчого цїкавого.

За те два надання не-шляхтї звертають на себе більшу увагу: се привилей на млин і на корчму.

Ч. 1190, з р. 1420 — Іван, Франко та Микола, земяни з Врубльовець в Щирецькім повітї, дістають від Ягайла привилей на поставленнє корчми (taberna) в тім селї. Угода що до обовязків корчмарів супроти їх пана переведена перед найвисшим судом маґдебурського права, а суд відбуваєть ся на королївськім дворі, зложений тільки з краківських та казимирських міщан, а лиш з одного солтиса (місто з 7 війтів відповідно до привилея Казим. Вел.). Корчмарі обовязані обрабляти поле разом з селянами, зрештою мають бути вільні і вийняті з під всїх иньших служебних повинностий і анґарій для своїх панів, і на вічні часи не будуть обовязані віддавати нїяких почестий своїм панам (стр. 182). Вартість корчми лише 7 мар.

Ч. 1118. Привилей наданий Ягайлом королївському carpentarius на збудованнє млина на ріцї Вепрі недалеко Красноставу з тим, що дві третинї має йти для „королївського двора“ в Красноставі, за те король поносити-ме рівнож дві третини коштів направи млина.

Надто маємо два акти до історії торговлї, з них перший приносить кілька цїкавих цифр королївського доходу з монополїї соли: Ч. 1312. Антін з Фльоренції і Серафим з Кракова виарендовують всї сільні жупи в Малопольщі та „дрібну (minutum) сіль руську“ в Перемищинї, Сяніччинї і в Ясеницї к. Дрогобича на шість лїт. В перших пятьох лїтах платять за аренду по 15.000 мар. а в шестім р. по 18 тис. марок, числячи кожду марку вартну 48 грош.

Ч. 1396. Володислав III надає краківському міщанинови Юр. Сворчеви і його спадкоємцям право провадження торговлї в цїлій Польщі і Литві без нїякої оплати (theloneum), піддаючи його притім виключно

під свою юрісдікцію, бо не може позволити, як кажеть ся в акті: „nostrum familiarem dilictum civilis humilitatis oneribus subjacere (375 стр.).

В кінци є ще два акти до боротьби польського духовенства за десятину, що відгомоном відбила ся й на Руси.

Ч. 1488. Суд полюбовний розслїджує спір між Зб. Олесніцким і парохом Коцька, який вів ся про десятину хлїбну (скіпщину) та снопову з м. Коцька та сіл в сьому повітї. Рішено, що краківська капітула має побирати десятину тільки з села Тхорева, Тарханиці, Любаши, а парох Коцька із самого міста з двох Островів, Пожарова, Горки (Gorka) Опаток, Шляхотського Тхорева та з Особна. В актї згадуєть ся ще про десятину „hereditatum“ та про десятинників міста і сіл.

Ч. 1498. Рівнож спір про десятину веде Збіґнєв Олесніцкий сим разом з лат. приходником м. Лукова на Підляшу. Зб. Олесніцкий відступає снопову десятину луківському парохови під умовою, що сей більш жадної над приписану десятину не буде побирати з тамошньої людности.

Ті два акти та ще один документ (ч. 1314) — посьвідченнє перемиського епископа Януша, що один клирик з Ґнєзна дістав субдіяконат в Городку під Львовом за згодою львівського архіеп. Яна — сї три акти дають малий причинок до історії латинського клира на Руси.

Крім тих грамот кілька актів доторкають осад на західнім граничнім поясї України-Руси.

Ч. 997. Паско з Боґорії продає одному кляшторови шість сіл, з котрих с. Махнівка і Копитова в Коросненськім повітї лежать ще по руській сторонї[1]).

Ч. 1188. Село Бібрку в пов. Ясельськім дає Микола зі Скотник в застав (200 мар. п.) одному кляшторови.

В королївськім привилею (ч. 1027 з р. 1394), переносячи м—чко Бжостек (в Пільзненськім) на нїмецьке право, сказано, що тим самим зносить ся там „руське або польське право“. Ще сильнїйше зазначено се в иньшім привилею (ч. 1430 з р. 1442), що надає нїмецьке право м. Rzeczyca księżna в люблинській землї. В актї кажеть ся виразно: „з польського або руського права осаджуємо на праві нїмецькім, зносячи тамже права польські або руські“. Ті натяки на руське право в королївських грамотах позволяють припускати, що туди сягали осади української людности [2]), яка жила можливо на руськім праві.

Крім руських справ, котрим присьвячені суть осібні документи, стрічаємо на кождім кроцї в неруських документах імена або назвиска

---

[1]) Jabłonowski: Atlas histor. Ziemie Ruskie, гл. карту 2.
[2]) Історія України-Руси т. I[2], с. 189 і далї.

осіб і місцевостий чи то звязаних тільки з руськими землями (урядники, біскупи і т. д.) чи то на́звища таки руські: пр. в чч. 1046 і 1050 згадуєть ся Андрій Русин (Ruthenus), vir religiosus, prior provicialis fratrum predicatorum. Ч. 1040: Hanusso de Rożnikowice cubicularius regie aule дістає від Ягайла одно село в доживотє; Грицько Gerdyowycz palatinus Podolie продає село коло Каліша (1089 і в ин. чч. 1429, 1360). Якийсь Мирослав ділить своє село між Петра, Миколу і Якова, а між підписаними в акті сьвідками є Омелько і Микола з Завади (ч. 1088); Петро Холмський дістає від Волод. III в застав Рацлавиці на 100 мар. (ч. 1377), а Петро з Камінця Добчиці коло Величкя (1460). Ярослава фундує лат. монастир (ч. 1041). Між селами Борова і Zdziary в пільзненськім повіті провадить via Rutinica (ч 1291). Цілий ряд руських імен стрічаємо у підписах документів: пр. Thomco de Prouanczyn, Iwanus de Thudorow, nobiles (ч. 1054), Грицько de Pomorzany, palat. Podolie (1400); Demetrius vicetesaurius regius (972). Між підписами сяніцьких міщан стрічаємо (1102) такі назвиска: Матвій Пан, Андрій Валях, Hancho pistor, Микола Гладкий; то знов: Микола Доброславич (ч. 1214), Hryczko з Винник та Ярослав heres (ч. 1103), Павло з Золотник (ч. 1154), officialis Łoboda (ч. 1133), Мирослав з Камінця (ч. 1295), Stiborius Chełmski (ч. 1496), Матвій, ярославський війт (ч. 1253), Іван з Холма (1250), Іван і Hanco (1251), Anna uxor Hanulae (1162), Hanus (1105), Jaroslaus et Nicolaus Hinczonis (1249), Hanco de Chełm (1035] і т. д. В кінци годило ся б завважати про руські місцевости, в котрих королї часто перебуваючи, видають свої документи, се Медика (чч. 1084, 1206), Ланцут (чч. 1309, 1302), Самбір (1283) і ин.

На сїм можна би скінчити річевий огляд сього тому солїдного що до сумлїнного призбирання матеріалів, за те менше старанного що до його формальної сторони. Та заки ще дещо про се скажу, хочу зробити декілька уваг більш загальної натури.

Як видно, видавець стремів до як найбільш повного та заокругленого опублїковання актів з даного періода часу. Се о скілько похвальна річ, о стілько оказуєть ся зайвою, коли автор передруковує per extensum акти вже раз ним самим опублїковані: пр. грамота Болеслава Стидливого (Лешковича), що містить ся тут (в IV т.) на 346—7, опублїкована вже автором в I т. кодекса на стр. 41, між ч. CI а CII (надр. petit'ом як фальзіфікат). Так знов може зайвою річю було друкованнє per extensum двох актів дослівних майже що до змісту, писаних в тій самій мові як пр. чч.: 991 і 1022; 1299 і 1302, вистарчилоб подати з них один в реґесті з поданнєм в нотці дрібнїйших ріжниць що до тексту та сьвідків, як се зробив видавець при

ч. 1043. За те автор деколи задоволяє ся лише коротким надписним змістом оріґіналу, котрий, як каже сам автор мав під рукою, а котрий може ще довго чекати на щастє бути в цілости опублікованим (ч. 1062). Ще одно: публікуючи грамоту Яна Мельштинського (ч. 974), в якій містить ся найстарша вістка про пісню „Boga Rodzica“, не каже автор ні словечком, що се фальзіфікат, як се доказав вже давнійше проф. Ліске[1]) та Нерінґ[2]), хоч фальшивість сеї грамоти міг був вже по самім стилю пізнати автор, котрий — як сам про себе каже (гл. нотка ч. 1185) — займаєть ся збиранием документів 35 літ.

Що до формальної сторони сього тому обмежу ся лише кількома увагами: брак декуди уложення актів в хронольоґічнім порядку, пр. акти з 1442 р.: йде вперед акт з дня 23/5 1442, назн. ч. 1420, за ним акт з 10/4 того р. як акт ч. 1421. Акт ч. 1420 переставлений повинен бути аж по ч. 1424. Знов на ст. 471—2 назначено два акти тим самим числом, задля чого загальне число актів випало о 1 акт менше.

Під кождим актом в нотках говорить автор часом про сам акт, подає ґеоґрафічні пояснення, описує шнурки, на котрих висіла печатка, та стараєть ся розібрати печатки. (Тут згадати-б про таку сфраґістичну рідкість, як печатка шляхтянки Ґневошанки на паданню побіч печатки її мужа ч. 1185).

Хочу сказати лише дещо про пояснення місцевостий. Вони досить побіжні й недокладні, а декуди нема ніяких пояснень або лише декотрих місцевостий (чч. 1001—2, 1057, 1058, 1091, 1098—9, 1490), часом видавець лишає без пояснення місцевости, котрих є по кілька тої самої назви (пр. Острів ч. 1269), в реґестах звичайно пояснень бракує (ч. 1103), місцями просто каже д. видавець: „niewiem, nieodgadnione“ (ст. 227, 241 і ин.). Декуди неоднаково пояснює ті самі місцевости (чч. 1206 і 1231), часом безпідставно зміняє в змістах над грамотами назву місцевостий, пр. в 1283 „Criczkowa Wolya“ читає як Грицькова Воля та заразом додає, що такої місцевости не може знайти. І справді знана тоді в Перемищині лише Гриньова Воля[3]) та Krzeczkowa Wola[4]), котру можна зідентіфіковати з „Criczkow'ою“ (подібн. в ч. 1061).

Клясичний приклад побіжности в ґеоґрафічнім поясненню місцевостий дають поясненя для сіл в двох актах (чч. 991 і 1022), дослівно тотожних, як висше було сказано (назви сіл йдуть навіть в тім самім порядку) з них в акті ч. 991 дає ґеоґр. поясненнє для с. Rozdruanicza, а не

---

[1]) Bibliot. Warszawska з р. 1877, т. 4, ст. 417-26.
[2]) Nehring, Studya literackie, ст. 7.
[3]) Źródła dziejowe т. 18, 1 ч., ст. 131.
[4]) Jabłonowski, Atlas histor. Ziemie rusk. kap. 2.

знае, де лежать с. Ляшки, в ч. 1022 вже знае д. автор де ті Ляшки, та вже де с. Rozdruanica, не вміє пояснити.

Найслабше вийшла коректа. Несправлених похибок досить і в тексті і в показчиках. В початковім реєстрі грамот в отсих чч. пропущено то дату то ч. порядочне акту: чч. 1098, 1133, 1151, 1199, 1230, 1235, 1246, 1309, 1351, 1402, 1450, 1482, 1518, 1519, 1520.

Не меньше похибок скрізь в цілій книжці, котрі вже при побіжнім перегляданню бють в очи, возьмім лише пр. 2 половину 4 аркуша та першу полов. 5 арк. Подаю що важнійші похибки: в тексті: ч. 1051 si Catharina місто sancta Catharina; ч. 1060 sub-udex м. subjudex (в 2 рядї), в тім с. числї в заголовку пропущено рік; ч. 1063 ст. 76, на самій долинї tempoer м. tempore; ч. 1064 ст. 77 logittimos м. legitimos; ч. 1072, 5 ряд з дол. proculmoto разом напис.; ч. 1077 3 р. з гори опущено при Wladislaus число поряд. Ш, так само в ч. 1079. Ч. 1055 в заголовку пропущено дату року і т. д.

В нотках: ч, 1037 *в* *śt*adu м. *śl*adu; ч. 1047 N*u*ruszewicz м. N*a*ruszewicz; ч. 1051 Wiel*k*ohorski*eh* м. Wielohorsk*ich*; ч. 1051 відвернені дві букви; ч, 1056 orygi*u*ału м. orygi*n*ału; в т. с. Ч. бракує нотки для одного відсилача під 2) в тексті; ч. 1059 Łysogórsk*e*go м. Łysogórskiego; ч. 1035 potwierdzen*t*a м. -e*n*ia, ч. 1049 należą*e*a м. należąca.

Сї браки вирівнює праця, з якою дуже старанно зроблені оба кінцеві індекси.

При кінци згадую, що не від річи було би уложити словарець польських чи в загалї славянських термінів приватно-правних і ин., яких є досить розсїяних по листках сього тому.

Тут подаю декілька слав. слівець та зворотів:

bałwan = bancus salis ст. 164.

dworiscze = curia ст. 89.

folować = panum latificare ст. 473.

gonytwa ст. 477.

jaz = obstaculum facere ст 85.

krolewstwo = poradlne ст. 203.

lasba = mel ст. 23.

obiedne = exactio in cmethonibus per cmethones ст. 484.

otroki = operarii ст 55.

parobki = famuli laboratores ст. 300.

pasmuk = signum signatum ст. 400.

pokowy = urnae mellis ст. 230.

srzeb = alaneum ст. 152.

Ів. Шпитковський.

Sądownictwo królewskie w pierwszej połowie rządów Zygmunta Starego, napisał Bolesław Grużewski, Льв., 1906, ст. 124.

Ся книжечка — останній випуск видаваних проф. Бальцером семінарійних і иньших праць його учеників п. н. Studya nad historyą prawa polskiego. Вона містить моноґрафію присьвячену орґанізації королївського суда, головно на підставі його рішень, опублїкованих свого часу проф. Бобжиньским, з рр. 1507—1525. Автор застановляєть ся над складом того суда, над його модифікаціями — надворним асесорським і судом соймовим, над практикою й ріжницею в компетенціях ріжних родів королївського суду. Аналїза ся приносить користну вкладку в лїтературу польського судівництва й державного права взагалї. З подробиць занотую інтересний звід відомостей про сойми відбувані за весь час панования Жиґимонта Старого, з означеннєм, коли саме ті сойми засїдали (с. 97—9).

М. Грушевський.

Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia, wydał Jan Czubek, Кр., 1906, ст. XXXVII+765.

Великий том сей, виданий краківською академією наук, містить „полїтичну лїтературу першого безкоролївя в ширшім значінню слова", себто від смерти Жиґимонта-Авґуста до вибору Баторія. Видавець подає тут писання, що лишили ся недруковані, сучасні рідкі друки й ті, що були публїковані новійшими часами, але недокладно. Становище оправдане. Тяжше згодити ся з критерієм полїтичної лїтератури, до котрої видавець зачислив „твори й писання лїтучі, які мали впливати в певнім сьвідомім напрямі на переконання й погляди шляхетського загалу і тим здобувати сторонників для гадок, які автор хотїв підперти й здїйснити". Тому автор лишає на боцї полїтичні меморіали призначені не для загалу, а для котрогось двора, записки, не призначені для публїки, вкінцї лїтературу панеґіричну. Се затїснило круг публїкації не зовсїм щасливо, й вона не дає перегляду цїлої дїйсної полїтичної лїтератури. Зібране, розумієть ся, становить богатий причинок до пізнання культурного й полїтичного житя польської суспільности. Для нас безпосередно дає воно мало — меньше навіть нїж можна було надїяти ся. Зі справ інтересних посередно вкажу рефлекси про унїю 1569 р. (напр. в ч. 23), гадки про відносини економічні, й т. и.

М. Грушевський.

Козацкі часи в народній піснu, з замітками В. Будзиновского, Льв., 1906, стор. 237.

Книжка видана більше з публїцистичною, нїж науковою метою. Видавець умисно відсунув на бік усе, що моглоб виглядати на якийсь

науковий апарат, отже не згадує, відки взяв дану пісню, де записаний її текст; він зазначує лише загально в передмові, що надруковані ним тексти значно повнійші і суцільнійші, як у тих збірниках, відки він узяв їх, а се тому, що він складав цілости з ріжних варіянтів, добираючи що найкраще і найповнійше. Маючи на увазї популярну мету видавця не можна відмовити йому певної рації; ми знаємо, що навіть учені мужі, такі як брати Ґрімми, Арнім і Брентано й иньші поступали так само при публікованю збірок казок та пісень і осягнули сим великі успіхи власне з огляду на те, що їх збірки стали від разу клясичними людовими книгами і доси розходять ся в сотках тисяч примірників у щораз нових виданях.

З історичними піснями, такими, які отсе подає д. Будзиновський, се троха труднійше, бо ті пісні часто говорять про річи мало відомі широким масам, ба навіть неясні самим дослїдникам, говорять часто уривково, баламутно, натяками і вимагають детальних пояснень та коментаріїв для того, щоб бути хоч сяк так зрозумілими. Се не примха учених, як з докором натякає видавець у передмові; він і сам пішов на сю дорогу і поділивши свої пісні на ґрупи відповідно до важнїйших історичних подій, пододавав до тих ґруп свої поясненя та історичні нариси. Нема сумніву, що як би він сам був краще познайомив ся з тим ученим апаратом, який доси нагромаджено для поясненя наших історичних пісень і як би той апарат був у двоє або в троє більший, як доси, то й поясненя д. Будзиновського і весь уклад збірки були б виграли на тім.

Що до укладу книжки, то поперед усього треба завважити, що титул не відповідає змістови. Що розуміти під „козацькими часами“? Козаки були спеціяльною військовою верствою в придніпрянській Україні, то як зачислювати до „козацьких часів“ прим. події з XVI віку в нинїшній Галичині та на Волинї, що оспівують ся в найдавнійших піснях зібраних у книжці? Так само не слїд би було зібраного в ній матеріялу називати без оговорки „народними піснями“, бо більша часть того матеріялу — кобзарські, спеціяльно козацькі думи, що були витвором і власністю придніпрянського козацтва, а не духовою власністю народної маси. Надто подано в книжці досить значне число тзв. віршів, складаних на Україні в XVI—XVIII в. письменними людьми і захованих переважно в старих книгах та рукописах (згадаю вірші додані до Latopisca Йоахима Єрлича, віршу „Ой ріко Стиру“ і т. и.). Не можна мати нїчого против поміщуваня таких віршів, що нераз були складані очивидцями подій, у збірцї історичних пісень, але в кождім разї треба б зазначити їх ненародність, бо сеж може бути велика ріжниця, чи про якусь подію говорить збірна творчість народна, чи якийсь один репрезентант чи то одної суспільної кляси чи партії, чи народности. Така притичина тра-

пила ся й д. Будзиновському з віршею „Ой ріко Стиру“, про яку далї скажемо кілька слів. Не все сповнив д. Б. також свою обіцянку — подавати найкращі і найповнїйші варіянти. Богато тзв. пісень поданих ним, се лише незначні, баламутні уривки або пізні, в XVIII і XIX віці скомпоновані пісні, що ніяк не належать до характеристики XVI—XVII в., або нарешті, як можна сконстатувати в однім випадку, явний фальсіфікат якогось патріота з XIX в. (пісня про Морозенка, стор. 279).

Свій матеріял силкував ся д. Б. розложити хронольоґічно, і се очевидно одинока раціональна система в такій збірці. Мав тут наш видавець учених і тямущих попередників, видавців „Историческихъ пѣсень малор. народа“, що звели в одну цїлість укр. історичні пісні з XVI—XVII в. до 1648 р. в першім, і пісні, думи та вірші з часів Хмельницького в другім томі свойого виданя. Праця Антоновича й Драгоманова, важна і, можна сказати, взірцева для свого часу (1874—75 р.), тепер уже далеко не відповідає потребам науки раз тому, що повинна бути доповнена новим, від того часу нагромадженим матеріялом, а по друге й тому, що не в однім змінив ся також погляд на саме значінє того матеріялу. В деяких думах віднайдено мандровані леґендові та історичні мотиви, що значно вменшує їх вартість як історичного жерела, тай загалом порівнанє дум з творами тогочасного шкільного письменства показує в них значну примішку поетичного елєменту, шкільної манєри й моралїзації на шкоду історичній правдї. Так напр. недавно віднайдені документальні дані розвязали, здаєть ся, рішучо і раз на все загадку відомої думи про Самійла Кушку і показали нам, що фактична основа сеї думи не має з Україною майже нїчого спільного, що факт бунту невольників на турецькій ґалєрі став ся не на Чорнім, а на Еґейськім морі, що увільнені невольники привели захоплену ґалеру не до устя Днїпра, а до Сицилії, що головними героями того увільненя були не жаден козацький гетьман, а один Італїєць і один Москаль, а на Україну дістала ся про неї вість через кількох козаків, що також були на тій ґалєрі невольниками і освободивши ся разом зі своїми товаришами Москалями з долїшньої Італії примандрували на Україну. Дума про бурю на Чорнім морі — в головній основі не історичне сьвідоцтво, а моралїзаційна леґенда; дума про Азовських братів хоч подає богато вірних подробиць із житя і побуту України з кінця XVI або початку XVII в., все таки в основі не поема про історичну подію, а не більше як людова баляда чи саґа. Одинока ґрупа дум, що міцно, так сказати, обома ногами стоїть на історичнім ґрунтї і проявляє ясні, хоч не дуже широкі полїтичні думки, се думи про Хмельницького, — тай тут скілько неясностий, непорозумінь, уривковости та недокладности в деталях, або й просто поетичної фікції! От тим то признаючи вповні вагу популярного виданя сього матеріялу,

я мушу висловити деякі сумніви що до такого власне способу виданя, якого вжив д. Будзиновський: річевих пояснень до тексту пісень, навіть там, де той текст неясний та поплутаний, він дає як найменьше, а за те досить значну часть місця (47 стор.) присьвячує на вступи до поодиноких ґруп, у яких викладає історичні обставини змальовані в піснях. Ті вступи в значній части держать ся праць Антоновича й Драгоманова, та вони порозривані і не дають систематичної картини, а надто писані декуди неясно і непопулярно. Таку неясність бачимо прим. у викладї про початок Запорожців (ст. 144—147), до автор подає як певні факти свої догади про походжене Запорожців від староруських Уличів та Бродників, про походжене назви Січ від улицького Пересїчена здобутого Ігорем і т. д. Всї сї теорії слабо вяжуть ся зі змістом пісень і можуть збаламутити некритичних читачів, немов би се були дійсні факти. Так само без потреби твердить д. Будз. катеґорично, що Кримська орда була властиво натуральних союзником українського народа (ст. 3) і тільки інтриґи польських та московських володарів зробили її ворогом України, хоч у иньшім місцї сам виразно згадує про те, що орда мусїла нападати на Україну, яка була, так сказати, шпихлїрем Крима і мусїла достарчати матеріялів для виживленя і збогаченя татарської людности.

Та головна хиба збірки д. Будз. в доборі і укладї матеріялу. Не обговоривши докладно свого пляну д. Будз., як догадуємо ся, зробив замісь одної хронольоґічної схеми — дві, тобто дав окремо ґрупу пісень про боротьбу укр. народа і козацтва з Турками й Татарами до кінця XVII віку, а потім окремо історію боротьби з Польщею та Московщиною від половини XVII до кінця XVIII в. Таким робом вийшло, що пісні про Сїрка та його вдову стоять перед піснями про Хмельницького і навіть перед думами про Олексїя Поповича та Марусю Богуславку — очевидний доказ слабого обдуманя укладу цїлости. Неясність і непрозорість пляну видно зрештою скрізь у першій части збірки, де сам матеріял не дає підстави до хронольоґічного впорядкованя цїлости, а треба лише зі змісту або форми пісень догадувати ся, яке місце дати їй у хронольоґічній схемі. Про се досить переконати ся, переглядаючи кільканацять початкових карток збірки Будзиновського. І так під ч. 1 Будз. за приміром Антоновича і Драгоманова поклав уривок „Зажурилась Україна“. Своїм змістом сей уривок відповідає подіям так само XVI, як XVII і XVIII в., але його віршова будова (коломийка) велить догадувати ся, що се частина якоїсь забутої більшої пісні зложеної аж у XVIII в., коли у нас починає розповсюднювати ся коломийковий розмір; значить, класти сей уривок на чолї збірки пісень, що малюють відносини XVI в., не слїд.

Найстарші що до форми і змісту пісні сеї першої ґрупи, які можна

зачислити до пісенних памяток ще XVI в., збереглп ся в підкарпатькій Україні, нинїшнїй Галичині та на Волинї (у збірці Будз. крім ч. I — він, розуміеть ся, й одноцільну нумерацію пісень уважає ученою примхою! — всі надруковані на стор. 9—15, далї ст. 20-24, далї Стріча козацького судна з турецкин ст. 39, Умираючий козак і кінь ст. 41, здобутє козаками Варни ст. 42, Похід на Крим ст. 64 і дальші дві пісні на стор. 65, те, що на стор. 69—73, хоч тут сьміло можна було пропустити уривок Оборона, що являєть ся недоладною і пізною переробкою пісні, де замісь Турчина являєть ся Лях і уривок „Буря нищить козацьку фльоту", де та „козацька фльота" складаєть ся з одного кораблички і весь уривок, се тілько недоладний варіянт уривка надрукованого Будзиновським (із Ант. і Драг.) на стор. 20. До сеї ґрупи належать далї пісні: Брат купує сестру (ст. 85), Козак-дївчина (ст. 86 — пісня зрештою не історична, а належна до тзв. мандрівних баляд), Брат продає сестру Туркам (ст. 107), Отець продає доньку Туркам (ст. 108), Теща в полонї у зятя (ст. 110), Лїпша смерть нїж Турок (ст. 120), Смерть Байди (ст. 121) і Буря ратує невільницю (ст. 125). Отсї пісні, що переважно представляють випадки типові і суспільні порядки старші від XVII в., треба було надрукувати разом як найстаршу верству нашої історичної пісні. До них слїд було ще додати прегарну пісню „Іван і Марьяна", записану на Покутю Кольберґом і мною (Pokucie та Житє і Слово) та в усякім разї передрукувати стару, що в XVI віці друковану віршу-пісню про похід воєводи Степана як найстарший друкований забуток нашої пісенної творчости[1]). Такий звід матеріялу дав би добрий образ і історичних відносин нашого народа під конець XVI в. і тої поетичної творчости, що цвила у нас тоді, мабуть під впливом сербських співаків, що густо ходили по нашім краю, а на що натякає спільність тем власне в сих піснях із сербськими. Д. Будз. без нїякої підстави поперетикав пісні сеї ґрупи творами пізнїйшими або неналежними до неї. І так на стор. 15—20 подано дві думи про побут невольників на турецьких каторгах, яким відповідне місце було би серед найстарших дум, що також повинні стояти разом, отже обік дум про бурю на Чорнім морі, про Кушку, Марусю Богуславку і т. д. На стор. 26—36 надруковано думу про Івана Коновченка, що належить не до початків, а до самого кінця кобзарських дум і повстала не в XVI, а десь при кінці XVII в., в часї, коли Україна вже була подїлена на полки, отже нїяк не перед 1650 роком. Так само до кінця XVII, а не до XVI в. належить лїрницька вірша про турецький напад на Почаїв (ст. 40); ся вірша так

[1]) Треба зазначити, що й пісня про здобутє Варни дійшла до нас не в устній передачі, а захована в однім старім рукописї, див. Żegota Pauli, Pieśni ludu ruskiego.

подобала ся д. Будз, що він на стор. 140, безпосередно по думі про втеку трьох братів із Азова подав іще один і зовсім недоладний її варіянт, а не подав другої, загально відомої пісні про ті самі події — Пасли пастирі вівці на горі.

Думу про Самійла Кушку маємо, як відомо, не лише в двох записах, але в двох редакціях, що в значній мірі суперечать одна другій. Д. Будз. приложив тут зовсім не до ладу свою методу компільованя цілости з ріжних варіянтів. Обі редакції думи, хоч дуже інтересні з історико-літературного погляду, не можна вважати уривками одної цілости і доповняти одну другою; через се компілятор поперед усього попсував артистичну цілість першої (Шутової) редакції, та не дав ясного понятя і про другу, записану Порф. Мартиновичем. Рацію треба признати д. Будз. в тім, що в популярнім тексті думи заступив недоладну назву Лях-Потурнак первісно-вірною Ілаш або Лаш-Потурнак.

Не зовсім добре обдумано також плян другої части пісень, яку названо „Борба козацтва з Польщию“ — назва о стілько невірна, що вже в XVII в. майже паралельно йде боротьба козацтва і з Польщею і з Московщиною. На вступі д. Будз. подає ґрупу пісень та уривків, що мають характеризувати стан козацтва перед Хмельницьким. Думка вірна і на неї не звернули уваги Ант. і Драг., але її виконанє у Будз. не можна назвати добрим. Зараз перша пісня сеї ґрупи „Смерть Лебедина“ (має бути „Лебедипи“) не належить сюди; се пісня очевидно гайдамацького часу, з XVIII в. Далї йде уривок „У Волощину“ — нічим не характеристичний для жадного часу, потім ст. 152 уривок „На Запороже“, також мало характеристичний — жаль, що д. Будз. не звернув уваги на видану мною пісню Козак і Кулина, друковану ще 1625 р., де дуже інтересно змальовано побут козацтва на Дніпрі.

До боротьби козацтва з Польщею перед Хмельницьким належить боротьба против унії та католицизму; сю тему малюють деякі вірші, прим. опублїкована недавно д. Житецьким у Записках Острозька трагедія та опублїкована ще в 60-их рокак Білозерським вірша „Лямент людей побожних“ — обі сї вірші повинні були знайти місце в збірці д. Будз.

Початки історії Хмельницького д. Будз. у своїм вступі оповідає за думою про Хмельницького і Барабаша, не зазначуючи зовсім, що се не історія, а анекдота підозреної вартости і не згадуючи про конфлїкт між Хмельницьким і Чаплїцким, а далї й Потоцким. Тут найлїпше було зазначити ріжницю між дійсною історією і поетичною традицією. Про битву під Берестечком до нас дійшла в кількох польських співанниках вірша, писана ломаною українською мовою, що починаєть ся словами „Гей ріко Стиру“. Перший видавець тої пісні Потебня, а за ним і Будз. признають її твором Українця, чомусь навіть вихованця київської могилянської Ака-

демії, хоча в вірші нема па се ніякого натяку, а навпаки, все промовляє за тим, що вірша була зложена Поляком, що в часї битви був у польськім таборі під Берестечком, дивив ся ворожо на козаків і зложив свою віршу по руськи більше для відстрашеня і упімненя Українців, ніж на похвалу Хмельницькому. Такі польсько-руські вірші маємо і з XVIII в. про Гайдамаччину, та на них д. Будз. не звернув уваги.

Часи від смерти Хмельницького до Мазепи майже зовсім пропадають у збірці Будз. — тут він не мав попередників (окрім невідомої йому очевидно статї Костомарова про козаччину в пісенній творчости), і він обмежив ся лиш одною піснею, в якій стільки всього історичного, що натяк па Брюховецького (Ой ти буйний вітре... Брюховецьким підвертаєш, ст. 231). А варто було передрукувати хоч би віршу Шумлянського про віденський похід та надзвичайно інтересну і для осьвіченя внутрішніх відносин України важну думу про Ганджу Андибера. Сюди підходить також дума про Івася Коновченка. Піснї про Гайдамаччину XVIII в. і Коліївщину 1768 вийшли також неповні (брак пісень про Саву Чалого, варто було передрукувати віршу про замученє титаря Кушніра та зложені Поляками вірші про Коліївщину, брак пісень про зруйнованє Медведівки, годило ся подати пісню про Москалів у Станїславові (Житє і Слово); взагалї матеріялу для характеристики XVIII в. маємо вже тепер далеко більше, ніж би веліла догадувати ся отся збірка. При кінцї її особливо видно поспіх редакційний — видавець кладе цілу купу пісень, очевидно привбираних уже в часї друкованя збірки, належних до ріжних ґруп, подає їх без ніяких пояснень і відсилачів, мов купецький причинок. Додати треба також, що хоч книжка видана дуже чепурно, на гарнім папері, але коректа переважно дуже недбала, що значно утруднює читанє і розумінє особливо для тих простих читачів, для яких вона в першій лїнії призначена.

Ів. Франко.

В. Доманицкій — Пѣсни о Нечаѣ. Новые варіанты и литература пѣсни (Кіев. Старина, 1905, I, ст. 66-88).

Пісня про Нечая належить до тих історичних народнїх пісень, що незвичайно популярні між народом і задля того розповсюднені мало не на цілу українську етноґрафічну теріторію. Про її популярність сьвідчить хочби той факт, що по рахунку д. Доманицького — який певно ще не зовсім повний — надруковано її до його статї **68** разів, між чим є 28 передруків. Він же сам друкує нових 9 варіянтів, через що надруковано її до 1906 р. **77** разів. Се вже справдї поважне число і певно пе кождій піснї щастить так у друку. Популярність піснї завважили вже були видавці „Историческихъ пѣсенъ малорус. народа“ Антонович і Драгоманів, які поясняли її тим, що Нечай був „однимъ изъ

сторонниковъ народныхъ массъ на Украинѣ и одною изъ жертвъ шляхетскихъ притязаній въ рѣшительный для народа моментъ козацкаго движенія при Хмельницкомъ". Нині, розуміеть ся, се поясненє не може вже удержати ся, а то от із яких причин: 1) Народ, що нині співає пісню про Нечая і що співав її в XIX ст., не знав і не знає, хто такий Нечай, яке займав він становище в козацтві при Хмельницькім, у чім лежала його заслуга і т. д. А не знаючи того, не міг співати пісні єдино задля симпатії до Нечая. 2) В пісні не оповідаєть ся також нічого про те; в ній змальовано тільки один момент із житя Нечая: Нечай напиваєть ся в куми, нараз нападають Ляхи, Нечай допадає коня, боронить ся по лицарськи, але під величезною перевагою упадає з товаришами й гине. 3) На иньших також дуже популярних піснях бачимо, що хоч їх герої несимпатичні народови або невідомі (прим. пісня про Каньовського і Бондарівну), то ся обставина не стоїть на перешкоді ширеню пісні. Значить: мусять бути якісь иньші причини популярности пісні. В пісні про Нечая вони ясні: козацька гулячість, байдужність, завзятість і лицарськість, змальовані просто й коротко, зрозуміло й ясно — були доступні і зрозумілі кождому, подобали ся й захоплювали неодного, а через те пісня могла ширити ся, що й дійсно було. Пісні з більше скомбінованим змістом рідко розповсюднюють ся так сильно.

Повертаючи до статі д. Доманицького, завважимо, що автор не старав ся переводити детальний розбір пісні і робити на підставі того якісь нові висновки; він обмежив ся на тім, що подав історичний підклад пісні, до якого сама пісня дуже близька, її — по можности — як найповнійшу бібліоґрафію та невідомі ще в друку варіянти. Останні, хоч є між ними й деякі дуже давно записані, не приносять нічого нового до знаних уже фактів, але з фолькльорного боку не безвартні.

В. Гнатюк.

В. Доманицкій — Баллада о Бондаривнѣ и панѣ Канёвскомъ. Новые варіанты и литература пѣсни (Кіев: Старина, 1905, III, ст. 480—494).

Пісня про Бондарівну се одна з найбільше улюблених і з найбільше розширених пісень у нас, тому й не диво, що її записувано багато разів на протязї XIX століття, часто друковано, а в 1902 р. надрукував про неї д. Ц. Найман навіть окрему розвідку н. н. „Малоруская баллада о Бондаривнѣ и панѣ Канёвскомъ"[1]). Д. Найман використав у своїй праці 17 варіянтів, з того припадало на російську Україну 8, а на Галичину 9. На тій підставі прийшов він до такого висновку:

[1]) Кіев. Старина, 1902, III.

„Большинство варіантовъ записано въ Галиціи, а потому можно было бы предположить, что родиной баллады была именно Галиція, а не Украина и Богуславъ, но для такого предположенія у насъ мало варіантовъ, неравномѣрное распредѣленіе которыхъ по мѣстностямъ могло произойти совершенно случайно. Поки еще невозможно сказать съ достовѣрностью, гдѣ эта пѣсня болѣе распространена и гдѣ сохранились болѣе полные варіанты“. Д. Доманицький доповняє тепер статю Наймана, вказуючи бібліоґрафію тих варіянтів пісні, які були невідомі Наймановп, а яких він начислив 16[1]), додає три варіянти, друковані в „Київ. Стар.“ вже по статї Наймана, а в кінци друкує 6 рукописних варіянтів, зібраних ним самим, між тим і найстарший варіянт пісні, записаний ще Ходаковським (між 1813—1814 р.), якого рукопись має тепер д. В. Науменко, та варіянт Федора Бодянського (брата Осипового), записаний у трицятих роках XIX ст. Через те число друкованих варіянтів виносить 42, з чого на Галичину припадає 13—14, решта на російську Україну. Що до походженя пісні, то д. Доманицький заявляє, що „и при данныхъ условіяхъ мы не можемъ рѣшительно высказаться за кіевско-украинское происхожденіе баллады, хотя количественное преимущество уже не на сторонѣ Галичины“. Очевидно, коли б про походженє пісні рішало число друкованих варіянтів, то на його підставі дуже легко порішити питанє. Та про те рішають іще иньші признаки, а то: розмір (тут коломийковий), мова, а головно поправність і повнота текстів. Найважнійше було б надто відкритє місця, де стала ся подія. До того одначе не маємо документів, а з варіянтів пісні не можна нїчого виводити про місце події тому, що кожда народня пісня мандруючи, льокалізуєть ся також: місцевости прибирають назви знаних місць в околиці, а імена осіб або перекручують ся, або — що частїйше буває — заміняють ся також більше знаними й популярнїйшими в околици. Що пісня про Бондарівну говорить про старосту канївського (Мик. Потоцкого), се майже певне, бо у всїх найповнїйших варіянтах приходить се імя. Сама подія — убитє Потоцким Боднарівни, що не хотїла бути для нього податлива, також не має нїчого незвичайного у приложеню до Потоцкого, що був звісним гулякою та шляхоцьким опришком. А сей Потоцкий прожив власне найбільшу частину свого житя в Галичинї (Бучач, Потік, Городенка і ин.) і аж на старість переніс ся на все до Почаєва, коли ледви вже мав багато сили устроювати подібні орґії. Значить, нема нїчого неправдоподібного, що подія мала місце в Галичинї. Але найважнїйша річ, що промовляє за галицьким походженєм пісні, се тексти пісні. Найкрасші і

[1]) При тім д. Доманицький помилив ся, бо під 2) вказує на збірник Ж. Павлього, а тимчасом се збірник Вацлава з Олєска, з якого подані і сторони, і рік виданя.

найповнійші варіянти пісні походять із Галичини, коли тим часом велике число українських варіянтів (не знаю, чи всї, бо всїх не маю під рукою) зовсім попсовані. Усї варіянти, оголошені тепер д. Доманицьким, не виймаючи й записів Ходаковського та Бодянського, попсовані також. А чиж можливо, аби пісня в місцї свого повстаня, і ще такого характеру, як Боднарівна, була так псована, хоч у ній крім одної місцевости й одного призвища нема більше чого запамятувати, як то буває приміром у піснях із часів козаччини. Деталїчний розбір пісні виказав би се найлїпше.

Число друкованих варіянтів пісні не може рішити про походженє цифрово тому, що воно все припадкове. На Українї друкувало ся більше збірників пісень, як у Галичинї і зовсім природно надруковано й пісні про Боднарівну більше. Але про популярність пісні у Галичинї сьвідчить те, що ледви знайдеть ся де у східних повітах село, в якім її не співали би і в якім її не можна би записати. І дїйсно її можна подибати у кождім більшім рукописнім збірничку пісень, а навіть у мене є кілька варіянтів, які при відповідній нагоді можна буде оголосити друком. *В. Гнатюк.*

Ор. Левицкій — Обычай помилованія преступника, избраннаго дѣвушкой въ мужья. Страничка изъ исторіи обычнаго права въ Малороссіи (Кіев. Старина, 1905, I, стор. 89–97).

У нашого народу є перекази про те, що злочинець ведений на смерть, міг бути помилуваний, коли дївчина вакинула по дорозї на нього хустку й заявила охоту стати з ним до шлюбу. (Перекази не говорять одначе, що мало бути зі злочинцем тодї, коли він був жонатий!). Перший такий переказ по запевненю д. Левицького був записаний у першій четвертинї XIX ст. від відомого Запорожця Коржа. Корж оповідає, що козак засуджений на смерть і накинений хусткою казав дївчинї відслонити ся (вона була чомусь заслонена), а побачивши її красу, заявив: „Як мати таку дзюбу вести до шлюбу, лїпше на шибеницї дать дубу". І пішов на місце страченя. Друге подібне оповіданє подає автор за „Волын. Епарх. Вѣдомостями". В ньому намір дївчини був також безрезультатний, бо козак сказав до ката побачивши дївчину: „Е, рубай краще, а жити з такою поганою не хочу". Такі оповіданя курсують і в Галичинї, а прикладають їх особливо до опришків і менї самому доводило ся їх чути, хоч тодї не записав їх. Таке оповіданє, коли не помиляюсь, прикладають також до відомого опришка Баюрака, якого таки повісили в Станїславові, не вислухавши просьби дївчини; знак, що тодї сей звичай не був уже признаваний загально.

Про такі оповіданя висловляєть ся д. О. Левицький так: „Мнѣ неизвѣстно, были ли еще гдѣ-либо записаны подобныя преданія; но, во всякомъ случаѣ, такія преданія если и существуютъ еще гдѣ-нибудь, то они такъ немногочисленны, а главное — настолько легендарны, что сами по себѣ едва ли могутъ служить прочнымъ основаніемъ для научнаго утвержденія, что данный обычай дѣйсновительно существовалъ въ Малороссіи, какъ юридическое установленіе. Иное дѣло, когда преданіе находитъ для себя подтвержденіе въ документальномъ свидѣтельствѣ“. Чи такі оповіданя численні, сього ми не знаємо, бо доси не звертано на них уваги і не записувано,—я думаю, що можнаб їх записати досить. - Щож до їх леґендарности, то найліпший доказ, що вони мають потверджене в документах. Д. Левицький наводить лише один подібний документ, записаний у ґродській луцькій книзї під 1606 р. (ч. 2421). З нього бачимо, що засуджений на смерть за убийство товариша Януш Кобринець приняв жертву дївчини і повінчав ся з нею. Др. Вас. Щурат оповідав менї, що має подібний документ із міста Бродів, коли не помиляю ся, з початку XVIII ст. А що таких випадків було більше в давній Польщі, отже і в нас, про те сьвідчить статя д. С. Естрайхера п. н. „Wypraszanie od kary śmierci w obyczaju naszego ludu“ (Lud, 1904, III, ст. 241—258). Автор наводить у тій статї вісїм документів про випрошуванє від смерти. Перший документ з села Загорян (Zagórzany: чи не лемківське?) Горлицького повіта, з 1604 р. Валенти Диґоньчик засуджений за злодійство, був помилуваний і оженив ся з Катериною Родзичкою з Войнарової (Грибів. пов.), що за ним просила. Другий документ із 1606 р. з Олики той сам, про який говорить д. О. Левицький. Третїй документ із ґродської книги з Беча під р. 1622: Мацей Подкуфка, засуджений на смерть за злодійство, був помилуваний, бо його випросила якась Яґнешка. Він оженив ся вправдї з нею, але швидко убив її і його віддали на ново під суд. Четвертий документ із 1669 р. автор тільки цитує за кс. Сиґаньским, але не подає його змісту. Пятий документ належить до 1684 р. Він був безрезультатний, бо кат не пустив засудженого, а дївчину, що хотіла його уратувати, відорвали від нього гайдуки. Шестий документ заслугує на особливу увагу тим, що тут обжалуваною виступає дївчина, Тереса Концка, суджена за підпал. За нею „zaszły wielkie instancye tak duchownych, jako y mieyskich osób tudziesz całego miasta“, тому подаровано їй житє, але „z tą iednak condycyą, iżeby poszła zaraz do kościoła z tym młodzięncem, ktory ją odprosił y o iey dozywotnią przyiazn concurował, azeby z sobą w kosciele swiętym szlub wzięli“. Семий документ із 1747 говорить, що в селї Каменїци побрали ся Войцех Кучка, якому присуджено втяти голову, а потім спалити, з Ельжбітою Кушеською, що випросила

його „secundum consvetudinem regni“. Осьмий документ походить із 1769 р. В ньому жалуєть ся пошкодований, що доходив справи за убійство на Бартошу Хвелї, видав коло 1000 золотих і довів до того, що виновника засуджено на смерть. Але коли засуд мали виконати, якась дївка кинула на нього хустку, по чім їх обоїх заведено до костела і повінчано, а пошкодований полишив ся при видатках без усякої сатисфакції.

Здаєть ся, що при дальших архівальних дослїдах знайдеть ся подібних документів іще більше, але вже й сї потверджують наглядно, що народні перекази на сю тему не безпідставні.

Д. Левицький робить такі висновки з наведеного документа: 1) Хустка, кидана дївчиною, могла мати ритуальне значінє. 2) Засуджений міг не приняти жертви і тодї присуд виповнювано. 3) „Во всѣхъ извѣстныхъ намъ случаяхъ избавительницей осужденнаго является дѣвушка. Очевидно, это право принадлежало не всякой женщинѣ (напр. вдовѣ), которая пожелала бы избрать себѣ въ мужья человѣка, обреченнаго висѣлицѣ, а только дѣвушкѣ и притомъ, какъ выражено въ документахъ 1606 года, учтивой, т. е. честной, цѣломудренной“. Що до двох перших точок, то на них можна згодити ся без застережень, але иньша річ із третьою точкою. Передовсїм на підставі відомих документів не можна нїчого говорити, чи вдова мала право також випросити засудженого, чи нї. Що в них не згадуєть ся про подібний випадок, то з того не виходить іще, що вдова не мала такого права. За тим треба ще далї слїдити, бо з иньших документів видно, що деинде власна жінка могла визволити чоловіка, коли їй удало ся обіймити його руками й обтулити своєю сукнею (Естрайхер, 247), про що в наведених документах також не згадуєть ся. Так само не конче дївчина мусїла бути virgo intacta. Навпаки, відомі факти, що засуджених визволювали повії, бо „złoczyńca uwolniony z pod szubienicy uchodził w ogóle za pozbawionego czci (epilos); wszetecznica była przeto osobą równą mu stanem a równości stanu przestrzegano ściśle przy małżeństwie w społeczeństwach średniowiecznych“ (тамже, 249, 250). Се врештою потверджає й д. Левицький на иньшім місци (ст. 95), де говорить про подібний звичай в Пємонтї, а не знати, чи й у нас не було таких випадків, бо прим. за злодія або розбійника ледви злакомило би ся багато порядних дївчат виходити замуж і ще таким незвичайним способом.

Бачимо також із шестого документа, що й хлопцї мали право чи привілей випрошувати від смерти дївчат, і правдоподібно вдів. Крім того дївчину міг визволити від смерти кат, вінчаючи ся з нею. Права ката здаєть ся одначе не можна мішати з правом парібка, бо кати у всїх краях із нїмецьким правом мали окремий привілей увільнювати часом за-

суджених, отже могли з нього користати не титулом свого парубоцтва. Що сей звичай був знаний також у Польщі, про се сьвідчить між иньшим пісня:

„Przyszedł ci do ni kat młody
I wziął ci se ją w rozmowy:
Jeżelibyś chciała moją być,
Radbym cię od śmierci wybawić“ [1]).

Звичай випрошуваня від смерти був до XVIII ст. відомий у всїй Европі і оба автори, як Левицький, так Естрайхер, згадують про нього. Звідки одначе він узяв ся, як повстав, коли й де, того не виказують за браком жерел. Естрайхер зводить його до особистого азіля, Левицький до прав римських вестальок, але здаєть ся, що за його початками треба шукати в значно дальшій старині. *В. Гнатюк.*

Древности Украины. Изданіе имп. московскаго археологическаго общества. Выпускъ I. Деревянные и каменные храмы, проф. универс. Св. Владиміра Г. Г. Павлуцкаго, К., 1905, ст. 124+I—III+XII таб.

Исчезающій типъ деревянныхъ церквей, протоіерея Е. Сѣцинскаго, Камінець, 1904, ст. 24 і 12 таблиць (Труды подольскаго церковнаго историко-археологическаго общества т. X, і осібно).

Перший випуск многоважного видавництва, завязаного заходом київського історичного товариства, а коштом московського, складаєть ся з вступної статї проф. Павлуцького, де він говорить загально про українське деревляне будівництво та його характеристичні прикмети і походженє, і з вісїмнайцяти детайлїчних описів ріжних церков так деревляних, як і камяних; до описів тих додані також (проф. Антоновичем) історичні звістки про самі місцевости. Цїла книжка ілюстрована крім дванадцяти фототипічних таблиць частими рисунками в тексті, що разом додає книжцї богато інтересу.

Деревляна українська архитектура, починає свою розвідку проф. П., доси, на жаль, мало дослїджена, хоч вона так з огляду на свою красу, як і на ориґінальність і вплив на деревляне будівництво північної Росії заслугує старанної і пильної уваги. Иньші дослїдники — як напр. Нарбеков утримують, що вона походить з півночи, Суслов знов припускає, що прийшла вона на Україну через Галичину з Заходу. але сам автор признає се будівництво питомо українським, уважаючи, розуміеть ся, Галичину також частию України: до подїлу Польщі Галичина жила тим самим полїтичним і релїґійним житєм, що й цїла Україна, і в церковнім будівництві мали і ми типи спільні з рештою України.

[1]) Ż. Pauli, Pieśni ludu pols. w Galicyi, ст. 89.

Головна прикмета українського будівництва, українського стилю, як його називає автор, се щораз нова комбінація тих самих мотивів — брак шабльону. Воно визначаєть ся великою простотою і браком всяких зверхних прикрас, противно як північно російське деревляне будівництво, де вся краса зверху, так, що навіть і бані мають тільки декоративне значінє, а церков в середині закрита простою стелею. Крім того тоті зверхні прикраси північних церков не звязані з цілостию і легко можуть бути поминені, коли противно всї части українських деревляних церков повязані з собою орґанічно і творять закінчену цілість. Головний їх характер — се стрімленє в гору, відповідно до потреб духа української людности, досить скороспішно каже автор. Вивести верх храма як найвисше, се наче головне завданє майстра, і нераз висота до верху банї перевисшає три рази її підставу.

Українські деревляні церкви бувають трех типів: з одною, трема, або пятьма банями. Плян звичайно складаєть ся з трех квадратних або вісьмигранних зрубів, злучених тїсно з собою спільними стичними стїнами; в тих півкругом вирізані отвори, які лучать поодинокі зруби (східний — олтар, середний — головний корабель, і західний — притвор). Олтарна часть відділена іконостасом, високим, до самого верху. На квадратових чи вісьмигранних зрубах, складених з брусів горизонтально одні на другі, кладуть другий менший, опісля третий ще менший, а краї кождого криті похилим дахом, аж врештї вивершуєть ся будова гранчастою банею легким звуженєм від долу — чисто українська народня форма, каже автор, не мотивуючи одначе сього висказу близше. Форма входових дверий також иньша, як в камяних церквах: верхні кути одвірка зтяті, так що одвірок замість трех боків як звичайно, має пять. Деревляні церкви бувають також обведені на певнім віддаленю від землї „опасанєм“ або „ґанком“, себто похилим дашком, який спочиває одним боком на паликах. Такі опасаня не злучені орґанічно з будовою, але їй вповні відповідають.

Пятиверхі церкви мають плян хрестовий, хоч бувають і одноверхі на хрестовім плянї. Дзвіницї — все осібно від церкви відповідають зовсїм церквам: звичайно на квадратовім плянї в два або три поверхи, закінчені гранчастою банею. Так церкви як і дзвіницї криті ґонтами і тільки в останнїх часах криють банї бляхою при реставрації. Матеріалом служить звичайно дубина, а деколи соснове дерево. Буває часом камяний фундамент. Цїла будова зверху часто буває поверх дубових брусів оббита й зашальована вузкими дошками на поздовж кладеними. „Опасаня“ бувають також часом зашальовані і творять тодї сховок на старі церковні ґрати.

Так характеризує автор се будівництво на підставі нинїшнїх його

оказів. Як одна з перших проб, заслугує його праця всякого признаня (автор одначе не використав того, що писане було про се дослїдниками польськими й німецькими).

Стараючись означити давність сеї деревляної архитектури на Україні, автор не попристає на її памятках, захованих до наших часів, які не переступають поза початок XVII в., але стараєть ся розслїдити її по иньшим памяткам. І так вказує, що по сьвідоцтву Павла Алепського деревляна архитектура на Україні в пол. XVII в. була в повнім розцьвітї, значить, що почалась вона богато раньше; оден з рисунків в Радзивілівській лїтописи XIV в. (recte XV) представляє пятиверху церков українського типу (автор покликуєть ся на гадку Кондакова, що сї рисунки служать копією старото кодексу XIII в.), а в решті рисунок в Изборнику Сьвятослава 1073 р. представляє триверху церков, а такою могла бути тільки церков деревляна. Вкінцї згадка в договорі Игоря з Візантією з 945 р. про істноване в Київі церкви св. Ілиї, в очах автора також являєть ся сьвідоцтвом будівництва деревляного.

Дальші вісїмнайцять розділів книги подають описи ріжних українських деревляних церков, (хоч єсть і чотири камяні: в Сутківцях, в Зиькові, в Мотронїнськім монастирі і церков Богдана Хмельницького в Суботові). Кождий опис попереджає докладний історичний коментар, не все, що правда, звязаний з описом церкви і часто займає більше місця нїж сам опис.

Поминувши подекуди побіжні і голословні вискази автора в характеристицї сього деревляного будівництва і його стилю, праця ся дає дуже богато позитивного так зібраним матеріялом (двайцять пять церков), як і його обробленєм.

Працю проф. Павлуцкого доповняє статя Є. Сіцїнського в X т. Трудів подільського церковного історично-археольоґічного товариства. Вона починає також вступ з загальними увагами про деревляне будівництво, а за ним наступає дуже докладний опис семи старих деревляних церков, з ріжних сторін Поділя — так самого будинку, як і їх іконостасів, різьби і малюнків, а то: старої церкви в с. Паланцї Ямнольського повіту, с. Могилівки, Ушицького пов., с. Кацмазова, Могилївського пов., с. Ярмолинець, Гайсинського пов., та с. Должка Ямпольського повіту.

З загальної части сеї статї належить зазначити те, що автор звертає увагу, крім звичайних триверхих — і упрощених одноверхих, або розширених пятиверхих, на церкви з девятьма верхами. Такі церкви наче складають ся з трех церков звичайних, триверхих, поставлених тїсно одна коло одної, а в плянї мають вони чотирокутник (квадрат або простокутник) поділений на девять частей, і на кождій з них кладеть ся

оден зруб, вивершений банею, які одначе не однакові, а кожда середна більша від крайних, а центральна найбільша з трох середних. Таку девятиверху церкву маємо в запорозькій церкві в Новомосковську, званім по народньому Самарою, збудовану коло 1773 р. Вона нагадує київський Софійський собор, як і в загалї, каже автор, наша деревляна архитектура, хоч і ориґінальна, має в собі тип візантийський, тільки виражений не в каміню, а в дереві. В кождім разї, по гадцї автора, нема тут нїчого західного, романського або ґотицького, а єсть свій ориґінальний стиль, вироблений з візантийського. Се одначе все річи, які потрібують іще близшого дослїду і не повинні так катеґорично твердити ся.

М. Грушевська.

Профессора Ѳ. И. Титова „Русская православная церковь въ польско-литовскомъ государствѣ въ XVII—XVIII вв. (1654—1795). Томъ первый. Западная Русь въ борьбѣ за вѣру и народность въ XVII—XVIII вв. Первая половина тома (1654—1725 г.) Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія, К., 1905, стор. III—X+394.

Автор, православний сьвященик і професор київської духовної академії, присьвятив свою працю „оберпрокурору св. Синода, Константину Петровичу Побѣдоносцеву“ — „въ день 25 лѣтняго юбилея его безпримѣрнаго въ исторіи служенія Церкви, Отечеству и просвѣщенію русскаго народа (стр. X). Як видно з заголовка, простора книжка, яку хочемо обговорити, є доперва половиною першого тому. Цїлість задуманої автором студії має обняти шість томів.

Першу книжку подїлив автор на дві части. В одній з них (стор. 1—110) описав д. Тітов історію православної церкви в західній Руси від переяславського договору до піддання київської митрополії московському патріархови (1654—1686), в другій (стор. 111—350) обняв події від хвилї „вічного мира“, заключеного між Росією й Польщею, до смерти царя Петра Великого (1686—1725). Після переяславського договору велика часть руських земель перейшла під власть Росії, яка тим самим почала живійше займати ся долею останних частий України, що лишились під Польщею. Спеціяльну увагу звернула Росія на переслїдуваня, яких в Польщі дізнавали православні. Коли перестороги в сїм напрямі не мали вислїду, російські царі виповідали Польщі війни, що покінчили ся „вічним миром“ в р. 1686. В девятій точцї „вічного мира“ зобовязувала Росія Польщу, шанувати права православної церкви. Однак в Польщі нїхто не думав придержувати ся постанов „вічного мира“. Польський уряд не хотів аж по рік 1710 внести точок „вічного мира“ в соймові конституції, а в наслїдок сего договір не мав сили державного закона.

Православних переслідовано по давному. Д. Тітов подав на сю тему численні нові дані, яких достарчив йому богатий „московскій главный архивъ минист. иностранныхъ дѣлъ“. Переслідували православних польський уряд, латинські та уніятські епіскопи, а спеціяльно давали ся в знаки православному духовеньству польські шляхтичі, що не перебирали в оружю, доводячи свою нетерпимість та буту нераз до поганого зьвірства. Кров леденіє, коли читаємо сї мерзкі, сумні картини (стор. 127—32, 192—227), які давали Росії привід до безнастанної інтервенції. Російські резіденти, що перебували в Варшаві, Львові, Могилеві та иньших місцях, доносили з часта свому урядови про обиди, яких дізнавали православні в Польщі (ст. 127—132, 238—50, 257—63), а царі, між ними головно Петро Великий, вмішували ся запопадливо в сї справи. Самоволя і бута шляхти ослабили були вже так дуже Польщу, що цар Петро не побояв ся на польській териториї, в Полоцку, веліти повісити черця-уніята, що в прияві царя глузував з православної церкви (стор. 250—6). Вістки про заходи російського ряду та царів в справі облегченя долї православних в Польщі, які подав нам д. Тітов, в значній части основані рівнож на незвісних доси документах, вийнятих зі згаданого вже нами архіва. Малюючи з одної сторони картини гнету православної церкви в Польщі, а описуючи з другої реакційні заходи російських властий, автор подав нам при сїй нагоді інтересні описи діяльности православних, київських митрополитів: Ґедеона Сьвятополка Четвертинського (стор. 263—70), Варлаама Ясинського (стор. 270—86), Йоасафа Кроковського (стор. 286—8) і білоруського епіскопа Сильвестра Сьвятополка Четвертинського (ст. 325—50), побіч дуже інтересних, богатих новими даними сильветок уніятських владик, перемиського Інокентия Винницького (стор. 147—54), львівського Йосифа Шумлянського (стор. 155—74) і луцького Димитрия Жабокрицького (стор. 173—192). Немовби мимоходом лише говорить автор про участь в боротьбі за православіє з сторони церковних братств, київської академії, про лїтературну, звязану з сим питанєм, католицьку і православну творчість, хоть на сю тему можна би сказати не в порівнаню більше. Се на нашу гадку, слабша сторона студії проф. Тітова.

Перестеречи можна би лише ш. історика руської церкви, що в заголовку твору поставив слова: „борьба за вѣру и народность“, аби не твердив, ніби то зі злукою західної Руси з Росією закінчила ся „многострадальная исторія Западной Руси, входившей въ составъ Польщи“ (стор. 8). Ми були би вдоволені, якби бодай в перших двох десятках XX віку закінчила ся та „многострадальная исторія“ наших земель під властию Росії. Ми могли би також спорити на сю тему, чи справдї великим щастєм для західної Руси було піддане

київської митрополії під власть московського патріарха (стор. 102), колиб не те, що сам автор виказав, як мало розуміли ся московські патріархи на справах руської церкви під Польщею, прим. при забороні висьвяченя Д. Жабокрицького на православного владику, який через те став уніятським епіскопом та наніс православній церкві чимало ударів. Та все те дрібниці, що не обнижують вартости студії проф. Тітова. З живим заінтересованєм ждемо на появу дальшої книжки. Для повної характеристики першої книжки праці проф. Тітова додамо, що автор помістив на кінци мапу західної Руси під властию Польщі в XVII і XVIII віках, а на ній відзначив церкви та монастирі, що остали вірним православію. *К. Студинський.*

Гавріилъ Стрижевскій — Сборникъ малорусскихъ сказокъ. (Кіев. Старина, 1905, VII—VIII, ст. 117—165).

Поміщаючи отсю збірку „сказокъ", як редакція каже, а в дійсности леґенд, додає вона від себе таку примітку: „Настоящее маленькое собраніе малорусскихъ народныхъ сказокъ представляетъ только небольшую часть обширнаго матеріала, записаннаго Г. Стрижевскимъ въ теченіе многолѣтней его жизни. Почтенный собиратель былъ такъ любезенъ, что охотно подѣлился съ нами этою частью своихъ записей, обѣщая въ будущамъ предать печати и остальные свои цѣнные матеріалы" (ст. 117). Зі свого боку можу додати до сього стільки, що редакція має цілковиту слушність, признаючи сим матеріялам цінність. Записані вони всї гарно і від добрих оповідачів, а самі теми дуже інтересні і такі, яких доси в Росії не оголошено друком багато. Супроти сього д. Стрижевський повинен вибрати решту своїх матеріялів, передрукувати між ними отсї і видати разом в одній книжці. При тім одначе треба змінити правопись на нову, що вже нині не представляє трудности, а надто матеріяли мусить хтось посистемізувати та порівнати з друкованими вже матеріялами і подавати паралелї: робота се невелика, але піднесе вартість збірки дуже багато.

Подам коротенький перегляд надрукованих тепер матеріялів:

1) Звідки взяли ся великани та камяні баби. Леґенда.

2) Бог в гостях у чоловіка. Відчитувана в церкві царівна. На пів леґенда, на пів казка, може бути одначе поміщена між леґендами.

3) Бог в гостині у чоловіка і покарана жінка. Леґенда.

4) Теж саме з доданими епізодами про чоловіка, що підпирав тин; про двох сусїдів, що кидали на себе землю лопатою; про дївку, що ловила пташки в терню. Леґенда.

5) Сьв. Петро і його мати, що не видістала ся з пекла задля захланности. Леґенда.

6) Батьки і дїти. Син бажаючи позбути ся старого хорого батька, саджає його силоміць на лубок і вивозить на мороз. Внук, що приглядаєть ся сценї, імітує її, обіцяючи свого батька вивезти колись так само на мороз. Леґенда.

7) Мати і лукавий син. Син ховає їду перед матїрю, яку прозиває ще гадюкою. За те вчіпила ся його гадюка і мусїв із нею ходити так довго, доки мати не простила йому, а чоловік, що нїколи не курив тютюну, не зняв її з нього. Леґенда.

8) Бідний і богатий брат. У бідного брата вмирає батько, якого він не має за що поховати. Богата братова дає дещо біднїй на похорон, але богач довідавшись про те, летить до бідного відбирати подароване. Там нахиляєть ся над умерлого батька, а той чіпляєть ся йому до шиї і богач мусить його до нинї за кару носити на собі. Леґенда.

9) Душі-вівцї. Найменьший з трьох братів, уважаний за дурня, допильновує вівцї на пасовиску, що були душами на покутї, і богатїє через се. Питаня про чоловіка, що лежить над водою і кричить води; про розбійника, що хоче вбити чоловіка, якого душа лїтає в видї пташка; про товсті корови на пустій пашї. Леґенда.

10) Леґенда про те, що все зло походить від чортів, які підбунтовують людий до нього.

11) Вірша про Василія й Евладія, розповіджена по части прозою.

12) Анекдот про попа, що залицяв ся до чужої жінки.

13) Як чоловік перемінив своїх синів у вовків, бажаючи охоронити їх перед військом, та не умів назад відмінити. Се оповіданє належить до оповідань про вовкулаків.

14) Як дяк відчитував над мерцем псалтиру, а потім боров ся з ним, доки не запіяв когут.

15) Як стрілець убив чорта. Леґенда.

16) Повірка про огонь. Коли сказати: стидно вогню на сподї лежать — то він зараз розгорить ся.

17) Як кіт спалив Циганам ґород. Се анекдот про дурних Циганів, що боять ся кота і втїкають перед ним.

18) Чому здохла жаба не смердить? Леґенда.

19) Невдячна кума. Кума відрізує вмерлій жінцї пальцї з перстенями і варить їх у печи, аби перстенї постягати. На те приходить умерла і домагаєть ся звороту.

20) Як чорт лякає. Один чоловік хвалив ся, що не боїть ся чорта. Тодї чорт перекинув ся в козеня, дістав ся на його фіру і почав рости. Чоловік побачивши те, не міг нї рушити ся, нї промовити.

21) Козьма-Демян та змій. Звісна леґенда про зміїв вал під Переяславом.

22) Чому люди не знають часу смерти? Леґенда.
23) Чому чоловік старший від жінки? Леґенда.
24) Русалки. Віроване про русалок і одно оповідане.
25) Сотворене вівці, кози і вовка. Леґенда.
26) Звідки взяв ся серп? Леґенда.
27) Чому тепер колос малий? (два варіянти). Леґенда.
28) Папороть. Віруваня про неї й два оповіданя.

При передруковуваню сих матеріялів належить упорядкувати їх так, щоби подати в окремих розділах леґенди, в окремих анекдоти, віруваня, матеріяли до демонольоґії і т. д. Передруку заслугують вони вповні, особливо коли будуть доповнені недрукованими ще матеріялами д. Стрижевського. *В. Гнатюк.*

Петръ Несторовскій — Матеріали по этнографіи бессарабскихъ Русиновъ (Кіев. Старина, 1905, X, ст. 73—125).

Дбр. П. Несторовський автор окремої книжки про бесарабських Русинів („Бессарабскіе Русины“), про яку минулого року була згадка в нашім журналї (т. LXVI). Тепер зібрав він на ново трохи матеріялів (55 пісень — 22 весільні, 1 колядка, 2 гагілки і 30 иньших — 5 прозових оповідань, 4 заговори, 26 загадок, 80 пословиць і Сон Богородиці), які й оголошує під наведеною назвою.

У вступі до матеріялів подає коротенькі (не цілі дві сторінки) інформації про бесарабських Русинів, а потім самі матеріяли. Вступ можна було одначе пропустити, тим більше, що подібні інформації, хоч трохи ширші, були надруковані вже в V кн. Київ. Старини при описї весіля в селї Отаках, зладженім д. В. Яблоновським. Щож до самих пісень, то можна сказати, що вони не приносять нїчого нового. Замісь весільних пісень, приміром, далеко важнїйше й цікавійше було-б записати весільний ритуал, тим більше, що він — як можна думати по описї д. Яблоновського — вигибає вже зовсім. Коли-б до нього були прилучені пісні, тоді иньша річ. Понадто всї пісні записувані не зі співу, але під диктат; се пізнати по розмірі, який дуже часто попсований, і по пропусках. Коли-б д. Несторовський схотів був свої пісні порівнати з друкованими вже в ріжних збірниках, тоді або не був би їх друкував, або був би старав ся знайти красші варіянти. Бо що приміром із такого варіянта так розповсюдженої і стільки разів друкованої пісні (хоч ненародного походженя), як: Ой там під дубом, під дубиною? Я наведу її умисно, зміняючи тільки правопись, і завважу, що й иньші пісні в такім або подібнім станї (як не всї, то бодай значне їх число):

Злетїв орев з чорної хмари,
Розбив, розлучив голубку з пари;

Голуба убив на диривині.
Пірячко розніс по всей родині,
А голубку взяв за свою любку
Тай повів її в сад-виноград
Тай дав яру пшиницу.
Голубка ни їсть, голубка ни пє,
Лиш під яблуньку тужити іде.
Ой чо ти, голубко, ни їш тай ни пєш,
Під яблуньку тужити ідеш?
Я того ни їм тай того ни пю,
Відки мнї їсти і пити,
Нема з ким жити.
Ой є у мени сім пар голубів,
Вибирай субі, який був твій милий.
Хоть най будуть двацять і штире,
Нема тай ни буди,
Як був мій милий, чорнобривий (ст. 101—102).

Обі гагілки, подані д. Несторовським, також ні до чого, бо вони зліплені з самих відривків.

Між оповіданями є 3 новелї, 1 леґенда і 1 анекдот. Перша новеля (або анекдот — тут дуже часто трудно потягнути докладну границю) належить до відомої теми про дурних людий. Чоловік іде звичайно в сьвіт шукати більших дурнів від своєї жінки, знаходить їх і вертає до дому зі значною здобичею.

Друга новеля про відважну дївчину і розбійників. Розбійник женить ся з дївчиною, аби її потім убити, але вона втїкає і ще мстить ся на розбійниках, видаючи їх чи властям, чи кревним.

Третя новеля про хитрого хлопця. Се відривок зі звісного оповіданя про майстерного злодія.

Леґенда дотикає сьв. Миколи й Касіяна. В нїй поясняєть ся, чому Касіян має празник лише що чотири роки тай то в ночи, а не в день.

В анекдотї розповідаєть ся про хитру жінку, що видурила чоловіка в ночи з хати на двір, а впустила кума до себе, колиж чоловік хотів вертати, кум виганьбив його і ще грозив бійкою. Опісля жінка випустила кума, а прикликала чоловіка, який думає, що він був заблудив до чужої хати.

Усе те річи відомі, але як льокальні відміни мають своє значінє. Особливо леґенда варта уваги, за те оповіданє про хитрого злодія можна було, як відривок, пропустити.

Дуже інтересні всї 4 замовляня, а й варіянт Сну Богородицї не кепський. Збірка загадок та пословиць може колись придати ся при виданю корпусу одних і других. *В. Гнатюк.*

Přisłowa a přisłowne hrónčka a wusłowa Hornjołužiskich Serbow. Zběrał a zhromadźił Jan Radyserb Wjela. Dorjadował a wudał Dr. E. Muka, Будицин, 1902, XIV+314.

Збірка Велї і Муки дає першу більшу збірку лужицько-сербських приповідок, тому варта більшої уваги.

Представляє вона довголїтню працю заслуженого лужицького письменника Яна Велї (ур. 1822), що взяв ся до неї заохочений приміром і словами Смоллера. В короткій передмові подає автор цїлу історію збірки, над якою працював більше 50-ти лїт, аби доповнити матеріял иньших етноґрафів, і наводить свої погляди про істоту приповідок і про мотиви, що ним водили при збираню. Збірка автора досить велика, бо обіймає понад 9000 приповідок. Її рукопись була вже готова в р. 1895, одначе Матиця Сербська не могла її видрукувати задля браку фондів: кінцем кінцїв появила ся вона заходом і накладом проф. Муки, який доповнив її записками Лїбша, Зейлера і Бартка та заняв ся упорядкованєм матеріялу.

Збірка Велї і Муки має представляти корпус лужицьких приповідок, публїкованих до тепер в невеликих збірках по часописях, вийнявши 199 приповідок, уміщених в Смоллерових „Pěsnički hornych a delnych łužiskich Serbov“ II, с. 187—206. В дїйсности бракує збірцї богато, аби її можна назвати повною. В нїй використані крім рукописного матеріялу лише збірки з Časopis Maćicy Serbskeje, иньших нї.

Записи лужицьких приповідок сягають досить давних часів. Найстаршою збіркою, як довідуємо ся від Добровського[1]), були „Prouerbia Germanico-Vendica“ з р. 1719; деякі припозінки містить граматика Гауптманна (1761). Рукописну збірку Junghaenel'а з 80 років XVIII ст. надруковано Горнїком в Č M. S. 1857 і 1885, 50 приповідок приносить збірка Зейлера в „Neues Lausitzisches Magazin“ (1839). В „Tydzeńska Nowina“ з р. 1844 і 1845 уміщені приповідки Пфуля (Přisłowo, Přisłowa ze Serbow a za Serbow, 1845, 8, Nuza, 121)[2]). Збиранєм лужицьких приповідок інтересував ся Челяковський, який пише в замітках: „Wegen niederlausitzischen Sprüchwörtern wäre am besten zu konsuliren Herrn... Korn in Kottbus. Uibrigens interessirt sich um das Wendische sehr H. Regierungsrath Süssmilch in Lübben, an den zu schreiben, noch rathsamer ist“[3]). Łužican містить приповідки Зейлера (1860, 29, 1861,

[1]) Slavin, Beiträge... v. J. Dobrovský, Prag, 1808, 227. Цитат у І. Ганушa „Literatura přislovnictví slovanského a německého... V Praze 1853, c. 56, недокладний.

[2]) A. Černý, Rozhled po lužické folkloristice. Český Lid, I, 1892, 263. [3]) I. Hanuš, 57.

155, 1863, 110), і Йордана (1874, 42). В часописи Łužica надруковані збірки Зейлера (1898, 78), Косика (1886, 7, 14) і збірка „Del. ł. ludowe přisłowa (1882, 9, 32). Богато матеріялу стрічаємо на сторінках часописи Матиці Сербської[1]); тут подибуємо причинки Зейлера (1888, 19), Ролї (1877, 93), Муки (1883, 57), Веле (1890, 51).

Хоча одначе в збірці Велї не можемо бачити корпусу приповідок, то все таки мусимо її радо привитати, як взагалї найбільшу збірку з того обсягу.

Далеко більше треба закинути редакції збірки, себто дру Муцї. Матеріял розміщено в трьох розділах: перший обіймає неримовані приповідки (с. 1—190), другий римовані (191—236) а третїй „přirunauške wusłowa“ себто порівняня. Як бачимо поділ чисто формальний, без якого можна би було обійти ся, тим більше, що він не вповнї видержаний; третїй розділ служить лише доповненем до перших двох розділів, з яких знов можна вибрати більше число приповідок, що повинні би по поглядам впорядчика належати до третьої частини. Поділ сей цїлком не улекшив роботи тому, хто хоче покористувати ся збіркою: усї приповідки списані в азбучнім порядку початкових слів без огляду на зміст, так що треба перечитувати цїлу книжку, коли прийдеть ся шукати в нїй якої паралелї. Брак також показчика, що мігби все таки віддати яку таку услугу для орієнтованя (се зроблено приміром в збірці Номиса). Автор думав вправдї про лїпше упорядковане, але звернув лише увагу на методу Затурецкого, примінену в збірцї „Slovenská přisloví, pořekadla a úsloví“ (1896), де уґруповано матеріял по части фільософічним способом. Справедливо замічає він, що через такий поділ треба би богато пословиць віднести до кількох рубрик і що не меньше богато не підходило би під жадну рубрику. Одначе, місто поправити таку методу і зробити її корисною для научного трактованя, він резиґнує цїлком з подібного упорядкованя і друкує приповідки поазбучно. Дуже великий жаль, що автор не приглянув ся иньшим збіркам, як приміром збірцї К. Вандера (D. Sprichwörter-Lexikon, 1867—1880) або ще новійшій збірцї С. Адальберґа (Księga przysłów... polskich, Warszawa 1888—1894), де примінено цїлком механїчну методу порядкованя по словам[2]): таким чином усунув би був недостатки збірки Затурецкого і надав би своїй збірцї більшу вартість[3]).

---

[1]) Прошу порівнати „Regiſtřik albo nadrobny zapis wobsaha lětników I—L (1848—1897) с. 17; Černý, op. cit., 263.

[2]) По такій методї зложена і збірка дра Франка „Галицько-руські нар. приповідки“ (Ет. Зб. X).

[3]) Рецензії на: Listý filol., 1903, 148—149 (Сметанка) і Wisła XVIII, 1904, 556—559 (Улашин).

Тим одначе не хочемо зменшити загальної вартости книжки для науки взагалї, а з окрема для лужицьких Сербів і витаємо її як гарний причинок. *З. Кузели.*

J. Schwela, Lehrbuch der Niederwendischen Sprache. Erste Teil. Grammatik. Bearbeitet von Otto Ticker, Гайдельберґ, 1906 (с. IX+103, 8⁰).

Дуже добре зробив о. Швеля, що постарав ся о зладжене долїшно-лужицької граматики, якої брак відчував ся від давна. Долїшно-лужицький язик був до тепер розслїджуваний не окремо лише в звязи з другим лужицьким діялектом, горішно-лужицьким, котрому від самих початків присьвячувано більшу увагу. Майже усї граматики і працї дотикають північного діялекту. Першою в них була граматика будишинського діялекту, видана пастором в Кольму G. Matthäi, в роцї 1721 (Wendische Grammatik, Budis.), що довший час була найлїпшим підручником. Перед нею вже написана була около 1620 граматика G. Ludovici, а відтак ще працї Ґ. Шмуца, I. Breuer'a, A. Müller'a і кількох иньших, одначе вони не появили ся в друку. Підручник Маттеї був в уживаню аж до XIX столїтя, коли появила ся граматика пастора А. Любенского, надрукована около року 1810.

В р. 1830 видав A. Seiler, Kurzgefasste Grammatik der Sorben-Wendischen Sprache nach dem Budissiner Dialekte, Budissin (XIV+146), враз з передмовою Любенского, в якій підносять ся прикмети нової працї. Зазначити треба, що оба останнї автори належать до заслужених будителїв лужицької сьвідомости. Дальша граматика вийшла з під пера Йордана (Grammatik der wend. serbischen Sprache in der Oberlausitz, Prag) в р. 1841 по системі Добровского, якої держав ся також і Seiler. Рік пізнїйше появили ся горішно і долїшно-лужицькі піснї Гаупта і Смолєра (Pjesnički Hornych a Delnych Lužiskih Serbow, Grymma 1842 - 3), де зібрано коротко признаки лужицької мови. Останнїй виступив крім того в роцї 1843 з книжкою „Njemsko-Serbski Słownik, Z wułoženjom poršitkomneho Serbskeho prawjepisanja..., W Budešini, 1843 (с. XXXIX+150), в якій пороблено також всїлякі граматичні замітки особливо у вступі „Kurze Darstellung der allgemeinen wendischen Rechtschreibung". З під його ж пера вийшла далї в р. 1852 „Kleine Grammatik der serbisch-wendischen Sprache in der Oberlausitz", Bautzen 1852. В рік пізнїйше появила ся книжка F. Schneider'a, Grammatik der wendischen Sprache katholischen Dialekts, Budissin 1853 (с. 301, 8⁰), що зрештою не має нїякої вартости. У вступі подані між иньшим і дати про Славян; Українців [Kleinrussen (Russinen, Ruthenen, Russniaken)] зачисляє автор до руського

племени (russischer Staum) і подає їх число 10.370,000 в Росії і 2.774.000 в Австрії. Лужичан виводить автор просто з Індії, а доходить до того на підставі подібности лужицького язика з санскритом. По тім наглім оживленю граматичних студій наступила довша мовчанка. Аж в 1895 році видає Ґ. Краль „Grammatik der wendischen Sprache in der Oberlausitz“ (Bautzen), якої оброблене було улекшене працями заслуженого ученого Муки і Пфуля.

Поет і фільольоґ др. Пфуль приступив перший до лексичного і научно-граматичного оброблення лужицької мови, коли поминути першу пробу Новикова, О важнѣйшихъ особенностяхъ лужицкихъ нарѣчій. Москва 1849. В р. 1861 надрукував він в Časopis Mać. Serbskeje (с. 1—95) працю „Hornjołužiska serbska ryčnica, I, Zynkosłow“, а в р. 1866 випустив в сьвіт до спілки з Зейлером і Горніком „Łuziski Serbski stornik“ (W Budysinje, 1866), який остає до нині найліпшим слівником. В рік потім появила ся його „Laut- und Formenlehre der oberlausitzisch-wendischen Sprache, mit besonderer Rüchsicht auf das Altslawische...“ (Bautzen 1867, с. 124, 8⁰), в р. 1884, G. Liehsch'а „Syntax der wendischen Sprache in d. Oberl.“ (Bautzen, с. XV+240, 8⁰), перша і остання проба синтакси.

В порівнаню з горішно-лужицькою мовою представляє ся долішнолуж. далеко біднійше що до граматичних праць і оброблень. Старші граматики лишають ся переважно в рукописи [1]; одна з них, видана 1761 р. в Ліббені M. I. G. Hauptmann'ом п. з. Nieder-Lausitzische Wendische Grammatica належить до найліпших і найповнійших. Дальша граматика вийшла в р. 1857: був се „Kleines Lehrbuch nach Dr. Ahn's Methode“ C. Ch. Dahle. [Слівник F. G. Zwahr'а „N. l.-wend. deutsches Handwörterbuch, Spremberg 1847 (с. XII+476) містить у вступі також коротеньку граматику]. Властивого оброблення дочекали ся Лужичани аж в р. 1891 в праці др. К. Е. Муки „Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niederserbischen (n. lausitzisch-wendischen Sprache). Mit besonderer Berücksichtigung der Grenzdialecte und des Obersorbischen (Leipzig, 1891, XIV+615, 40), що дав наукову характеристику д.-лужицької мови, використовуючи діялектольоґічні дані і цілу л. літературу. На основі тої праці повстала й нова граматика Швелї.

При такім станї представляє поява нової граматики більше значінє. Граматика Гауптмана давно уже вичерпана — се вже підносить Цвар в передмові — а праця Муки може служити тільки для наукових цілий; граматика Швелї являєть ся тому дуже на часї і віддасть певно значні услуги шкільній молодіжи, що не може в школї учити ся рідної

[1]) Muka, Hist. u. vrgl. Laut- u. Formenlehre, 11.

мови, а також і лужицькій інтеліґенції. І для чужинців, що хотіли би вивчити дол.-луж. мову має книжка практичну вартість, бо збирає коротко прикмети літературної мови, поминаючи не завсїгди потрібний порівняний матеріял з обсягу місцевої діялектольоґії і иньших славянських мов. Тим самим одначе не вичеркнено усього діялектичного; противно автор бере дуже часто до помочи і народні діялекти, знаючи їх богацтво і справляючи штучні або перестарілі форми літературної мови. Практичну вартість книжочки підносить ще відділ складні, якого нема у Муки. Цїла праця написана звязко і прозоро, складаєть ся з науки про звуки, форми, творенє пнів і зі складнї; тексти і вправи будуть уміщені в другім томі. Додати треба, що авторови помагав богато Е. Мука. *З. Кузеля.*

Научно-литературный Сборникъ. Повременное изданіе „Галицко-русской Матицы“ подъ редакціей Б. А. Дѣдицкаго. Т. IV, кн. I—IV. Льв., 1905.

Дві найбільш інтересні в сїм річнику „Сборника“ статї дра І. Сьвєнціцького п. з. Рукописи библіотеки „Народнаго Дома„ во Львовѣ (кн. I) й Матеріалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси (кн. III—IV), що вийшли також осібними відбитками, були вже обговорені нами в Записках тт. LXVII і LXXII. З иньших згадаємо найперше статю о. А. Петрушевича п. з. „Русская земля и ея жители въ народныхъ поговоркахъ и пословицахъ (кн. II—IV). Передовсїм мусимо зазначити в нїй брак якого небудь систематичного подїлу матеріялу нпр. на краї, міста, гори, ріки й ин.; побіч себе стоять і Лапшин (село бережанського повіту в Галичинї) і Лемки, й Литва й Лихвинські гори, й Угнів й Угра — ріка й Угри — мадяри й Україна і т. д. Поминувши те, що автор помішав зі собою українську теріторію з московською (в нього побіч Київа, Полтави й Коломиї бачимо також Арханґельск, Астрахань, Сибір й ин.), ми одного не можемо зрозуміти, — на якій підставі до „русской земли и ея жителей“ зачислив він Відень, Вислу, Рим, Царгород, Шведів й ин.?! Не знаємо також, по що автор наводить декуди мазурські приповідки (пр. ст. 167, 171), що хоч дотикають своїм змістом Руси, то одначе належать до зовсїм иньшої теми. Йдучи консеквентно таким методом, автор повинен був навести також анальоґічні приповідки иньших народів, пр. Мадярів, Турків, Сербів, яких у них зовсїм не бракує. Про яку небудь повноту в зібранню матеріялу, розуміє ть ся, не може бути й мови. Та чи не лїпше було обмежити матеріял до якої небудь одної тїснїйшої теріторії нпр. Галичини чи Буковини й подати його повнїйшим, чим розмахувати ся цїлою фікційною „русскою землею“ від Відня й Риму аж по Сибір й не подати нїчого путнього?!

В статї д. Ф. Свистуна п. з. Митрополитъ Спиридонъ Литвиновичъ и о. Ив. Наумовичъ въ 1864 г. (кн. I) оповіджено на підставі записки капітана Наумовича про його заходи коло того, аби митрополит Литвинович поставив брата Івана одним з трьох кандидатів на парохію в Богородчанах. Записка цікава тим, що вияснює, як дивили ся на Наумовича в розгарі т. зв. „обрядовщини“ висші віденські й римські круги, а також львівський митрополит.

З нагоди реформи статутів „Галицко русской Матицы“ в 1900 р., підчас якої викинено давний параґраф про протекторат над товариством кождочачного львівського митрополита, вивязав ся між обома сторонами (виділом „Гал.-р. Матиці“ й митр. ґр. Шептицьким) інтересний конфлікт, який відбив ся в „Сборнику“ двома статями: Митрополитъ галицкій Андрей Шептицкій и „Гал.-рус. Матица“ (кн. I) і Б. А. Дідицького, Открытое письмо къ митрополиту Андрею Шептицкому (кн. I). В першій статї подано тільки протест митрополита й відповідь на нього виділу „Гал.-рус. Матицы“. Для нас інтересний тільки мотив, яким виділ виправдує такий будь що будь радикальний крок з боку своїх однодумців; була то небезпека, що українство, яке здобуло собі вже право горожанства в митрополичій палатї, готово з часом при посередництві митрополита втиснути ся також і до „Галицко русскої Матиці“. Мотив, як видко, дуже характеристичний. Про отвертий лист Б. Дідицького замітимо тільки, що се є одна довжезна філїппіка против українського руху в Галичинї взагалї й української фонетичної правописи специяльно. Цїлий елаборат повний до того предметових похибок, дитинячої наївности й інсінуацій, які раз у раз простувати вже остогидло!

Більше наукових статий в сїм річнику нема. Воно мабуть і кориснійше для самої науки! *Ів. Кревецький.*

Сборникъ на българското книжовно дружество въ София. I. София 1901, с. CIII+227+41+54+28+4.

Збірник містить одну довшу працю і чотири меньші розвідки, які заслугують, щоб про них згадати і в нашім журналї. Велику працю взяв на себе Йорданов, задумуючи дати огляд народної поезії про Марка Кралєвіча в розвідцї і збірцї „Крали Марко въ българската народна епика. Съ историко-литературенъ увозъ и рѣчникъ на понеизвѣстнитѣ думи и народни имена въ пѣснитѣ“ (CIII+227). Про Марка Кралєвіча писало ся у Болгарів дуже мало, так що з виїмком одної студії Г. Попова „Българскитѣ юнашки пѣсни“ в Сборникъ за народ. умотв. III, 1890, 259—274, нема, о скілько знаю, жадної більшої розвідки, яку би можна навести: пере-

старілї і в дечім невірні примітки і зіставленя **Безсонова** в його збірцї „Болгарскія пѣсни“ (Москва 1855), де врештою зібрано і склясифіковано увесь знаний до тодї матеріял, примітки Качановського в збірцї болгар. пісень і працї **Máchala** „O slovanském bohatyrs. epose“ та **Халанского**, Южно-славянскія сказанія о кралевичѣ Маркѣ (Рус. фил. Вѣстникъ 1892—1896) писані в чеській і російській мові і присьвячені все таки більше сербсько-хорватській епіцї, як болгарській. Тимчасом болгарські епічні піснї про Марка заслугують на се, щоб їм присьвятити більшу увагу. Близші студії над ними порішать може остаточно питанє про походженє і місце повстаня Маркового циклю та про відносини сербського епоса до болгарського. Автор не умів ще дати на усе доброї відповіди; богато питань полишив навіть цїлком без відповіди, як приміром так важне питанє про походженє, або зачепив їх лише принагідно, не подаючи жадного результату. Не можемо бачити в тім великої вини автора: ідеальна задача, яку нам хочеть ся ставити до автора, досить трудна, а що найважнїйше сам автор не хотїв полагодити усїх сумнївів і питань.

Автор звернув ся більше до питань про історичний підклад пісень і про їх історичне значінє, до питаня тому дуже важного, що болгарські піснї заховали більше історичних споминів від сербських пісень. На се вказував вже давно Безсонов (op. cit с. 1' 2), а і Халанский подав на се кілька примірів (Рус. фил. Вѣс. XXVII, с. 92 і д., XXXIV, с. 739—741 і т. д.). Автор кладе се за основу своєї студії й стараєть ся се перевести консеквентно, не запускаючи ся одначе в великі порівнаня з сербськими варіянтами.

Марко Кралєвіч се безперечно особа історична, але доперва народня фантазія зробила з нього незрівнаного героя. У Сербів фантазія змінила декуди історичну основу не до пізнаня, так що богато сербських пісень треба дійсно уважати архитворами народної поезії що до форми і переведеня подїї. Болгарський епос ріжнить ся саме на тій точцї значно від сербського. В нїм дуже часто годї дошукувати ся поезії в цїлім того слова значіню, гладкости стилю і красоти образів; тут усе переняте історичним реалїзмом, з яким так рідко стрічаємо ся у Сербів. І ся саме обставина стоїть головно на перешкодї, щоб цїлком рішучо заявити ся за сербським походженєм Маркового цикля. Проф. Яґіч, що кілька разів повертав до того питаня, ставив болгарські піснї про Марка на рівні з хорватськими в порівнаню з сербськими і не годив ся на їх самостійне походженє (Archiv XVI, с. 232). Проф. Халанский був також подібної гадки, але догадував ся, що для деяких пісень, приміром про Момчила і Релю, треба приймити македонсько-славянське походженє. Йорданов поминає рішенє сього питаня, оставляючи його мабуть до окре-

мого обговореня.

Одначе вже з розсліду автора можна дійти до деяких результатів. Передовсім виключена цілком можливість, аби сербський епос походив з Болгарії: Марко Кралєвіч є так само і сербським героєм, як і болгарським і ніколи не тішив ся б так великою популярністю, якби його славу запозичено від сусідів. Се можна би вкінци тільки тоді приймити, коли б Серби не мали взагалї ніякої епічної поезії поза Марком Кралєвічем, коли б пісні про нього не виказували ніяких або мало нових ситуацій і епізодів і коли б сербські пісні такі не були красші. Противно сербська народна поезія знає про Марка богато пісень, яких не маємо у Болгар, і може похвалити ся в деяких випадках далеко більшою повнотою в представленю подій.

З другого боку буде мабуть побільшенєм говорити, що культ Марка Кралєвіча перейшов до Болгар від Сербів. Всеж таки болгарський епос не такий бідний, як се перше здавало ся, а самі пісні про Марка доходять до показного числа 250. Історична вірність се не лише прикмета індівідуальна Болгар чи там творців даних епічних пісень. Се вказує на се, що цілий цикль опертий на дійсних місцевих подіях, які через близькість території з'уміли до тепер доховати ся далеко лїпше, як сербські верзії.

За те приймити можемо, що культ Марка витворив ся на сербсько-болгарськім пограничу наслїдком воєн з Турками, коли між Сербами і Болгарами мусїли бути близші зносини, коли війська обох держав частїйше сходили ся зі собою, коли надворні співаки були часто приневолені вандрувати з одного княжого двору на другий, коли сама людність під натиском турецької навали розривала границї держави і хоронила ся, де було безпечнїйше. Се ті часи, коли зачала ся сербська еміґрація до Угорщини, коли македонська людність мусїла поволи опускати свою територію і посувати ся на північ. Герої турецьких воєн ставали спільними героями; Марко Кралєвіч став рівночасно сербським і болгарським любимцем. Хто перший зложив про нього пісню, чи Серб чи Болгарин — се річ неможлива до порішеня. Певно за те, що оба народи прославляли свого героя, хто знає, чи не в однім таборі. Можливо лише, що сербські співаки, а дальше і сербська людність приймили нові пісні більше радо і що через те їх більша популярність. Я думаю, що початки деяких пісень про Марка треба приписати спільній роботї обох народів: розумію при тім спільність так, що пісні творені у одних переймались другими і на відворот і що лише мова ріжнила одні верзії від других.

Потім почали ся иньші часи. Турецька неволя придавила Сербів і Болгарів і унеможливила їм близькі зносини, оперті на історичних тра-

дициях. Пісні про Марка розвивали ся тепер одні у Болгар, другі у Сербів; ті самі теми почали змінювати ся, почали творити ся нові пісні, традиція зачала у обох народів розвивати до певної міри самостійно. Зі спільних початків, на одній території, на мою гадку вже підчас турецьких воєн в XIV столїтю, повстав сербсько-болгарський цикль про Марка. Нещастє хотїло, що сербська народня поезія мусїла сконцентрувати ся дальше на заходї, в Боснії й Чорногорі; через те в части перервали ся болгарсько-сербські взаємини.

Вкінцї треба спинити ся ще над одною обставиною. В Сербії був епос дуже улюблений і дійшов до повного розцьвіту та не пережив ся ще й до нинї, коли час епіки давно проминув. У Болгар здаєть ся, при всїм реалїзмі, не мала епіка добрих даних до розвитку і не могла дорівнати сербській. Сербський вплив мусїв через те лекше захопити Болгарію і причинити ся до сформованя болгарських пісень в тім видї, в якім ми їх тепер маємо, бо, якби навіть не дивити ся на походженє і відносини пісень про Марка Кралєвіча, то треба таки признати, що богато нинїшних болгарських пісень носить слїди сербського впливу.

В розбір дослїдів автора не запускаю ся, бо се річи занадто детайлїчні. Автор розбирає XX пісень про Марка в численних варіянтах, а в додатку друкує 68 пісень, передрукованих з иньших видань. На кінцї долучений досить докладний показчик.

До лїтератури про тайні мови прибуває розвідка: С. Аргирова, Къмъ българскитѣ тайни езици, Брациговско мещровски (дюлгерски) и чалгѫджийски таенъ езикъ (с. 1—41), до якої для порівнаня треба взяти передовсїм працї Яґіча: Die Geheimsprachen bei den Slawen (Sitzb. A. d. W. Hist. phil. kl. 133), Шішманова „Бѣлѣжки за българскитѣ тайни езици и пословечки говори" (Сбор. М. XII, 2, с. 15—50) і Їречка „Conventionelle Geheimsprachen auf der Balkanhalbinsel" (Arch. f. slav. Ph. VIII).

К. А. Шапкаревъ подає „Кратко историко-географско описанніе на градоветѣ Охридъ и Струга (с. 1—54), де вібрано передовсїм гарний топоґрафічний матеріял і зіставлено дані про історичну минувшість тих міст і про їх сучасний стан.

Петко К. Гѫбювъ видає досить велику збірку приповідок в „Пословици и пословични изрази (по говора въ г. В.-Търново)", 1—28, упорядкувавши їх відповідно до змісту (36 роздїлів з 85 темами).

Той сам автор умістив також „Материялъ за български рѣчникъ" (1—4); вони мають свою вартість, як матеріял до будучого болгарського слївника, який треба уважати великим дезідератом. Болгари не мають з виїмком зіставленя Дювернуа (1889) жадного пов-

ного словаря і то в часї коли полуднево-слав. академія випускає в сьвіт сербсько-хорватський, петербурська староруський, ческа старочеський, коли Поляки видають історичний слівник діялектольоґічний, а й Українцї окрім давнїйших предложили нові слівники живучої й старої мови.

З. Кузеля.

Materyały i prace komisyi językowej Akademii Umiejętności w Krakowie. Tom I. Zeszyt 1, 2, 3, 1901, 1903, 1904, с. 569. Tom II. Z. I, 1903, с. 160, T. III, Z. 1, 2, 1905, с. 303.

Матеріяли краківської академії присьвячені розслїдам фільольоґічним, а спеціяльно діялектольоґічним, входять також і в обсяг порівняної граматики. Гольґер Педерзен старає ся в студії „Przyczynki do gramatyki porównawczej języków słowiańskich“ (II, 2, 165—176) доказати, що етимольоґія старосл. гѫба = литовському gumbas не можлива, бо проти того промавляє наголос і ся обставина, що (un), um, (in, im) не переходять в ѫ і ѧ (як се доказує Льоренц в ASPh. XVIII, 86—106). Ст. сл. гѫба відповідає ґерм. swamb, що повстало з * Sg^u-hombho; щоби се доказати, усуває автор з дороги усї фонетичні трудности і спиняєть ся коротко над квестією метатези і m, n, r, l sonans.

Kaz. Nitsch подає „Dwie etymologie“ (III, 1, 2, с. 289—92) спонуканий розвідкою Педерзена, спеціяльно його поглядами про ріжниці ческого l i lu. З під його пера вийшла також розвідка „Stosunki pokrewieństwa języków lechickich“ (III, 1—58), що займаєть ся дуже тепер обговорюванним питанєм кашубським, викликаним в дїйсности доперва слівником Рамулта (1893). Автор присьвячує кілька заміток студіям Бодуена де Куртене, Яґіча, Карловича, Брікнера, Мікколи а основно розбирає погляди Льоренца, висказані в розвідцї „Das gegenseitige Verhältniss der sogenannten lechischen Sprachen“ (ASlPh, 1—73), з огляду на її прикмети з одного і хиби з другого боку. Результат можна зібрати коротко ось як: 1) Кашубська мова виказує кілька характеристичних прикмет, і тому становить сама для себе окрему цїлість. 2) Стоїть вона по серединї між язиком полабським і польським, одначе трудно означити до якого з них близше. 3) Польський і полабський язик зближуєть ся до себе значно більше так, що їх можна обійняти іменем ґрупи лехіцької. 4) В порівнаню лехіцької ґрупи з иньшими язиками західно-славянськими, бачимо, що лужицький язик стоїть близше до польського, як до полабського і що взагалї можна уставити таку лїнію свояцтва: a) ґр. лехіцька, α) язик полабський, β) кашубський, γ) польський, b) ґр. лужицька, α) дол. луж., β) гор. лужицька, c) ґр. ческа, α) язик ческий, β) словацький.

T. Benni подав замітки „O samogłoskach nosowych w wyrazach

obcych“ (I, r., 285 - 289) і розвідку „Z dziedziny akomodacyi międzywyrazowej“, в якій зібрано цікавий матеріял з польського язика; її доповнює стаття „Drobne spostrzeżenia w dziedzinie polskiego sandhi“ (III, 1, r., c. 87 - 99). Занотувати треба ще статю Nitsch'a „Kilka uwag o wymowie nosówek w polszczyźnie literackiej“ (III, 293—303). Характеристиці старих памятників посьвячені дві статї Розвадовського „De morte prologus i żale konającego“ (I, 2, 177—206) i „Język rękopiśmiennej reguły żeńskich klasztorów ordinis Praemonstratensis z r. 1540 (ib. 291—312) і замітка J. Leniek'a „Modlitwy czeskie z r. 1424“ (III, 285 - 8). З матеріялів уміщена велика праця Кароля Е. Муки „Szczątki języka połabskiego Wendów Lüneburskich“ (I, 3, c. 313—569).

Найбільше статей дотикає діялектольоґії. K. Nitsch обробив „Dyalekty polskie Prus zachodnich“ (Cz. I, II, 101—284, з мапою), а то діялєкти по лївій стороні Висли разом з пограничною кашубщиною. Праця дуже серіозна, виповнює прогалину в звістках про польські діялекти і вяже ся з другою працею тогож автора „Studya kaszubskie: Gwara luzińska“ (I, 221 - 274). St. Dobrzycki подає замітки про „Samogłoski nosowe w gwarze kilkunastu wsi góralskich w pow. Myślenickim i Limanowskim“ (III, 59—67) і „Kilka właściwości gwary w Pamiu (pow. Myśl.“) (III, 67—73). Кобєржинський діялєкт описує Ян Вітек (III, 75—85); визначаєть ся він характеристичними дiфтонґами uo, uy, uy і uu.

Дві розвідки належать до обсягу білоруської діялектольоґії. Праця E. Klich'a, Teksty białoruskie z pow. nowogrodzkiego (II), приносить етноґрафічні матеріяли але записані без розбору для цілий діялектольоґічних. З погляду діялектольоґічного мають вони свою вартість, хоч автор і змінював серед праці транскрипцію і вправлював ся доперва тоді в відріжнюваню звуків. Соболевский знає про них (в Опытї діалектологии) дуже мало. Rozwadowski обговорює білоруські діфтонґи в статї „Uwagi o dyftongach ie, uo w południowo-zachodniem narzeczu białoruskiem“ (207). У вступі розбирає погляди учених, Карского, який взагалї з початку сам не вірив в істноване діфтонґів, і Шахматова, а далї характеризує дані звуки на підставі обсервацій, пороблених в селї Подолю, Слонимського повіту. Діфтонґ ię чути особливо перед наголосом, uo в кінцевих складах. ie стоїть на місце кождого ѣ в суфіксах, в loc. sg. m. i D. L. sg. f., в компаративі, imperativ-i, по j і в деяких пнях. uo вимавляєть ся всїляко і змішуєть ся часто з вузким або навіть з чистим o. Автор догадуєть ся, що білоруські двозвуки повстали на підставі давних фонетичних звичок території, яку колись замешкували Литовцї, що мають такі самі діфтонґи, як і Білорусини.

з українськими двозвуками не мають вони, на гадку автора, жадної звязи. Погляд сей висказав вже давнїйше Шахматов в своїх „Изслѣдованіяхъ въ области русской фонетики“ (Рус. Фил. Вѣс. XXIX, стор. 272–5). *З. Кузеля.*

Виданя й статї обговорені в сїм томі:

Огляд часописей за 1905 р.: Лїтературно-Науковий Вістник
Артистичний Вістник
Дїло
Руслан
Буковина
Учитель
Промінь
Економіст
Нива
Католицкий Всхід.

R. Pischel — Das altindische Schattenspiel, 1906.

C. Prüfer — Ein ägyptisches Schattenspiel, 1906.

G. Jacob — Erwähnungen des Schattenstheaters in der Welt-Litteratur, 1906.

А. Лонгиновъ – Мирные договоры русскихъ съ греками, заключенные въ X вѣкѣ, 1904.

С. Северьяновъ – Супрасльская рукопись, т. I, 1904.

Симеона Метафраста и Логоѳета списаніе міра отъ бытіа и лѣтовникъ собранъ отъ различныхъ лѣтописецъ, 1905.

Г. Власьевъ — Потомство Рюрика, т. I, 1906.

— Родословныя таблицы, 1906.

А. Лобода — Русскія былины о сватовствѣ, 1904.

F. Piekosiński — Kodeks dyplomatyczny Małopolski, т. IV, 1905.

B. Grużewski – Sądownictwo królewskie w pierwszej połowie rządów Zygmunta Starego, 1906.

J. Czubek — Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia, 1906.

В. Будзиновский — Козацкі часи в народнїй пісни, 1906.

В. Доманицкій — Пѣсни о Нечаѣ, 1905.

— Баллада о Бондаривнѣ и панѣ Канёвскомъ, 1905.

О. Левицкій – Обычай помилованія преступника, избраннаго дѣвушкой въ мужья, 1905.

Древности Украини, I, 1905.

Е. Сѣцинскiй — Исчезающiй типъ деревянныхъ церквей, 1904.

Ѳ. Титовъ — Русская православная церковъ въ польско-литовскомъ государствѣ въ XVII—XVIII вв., I, 1 пол., 1905.

Г. Стрижевскiй — Сборникъ малорусскихъ сказокъ, 1905.

П. Несторовскiй — Матерiалы по этнографiи бессарабскихъ Русиновъ, 1905.

J. Wjela i E. Muka – Přisłowa a přisłowne hróňčka a wusłowa Hornjołužiskich Serbow, 1902.

J. Schwela — Lehrbuch der Niederwendischen Sprachen, I, 1986.

Научно-литературный Сборникъ, повременное изданiе „Галицко-русской Матицы“, т. IV, 1905.

Сборникъ на българското книжовно дружество въ София, 1901.

Materyały i prace komisyi językowej Akademii Umiejętności w Krakowie, I - III, 1901—1905.

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, Театральна ч. 1

має на складї між иньшими отсї книжки:

	Корон
Адріян. Аґрарний процес у Добростанах	1·—
Антонович В. Польсько-українські відносини XVII ст.	0·40
„ Чари на Україні	0·45
Барвінський В. Дослїди з поля статистики	0·20
Бодянський О. Українські казки, зі вступом і поясненнями	0·50
Боровиковський Л. Маруся, теж	0·26
Брайтенбах В. Біольоґія в XIX в.	0·26
Будзиновський В. Хлопська посїлість в Галичинї	2·—
О. Вайсмаєр. Про туберкульозу	0.90
Верн М.. Біблїя, студія	0·40
„ Євангеліє, студія	0·40
Верхратський Ів. — Начерк соматольоґії	3·—
„ Знадоби для пізнаня угро-руських говорів, т. 1—2 по	2·—
„ Про говор долївський	1·30
Візнер Ю. Житє ростин у морі	0·10
Гнатюк Вол. Словацький опришок Яношік в народній поезиї	0·50
„ Русини Пряшівської епархії і їх говори	0·70
„ Словаки чи Русини?	0·80
„ Hungarico Ruthenica	0·20
„ Пісенні новотвори в укр.-р. народ словесности	0·55
„ Угроруські духовні вірші	2·50
Грушевський М. Історія України-Руси, т. I, II і III, вид. 2, по	7·50
„ т. IV—V див. Збірник іст.-філ. секції.	
„ Люстрації королївщин в руських землях XVI в., т. I—IV — див. Жерела.	
„ Виїмки з жерел до історії України-Руси: ч. I, до пол. XI в.	2·00
„ Розвідки й материяли до історії України-Руси, II—V	12·00
„ Останні романи Г. Сінкевича	0·40
„ Вступний виклад з історії давньої Руси	0·20
„ Хмельницький і Хмельнищина	0·20
„ Звенигород галицький	0·70
„ Похоронне поле в с. Чехах	0·60
„ Описи Ратенського староства	0·60
„ Хронольоґія подій Галицько-волинської лїтописи	1·00
„ Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва?	0·50
„ Економічний стан селян в Львівській королївщині XVI в.	0·50
„ Звичайна схема „русскої“ історії й справа раціонального укладу історії східнього словянства	0·20
„ Етноґрафічні катеґорії й культурно-археольоґічні типи в сучасних студиях східньої Европи	0·30
„ Спірні питання староруської етноґрафії	0·50
„ Справа українсько-руського університету у Львові	0·50
Драгоманів М. — Листочки до вінка на могилу Шевченка	0·20
„ Рай і поступ 2 вид.	1·00
„ Микола Ів. Костомарів	0·16
„ Лїтературно-суспільні партії в Галичині	1·80
„ Козаки	0·30
Еґан Е. Економічне положенє руських селян на Угорщині	0·26
Енґельс Ф. Людвік Фаєрбах	0·50
„ Початки родини, приватної власности і держави	1·50
Етноґрафічний збірник т. I—IV, VII—X і XII по 3·— кор., т. V, VI і XIII—XV по 4·00 кор., т. XI	6·00

	Корон
Єфремов С. Національне питане в Норвеґії	0·30
Жерела до історії України-Руси, т. І. — Люстрації королївщин в землях Галицькій і Перемишльській	4·00
„ т. II: Люстрації королївщин в землях Перемишльській і Сяноцькій	4·00
„ т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Белзській . .	5·00
„ т. IV: Галицькі акти з р. 1648—9	4·00
„ т. V: теж — з р. 1649—51	4·00
„ т. VII: — Люстрація королївщин з р. 1570	4·00
Житє і Слово, вістник літератури історії і фольклору, рік 1 і 2 по 10, рік 3 по	5·00
Заклинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати? . .	0·40
Заневич — Знесенє панщини в Галичинї	1·00
Записки Наукового Товариства імени Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII—LXX по 3·00, т. XXIII—IV, XXXI—II, XXXV—XXXVI по 5·00, комплети I—XX по 48·00, I—L по .	120·00
Збірник фільольоґічної секциї т. I: Т. Шевченко, хроніка його житя, т. І., нап. О. Кониський, 3·—, на ліпшім папері 4·00, в оправі . .	5·00
„ т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словесність і письменство, т. І. 3·00, на ліпшім папері	4·00
„ т. III: Розвідки М. Драгоманова, т. II. 3·00, на ліпшім папері .	4·00
„ т. IV: Т. Шевченко, хроніка його житя, т. II., нап. О. Кониський	4·00
„ т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. І. Верхратський . .	5·00
„ т. VI: Посмертні працї М. Дикарева	4·00
„ т. VIII—IX: Кореспонденция Якова Головацького в лїтах 1850—1862	7·00
Збірник історично-фільософічної секциї т. I—IV розійшли ся (Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге, див. М. Грушевський) т. V: Матеріяли до історії духового житя Галицької Руси XVIII—XIX віку	4·00
„ т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. IV. 4·50, на ліпшім папері	5·50
„ т. VIII і IX: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. V	7·50
Збірник математично-природописно-лікарської секциї, т. I, II, III і IX по 3·—, т. IV—VIII (кождий в двох окремих випусках) і IX—X по	2·00
„Зоря“, письмо лїтературно-наукове, р. II і V по 6·00, р. VI і IX по	10·00
„ „ літерат.-наук. ілюстроване, річ. XIII, XV, XVI, XVII і XVIII по	12·00
Руська історична бібліотека:	
т. I. С. Качала — Коротка історія Руси	2·40
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности й ин. статї . .	4·00
т. III. і IV. Д. Іловайський — Княжий период України-Руси .	6·80
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Гал. Русь .	3·00
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — История вел. кн. литовського	3·20
т. VII. Іван Линниченко: Суспільні верстви Галицької Руси XIV—XV в.	3·20
т. VIII. Розвідки про церковні відносини на Українї-Руси XVI—XVIII вв.	2·00
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12·80
XIII. М. Костомаров — Гетьмановане Виговського і Ю. Хмельницького	3·20
XIV—XVI. М. Костомаров — Руїна	8·40
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепинцї, В. Антонович. Останні часи козаччини на Правобережі . . .	6·60
XIX. Розвідки про народні рухи на Українї-Руси в XVIII в .	3·60
XX. Шульгин — Начерк Колїївщини	3·00
XXI і XXII. Розвідки про селяньство на Українї-Руси в XV—XVIII ст.	5·00
XXIII і XXIV. Розвідки про міста і міщанство	5·00

	Корон
Інґрем Дж. Історія політичної економії	4·00
Кавцкі Кароль, Народність і її початки	0·60
Калитовський Ом. Др. — Материяли до літератури апокрифічної	0·70
Кельнер Л. Др. — Історния педаґоґії	1·20
Кареєв М. Фільософія історії	0·25
„ Фільософія культурної й соціяльної історії	2·80
Колесса Ол. Др. — Юрий Косован-Федькович	0 60
Кониський О. Листи про Ірляндію	0 45
Конрад и. Національна економія	2·30
Костомарів М. — Руська історния в житеписях ч. II і III по	1·00
„ Письмо до ред. Колокола	2·00
Кримський А. Мусулманство і його будучність	1·70
Левицький Нечуй І. — Сьвітогляд українського народу	0·60
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар	7·00
„ Руська Правда	1·00
Літературно-науковий Вістник, річна передплата 16·00, повні річники 1899—1905 по 16 00, книжки V—XII за 1898, з додатком розпочатих у попередніх книжках статей	12 00
Ляссаль Ф. Про суть констітуції	0·30
Масарик Т. Ідеали гуманности	0·36
Ж. Масперо. Старинна історія східних народів, т. I	2 80
Матеріали до українсько-руської етнольоґії т. I, III і VI	17·00
„ т. II, IV—V і VII (містить моноґрафію проф. Шухевича про Гуцулів)	22·00
Миколаєвич Я. — Опис каменецького повіту	2·00
Міцкевич А. До галицьких приятелів, зі вступом і поясненнями	0·46
Огоновський Ом. Др. Історния руської літератури, т. II. 6·00, т. III. 8·00, т. IV.	2·00
„ Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	3·00
Олехнович В. Раси Европи	0·70
Онишкевич Г. — Руська бібліотека т. III	3 00
Памятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокріфи старозавітні	4·00
„ „ „ „ „ т. II і III. Апокріфи новозавітні по	5·00
Павлик М. — Про читальні	1·00
„ М. П. Драгоманов, его ювілей, похорон, автобіоґрафія і спис творів	4·00
„ Якуб Гаватович	1·00
Партицький О. — Старинна історния Галичини	6·00
„ Словянська держава перед двома тисячами літ	0·20
„ Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка	0 70
„ Скандинавщина в давній Руси	0 40
„ Слово о полку Ігоревім	1·60
Партицький О. Темні місця в Слові о полку Ігоревім	2.80
Правнича часопись, річник IV—V по 6·00, VI, VII — X по	2.00
Правнича бібліотека т. I вип. 1, т. II вип. 1 і 2	—
Правнича і економічна часопись, т. I—III по 3·00, т. IV—V і VI—VII по	4·00
„Правда“ письмо літературно-наукове з 1873, 76, 77, 79, 89—96 по	4·00
„ з р. 1878 2·00, річн. XIII з доповненем	3·00
Пулюй І., Непропаща сила	0 20
„ Нові і перемінні звізди	0 16
Раковський І., Вік нашої землї	0·10
„ Вулькани	0·30
Рудницький С. — Українські козаки в 1625—1630 р.	1·00
„ Руські землї Польської Корони при кінцї XV в.	0·80
Сеньобо́ Ш., Австрия в XIX ст.	0·80
„ Міжнародні революцийні партії	0·40
Ф. Сірко. Тарас Шевченко і його думки про громадське житє	0 60
Спис творів Ів. Франка за 25 літ його літературної дїяльности	1·00
П. Стороженко. Історія західно-европейських літератур до кінця XVIII ст.	4·40
Стоцький С. — Буковинська Русь	2·40
Студинський К. Др. — Лірники, студия	0·40
„ Пересторога, історично-літературна студия	2·00

	Корон
Тен Г., Фільософія штуки	1·00
„ Нарисп із старинного сьвіта	0·65
Терлецький О. Москвофіли й народовці	0·30
Томашівський С. Народні рухи в Галицькій Руси 1648 р.	2·00
„ Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	3·00
„ Київська Козачина 1855 р.	0·10
„ Маруся Богуславка в українській літературі	2·00
Уайт Д. А., Розвій ґеоґрафічних поглядів	0·30
„ Розвій астрономічних поглядів	0·46
„ Розвій поглядів на лихву	0·30
„ Розмови з Л. Толстим	0·30
Українсько-руська біблїотека т. I, 6·00, II, 4·00, IV, 3·00, оправні о 1·20 дорожші.	
Умапець і Спілка — Словар российсько-український т. I—IV . . .	12·00
Фер Л. Будда і Буддізм	0·80
Ферріер Е. Дарвінїзм	1·30
Флямаріон К. Про небо	2·00
Франко Ів. Нарис історії фільософії	0·60
„ Наші коляди	0·40
„ Іван Вишенський	2·00
„ Про панщину і її знесене 1848 р.	0·60
„ Хмельнищина 1648—9 р. в сучасних віршах	2·00
„ Слово о Лазаревѣ воскресеніи	0·50
„ Апокріфічне євангелиє Псевдо-Матвія	0·30
„ Шевченко героєм польської революцийної леґенди	0·40
Е. Фрас. Нарис ґеольоґії	1·60
Целевич Ю. Др. — Істория Скиту Манявського	2·40
Целевич О. Причинки до зносин П. Дорошенка з Польщею . . .	0·40
„ Участь козаків в Смоленській війнї 1633—4 рр.	1·00
Щурат Чернеча република на Афонї	0·20
„ „Чернець“ Т. Шевченка, студия	0·20

3. Kotljarevskyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

E. Die Ethnographische Commission publiziert:

1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk), bis jetzt erschienen 17 Bände. Preis Bd. I—IV u. VII—X u. XII—XIII à 5 Kronen. Bd. V—VI u. XVII à 4 Kr. Bd. XI 6 Kr. Bd. XVI 6 Kr.

2. Materialen zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I. Preis 3 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologische Funde, uber die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobrudža, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik. mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie. Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen, Bd. III, 4 Kr. (Neue archäologische Funde, Volkskalender, Aus der galiz. Volksindustrie, Hochzeitslieder und Gebräuche a. d. Gouv. Černyhiv, Die Corporationen der Dorfjugend in der Ukraine, Bd IV, 4 Kr. Die Huzulen (zweiter Theil), Bd. V, 6 Kr. Die Huzulen (dritter Theil). Bd. VII. Die Huzulen (vierter Theil) 6 Kr. Bd. VIII. Das Kind in der ukr. Volkskunde, 4 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Commissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—26 ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft in Lemberg, Theaterstr. 1, vorrätig.